

STRATEGIJA
RAZVITKA
REPUBLIKE HRVATSKE

POLJOPRIVREDA I RIBARSTVO

datum zadnje izmjene
19. ožujka 2002.

KAZALO

I	POLJOPRIVREDA.....	9
I/I	PRIKAZ I OCJENA ZATEČENOG STANJA.....	11
I/I-1	Opći društveno-gospodarski pokazatelji.....	12
I/I-1.1	Poljoprivredno pučanstvo i zaposlenost.....	12
I/I-1.2	Bruto-domaći proizvod (BDP).....	13
I/I-1.3	Poljoprivredni proračun.....	13
I/I-2	Domaće tržište i potrošnja.....	13
I/I-2.1	Procjena samodostatnosti.....	16
I/I-2.2	Distribucija, promet i cijene.....	17
I/I-3	Međunarodno tržište i vanjsko-trgovinska bilanca.....	18
I/I-4	Poljoprivreda i okoliš.....	18
I/I-5	Agrarna struktura.....	19
I/I-5.1	Obiteljska poljoprivredna gospodarstva.....	20
I/I-5.2	Tvrtke u djelatnostima poljoprivrede.....	20
I/I-5.3	Poljoprivredne zadruge.....	21
I/I-6	Poljoprivredni resursi.....	21
I/I-6.1	Zemljište.....	21
I/I-6.1.1	Poljoprivredne melioracije.....	22
I/I-6.1.2	Okupljanje zemljišnih čestica.....	24
I/I-6.1.3	Pedološke značajke.....	24
I/I-6.2	Poljoprivredna mehanizacija.....	24
I/I-6.3	Skladištenje, sušenje i hlađenje poljoprivrednih proizvoda.....	25
I/I-6.3.1	Skladišta.....	25
I/I-6.3.2	Sušare i dorada.....	25
I/I-6.3.3	Sustav hladnjača za voće i povrće.....	26
I/I-6.3.4	Zaštita uskladištenih poljoprivrednih proizvoda.....	26
I/I-6.4	Stočni fond.....	26
I/I-7	Poljoprivredna proizvodnja.....	27
I/I-7.1	Poljoprivredni sustavi.....	27
I/I-7.1.1	Intenzivna (konvencionalna) poljoprivreda.....	27
I/I-7.1.2	Održiva poljoprivreda (Sustainable agriculture).....	27
I/I-7.1.3	Ekološka poljoprivreda.....	28
I/I-7.2	Vrijednost poljoprivredne proizvodnje i tendencije.....	28
I/I-7.3	Biljna proizvodnja.....	29
I/I-7.3.1	Oplemenjivanje bilja.....	29
I/I-7.3.2	Sjemenarstvo i rasadničarstvo.....	29
I/I-7.3.3	Zaštita bilja.....	31
I/I-7.3.4	Ratarstvo.....	31
I/I-7.3.5	Povrčarstvo.....	35
I/I-7.3.6	Uzgoj ukrasnog bilja.....	36
I/I-7.3.7	Voćarstvo.....	36
I/I-7.3.8	Rasadničarstvo u voćarstvu i vinogradarstvu.....	38
I/I-7.3.9	Vinogradarstvo i vinarstvo.....	38

I/I-7.4	Stočarstvo	39
I/I-7.4.1	Selekcijska djelatnost u stočarstvu.....	39
I/I-7.4.2	Govedarstvo.....	39
I/I-7.4.3	Svinjogojstvo	42
I/I-7.4.4	Ovčarstvo	43
I/I-7.4.5	Kozarstvo.....	44
I/I-7.4.6	Konjogojstvo	44
I/I-7.4.7	Peradarstvo	45
I/I-7.4.8	Uzgoj kunića i krznašica	47
I/I-7.4.9	Pčelarstvo	47
I/I-8	Usluge u poljoprivredi	48
I/I-8.1	Upravne službe	48
I/I-8.2	Stručne službe	49
I/I-8.3	Strukovne organizacije, udruge i udruženja	50
I/I-8.4	Obrazovanje	51
I/I-8.5	Istraživanje u poljoprivredi	51
I/I-9	Sigurnost prehrane.....	53
I/I-10	Poljoprivredna politika; ciljevi i načela	54
I/I-10.1	Analiza hrvatske poljoprivredne politike.....	54
I/I-10.1.1	Temeljna obilježja i analiza provedbe Strategije razvitka hrvatske poljoprivrede (Strategija), iz 1995. godine.....	54
I/I-10.1.2	Poljoprivredna politika u 2000. godini	57
I/I-10.2	Reforma poljoprivredne politike	58
I/I-10.2.1	Globalni integracijski procesi i poljoprivreda	58
I/I-10.2.2	Potreba reforme hrvatske poljoprivredne politike.....	59
I/I-10.2.3	Porezna politika	60
I/I-10.2.4	Vanjsko-trgovinska politika.....	60
I/I-10.2.5	Cjenovna i poticajna politika.....	61
I/I-10.2.6	Zemljišna politika	62
I/I-10.2.7	Strukturna politika	62
I/I-11	Poljoprivredno zakonodavstvo	62
I/II	KLJUČNI CILJEVI	63
I/II-1	Opći ciljevi	64
I/II-2	Posebni ciljevi	64
I/III	STRATEGIJA	65
I/III-1	Pretpostavke.....	65
I/III-2	Strategija.....	67
I/III-2.1	Agrarna struktura.....	67
I/III-2.1.1	Restrukturiranje obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava	67
I/III-2.1.2	Privatizacija i transformacija poljoprivredno – prerađivačkih dioničkih društava ...	68
I/III-2.1.3	Poljoprivredno zemljište	69
I/III-2.2	Financiranje poljoprivrede.....	71
I/III-2.3	Organizacija tržišta.....	72
I/III-2.3.1	Reforma novčanih poticaja i naknada u poljoprivredi	72
I/III-2.3.2	Stabilizacija cijena poljoprivrednih proizvoda	73
I/III-2.4	Ruralni razvitak i zaštita okoliša	74
I/III-2.4.1	Ruralni razvitak	74

I/III-2.4.2	Regionalni razvitak	75
I/III-2.4.3	Zaštita okoliša	75
I/III-2.5	Poslovno povezivanje u poljoprivredi i tržišna infrastruktura	75
I/III-2.5.1	Poslovno povezivanje u poljoprivredi	75
I/III-2.5.2	Razvitak tržišne infrastrukture	76
I/III-2.6	Sigurnost prehrane.....	76
I/III-2.7	Institucijska potpora poljoprivredi.....	78
I/III-2.7.1	Upravne službe	78
I/III-2.7.2	Stručne službe	78
I/III-2.7.3	Strukovne organizacije, udruge i udruženja	80
I/III-2.7.4	Poljoprivredno obrazovanje.....	80
I/III-2.7.5	Istraživanje u poljoprivredi.....	80
I/III-2.7.6	Poljoprivredno i prehrambeno zakonodavstvo.....	81
I/III-3	Ciljevi i strategija po granama poljoprivredne proizvodnje.....	82
I/III-3.1	Biljna proizvodnja.....	82
I/III-3.1.1	Oplemenjivanje bilja	82
I/III-3.1.2	Sjemenarstvo	83
I/III-3.1.3	Zaštita bilja	84
I/III-3.1.4	Ratarstvo	84
I/III-3.1.5	Povrćarstvo.....	88
I/III-3.1.6	Ukrasno bilje.....	89
I/III-3.1.7	Voćarstvo.....	89
I/III-3.1.8	Vinogradarstvo i vinarstvo.....	90
I/III-3.2	Stočarstvo	91
I/III-3.2.1	Selekcijski rad u stočarstvu	91
I/III-3.2.2	Govedarstvo.....	92
I/III-3.2.3	Svinjogojstvo	94
I/III-3.2.4	Ovčarstvo i kozarstvo	96
I/III-3.2.5	Konjogojstvo	96
I/III-3.2.6	Peradarstvo	97
I/III-3.2.7	Kunići i krznašice.....	98
I/III-3.2.8	Pčelarstvo	98
I/IV	MATRICA MJERA -HODOGRAM	99
Pojmovnik	104
Reference	105
II	RIBARSTVO	111
II/I	SLATKOVODNO RIBARSTVO	112
II/I-1	Prikaz i ocjena zatečenog stanja	112
II/I-2	Ključni ciljevi.....	114
II/I-3	Strategija.....	114
II/I-3.1	Akvakultura	115
II/I-3.1.1	Ciprinikultura	115
II/I-3.1.2	Salmonikultura	116
II/I-3.1.3	Ostali oblici slatkovodne akvakulture	117
II/I-3.2	Ribolov.....	117
II/I-3.3	Prerada ribe.....	119
II/I-3.4	Edukacija	120
Pojmovnik	120

Reference	120
II/II MORSKO RIBARSTVO.....	122
II/II-1 Prikaz i ocjena zatečenog stanja	122
II/II-1.1 Međunarodno okruženje	122
II/II-1.2 Ocjena općih prilika	123
II/II-1.3 Stanje u pojedinim segmentima morskog ribarstva.....	124
II/II-1.3.1 Morski ribolov.....	124
II/II-1.3.2 Marikultura	125
II/II-1.3.3 Prerada ribe	127
II/II-1.3.4 Promet i potrošnja ribe i proizvoda od ribe.....	127
II/II-1.4 Gospodarska politika	128
II/II-1.4.1 Porezna politika	128
II/II-1.4.2 Carinska politika	128
II/II-1.4.3 Sustav poticaja u ribarstvu (ulov, uzgoj i prerada)	128
II/II-1.4.4 Pravne i zakonodavne mjere	129
II/II-1.5 Ograničavajući čimbenici u poslovanju i razvitku ribarstva.....	130
II/II-1.5.1 Značenje morskog ribarstva u ukupnom gospodarstvu RH, napose u sektoru proizvodnje hrane	130
II/II-1.5.2 Odnos prema konkurentskim tržištima	130
II/II-1.5.3 Ulaganja - investicijski i operativni kapital, strana ulaganja	130
II/II-1.5.4 Socio-ekonomska ograničenja	131
II/II-1.5.5 Uloga i mjesto znanosti.....	131
II/II-2 Strategija.....	131
II/II-2.1 Pretpostavke za izvršenje strategije	131
II/II-2.2 Ciljevi.....	132
II/II-2.2.1 Ribolov	132
II/II-2.2.2 Marikultura	132
II/II-2.2.3 Prerada ribe	132
II/II-2.2.4 Promet ribom	132
II/II-3 Preporuke za provedbu ciljeva.....	132
II/II-3.1 Ribolov.....	132
II/II-3.2 Marikultura	133
II/II-3.3 Prerada	134
II/II-3.4 Promet.....	135
II/II-4 Provedbeni plan, izvršitelji i rokovi	135
II/II-4.1 Ribolov.....	135
II/II-4.2 Marikultura	136
II/II-4.3 Promet ribom.....	136
II/II-4.4 Prerada ribe.....	136
Pojmovnik	136
Reference	137
III PREHRAMBENA INDUSTRIJA I BIOTEHNOLOGIJA	138
III/I PREHRAMBENA INDUSTRIJA	139
III/I-1 Prikaz i ocjena zatečenog stanja	139
III/I-1.1 Prerada poljoprivrednih sirovina	139
III/I-1.1.1 Prerada žita	139
III/I-1.1.2 Prerada uljarica - proizvodnja ulja	140

III/I-1.1.3	Proizvodnja maslinovog ulja	141
III/I-1.1.4	Prerada šećerne repe.....	142
III/I-1.1.5	Prerada voća i povrća	143
III/I-1.1.6	Proizvodnja vina	144
III/I-1.1.7	Prerada stočarskih proizvoda.....	144
III/I-1.2	Proizvodnja ostalih prehrambenih proizvoda	146
III/I-1.2.1	Proizvodnja hrane i pića	146
III/I-1.2.2	Proizvodnja konditorskih proizvoda	146
III/I-1.2.3	Proizvodnja slada i piva	147
III/I-1.2.4	Proizvodnja alkohola, kvasca i octa	147
III/I-1.2.5	Proizvodnja jakih alkoholnih pića	148
III/I-1.2.6	Proizvodnja vode.....	148
III/I-2	Ključni ciljevi.....	149
III/I-2.1	Prerada poljoprivrednih sirovina	149
III/I-2.1.1	Prerada žita	149
III/I-2.1.2	Prerada stočarskih proizvoda.....	152
III/I-2.2	Proizvodnja ostalih prehrambenih proizvoda	152
III/I-2.2.1	Proizvodnja hrane i pića	153
III/I-2.2.2	Konditorska industrija	153
III/I-2.2.3	Proizvodnja jakih alkoholnih pića	153
III/I-2.2.4	Proizvodnja slada i piva	154
III/I-2.2.5	Proizvodnja alkohola i kvasceve biomase	154
III/I-2.2.6	Proizvodnja octa.....	154
III/I-2.2.7	Proizvodnja vode.....	154
III/I-3	Strategija.....	155
III/I-3.1	Strategija u primarnoj preradi poljoprivrednih sirovina.....	157
III/I-3.1.1	Prerada žita	157
III/I-3.1.2	Prerada uljarica	157
III/I-3.1.3	Proizvodnja maslinovog ulja	158
III/I-3.1.4	Proizvodnja šećera	159
III/I-3.1.5	Prerada voća i povrća	159
III/I-3.1.6	Prerada i konzerviranje maslina.....	160
III/I-3.1.7	Proizvodnja vina	160
III/I-3.2	Prerada stočarskih proizvoda.....	160
III/I-3.2.1	Proizvodnja mesa	160
III/I-3.2.2	Proizvodnja mliječnih proizvoda.....	161
III/I-3.3	Strategija proizvodnje finalnih prehrambenih proizvoda	161
III/I-3.3.1	Proizvodnja hrane i pića	161
III/I-3.3.2	Proizvodnja konditorskih proizvoda	162
III/I-3.3.3	Proizvodnja slada i piva	162
III/I-3.3.4	Proizvodnja alkohola, kvasca i octa	163
III/I-3.3.5	Proizvodnja jakih alkoholnih pića	163
III/I-3.3.6	Proizvodnja vode.....	163
III/I-4	Plan provedbe.....	164
III/I-4.1	Razvoj za tržište prepoznatljivih prehrambenih proizvoda.....	164
III/I-4.2	Tehnološka rješenja	164
III/I-4.3	Temeljne postavke strategije razvoja prehrambeno-prerađivačke industrije Republike Hrvatske do 2005. godine	165

III/I-5	Provjera provedbe	166
III/I-5.1	Stvaranje neovisnog stručnog vladinog povjerenstva	167
III/I-5.2	Interdisciplinarne rasprave	167
III/II	PROIZVODNJA STOČNE HRANE	167
III/II-1	Stanje	167
III/II-2	Ciljevi	168
III/III	BIOTEHNOLOGIJA	169
III/III-1	Prikaz i ocjena zatečenog stanja	170
III/III-2	Ciljevi	171
III/III-3	Strategija.....	171
Reference	172
Popis suradnika.....		174

Proslov

Nakon parlamentarnih izbora održanih početkom 2000. godine, Vlada Republike Hrvatske utvrdila je važnost poljoprivredne politike kao sastavnice ukupne gospodarske politike, kojom se pridonosi održivom rastu hrvatskog gospodarstva, društvenom blagostanju, zaposlenosti, očuvanju prirodnih potencijala i regionalnom razvitku.

Vodeći se tom idejom, određeni su ciljevi i smjernice djelovanja radi odgovora na izazove i poteškoće koje nose međunarodne integracije, što se naročito odnosi na obveze RH prema Svjetskoj trgovinskoj organizaciji i na kretanja Zajedničke poljoprivredne politike Europske unije. Suvremena poljoprivredna politika temelji se na jačanju konkurentnosti poljoprivrednog sektora, ali ne zanemaruje sredinu u kojoj se ta proizvodnja odvija, već naprotiv sve više skrbi o ukupnom održivom razvitku ruralnog prostora, uz očuvanje prirodnog i kulturnog nasljeđa.

Prvobitno je zamišljeno da sastavnica "Prehrana", kao jedna od 19 strateških područja Strategije, obuhvati područja poljoprivrede, ribarstva, šumarstva, lovstva i prerade drva, prehrambene industrije i biotehnologije te zdravstvene ispravnosti i kakvoće hrane. Tako je i okupljen tim mnogobrojnih stručnjaka na čelu s **prof. dr. Titom Žimbrenom** –voditeljem izrade sastavnice te članom Središnjeg savjeta projekta "Hrvatska u 21. stoljeću". Kako je sastavnica "Prehrana" konačno doživjela preinake u obuhvatu (strategija šumarstva biti će predstavljena u zasebnom dokumentu), načinjena je i preinaka naziva sastavnice u "Poljoprivreda i ribarstvo".

Više od 150 stručnjaka iz područja poljoprivrede, šumarstva, ribarstva i prehrane - predstavnika akademske zajednice, udruga, lokalne zajednice, ustanova u poljoprivredi, tijela državne uprave, gospodarskih subjekata, dalo je doprinos izradi opsežnog dokumenta kroz rad u zasebnim skupinama. Voditelji skupina ujedno su bili i članovi užeg tima za izradu sastavnice "Prehrana" - **prof. dr. sc. Ljubomir Baban** (kontinentalna poljoprivreda), **dr. sc. Slavko Perica** (mediteranska poljoprivreda), **prof. dr. sc. Jasmina Lukač-Havranek** (istraživanja u poljoprivredi), **doc. dr. sc. Đurđica Žutinić** (usluge u poljoprivredi), **mr. sc. Miroslav Božić** (poljoprivredna politika), **prof. dr. sc. Ivan Katavić** (morsko ribarstvo), **prof. dr. sc. Tomislav Treer** (slatkovodno ribarstvo) i **dipl. ing. Željko Rendulić** (šumarstvo, drvna industrija i lovstvo).

U postupku oblikovanja ove Strategije održani su brojni sastanci odnosno rasprave užeg tima i šireg kruga suradnika, održana je jedna međunarodna radionica u organizaciji Ministarstva poljoprivrede i šumarstva i FAO (*Horizont 2010*), zatim Znanstveni skup s međunarodnim sudjelovanjem u organizaciji Hrvatskog agroekonomskog društva (*"Izazovi hrvatskoj poljoprivredi na pragu 21. stoljeća"*), rasprave u Ministarstvu poljoprivrede i šumarstva koncem listopada 2001. te rasprave na Projektnom savjetu u Uredu za Strategiju Vlade Republike Hrvatske.

Imajući u vidu integriranost poljoprivrede s ostalim sektorima gospodarstva i njezinu višeznačnost, biti će neizbježna uska suradnja različitih tijela državne uprave, gospodarskih subjekata, stručnih službi i dakako samih poljoprivrednih proizvođača u kvalitetnoj provedbi ciljeva hrvatske poljoprivredne politike predviđenih ovom Strategijom.

Nadam se da će ova Strategija pomoći u razumijevanju problema s kojima se susrećemo i da će poslužiti kao kvalitetan temelj za pripremanje raznolikih programa operativnih aktivnosti iz područja poljoprivrede i ribarstva.

Ovom prigodom zahvaljujem ponajprije prof. dr. Titu Žimbreku – koordinatorskom izradi i uredniku dokumenta, a u njegovo ime i svoje osobno mnogobrojnim ostalim sudionicima - suradnicima u izradi Strategije razvitka poljoprivrede i ribarstva, koji su svojim nesebičnim doprinosom pomogli u oblikovanju ovog dokumenta.

U Zagrebu, 19. ožujka 2002.

**MINISTAR POLJOPRIVREDE I ŠUMARSTVA
REPUBLIKE HRVATSKE**

mr. sc. Božidar Pankreć

I POLJOPRIVREDA

Kratice korištene u tekstu:

BDP	- Bruto domaći proizvod
BIH	- Bosna i Hercegovina
BSE	- Bovine Spongiform Encephalopathy
CAP	- Common Agricultural Policy
CEESA	- Central and Eastern European Sustainable Agriculture
CEFTA	- Central European Free Trade Agreement
CEN	- The European Committee for Standardization
Centar	- Centar za reprodukciju u stočarstvu Hrvatske
DRS	- Domestic Resource Cost
DZS	- Državni zavod za statistiku
EAAP	- European Association for Animal Production
ECU	- European Currency Unit
EFTA	- European Free Trade Association
EU	- European Union
FADN	- Farm Accountancy Data Network
FAO	- Food and Agriculture Organization
Fond	- Posebni račun za kreditiranje razvitka i obnove poljoprivrede
GAP	- Good Agricultural Practices
GATT	- General Agreement on Tariffs and Trade
GIS	- Geoinformacijski sustav
GMO	- Genetski modificirani organizmi
GMP	- Good Manufacturing Practices
HAED	- Hrvatsko agroekonomsko društvo
HACCP	- Hazard Analysis Critical Control Point
HBBG	- Hrvatska banka biljnih gena
HBOR	- Hrvatska banka za obnovu i razvoj
HGK	- Hrvatska gospodarska komora
HSSC	- Hrvatski stočarski selekcijski centar
HZPSS	- Hrvatski zavod za poljoprivrednu savjetodavnu službu
ICAR	- International Committee for Animal Recording
IFOAM	- International Federation of Organic Agriculture Movements
INTERBULL	- The International Bull Evaluation Service
ISO	- International Standards Organization
IZUPP	- Integralna zaštita uskladištenih poljoprivrednih proizvoda
MPŠ	- Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva
MZT	- Ministarstvo znanosti i tehnologije
NGO	- Non-Governmental Organizations
PDV	- Porez na dodanu vrijednost
Program	- Program rada Vlade Republike Hrvatske u razdoblju od 2000. do 2004. godine
PSE	- Producer Subsidy Equivalent
RH	- Republika Hrvatska
SAPARD	- Special Accession Program for Agricultural and Rural Development
SSG	- Special Safeguard
Strategija	- Strategija razvitka hrvatske poljoprivrede
u.o.	- umjetno osjemenjivanje
UK	- United Kingdom
VIP	- Vijeće za istraživanje u poljoprivredi
WTO	- World Trade Organization

I/I PRIKAZ I OCJENA ZATEČENOG STANJA

Zbog poredbenih prednosti tj. razvijenosti poljoprivrednih resursa, zemljišta, prirodnih-klimatskih pogodnosti, kao i razvijenosti vodenih resursa, Republika Hrvatska ima znatnih izgleda u razvitku poljoprivrede. Ta djelatnost ima znatnog utjecaja na druge gospodarske djelatnosti, kao što je to prehrambeno-prerađivačka djelatnost, ali i na trgovinu, turizam, promet, energetiku, kemijsku industriju, pomorstvo i mnoge druge. Važnost je poljoprivrede u pogledu zaposlenosti ljudi kao i vanjsko-trgovinske bilance, ali i za prehrambeno stanje pučanstva odnosno količinu i kakvoću prehrane. Poljoprivreda je dio ruralnog prostora, bitna za ekološku ravnotežu i za zaštitu okoliša, ali i za očuvanje kulturnih i ostalih tradicijskih vrijednosti.

Poljoprivreda je gospodarska djelatnost koja u ukupnom hrvatskom gospodarstvu sudjeluju s oko 7% u bruto-domaćem proizvodu (1998.), nešto više u zaposlenosti (13%)¹ i zajedno s prerađivačkom industrijom u vanjsko-trgovinskoj bilanci sa značajnih 10 do 12%. S obzirom na povezanost s dopunskim djelatnostima, od proizvodnje poljoprivrednih inputa do prerade prometa i trženja poljoprivrednih proizvoda, važnost poljoprivrede u hrvatskom gospodarstvu je veća nego što pokazuju navedeni udjeli. K tome je neformalna zaposlenost i uključenost ljudi u poljoprivrednu proizvodnju znatna, uzevši u obzir oko pola milijuna obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava odnosno preko milijun članova tih gospodarstava, koji se manje ili više bave poljoprivredom.

Prevladavajući dio agrarne strukture čine obiteljska poljoprivredna gospodarstva, koja posjeduju približno 80% zemljišta i stočnog fonda. Više od 70% tih gospodarstava ima manje od tri ha i to u pravilu vrlo usitnjenih poljoprivrednih površina. Čak i među onima koji imaju nešto više zemljišta malo je vitalnih i tržišno usmjerenih gospodarstava koja bi se u sadašnjim okolnostima mogla ravnopravno nositi s uvoznom konkurencijom. Otegotna je okolnost i nepovoljna dobna i obrazovna struktura poljoprivrednog pučanstva.

Poljoprivreda je neodvojiva od seoskog prostora, njegovih kulturnih vrednota te znanja, kao važnih razvojnih potencijala. Nažalost, seoski prostor doživljava u drugoj polovici XX. stoljeća snažnu depopulaciju i devastaciju te su time vrlo važni potencijali izvan funkcije na štetu gospodarskog i društvenog napretka Hrvatske.

Političkim osamostaljenjem Hrvatske nastupaju bitne društveno-gospodarske promjene u hrvatskom gospodarstvu te time i u poljoprivredi. Procesi pretvorbe, privatizacije kao istodobno i ratna stradanja, te gubitak tržišta mijenjaju agrarnu strukturu, utječu na ljudske i ostale kapitalne proizvodne resurse, poljoprivrednu proizvodnju i vanjsko-trgovinsku bilancu. Mehanička kretanja pučanstva, izazvana srpskom agresijom te ratom, nekorišteni i uništeni poljoprivredni resursi – zemljište, stoka i nasadi, poljoprivredna mehanizacija, gospodarski objekti i infrastruktura – sve to smanjuje proizvodnju u poljoprivredi, te utječe na pogoršanje vanjsko-trgovinske bilance i gospodarskog položaja poljoprivrede.

Uz to, s ne manjim utjecajem, tu su nedovoljno osmišljene ekonomske i pravne mjere pretvorbe ex-društvenog sektora u poljoprivredi (i prerađivačko-prehrambenog kompleksa), kao i višegodišnja neodređena vanjsko-trgovinska politika, no i kašnjenje s uključivanjem Hrvatske u gospodarske integracije (WTO, CEFTA i u EU).

Tranzicijski šok prijelaza na tržišno gospodarstvo i u poljoprivredno-prehrambenom kompleksu rezultirao je sličnim pojavnostima kao i u cjelokupnom gospodarstvu: pad proizvodnje i zaposlenosti, zaduženost, tehnološko zaostajanje, pogoršanje bilance trgovinske razmjene i nelikvidnost. Odgađanje nužne reforme politike u pojedinim područjima i jače gospodarsko integriranje djelomice se može opravdati ratom u Hrvatskoj. Ratna razaranja u poljoprivredi posebice su pogodila tradicijski najproduktivnije područje hrvatskog Podunavlja, iako se stradanja stočnog fonda, mehanizacije kao i minirano zemljište javljaju na puno većem prostoru. Na žalost, prestanak rata nije donio zaokret u

¹ Udio aktivnog poljoprivrednog pučanstva prema popisu iz 1991.godine.

provedbi gospodarske politike prema selu i poljoprivrednim proizvođačima u skladu s njihovim strateškim značenjima. Neodgovarajući sustav financijske i institucijske potpore poljoprivredi, iako deklarativno na strani poljoprivrednika, u praksi je izravno i neizravno dovodio i nadalje do prelijevanja državnog novca u neučinkovite i tromе sustave.

Visoki eksterni troškovi proizvodnje, kruti porezni sustav, kronični nedostatak (za poljoprivredu nužnog) jeftinog kapitala, neracionalan trgovinski i distribucijski sustav te nedostatna proračunska potpora neki su od glavnih čimbenika pada proizvodnje, niske razine samo-dostatnosti (ispod 60%), te visokih cijena poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda.

Tržište zemljištem, kao najvažnijim poljoprivrednim resursom, ograničava postojeća nesređenost zemljišnih knjiga, te spori i zamršeni postupak usklađivanja katastra i gruntovnice, što je samo jedan (iako ne i glavni) razlog nedopustivo visokom postotku neobrađenog poljoprivrednog zemljišta.

Funkcioniranje tržišta poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda ograničava nelojalna konkurencija i manjkava legislativa. To posebice vrijedi za izravno uključivanje obiteljske poljoprivrede u distribuciju poljoprivredno-prehrambenih proizvoda te nepostojanje institucijskih okvira, koji bi osnažili ulogu poljoprivrednika na tržištu.

Poljoprivredna proizvodnja se dugoročno smanjuje (već od početka 80-ih godina), a posebice u ratnim godinama (1991.-1995.), zbog smanjenja uporabe poljoprivrednih resursa ali i migracije pučanstva te sveukupnog pada proizvodnosti i gospodarske učinkovitosti. Jedan od uzroka jest i istodobno općenito pogoršanje stanja gospodarstva, a u poljoprivredi poteškoće u poslovanju poljoprivrednih poduzeća zbog neodgovarajućeg procesa privatizacije.

Posljedice su vidljive, stagnacija BDP i negativna trgovinska poljoprivredna bilanca, usporena investicijska aktivnost zbog smanjenja štednje i nepovoljnih kreditnih uvjeta. Nedovoljna poljoprivredna proizvodnja, unatoč slabom porastu potrošnje, rezultira niskim stupnjem samo-dostatnosti većine poljoprivrednih proizvoda i zbog toga visokim uvozom hrane.

I/I-1 Opći društveno-gospodarski pokazatelji

I/I-1.1 Poljoprivredno pučanstvo i zaposlenost

Hrvatska je u (popisnoj) 1991. godini imala 410 tisuća poljoprivrednika, od toga je bilo 265 tisuća aktivnih (64,6%) i 145 tisuća uzdržavanih osoba (35,4%). Udio poljoprivrednog u ukupnom pučanstvu je bio 9,1%, a aktivnog 13,1% u aktivnoj populaciji Hrvatske, premda se poljoprivredom kao "sporednom" djelatnošću bavi znatno veći broj u tzv. mješovitom tipu obiteljske poljoprivrede. Uz aktivne poljoprivrednike obiteljske poljoprivrede, u poljoprivrednu djelatnost uključeno je i oko 25 tisuća zaposlenih u poljoprivrednim tvrtkama i zadrugama.

Smanjenje brojnosti poljoprivrednog pučanstva, njegovo demografsko urušavanje, nepovoljna obrazovna struktura, te pad zaposlenosti i u neobiteljskoj poljoprivredi osnovne su značajke poljoprivredne populacije². Demografski pokazatelji govore o pogoršanju dobnog sastava poljoprivrednog pučanstva, odnosno povećanja udjela poljoprivrednika u dobi od 50 i više godina od 20,2% u 1953.godini na 31,8% u 1991.godini.³ Mijenja se i spolni sastav u pravcu feminizacije, tako da je udio ženske populacije (1991.) u prosjeku 53,5% u ukupnom poljoprivrednom pučanstvu, premda u radnoj snazi prevagu imaju muškarci s 56,2%. Iako se u razdoblju između dva popisa (1981.-1991. godine) koeficijent obrazovanosti znatno povećao, što ukazuje na pozitivne promjene u

² Ukupno poljoprivredno pučanstvo se u razdoblju od 1961. do 1991.godine smanjivalo po godišnjoj stopi od 4,92%. Udio poljoprivrednog u ukupnom pučanstvu u tom istom razdoblju je smanjen od 43,9% (1961.) na 9,1% (1991.). Baban, Lj., i sur. (2001): *Strategija razvitka poljoprivrede Republike Hrvatske – podloge*.

³ U 1991.godini je samo 57,1% ukupnog poljoprivrednog pučanstva u radno aktivnoj dobi od 20 do 60 godina, a čak 30,5% u dobi od preko 60 godina. Baban, Lj. (2001): op.cit.

obrazovnoj strukturi poljoprivrednog pučanstva, još uvijek prevladava udio poljoprivrednika s nezavršenom osnovnom školom (67%), što je daleko iznad prosjeka ukupne populacije Hrvatske (9,8%).

I/I-1.2 Bruto-domaći proizvod (BDP)

Razmjerna važnost poljoprivrede, mjerena udjelom bruto-domaćeg proizvoda, se dugoročno smanjuje. Osnovni gospodarski pokazatelji stanja poljoprivrede u novijem razdoblju (1990.-1998.) upozoravaju na disproporcije odnosa ulaganja u poljoprivredu i doprinosa poljoprivrede ukupnom gospodarstvu. Početkom devedesetih godina bruto-domaći proizvod poljoprivrede bio je oko 9%, u ratnim godinama razmjerno raste zbog većeg pada ukupnih nepoljoprivrednih djelatnosti (industrija, promet itd.). U 1998. godini BDP čini 7% ukupnog. Izraženo u stalnim cijenama, do 1993. godine je nazočan pad BDP, a otada blagi porast, no ni u drugoj polovici koncem 90-ih godina ne dostiže razinu iz devedesete godine.

I/I-1.3 Poljoprivredni proračun

Od osamostaljenja do 1995. godine udio poljoprivrednog proračuna u ukupnom državnom proračunu je u stalnom padu do najnižeg od 1,73% u 1995. godini, kada se donša *Strategija razvitka hrvatske poljoprivrede (Strategija)*. Temeljni je razlog bila nužnost povećanog izdvajanja izdataka za obranu i sigurnost zemlje. Od 1996. godine nadalje poljoprivredni proračun se povećava kako apsolutno tako i relativno te u ukupnom državnom proračunu u 1999. prelazi 3%. Proračunska sredstva Ministarstva poljoprivrede i šumarstva (MPŠ) u 1999. godini su nominalno povećana za 293% u odnosu na 1995. godinu, a u 2000. godini su ta sredstva veća za 193% u odnosu na 1995. godinu, dok je ukupan proračun povećan za 63%. Rastuće značenje poljoprivrednog proračuna je važno za ulogu poljoprivrede u ukupnoj gospodarskoj politici te za pravac njezinog razvitka, a u svezi ispunjenja obveza Hrvatske prema WTO i kretanja Zajedničke poljoprivredne politike EU (CAP). Međutim, usprkos nedvojbenom i vrlo konkretnom povećanju, prije svega poljoprivrednih subvencija, udio proračunskih sredstava MPŠ u ukupnom državnom proračunu i u 1999. godini je bio još uvijek niži nego šest godina prije, a udio u 1992. godini je bio čak 2,2 puta veći od udjela u 1999. godini.

Za 2000. godinu rebalansom je određen poljoprivredni proračun od 1,573 mlrd.Kn, što čini 3,11% ukupnog državnog proračuna. Dodatno, poljoprivredni proračun je u 2000. godini opterećen naslijeđenim kumuliranim dugovima u iznosu od približno 360 milijuna kuna. Najveću stavku u proračunu MPŠ u drugoj polovici 90-ih čine novčani poticaji i naknade u poljoprivredi i ribarstvu, s prosječnim udjelom oko 75%.

Primjeri zemalja EU pokazuju da je udio poljoprivrednog proračuna (zbroy skupne i nacionalne potpore) u ukupnom proračunu veći, iako je u pravilu značenje poljoprivrede u ukupnom gospodarstvu ovih zemalja razmjerno osjetno manje. Sigurno je da ista ocjena ne vrijedi u usporedbi sa zemljama pristupnicama za članstvo u EU, premda je zbog brojnih metodoloških ograničenja preciznu usporedbu vrlo teško napraviti⁴.

I/I-2 Domaće tržište i potrošnja

Hrvatsko tržište poljoprivredno-prehrambenih proizvoda čini nešto više od 4,3 milijuna potrošača, kupovne moći oko 4 600 USD *per capita*. Najznačajnija je proizvodnja odnosno ponuda s obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava. Međutim, veliki udio zauzimaju uvozni proizvodi. Asortiman i kakvoća ponude je lošija negoli u zapadno-europskim zemljama. Ukupno promatrano, treba očekivati povećanje agregatne potražnje za hranom, s povećanjem potrošnje kvalitetnijih proizvoda.

⁴ Božić, M., i sur. (2000): *Poljoprivredna politika – podloge*.

Bitne odrednice tržišta u budućnosti su kretanje broja stanovnika (pad) kao i razina BDP *per capita* i njezina promjena (porast)⁵.

Manjak proizvodnje nad potrošnjom je nazočan za sve vrste mesa (osim mesa peradi), za mlijeko i mliječne prerađevine, povrće, voće, ulje, šećer i drugo. Suvišak proizvodnje nad potrošnjom je nazočan za pšenicu, kukuruz, vino i meso peradi⁶.

Veći porast potrošnje odnosno potreba može se očekivati kod dohodovno elastičnih proizvoda, mesa i mesnih prerađevina, voća, povrća i mliječnih prerađevina. Potrošnja krušnih žita, mlijeka, jaja, ulja, šećera i krumpira već je blizu razine zasićenja, pa se ne očekuje veći porast potreba za ovim proizvodima.

Jedan od temeljnih ciljeva hrvatske poljoprivredne politike je potpora dohotka poljoprivrednih proizvođača. Dohodovni potencijal hrvatskog tržišta je razmjerno malen i od njega "može živjeti" svega trećina hrvatskih poljoprivrednika. Nužno će ga trebati unaprijediti stvaranjem konkretnih izvoznih programa s većim udjelom dodane vrijednosti, te daljnjom regionalizacijom potpore kako bi se poredbene prednosti pojedinih područja bolje iskoristile.

Vrijednosna struktura hrvatske poljoprivrede, u odnosu na poljoprivredno razvijene zemlje pa i na većinu tranzicijskih zemalja, je nepovoljna. U hrvatskoj poljoprivredi je naglašen nesrazmjer u ponudi i proizvođačkim cijenama poglavito u biljnoj proizvodnji.

Empirijska procjena potreba za poljoprivrednim proizvodima u Hrvatskoj se temelji na količini i strukturi potrošnje hrane na domicilnom tržištu (uključivo i turističku potrošnju), na reprodukcijskoj potrošnji, potrebi za prehranom stoke, te na procjeni tehnoloških gubitaka, gdje je to opravdano. Procjena potreba je napravljena kao niža i viša inačica. Niža inačica se temelji na sadašnjoj razini potrošnje, a viša inačica je uvećana za 10%, kao moguća posljedica porasta standarda, turističke potrošnje i rasta stanovništva. Izvozne potrebe nisu uključene u ovu procjenu⁷.

Procjena agregatne potrošnje i potreba za poljoprivredno-prehrambenim proizvodima

Temeljni parametri za izračunavanje potreba za poljoprivrednim i prehrambenim proizvodima su promjene BDP kao i broj potrošača (domaće stanovništvo i inozemni turisti).

Polazeći od specifičnosti promjena obujma poljoprivredne proizvodnje, izvjesno je da se procijenjene domaće potrebe (i usprkos očekivanom porastu domaće proizvodnje) ne bi mogle u cijelosti podmiriti (primjerice mlijeka i voća). Međutim, jačom promjenom strukture proizvodnje, današnji manjak u proizvodnji mogao bi se znatno smanjiti (poglavito povrća i svinjskog mesa).

Empirijska procjena agregatne potrošnje za poljoprivredno-prehrambenim proizvodima se temelji na količini i strukturi potrošnje hrane na domaćem tržištu (uključivši tu i turističku potrošnju), reprodukcijске potrošnje, potreba za prehranu stoke, te procjeni tehnoloških gubitaka, gdje je to opravdano. Procjena potreba se temelji na slijedećim sastojcima:

- agregatna potrošnja *per capita*;
- očekivani porast dohotka;
- koeficijent dohodovne elastičnosti potražnje; i

⁵ Srednjoročne i dugoročne projekcije broja stanovnika u Hrvatskoj (Nejašmić, I., 2001.) pokazuju prirodni pad. Od 1991. do 2021. godine se predviđa godišnja stopa pada od 0,24%. Prema projekciji porasta BDP ukupnog gospodarstva do 2004. godine se previđa porast od 4% godišnje, od 2005. do 2010. godine porast od 6%, a od 2011. do 2015. godine od 4,5-5% godišnje. (Makroekonomski aspekti i vizija razvoja gospodarstva, 2000.)

⁶ Za izračun bilanci rabljena je standardna FAO metodologija na temelju koje se dolazi do podataka o zbirnoj potrošnji na nekom tržištu, odnosno do stupnja samo-dostatnosti za neku konkretnu razinu potrošnje. Dobiveni bilančni pokazatelji poslužili su za procjenu agregatne potrošnje i procjenu samo-dostatnosti hrvatske poljoprivrede.

⁷ Sadašnja razina izvoza za većinu promatranih proizvoda je razmjerno mala. Kovačić, D., i sur. (2001): *Proizvodno-potrošne bilance poljoprivrednih proizvoda u Hrvatskoj*.

- očekivani porast broja potrošača.

Procjena potreba je napravljena kao niža i viša inačica. Niža inačica polazi od pretpostavke da će BDP *per capita* rasti po stopi od 3% godišnje (polazna veličina 4 600 USD), te da će ciljne godine 2005. biti 5 333 USD *per capita*. Nadalje, niža inačica pretpostavlja da neće biti porasta domicilnog stanovništva, te da će se broj stranih turista povećati na 164 tisuće uvjetnih stanovnika (sa 71 000 1998. godine), odnosno da će biti približno 60 milijuna noćenja stranih turista. Viša inačica polazi od pretpostavke da će BDP rasti po stopi od 7% godišnje, te da će ciljne godine biti 6 452 USD *per capita*. Nadalje, viša inačica pretpostavlja da će domaće stanovništvo porasti za 1% ili 43 tisuće, te da će broj stranih turista isto porasti i to na 180 tisuća uvjetnih stanovnika.

Porast potrošnje *kukuruz* i *ječma* temelji se na projiciranom povećanju potrošnje stočne hrane. Izvozne potrebe nisu uključene u ovu procjenu.

Procjena agregatne potrošnje za *krumpirom*, *voćem* i *povrćem* i svih vrsta *mesa*, osim svinjskog, procijenjene su na temelju korigiranih bilančnih pokazatelja, a za ostale proizvode na temelju izvornih bilanci.

Agregatna potrošnja *pšenice*, bez stalnih pričuva, procijenjena je na 728 tisuća tona godišnje. Od toga su najviše potrebe preradbene industrije (oko 470 tisuća tona godišnje). Oko četrdesetak tisuća tona se troši za stočnu hranu, gubici su na razini od oko 25 tisuća tona te potrebe za sjemenom oko 40 tisuća tona. Prema nižoj inačici, potrebe za pšenicom će 2005. godine biti na razini 763 odnosno prema višoj inačici na razini 792 tisuće tona.

Potrošnja *kukuruz* je procijenjena na oko 1,98 milijuna tona godišnje. Od toga na prehranu stoke otpada između 1,2 i 1,4 milijuna tona, na potrebe preradbene industrije nešto više od 300 tisuća tona, te na očekivane tehnološke gubitke do stotinjak tisuća tona. Zbog očekivanog porasta potrošnje stočne hrane, očekuje se i povećanje potreba za kukuruzom. Prema nižoj inačici potrebe su procijenjene na 2,12 milijuna tona godišnje odnosno prema višoj na 2,32 milijuna tona godišnje.

Agregatna potrošnja *ječma* procijenjena je na 127 tisuća tona godišnje. Od toga na stočnu hranu otpada preko 2/3. Potrebe preradbene industrije su oko četrdeset tisuća tona godišnje i povećavaju se. Tehnološki gubici se procjenjuju na oko tri tisuće tona. Potrebe za ječmom, prema nižoj inačici procijenjene su na 143 odnosno prema višoj na 165 tisuća tona.

Agregatna potrošnja *šećera* je oko 153 tisuća tona, a *biljnih ulja* 67,5 tisuća tona, od čega oko 15% otpada na kupovinu u inozemstvu ("*shopping*"). Potrebe za šećerom, prema nižoj inačici procijenjene su na oko 156 odnosno prema višoj na 171 tisuća tona godišnje. Potrebe za *biljnim uljem* procijenjene su na 69 odnosno 73 tisuća tona godišnje.

Agregatna potrošnja *krumpira* je na razini od oko 348 tisuća tona i u dosadašnjim istraživanjima je bila precijenjena zbog precijenjenog podatka o proizvodnji. Od toga je oko trideset tisuća tona sjemenski krumpir. Potrebe za krumpirom su procijenjene na 355 i 360 tisuća tona godišnje.

Agregatna potrošnja *suhog duhanskog lista* je oko 12 tisuća tona. Od toga je nešto manje od 60% nearomatskih duhana, koji se proizvode u Hrvatskoj, a ostalo otpada na proizvodnju aromatskih duhana. Prema nižoj inačici, potrebe za suhim duhanskim listom će biti na razini 12,6 tisuća tona odnosno prema višoj 13 tisuća tona.

Agregatna potrošnja *povrća* je na razini oko 405 tisuća tona. Na tehnološke gubitke i prehranu stoke otpada oko 35 tisuća tona. Prema nižoj inačici, potrebe za povrćem će godine 2005. biti 462 odnosno prema višoj 543 tisuća tona.

Ukupna potrošnja *voća* je na razini 340 tisuća tona, od čega na kontinentalno voće otpada oko 211 tisuća tona, a 129 tisuća tona na mediteransko i tropsko voće. Prema nižoj inačici, potrebe za voćem će se povećati na 394 tisuća tona odnosno prema višoj na 448 tisuća tona. Potrebe za *kontinentalnim voćem* procijenjene su između 246 i 280 tisuća tona, a za ostalim voćem između 148 i 168 tisuće tona.

Agregatna potrošnja *vina* procijenjena je na oko 876 tisuća hektolitara odnosno prema višoj inačici između 979 i 1 120 tisuća hektolitara.

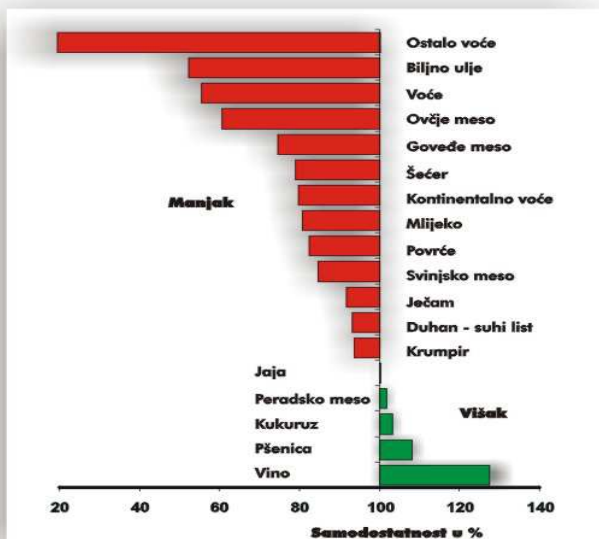
Potrošnja *mlijeka* je na razini oko 764 milijuna litara godišnje od čega oko 370 milijuna litara otpada na potrošnju mliječnih prerađevina (izraženo preko mlijeka). Potrebe za mlijekom i mliječnim prerađevinama se procjenjuju između 913 i 1,055 milijardi litara. Agregatna potrošnja konzumnih jaja je 911 milijuna komada, a buduće potrebe se procjenjuju između 931 i 944 milijuna komada.

Agregatna potrošnja *mesa* se procjenjuje na oko 256 tisuća tona od čega 56,8 tisuća tona na *govedsko meso*, 105,7 tisuća tona na *svinjsko meso*, 89 tisuća tona na *meso peradi* i oko 4,3 tisuće tona na *ovčje* i *kozje meso*. Potrebe za mesom procjenjuju se između 288 i 340 tisuća tona⁸.

I/I-2.1 Procjena samodostatnosti

Jedan od temeljnih ciljeva agrarne politike u većini razvijenih poljoprivreda bio je visoki stupanj samodostatnosti. Načelno, prvenstveno zbog posvemašnje globalizacije i visokih troškova održavanja samodostatnosti, ona se sve više napušta.

Slika I-1 Procjena samodostatnosti hrvatske poljoprivrede 1996- 1999.

¹ Detaljna metodološka objašnjenja ove tablice se nalaze u tablici, tekstu i u metodološkom dijelu rada: Kovačić, D., i sur. (2000): "Proizvodno-potrošne bilance poljoprivrednih proizvoda" MPŠ RH, Zagreb; Izvor: Obrada autora na temelju raznolike dokumentacijske građe

Međutim, u praksi se još uvijek putem različitih mjera pokušava zadržati visoka samodostatnost u poljoprivrednoj proizvodnji.

Za hrvatsku poljoprivredu je karakteristična neodgovarajuća struktura poljoprivredne proizvodnje, odnosno neuravnoteženost potrošnje i proizvodnje. To izaziva manji ili veći manjak ili višak proizvoda, što u prvom slučaju stvara nedostatnu ponudu i nalaže uvoz, a u drugom slučaju povećava ponudu iznad potražnje istodobno smanjujući cijene i dohodak proizvođača. U oba slučaja se poljoprivredni resursi neracionalno iskorištavaju.

Poslije raspada bivše države, u Hrvatskoj su se pojavili problemi s viškovima krušnih žita, kukuruza, duhana, mesa peradi, vina i ribe odnosno ribljih konzervi. Rat i ratne posljedice, promjena gospodarskog sustava, te povećanje konkurencije na domaćem tržištu utjecali su na smanjenje

⁸ Kovačić, D., i sur. (2001): op.cit.

proizvodnje gotovo svih poljoprivrednih proizvoda, povećanje uvoza i povećanje negativnog salda hrvatske vanjsko-trgovinske razmjene poljoprivredno-prehrambenih proizvoda.

Samodostatnost hrvatske poljoprivrede za većinu poljoprivredno-prehrambenih proizvoda je danas izrazito niska.

Hrvatska je nedostatna u proizvodnji svih vrsta mesa, osim mesa peradi, zatim mlijeka, povrća i kontinentalnog voća te sladorne repe odnosno šećera. Posljednjih godina je smanjen nedostatak biljnih ulja, odnosno znatno je povećana proizvodnja uljarica. Hrvatska je u suvišku s mesom peradi, kukuruzom, pšenicom, duhanom i vinom.

Procjena samo-dostatnosti je globalni pokazatelj koji govori u kojoj se mjeri domaća proizvodnja koristi potencijalom nacionalnog tržišta. Pokazatelj samo-dostatnosti može poslužiti i kao podloga za kreiranje mjera agrarne politike kojima se želi povećati konkurentnost domaćih proizvođača. Međutim, u uvjetima sve veće liberalizacije domaćeg tržišta, ona nema onu "operativnu" važnost, kao što je to bilo u uvjetima planskog gospodarstva i zatvorenog tržišta bivše države. Stoga se podaci o razini samo-dostatnosti moraju tako i razmatrati. U uvjetima globalizacije bitno je ocijeniti koje su to konkurentne proizvodnje/proizvodi hrvatske poljoprivrede koje treba razvijati⁹.

I/I-2.2 Distribucija, promet i cijene

Pad pučanstva i porast BDP su bitne odrednice potražnje za poljoprivredno-prehrambenim proizvodima. Organizacija veleprodaje poljoprivredno-prehrambenih proizvoda nije kvalitetno određena, a distribuciju obavlja manji broj trgovačkih i prerađivačkih poduzeća s izraženim monopolom. Zbog tranzicijskih procesa i posljedičnih poteškoća poljoprivredno-prehrambenih poduzeća, znatno se smanjila trgovina (otkup) poljoprivrednih proizvoda s brojnim proizvođačima obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava. Manjak tržišne infrastrukture je osobito izražen raspadom predratne otkupne mreže. Nedostaju propisi o obvezatnim standardima kakvoće (za povrće, voće, stoku i meso, i mlijeko). Funkcioniranje tržišta ograničava nelegalna konkurencija i legislativa. To poglavito vrijedi za izravno uključivanje obiteljske poljoprivrede u distribuciju poljoprivredno-prehrambenih proizvoda, nelegalnost uvoza i izbjegavanje plaćanja poreza. Nerazvijene su tržišne institucije, i unatoč inozemne tehničke pomoći, nije oživio sustav veletržnica, ne postoje poljoprivredne dražbe (za pojedine karakteristične proizvode npr. voće i povrće, grožđe, cvijeće, stoku), zatim poljoprivredna burza itd. Tržišne obavijesti, zasada distribuirane preko državne uprave (MPŠ), često ne dopiru do poljoprivrednika, a ako i dođu nedostaje potpunijih analiza i objašnjenja glede tendencija, što bi bilo korisno za proizvođače u pogledu njihovog budućeg proizvodno-tržišnog ponašanja.

Otkup poljoprivrednih proizvoda u razdoblju od 1994. do 1999. godine pokazuje negativnu godišnju stopu za pšenicu (-2,1%), a pozitivne stope za ostale ratarske kulture; umjerenu za kukuruz (6,7%), ali vrlo visoke za suncokret (31,3%) i sladornu repu (54,1%). U stočarstvu su negativne stope zabilježene za svinje (-7,7%), pozitivne za junad (6%) i, posebno, mlijeko (11,5%)¹⁰.

Promet hrane u trgovini na malo u nespecijaliziranim prodavaonicama sudjeluje s oko 30% (1998.), a u specijaliziranim prodavaonicama s oko 7%. Promet u novijem razdoblju stagnira (od 1996.). Na to utječe pad kupovne moći, crno tržište, te kupovina hrane u inozemstvu. Na smanjenje potražnje za hranom u proteklom razdoblju je do nedavno utjecala i manja turistička potrošnja.

Realne otkupne cijene biljnih poljoprivrednih proizvoda pokazuju porast u razdoblju od 1991. do 1996. godine, no kasnije pad. Uzevši agregatni indeks cijena, u 1999. je nešto niži od onog u 1991. godini (98). Za pšenicu je povećanje cijene do 1997. bilo za 28 indeksnih bodova, za kukuruz su cijene za trećinu veće, ali u iduće dvije godine je očit pad cijena. Ukupno za žita su cijene u 1999. godini realno niže u odnosu na 1991 (indeks 97). Cijene industrijskog bilja rastu do 1997. godine, a zatim se

⁹ Kovačić, D., i sur. (2001): op.cit.

¹⁰ Baban, LJ. (2001): op.cit.

smanjuju. Stočno bilje u pogledu promjena cijena pokazuje znatni porast do 1996. godine, kasnije se cijene smanjuju (indeks 1999/91.g. je 95). Cijene povrća isto rastu i to do 1997. godine, od kada opadaju. Cijene voća i grožđa pokazuju znatna odstupanja po godinama, u prosjeku pokazuju porast.

Otkupne cijene stoke su manje nego u početnom razdoblju, u 1997. godini cijene goveda su za 12% manje, svinja za 3%, peradi za trećinu manje. Cijena mlijeka je bila realno u porastu do 1996. godine, od kada se smanjuje. U 1999. godini agregatni indeks za stočarske proizvode pokazuje smanjenje (indeks 70 za 1999/91.g., odnosno 84 za 1998/91.g.)¹¹.

Privatizacija maloprodajne mreže, u kojoj je znatan udio poljoprivredno-prehrambenih proizvoda, je išla znatno brže s povećanom tendencijom u novije doba (4-5 godina) ulaska inozemnih investicija odnosno velikih trgovačkih kuća (supermarketa). Iste tendencije, samo manjeg opsega, javljaju se na tržištu inputa za poljoprivredu. (Ulazak Hrvatske u WTO te procese ubrzava.)

Cijene poljoprivrednih inputa se realno povećavaju, poglavito uvođenjem poreza na dodanu vrijednost, što pogoršava odnos prema cijenama poljoprivrednih proizvoda i smanjuje dohodak poljoprivrednika. Ukinuće subvencija za inpute (mineralna gnojiva, sjeme) kao i spomenuti problemi u poljoprivrednom poslovanju smanjuju uporabu inputa za poljoprivredu i posljedično opadanje proizvodnje.

I/I-3 Međunarodno tržište i vanjsko-trgovinska bilanca

Na vanjsko-trgovinsku bilancu poljoprivrede je bitno djelovalo kako gubitak nekadašnjih tržišta, tako i smanjivanje poljoprivredne proizvodnje. Time se povećavao uvoz poljoprivredno-prehrambenih proizvoda, uz stagnaciju izvoza. Od 1998. godine je nazočan pad uvoza uz zadržavanje trenda stagnacije izvoza odnosno i njegovoga pada u 1999. godini, što se nastavlja i u 2000. godini.

Analiza vanjsko-trgovinske razmjene poljoprivredno-prehrambenih proizvoda pokazuje da je Hrvatska u proteklom razdoblju (1996.-1999.) imala razmjerno značajan manjak ovih proizvoda. Najveći manjak je bio 455 milijuna USD (1997.g.), a najmanji 275 milijuna USD (1999.g.).

U razdoblju od 1994. do 1998. godine su osnovni uvozni proizvodi Hrvatske bili meso i prerađevine od mesa, mliječni proizvodi i jaja, povrće, voće i pića, te šećer – do 1995. godine, kada se uvoz šećera značajno smanjuje. Analiza pokazuje da se u Hrvatsku posljednjih godina uvozilo godišnje proizvoda u vrijednosti od oko 300 mil. USD (oko 30% vrijednosti poljoprivrednog uvoza), koji se u Hrvatskoj ne proizvode (ili se proizvode u zanemarivim količinama). Najvažniji izvozni proizvodi hrvatske poljoprivredne i prehrambene djelatnosti su pića, žito i žitni proizvodi te duhan.

Udio poljoprivredne i prehrambene industrije u ukupnom manjku hrvatske trgovinske razmjene u 1999. godini je nepovoljan, oko 8%, a pokriće uvoza izvozom za razdoblje od 1997. do 1999. godine se kreće oko 58%. (To je, premda nizak, ipak nešto viši stupanj samo-dostatnosti negoli za nepoljoprivredne proizvode). Glavna su tržišta Hrvatske za poljoprivredno-prehrambene proizvode neke od bivših jugoslavenskih republika (poglavito BIH, s prosječnim udjelom u hrvatskom poljoprivrednom izvozu od 40%), zatim zemlje srednje i istočne Europe te zemlje Europske unije. Uvozi se najviše iz zemalja Europske unije (oko 45%), a zatim (s promjenjivim udjelom) iz zemalja srednje i istočne Europe.

I/I-4 Poljoprivreda i okoliš

Hrvatska je zemlja bogatih prirodnih resursa, prvenstveno zbog njihove kakvoće. Zemljište je razmjerno dobre plodnosti i jedno od očuvanih u Europi. Čisti vodotoci, šume, obalni pojas, otoci i more – temelj su razvitku poljoprivrede i ribarstva, šumarstva i lovnog turizma te drugih djelatnosti.

Analize, doduše, pokazuju da su, unatoč razmjerno niskoj razini onečišćenja, štete u pedološkoj sferi dostigle razinu koja traži istraživanje i način djelovanja za zaštitu i očuvanje kakvoće tla. U procesu

¹¹ Grgić, I., i sur. (1999): *Effect of Producer Prices on Production of the Main Agricultural Product in the Republic of Croatia*.

zaštite tala, u Hrvatskoj se provodi istraživanje procesa oštećenja i onečišćenja, i postavljanje sustava stanica za trajno motrenje tla. U planu je organiziranje odgovarajuće službe za zaštitu tla, koja bi u tom pogledu osiguravala cjeloviti informacijski sustav. Istraživanja, također, pokazuju, kako je razina onečišćenja podzemnih i nadzemnih voda u Hrvatskoj niska. Poljoprivreda ima mali utjecaj na ovo onečišćenje u odnosu na razvijene zemlje Europe, a poljoprivredna proizvodnja se uglavnom provodi u skladu sa zakonskim propisima koji uređuju zaštitu voda.

Mjerenja Državnog zavoda za meteorologiju pokazuju kako 60% sumpornog dioksida dolazi iz susjednih, industrijskih razvijenih zemalja, a samo 40% iz domaćih izvora. Poljoprivreda sudjeluje u emisiji metana i amonijaka, uglavnom zbog konvencionalnog načina proizvodnje. Usporedno s onečišćenjem i ugrožavanjem okoliša, poljoprivreda sudjeluje i u ulaganjima i izdacima za njegovo očuvanje, jer je ona ujedno i žrtva onečišćenja. Prema podacima iz 1997. godine, poljoprivreda, lov i šumarstvo izdvajaju 5,9% od ukupnih investicija za zaštitu okoliša. Najveći izdaci za okoliš su ulaganja u zaštitu površinskih voda i uklanjanje otpada.

Problemi okoliša i poljoprivrede, kao djelatnosti koja izravno ovisi o kakvoći okoliša, razmjerno su novi u shvaćanju problema i planiranju budućeg razvitka poljoprivrede. Hrvatska je, kao i ostale zemlje srednje i istočne Europe, danas suočena s posljedicama neracionalnog ponašanja u prošlosti, što se uglavnom odnosi na poslovanje bivših društvenih kombinata¹²:

- melioracijski zahvati širokih razmjera, intenzivna poljoprivredna proizvodnja i proizvodnja u monokulturi;
- povećana potrošnja anorganskih gnojiva i životinjskog otpada; i
- povećana potrošnja pesticida i drugo.

U našem, europskom zemljopisnom okružju govori se o zaokretu iz "poljoprivrede orijentirane na količinu (prinos)" u "poljoprivredu okrenutu kakvoći" (hrane i okoliša). Izlaz iz postojećeg stanja vidi se u održivoj poljoprivredi, bezopasnoj za okoliš, koja budućim naraštajima ostavlja čista tla, vodu i zrak, a zatim pravo izbora daljnjeg razvitka, kao što ga je imalo i naše pokoljenje. Sve to, dakako, uz ekološki, socijalno i politički prihvatljiva rješenja.

Jasno je da se pitanja vezana za poljoprivredu, koja bi bila harmonično uklopljena u okoliš, ne mogu rješavati odvojeno od ostalih aspekata poljoprivredne politike. Briga za okoliš je samo dodatni sastojak koji treba uzeti u obzir u planiranju budućeg razvitka poljoprivrede na načelima održivosti.

Osim gospodarske, poljoprivreda i poljoprivredno zemljište imaju i druge uloge, odnosno višeznačne uloge, od kojih su najvažnije: proizvodnja hrane, ekološka uloga, socijalna uloga, prostorna uloga, uloga u oblikovanju krajobraza, izvor sirovina i energije te rekreacijsko - turistička uloga.

Imajući to u vidu, u izradi strategije razvitka poljoprivrede polazište je da je proizvodnja hrane neupitno najvažnija uloga poljoprivrede, ali ona se ne smije gledati samo kao izvor hrane (i/ili profita), izolirano od drugih uloga. Sve su uloge poljoprivrede neodvojive jedna od druge, od podjednake su važnosti, pa ih tako treba i vrednovati!

I/I-5 Agrarna struktura

Agrarna struktura je označena dualnim oblikom vlasništva proizvodnih resursa i proizvodnje te različitim oznakama zaposlenih. Osnovu agrarne strukture Hrvatske čine proizvodne jedinice u poljoprivredi (sa svojim posebnim društveno-gospodarskim obilježjima), i to: (a) obiteljska poljoprivredna gospodarstva, (b) društva kapitala u poljoprivredi i (c) poljoprivredne zadruge.

¹² Prema Falconer, i sur.: (1999) - 2. radionica CEESA. Grgić, Z., i sur. (1999): *Country Report on the Present Enviromental Situation in Agriculture*.

I/I-5.1 Obiteljska poljoprivredna gospodarstva

Prevladavajući dio agrarne strukture čine obiteljska poljoprivredna gospodarstva, vrlo različita po svojim značajkama, demografskim, proizvodnim i gospodarskim. Obiteljska poljoprivredna gospodarstva posjeduju dvije trećine (66,4%) ukupnog poljoprivrednog zemljišta i preko 80% stočnog fonda. U većini su tzv. mješovita gospodarstva s dvostrukom strukturom zaposlenosti i dohotka, s udjelom od oko 80%. Po Popisu iz 1991. godine u Hrvatskoj je bilo 534 266 obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava. Za pretpostaviti je da se njihov broj u međuvremenu smanjio zbog utjecaja rata odnosno znatnih migracija u seoskim područjima.

Obiteljska poljoprivredna gospodarstva nisu obvezna biti ustrojena prema Zakonu o trgovačkim društvima ili Zakonu o poduzećima i tada nemaju status pravne osobe, no mogu poslovati kao trgovačko društvo ili obrt za obavljanje poljoprivredne djelatnosti, ukoliko se tako registriraju. Prema raspoloživim podacima, tek je oko 3% ukupnog broja obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava uključeno u sustav poreza na dodatnu vrijednost (PDV), a još manje u neki od navedenih zakonskih oblika¹³. U razdoblju između dva popisa (1981.-1991.) broj obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava je smanjen za oko 6%, uz smanjenje ukupne površine zemljišta za oko 12% (oko 200.000 ha).

Prema veličini obradivog zemljišta, trećina obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava je veličine manje od jednog hektara (34,8%), dok su najbrojnija gospodarstva (gotovo polovica ukupnog broja (49,7%) od 1 do 5 hektara obradivog zemljišta. U skupini od 5 do 10 hektara je 13,0% gospodarstava, a svega 2,5% njih ima više od 10 hektara zemljišta. Navedena zemljišna struktura obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava, kojih je prosječna veličina 2,7 hektara, s prosječno pet odvojenih zemljišnih čestica, i s prevladavajuće mješovitom gospodarskom djelatnošću, jedan je od bitnih i ograničavajućih čimbenika gospodarske učinkovitosti hrvatske poljoprivrede. Uzimajući u obzir naslijeđeni političko-gospodarski sustav, rat, okupaciju i ratna razaranja, nerazvijenost i prirodna ograničenja na pojedinim poljoprivrednim područjima, posebno provedena istraživanja u razdoblju od 1991. do 1999. godine ukazuju na određene promjene. Naime, u novije doba dolazi do polarizacije u obiteljskoj poljoprivredi, s jačanjem tzv. *vitalnih* obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava, tržišno usmjerenih i specijaliziranih, od kojih neka posluju kao tvrtke ili obrt. Ta gospodarstva raspolažu sa znatnim proizvodnim resursima, školovanim - većinom mlađim - poljoprivrednicima. Na drugom je polu mnoštvo malih i pretežito samoopskrbnih gospodarstava, ustvari poljoprivrednih kućanstava, kojima je poljoprivreda tek sporedna djelatnost¹⁴.

I/I-5.2 Tvrtke u djelatnostima poljoprivrede

Bivši "društveni sektor" u poljoprivredi (kombinati) u poratnom razdoblju zbog ratnih razaranja i neodgovarajućeg modela pretvorbe – privatizacije (uz male izuzetke), doživljava kolaps, pad proizvodnje i zaposlenosti, te znatne teškoće u poslovanju.

Prema vlasništvu (1999.g.), najviše je privatnih poslovnih subjekata (80%), zatim zadružnih (13%) te subjekata u mješovitom ili državnom vlasništvu (7%). Oko polovice poduzeća i zadruga se vode kao neaktivni, kao i 10% trgovačkih društava. Od 1 604 aktivne pravne osobe u cijelom području *Poljoprivreda, lov i šumarstvo*, prema podacima iz ožujka 2000. godine, njih 46% nema zaposlene osobe, a 39% ima do 9 zaposlenih osoba. U djelatnosti proizvodnje hrane, pića i duhanskih proizvoda (2000.g.) ukupno je zaposleno 46,5 tisuća osoba.

Iako proces privatizacije ovih tvrtki traje već godinama, država je (1999.g.) još uvijek vlasnik ili suvlasnik 232 tvrtke, a u 13% njih s 50% ili više udjela. U djelatnosti *poljoprivrede, lova, šumarstva i ribarstva* ukupno se iskazuju gubici iznad visine kapitala. Reprodukcijska sposobnost tih gospodarskih

¹³ To je udio u broju, no vjerojatno je udio u poljoprivrednim resursima i proizvodnji veći, jer se radi o natprosječnim gospodarstvima. Žimbek, T., i sur.: (2001): *Anketa poljoprivrednih gospodarstava – izvješće*, Zavod za ekonomiku poljoprivrede i agrarnu sociologiju, Agronomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu i MPŠ RH.

¹⁴ Žimbek, T., i sur. (2001): *Anketa (...)* op.cit.

subjekata se smanjuje, što posljedično znači smanjivanje opremljenosti i ulaganja u proizvodnju¹⁵. Najnoviji zaključci Vlade ukazuju na spremnost suočavanja s ovim problemom kroz privatizaciju, preustroj (zamjenu uprave) ili stečaj, ovisno o stanju u pojedinoj tvrtki i jačini vlasničkog utjecaja države¹⁶.

I/I-5.3 Poljoprivredne zadruge

Prema evidenciji ZAP-a, u Hrvatskoj (1998.g.) ima 460 poljoprivrednih zadruga, a u Hrvatski zadrudni savez su uključene 334 zadruge¹⁷.

Prema dokumentaciji Ministarstva poljoprivrede i šumarstva, na području Hrvatske ubilježeno je 337 zadruga, a najveći je broj zadruga u Panonskoj regiji, 51,63% (s prosječno 19 zadrugara i 16 zaposlenika). U istarskom dijelu Mediteranske regije nalazi se 42,73% (s prosječno 29 zadrugara i 8 zaposlenika), a u Gorskoj regiji svega 5,64% zadruga (s prosječno 25 zadrugara i 4 zaposlenika). Istodobno, prema evidenciji Hrvatskog zadrudnog saveza (anketa 145 zadruga), u jednoj zadrugi je prosječno 50 zadrugara i 23 zaposlenika. Unatoč razmjernoj brojnosti zadruga u Hrvatskoj, većina je poljoprivrednika izvan ovih oblika poslovnog organiziranja. Zadruge se bave različitim poslovima, od proizvodnje, otkupa i trgovine do ugostiteljstva i turizma. Prevladava nabavno-proizvodna djelatnost, dok je proizvođačko-preradbena uglavnom zanemarena. Poljoprivredne zadruge bi se trebale usmjeriti na preradu, doradu i distribuciju zadrudnih poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda. Zanemarenu djelatnost lokalne zadrudne štednje treba upravno poticati te poboljšati uvjete financijskom politikom.

Sumirajući više od 135-to godišnjeg iskustva u hrvatskom poljoprivrednom zadrugarstvu, treba istaći da se ono pokazalo kao korisna institucija u razvitku sela i poljoprivrede. No pouka je, također, da su "velika iščekivanja", koje je unosio dogmatski komunistički utopizam i kolektivizacija prošlog političkog i gospodarskog sustava, u pravilu donosila razočaranja koja su skupo plaćali seljaci-zadrugari. Iako je godine 1995. donesen novi *Zakon o zadrugama*, koji omogućava unapređenje zadrudnog upravljanja i poslovanja sukladno izvornim načelima zadrugarstva, radi loših iskustava iz prošlosti, zadruge i zadrugarstvo još uvijek nemaju odgovarajući ugled među poljoprivrednicima, a također je slabo utemeljenje novih zadruga. Očito je da su i državne mjere podsticanja zadrugarstva nedovoljne, što također umanjuje zanimanje za taj oblik poslovnog povezivanja u poljoprivredi¹⁸.

I/I-6 Poljoprivredni resursi

I/I-6.1 Zemljište

Hrvatska, s 0,65 ha poljoprivrednog odnosno s 0,45 ha obradivog zemljišta *per capita*, ulazi u skupinu zemalja koje su razmjerno bogate poljoprivrednim zemljištem, međutim racionalno gospodarenje zemljištem otežavaju brojni čimbenici. To su naslijeđeni problemi usitnjenosti privatnog zemljišta, stalni gubitak poljoprivrednog zemljišta zbog urbanizacije, nedefinirano gospodarenje državnim zemljištem, znatni udio neobrađenog i zapuštenog zemljišta¹⁹. Od 3,151 milijuna hektara poljoprivrednih zemljišta u Hrvatskoj, oko dvije trećine (66,4%) je u vlasništvu obiteljskih gospodarstava, a preostalu trećinu (33,6%) čini državno zemljište. U strukturi poljoprivrednih površina (1999.g.) je najveći udio oranica i vrtova (46,4%), zatim pašnjaka (36,6%), livada (12,9%), te

¹⁵ U razdoblju od 1990. do 1998. godine godišnja stopa pada *broja i snage* traktora je 10,5%, odnosno 10,2%, kombajna 12% odnosno 10,8%, itd. Ukupna potrošnja mineralnih gnojiva u istom se razdoblju smanjuje po godišnjoj stopi od -4,2% godišnje. Tu treba uzeti i utjecaj ratnih okolnosti, ali i procesa privatizacije. Baban, Lj., i sur. (2000): op.cit.

¹⁶ Žimbek, T., i sur. (2000): *Poljoprivredna politika u službi poljoprivrednog i ruralnog razvitka u Hrvatskoj. Strategija poljoprivrede*.

¹⁷ *Oblici poslovnog povezivanja u poljoprivredi Grada Zagreba* (1999.), Ured za poljoprivredu i šumarstvo Grada Zagreba, Zavod za ekonomiku poljoprivrede i agrarnu sociologiju Agronomskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

¹⁸ Par, V., i sur. (1999): *Poljoprivredne zadruge*, Nacrt Zakona o poljoprivredi – stručne podloge, MPŠ RH.

¹⁹ Žimbek, T., i sur. (1996): *Arrangement, Renewal and Development of Rural Areas of Republic of Croatia*.

voćnjaka (2,2%) i vinograda (1,9%). Većina obradivog zemljišta tj. oranica, voćnjaka vinograda i livada je u vlasništvu obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava, ukupno 1,620 mil. ha, ili 81,1%, dok je obradivih površina u vlasništvu države 0,378 mil. ha ili 18,9%. Znatno je udio neobrađivog (i neiskorištenog zemljišta), u 1999. godini čak 36,6% ukupnih poljoprivrednih površina, od čega 688 tis. hektara državnog zemljišta, većinom pašnjaka. Veliki je udio neobrađenih oranica, sa zabrinjavajućom tendencijom porasta u novijem razdoblju (1996.-1999.)²⁰.

Postojeća nesređenosti zemljišnih knjiga, spori postupak usklađivanja i ažuriranja zemljišnoknjižnog stanja (katastar i gruntovnica) ograničava tržište zemljišta²¹. Dodatni je problem kreditiranja kupovine zemljišta. Nedovoljno razrađena legislativa, ali i neodgovarajuća provedba postojećih zakonskih i upravnih mjera, uz ostalo, utječu na gospodarsku neučinkovitost poljoprivrede. Posebni problem zemljišne politike se javlja u pogledu gospodarenja i budućeg titulara (sada) državnog zemljišta u Hrvatskoj. Procijenjeno je da je oko 74% državnog obradivog zemljišta dano u zakup od 10 do 40 godina, dok je daljnjih 2% prodano, tako da je privatizacija državnog zemljišta tek počela. Većinom obradivih, u tome najviše oranica, koriste se poljoprivredna poduzeća (kombinati) u procesu privatizacije, a raspolaganje preostalim dijelom je uređeno ostalim zakonskim oblicima (prodaja, zakup, darivanje i plodouživanje). Poljoprivredno zemljište je u područjima od posebne državne skrbi važan resurs za poticanje obnove gospodarstva i revitalizaciju u ratu stradalih područja.

S obzirom na klase poljoprivrednog zemljišta, oko trećine (35%) je I-III. katastarske klase, nešto preko polovice (58%) IV-VI. klase, a ostalo (7%) je VII. i VIII. klase, što ukazuje na nepovoljno stanje te na potrebu agrotehničkog i hidro tehničkog uređenja²².

I/I-6.1.1 Poljoprivredne melioracije

Hrvatska je po svom zemljopisnom položaju, klimatskim značajkama te reljefskim i pedološkim prilikama vrlo raznolika. Tri su zonalna tipa klime (alpski, kontinentalni i mediteranski) te jedan lokalni tip (planinski), u čistom ali i miješanom obliku; sve to ima većeg utjecaja na pojavu raznolikih tipova tala i na raznovrsnost poljoprivredne proizvodnje. Navedeno ima bitnog utjecaja na nužnost uređenja vodnog režima, uz izvođenje melioracijskih mjera (a) odvodnje – za reguliranje suvišnih voda u tlu i (b) navodnjavanja – za nadoknadu nedostatka vode. Uređenje vodnog režima primjenom hidromelioracijskih mjera znači iskorištenje - sada nekorisćenih - zemljišnih potencijala odnosno poboljšanje postojećih. Uz to, nužna je i provedba okrupnjavanja poljoprivrednih površina i uređenja proizvodnih zemljišnih čestica kako bi se poboljšala proizvodna učinkovitost poljoprivrednih gospodarstava²³.

Problem suvišnih voda i stanje obrane od poplava i sustava odvodnje

U Hrvatskoj je poplavama ugroženo oko 760 tisuća hektara, od kojih se na oko 530 tisuća hektara (ili na oko 70%) provodi obrana raznim mjerama odnosno sustavima - koje je potrebno redovito

²⁰ Godišnja stopa porasta neobrađenih oranica u razdoblju od 1992. do 1998.g. za poljoprivredne tvrtke je bila 18,2%, a za obiteljska poljoprivredna gospodarstva 17,3%. Udio neobrađenih državnih oranica je 36%, a privatnih 25%. To je znatno više od predratnog stanja, kada su ti udjeli bili 8,8% odnosno 9,0%.

²¹ U hrvatskom pravnom poretku, zemljišne knjige u većini slučajeva ne pokazuju potpuno i istinito pravno stanje nekretnine, a nisu usklađene ni s faktičnim stanjem nekretnina. U Hrvatskoj postoji 139 katastarskih općina za koje nije uopće osnovana zemljišna knjiga, premda to *Zakon o zemljišnim knjigama* nalaže. Danas su u Hrvatskoj za 80% područja katastarski planovi iz doba Austro-Ugarske monarhije. U proteklom razdoblju, od konca II. svjetskog rata su obnovljene katastarske izmjere oko 20% sadržaja značajnog za vođenje evidencije katastra zemljišta, a za trećinu tih izmjera nije istodobno provedena promjena zemljišnih knjiga.

²² To su podaci županijskih ureda za katastar i geodetske poslove za 1998.godinu za 2 515 463 ha poljoprivrednog zemljišta ili 79,1% ukupnog. Za preostalo zemljište (20,9%) ne postoje ili nisu dostupni takvi podaci. To ukazuje i na problem nesređenosti zemljišno-knjižne zabilježbe u Hrvatskoj. Svržnjak, Kristina (2001.): *Zemljišna politika u službi dinamičnog razvitka hrvatske poljoprivrede*, magistarski rad, Agronomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

²³ Tomić, F. (2001): *Stanje i perspektive melioracija u poljoprivredi – podloge*.

održavati (podizanje nasipa, uređenje vodotoka, izgradnja vodo-spremišta, odušnih i obodnih kanala, tunela i slično). Na preostalim nezaštićenim površinama je potrebno izgraditi sustave za obranu od poplava; zbog toga se ta zemljišta sada ne obrađuju ili ne koriste intenzivno, a kako su pretežito u nizinskim područjima, moguće je upravo na njima proširiti redovitu i sigurnu poljoprivrednu proizvodnju.

Suvišne vlastite i oborinske vode uzrok su velikih šteta, zbog loših uvjeta za uzgoj bilja tj. zbog niskih priroda i nemogućnošću provođenja agrotehničkih zahvata (obrađa, berba, žetva itd.). U Hrvatskoj su na blizu 1,8 milijuna hektara ili oko 57% ukupnih poljoprivrednih površina (ili blizu 90% obradivih površina) nazočne suvišne vode. Na tim (melioracijskim) površinama, na svega trećini (33,5%) su izgrađeni otvoreni kanali, na manje od trećine (29%) djelomično, dok na preostalom većem dijelu (37,5%) ne postoje kanalski sustavi. Ovo nepovoljno stanje u uređenju suvišnih voda utječe na to da je čak blizu 30% oranica i livada izvan redovite uporabe. Treba istaknuti da je većina kanalskih sustava izgrađena u razdoblju 1975.-1990. godine (poglavito za potrebe tadašnjih poljoprivredno-društvenih kombinata); u novije doba, tj. u proteklom desetljeću, više je uzroka da se nisu nastavili nužni melioracijski radovi za proširenje melioracijskih sustava, pa i za puno održavanje postojećih. Nepovoljno stanje otvorene kanalske mreže, pak, dalje otežava izvođenje detaljne odvodnje, koja je u intenzivnoj poljoprivrednoj proizvodnji nužna za brzo odstranjenje suvišne vode, kod maksimalnog vlaženja, i uspostavu normalnih vodo-zračnih prilika. U tu se svrhu rabe, zavisno o tipu tla, otvoreni kanali I., II., i III. reda, kojih je sada oko 29 tis. km²⁴. Pri melioriranju nekih slabo propusnih (pseudoglejnih) tala bitan je, uz ostalo, i sustav podzemne cijevne drenaže. U Hrvatskoj je taj sustav izveden na svega oko 163 tis. hektara (20% obradivih površina), a s obzirom na klimatske i pedološke prilike, potrebna je izgradnja ove drenaže na još oko 660 tisuća hektara, ali i postojeću održavati (ili napustiti). Od ukupno dreniranih površina, posljednjih desetak godina, dreniran je zanemarujući dio poljoprivrednih površina, svega 970 ha ili 0,6% ukupnih²⁵.

Erozija tla vodom jedan je od glavnih vidova oštećenja tla. Nužno je podatke o stupnju ugroženosti tla erozijom redefinirati. Prema najnovijim podacima, blizu trećina naših tala je ugrožena visokim rizikom od erozije²⁶.

Problem nedostatka vode, stanje navodnjavanja poljoprivrednog zemljišta

U Hrvatskoj se navodnjava ukupno 5 960 hektara, što čini tek 0,29% ukupnih obradivih površina, po čemu Hrvatska loše stoji u međunarodnim usporedbama²⁷. Navodnjavanje je najviše zastupljeno u mediteranskom području i to u dolini Neretve (49% od ukupnih navodnjavanih površina), zatim oko Zadra i Biograda (32%) i Istri (1%). Preostali manji dio se odnosi na kontinentalni dio, tj. na Slavoniju i Baranju (14%) te Podravinu i Posavinu (4%). Od ukupnih navodnjavanih površina, svega oko 170 hektara otpada na zaštićene prostore (staklenike i plastenike).

Voda je među vodećim ograničavajućim čimbenicima, čak i na ovoj razini poljoprivredne proizvodnje na mediteranskom području, i to unatoč obilju padalina i prisustvu nekoliko velikih rijeka. U cjelini, vode ima dovoljno, te unatoč tome problem vode i adekvatno opskrbljivanje vodom ostaje jedan od

²⁴ Na vodnom području rijeke Save postoji oko 17 tis. km otvorenih kanala, Drave i Dunava oko 11 tis. km, Dalmacije 370 km i Istre i Primorja 280 km. Kanalska mreža iznosi 13,45 m/ha u odnosu na obradive površine ili 20,4 m/ha u odnosu na površine na kojima su kanali izvedeni. Međutim, stvarne potrebe su znatno veće – oko 45m/ha. Ugrožena područja poplavama u Hrvatskoj su poglavito šira porječja rijeke Orłjave, Lonđe, Česme, Lonje, Krapinčice, Plitvice, Bednje, a i drugih pritoka Save i Drave.

²⁵ Praktički, golemu većinu (99,4%) drenaže je izvedena na bivšim društvenim površinama (poljoprivredni kombinati), dok je preostali, mali, dio ili 0,6% proveden na obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima, najviše u razdoblju od 1976. do 1985. godine. Tomić, F. (2001.): *Poljoprivredne melioracije – Prilog za Strategiju*, op.cit.

²⁶ Prema istraživanju Bogunović, M., i sur. (2000), 42,13% površine tala su ugrožene potencijalno niskim rizikom od vodene erozije, a 24,13% umjerenim rizikom. Podaci o stvarnom riziku su nešto drugačiji; niski rizik: 53,35%; umjereni rizik: 31,74% i visoki stvarni rizik: 13,18%.

²⁷ U usporedbi npr. s Italijom, koja navodnjava oko stotinu puta veće površine, ili s Mađarskom, koja ima oko petnaest puta veće površine pod sustavom navodnjavanja.

ograničenja intenzivne poljoprivredne proizvodnje²⁸. Da apsurd bude veći, te vode protječu poljima i odlaze u more, a polja i otočne površine ostaju "žedne". Ima mišljenja kako bi moguća rješenja trebala ići prema izgradnji manjih akumulacija osobito na otocima, čak i onih koji bi se punili postojećim podmorskim vodovodima tijekom manjeg intenziteta potrošnje²⁹. Čak i kod ove razine razvijenosti vodovodne mreže, distribucija vode u poljima nije zadovoljavajuća. Nameće se potreba izrade jednog integralnog rješenja natapanja jadranskog područja koji bi valorizirao specifičnosti svih značajnih proizvodnih lokaliteta.

I/I-6.1.2 Okrupnjavanje zemljišnih čestica

Zbog dugogodišnjeg lošeg utjecaja na zemljišnu strukturu (agrarne reforme i maksimumi, nasljedno pravo, neprovođenje mjera konsolidacije poljoprivrednog zemljišta), u hrvatskoj poljoprivredi su poljoprivredna gospodarstva prosječno malih i usitnjenih površina (prosječno obiteljskog poljoprivrednog gospodarstva u 1991. godini je 5,3 zemljišnih čestica prosječne veličine 0,5 ha). Odstupanje od tog prosjeka je nazočno kod poljoprivrednih tvrtki (ex-kombinata), s veličinom parcele oko 50 hektara. Za kompleksno uređenje poljoprivrednog proizvodnog prostora provode se mjere konsolidacije zemljišta – komasacije (u Hrvatskoj od 1836.g.), kojima se skupljanjem malih, razbacanih parcela u jednu parcelu ili manji broj većih, pravilnog oblika, istodobnu izgrađuje infrastruktura (kanalske i putne mreže, uređenje naselja), ali i uređuju imovinsko pravni odnosi, što sve može znatno utjecati na gospodarsku učinkovitost poljoprivredne proizvodnje. U Hrvatskoj je do 1990. godine komasacijom obuhvaćeno 670 tis. hektara ili svega oko 21% svih poljoprivrednih površina, dok se te mjere kasnije gotovo i ne provode.

I/I-6.1.3 Pedološke značajke

Na temelju podataka iz *Namjenske pedološke karte* (mjerilo 1:300.000) najviše zastupljena tla u Hrvatskoj su lesivirana tla (12,6% ukupnih), zatim pseudoglejna (10,4%) pa močvarno glejna tla (9,0%) itd., ukupno 29 tipova tala³⁰. Treba također istaknuti da je prostor Hrvatske pokriven stijenama (koje nisu tlo) na 790 tis. hektara ili 14,3% ukupne površine.

Prema spomenutoj *pedološkoj karti*, pogodnih tala (P-1 klasa) u okviru poljoprivrednih površina i šuma je svega 6,6%, sljedeće klasa (P-2) obuhvaća 14,5%, dok je od pogodnih tala najviše zastupljena treća klasa (P-3), 32,7%, no ta imaju ozbiljna ograničenja. Privremeno nepogodnih tala (N-1), koja se melioracijama mogu popraviti, ima 14,4%, a trajno nepogodnih (N-2) 31,8%. Sve to upečatljivo ukazuje da Hrvatska oskudijeva dobrim poljoprivrednim tlom te da se taj neobnovljivi resurs treba očuvati za poljoprivredu, a ne olako uzimati za drugu uporabu.

I/I-6.2 Poljoprivredna mehanizacija

Sadašnje stanje poljoprivredne mehanizacije je nezadovoljavajuće jer su poljoprivredna gospodarstva, bilo obiteljska bilo poljoprivredne tvrtke, opskrbljena starim (a u prosjeku) i zastarjelim strojevima i opremom. Prema popisu iz 1991. godine, u Hrvatskoj je tada bilo oko 150 tisuća poljoprivrednih traktora. Tijekom srpske agresije i rata otuđeno je uništeno oko 18 do 20 tisuća traktora, a u bivšim

²⁸ Po količini vode *per capita* Hrvatska je na vrhu europskih zemalja.

²⁹ Na mnogim lokacijama dolazi do manje ili više izdašnih nalazišta podzemne vode na dubinama od 20 do 30 metara, što također nudi određene mogućnosti za poljoprivredu. Nužno je daljnje istraživanje mogućnosti iskorištenja svih ovih izvora vode za poljoprivredu na jadranskom području. Odslanjivanje boćatih izvorišta i mora, posebice uključivanjem alternativnih izvora energije, jedna je od nedovoljno istraženih mogućnosti, a svakako zaslužuje pozornost kao mogući izvor osiguranja vode, poglavito na otocima.

³⁰ Na temelju projekta *Izrada Osnovne pedološke karte SFRJ, dio RH, mjerila 1:50.000*, koji je rađen u razdoblju od 1964. do 1985.g., mogu se dobiti svi relevantni podaci o osnovnim hrvatskim zemljišnim resursima. Na temelju tih podataka je izrađena *Namjenska pedološka karta Republike Hrvatske u mjerilu 1: 300.000*, prema pogodnosti tla za obradu (ratarstvo) u GIS tehnologiji. Tipovi tala prema Bogunović, M., i sur. (1998).

kombinatima je i u procesima privatizacije fond mehanizacije i odnosne opreme također znatno smanjen (niti je pravodobno zamjenjivan). Procjenjuje se da danas u Hrvatskoj ima oko 130 tisuća traktora³¹. Podaci Ankete (natprosječnih) obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava (na uzorku od 892 gospodarstava) u Hrvatskoj za 1999. godinu, pokazuju da su obiteljska poljoprivredna gospodarstva u prosjeku opskrbljena s 1,4 dvo-osovinskih traktora, prosječne snage od 30 kW, ali u dobi od 15,4 godina, te 0,29 jedno-osovinskih traktora po gospodarstvu, slične dobi (15,5 godina). Snaga traktora po hektaru raspoložive površine (vlastite i zakupljene) je 5,6 kW³². Stanje poljoprivredne mehanizacije je utoliko loše i zbog velikog udjela rabljene i nefunkcionalne mehanizacije (često kao takve nabavljene iz inozemstva) te njihove visoke dobi. Gotovo nema udruživanja u području mehanizacije i opreme, poglavito specifične, što bi mogao biti važan čimbenik racionalizacije poljoprivredne proizvodnje, smanjenja troškova i povećanja kakvoće proizvoda.

I/I-6.3 Skladištenje, sušenje i hlađenje poljoprivrednih proizvoda

I/I-6.3.1 Skladišta

U Hrvatskoj postoji mnoštvo raznoraznih skladišnih prostora za poljoprivredne proizvode, koji se ni brojčano a niti glede kapaciteta službeno ne prate, te se stoga samo približno procjenjuju³³. Prema strukturi, na skladišne prostore koji se isključivo rabe za poljoprivredne proizvode otpada oko 40%, na prehrambenu industriju oko 52%, trgovinu oko 1-2% i na ostalo 6-7%. Obujam skladišnih prostora za žito i uljarice se procjenjuje na oko 2 milijuna tona u oko 65 silosa i skladišta³⁴. Posljednjih desetak godina se podižu manji silosi na obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima (kapaciteta od 500 do 5 000 tona), ustvari doradbeno-skladišni objekti sa sušarama.

Sadašnji skladišni kapaciteti za žita podmiruju tek oko polovicu potreba za silosima odnosno svega 5% za skladištenje uljarica. Treba istaknuti da su i ti postojeći skladišni kapaciteti u većini istrošeni, poglavito u istočnoj Slavoniji, a pridružena oprema tehnološki zastarjela (dob od 15 do 35 godina). Nedostaju skladišta za druge zahtjevnije poljoprivredne proizvode (povrće i voće)³⁵.

I/I-6.3.2 Sušare i dorada

Za sušenje zrnatih ratarskih kultura ima preko 90 sušara industrijskog tipa (nazivnog kapaciteta 1800t/h), uglavnom tehnički i tehnološki zastarjelih kao i nepodesnih u pogledu zaštite okoliša³⁶, od toga preko polovice uništeno i oštećeno u Domovinskom ratu. Nedostaje znatan broj sušara za druge poljoprivredne proizvode, poglavito za voće, povrće, ljekovito i aromatično bilje.

Sušenje u sušarama je prevladavajući oblik sušenja voća, povrća, ljekovitog i aromatičnog bilja, znatno većih mogućnosti od prirodnog sušenja. Gotovo sve domaće potrebe potrošača i prerađivača za sušenim voćem i povrćem podmiruju se uvozom iz razvijenih zapadnih zemalja (Europa i SAD),

³¹ To su podaci, ustvari vrlo opće procjene Ministarstva poljoprivrede i šumarstva RH, postoje podaci Statistike za poljoprivredne tvrtke, dok za obiteljska poljoprivredna gospodarstva nema niti približnih podataka (osim samog broja, o snazi, dobi, vrstama, itd., i ne samo traktora već i drugih poljoprivrednih strojeva). Temeljem Zajma Međunarodne banke za obnovu i razvoj od 1996. do 2000. godine isporučeno je poljoprivrednicima (preko MPŠ) oko 1 600 traktora (Zetor, Case Magnum-210, Ursus, Torpedo, John Deer, Steyer, Tigar, T. Vinković).

³² Anketirana gospodarstva su u prosjeku tri puta proizvodno-ekonomski jača od prosjeka, imaju po gospodarstvu 4,3 člana, oko 9 hektara poljoprivredne površine, 5,4 krave, 3,1 krmače itd. i ukupni dohodak oko 15 tisuća Kn godišnje (1998.). Žimbrek, T., i sur. (2000): *Anketa poljoprivrednih gospodarstava-godišnje izvješće*, op.cit.

³³ U skladišni prostor se ubrajaju silosi i podna skladišta (svih vrsta i izradbe), hladnjače, koševi za kukuruz, itd.

³⁴ Oko 22 silosa su kapaciteta većeg od 25 tisuća tona, što čini oko 75% ukupnog skladišnog obujma za tu svrhu.

³⁵ Plistić, S. (2001): *Strategija razvitka Republike Hrvatske-Skladištenje poljoprivrednih proizvoda*.

³⁶ Potrošnja energije u sušarama je viša nego dvostruka od potrebne, neke od njih nemaju kvalitetno riješeno pročišćavanje zraka, u ponekim (za kukuruz) emisija prašine i ostalih krutih čestica prelazi dopuštene količine.

budući da se u Hrvatskoj ne raspolaže s takvim objektima, premda postoje svi preduvjeti za to, s obzirom na postojeću i moguću proizvodnju tih kultura³⁷.

Za doradu, primjerice voća i povrća, nema danas dovoljno doradbenih objekata za razvrstavanje u razrede kakvoće i hlađenje (ispod -10°C), kao i rashladnih transportnih sredstava za opskrbu trgovačkih središta ili skladišta. Uz osnovnu obradu sirovine, nužna je i djelomična obrada sirovine i pakiranje za ponudu u trgovačkim centrima i za specijalizirane potrošače.

I/I-6.3.3 Sustav hladnjača za voće i povrće

Dosadašnja organizacija i, sukladno tome, projektirani kapaciteti za čuvanje voća i povrća hlađenjem su bili koncipirani prema sustavu "velikih" proizvođača i koncepta lokacije u velikim potrošačkim centrima. Takav model organizacije je unaprijed favorizirao izgradnju infrastrukture, granski "prislonjenu" trgovini, a ne proizvodnji, kao njezinom logičkom produžetku. Tako je on infrastrukturno poticao sferu trgovine na račun proizvodnje i granski "preraspodjeljivao" dobit u njezinu korist. Sam model "veliki proizvođači - veliki potrošački centri" ne mora biti koncepcijski upitan, ali sigurno ne može biti i jedini pristup. Razlog tome leži u činjenici da se naša struktura proizvodnje u zadnjih desetak godina u voćarstvu i povrćarstvu bitno mijenja, s tendencijom jačanja udjela obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava. Time koncept "velikog proizvođača i velikog potrošačkog centra", kao jedino mogućeg strateškog koncepta izgradnje sustava za čuvanje i hlađenje voća i povrća, u nas postaje teško primjenjiv kao opći koncept. Isto tako, kao statičan u fiksnim objektima za čuvanje voća i povrća (hladnjačama) je nekompatibilan s novonastalim tendencijama u proizvodnji i integralnom transportu, pa time kao koncept postaje "trom" prema novonastalim uvjetima informacijskog umrežavanja s tržištima i prodajom putem internet-tržišta.

I/I-6.3.4 Zaštita uskladištenih poljoprivrednih proizvoda

U Hrvatskoj se zaštita uskladištenih poljoprivrednih proizvoda (žito i dr.) provodi duži niz godina s većim ili manjim uspjehom, a posljednjih godina, uglavnom zbog nedostataka financiranja, ne postoji potpuni uvid u stanje zaštite u skladištima. Sadašnje stanje u području uskladištenja traži ubrzano preusmjerenje s naglaskom na stalni nadzor uskladištenih proizvoda (uzimanje uzoraka, analiza štetne entomofaune itd.), kako bi se smanjila pojava štetočinja odnosno potreba za nepotrebnom većom zaštitom (fumigacijom). Također je bitan čimbenik i stalna edukacija stručnjaka, tehnologa i skladištara³⁸ u ovom području.

I/I-6.4 Stočni fond

Broj stoke i peradi pokazuje znatno smanjenje u proteklom desetogodišnjem razdoblju, najviše zbog ratnih gubitaka ali i zbog nepovoljnog gospodarskog stanja poljoprivrede. U 1999. godini goveda je bilo 438 tis., svinja 1 362 tis., konja 13 tis., ovaca 488 tis., te peradi 10 871 tis. U odnosu na 1989.godinu je izrazito smanjenje broja goveda (52,2% od broja u 1989.g.), konja (29,5%) i ovaca (67,7%), te zatim u peradi (65,8%), najmanje u svinja (73,7% od brojnog stanja u 1989.g.).

³⁷ "Podravka", kao jedan od najvećih potrošača, troši godišnje oko 20 milijuna USD za uvoz sušenog povrća u proizvodnji "Vegete"; mljevena začinska paprika uvozi se iz Mađarske, Španjolske i Portugala, sušeni, mljeveni češnjak za našu mesnu industriju se uvozi iz Austrije i Mađarske, suhe šljive iz SAD (nekada je bilo obratno), uvoze se nadalje iz više zemalja sušene marelice jabuke i kruške, grožđice pa i smokve (koje u nas propadaju) itd.

³⁸ Kalinović, Irma (2000): Zaštita uskladištenih poljoprivrednih proizvoda.

I/I-7 Poljoprivredna proizvodnja

I/I-7.1 Poljoprivredni sustavi

I/I-7.1.1 *Intenzivna (konvencionalna) poljoprivreda*

Kapital-intenzivna poljoprivreda je tržišno orijentirana poljoprivreda, visokih ulaganja kapitalnih proizvodnih činitelja u kojoj je, nedvojbeno, jasan cilj – visok profit i tržišno konkurentan proizvod (odnosno sirovina). Ali, ovaj sustav gospodarenja u poljoprivredi pokazao je i svoju "tamnu" stranu. Naime, intenzivna poljoprivreda je gospodarski djelotvorna, ali ekološki dubiozna. Prakticirani zahvati i primjena kemijskih sredstava mogu biti štetni za okoliš, najprije za tlo i vodu, što postaju središnji problemi današnjice. Posljedice su i ne samo za okoliš već i za zdravlje ljudi, što ne isključuje moguća slična iznenađenja i za hranu biljnog podrijetla, uzgojenu na tlima onečišćenih emisijom štetnih tvari iz industrijskih pogona i urbanih sredina u agrosferu, nadalje je pitanje očuvanja vode. Osim opće, razmjerno blage kritike javnosti, najžešća kritika intenzivnoj poljoprivredi stiže iz kruga nevladinih udruga (NGO), odnosno pokreta "zelenih".

U Hrvatskoj se intenzivna poljoprivreda razvijala uglavnom na državnim imanjima– kombinatima, koji nisu zaostajali za takvim naprednim oblicima razvijenog Svijeta. Proces njihove privatizacije, kao jedino gospodarski opravdan put, stvara mješovita poduzeća, dioničarska društva i holding kompanije. U obiteljskoj poljoprivredi se također sve više javljaju intenzivni proizvodni sustavi. Na državnoj, gospodarskoj i socijalnoj politici ostaje pitanje njihova poticanja, ali i regulacije, što će zavisiti o stanju na svjetskom tržištu hrane. Na tom tržištu će se očito i u budućnosti javljati ekscesi koji će i proizvode iz intenzivne poljoprivrede, ako im je podrijetlo iz "sigurnih" država i regija, činiti atraktivnim. Takav je primjerice danas slučaj s govedskim mesom iz država lišenih pojave BSE te najnoviji problemi u svinjogojstvu i ovčarstvu. Treba reći da su, bez obzira na vlasništvo, nužne odgovarajuće korekcije ekološki rizičnih postupaka, koji mogu i trebaju biti selektivni, dakle ovisni o konkretnim agroekološkim prilikama. Treba istaknuti da na navedenim lošim iskustvima visoko razvijenih europskih poljoprivreda, Hrvatska može izvući korisnu pouku za sadašnju i buduću poljoprivrednu praksu, istodobno se koristeći svojim poredbenim prednostima ekološki očuvanih resursa.

I/I-7.1.2 *Održiva poljoprivreda (Sustainable agriculture)*

To je gospodarski, ekološki, socijalno i etički održiva ili opstojna poljoprivreda. Ona je manje opasna za okoliš (eng. "*Environment friendly*"), svi postupci u njoj uređeni su i određeni više kodeksima (*Codex of good agricultural practice*), nego li zakonskom regulativom. Nastala je kao kompromis između gospodarskih i ekoloških zahtjeva. Razvitak ove vrste gospodarenja pred znanost postavlja, kao ključnu zadaću, utemeljenje sustava koji će: održati plodnost tla, smanjiti zavisnost poljoprivrede o vanjskim – izvan-gospodarskim (eksternim) inputima, smanjiti oštećenja okoliša, a istodobno održati dostignutu razinu i osigurati trend rasta proizvodnje agroekosustava. Ovaj sustav gospodarenja držimo središnjim i ključnim, jer je gospodarski, ekološki, društveno i politički održiv, osigurava samodostatnost konkurentnih proizvoda – hrvatsko žiteljstvo može opskrbiti dostatnom količinom hrane visoke kakvoće, privlačne za turističku klijentelu i izvoz kao prepoznatljiv hrvatski proizvod. U njega se može podvesti najveći dio tradicijske poljoprivrede u nas, dakle najveći dio poljoprivrednih gospodarstava, koja mogu isporučivati hranu visoke kakvoće.

Ovom sustavu gospodarenja pripada i najveći dio obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava, kao središnja vlasnička kategorija u hrvatskoj poljoprivredi. To je integralno gospodarstvo na kojemu se obvezno uzgaja stoka, primjenjuje se tradicijska obrada tla, rabe se najmanje moguće količine mineralnog i stajskog gnojiva odnosno gnojnice, održale su se neke stare sorte, ali se uzgajaju i hibridi kulturnog bilja. Uzgoj bilja podređen je, uz ostalo, potrebama stoke, bilje se uzgaja u čvrstom plodoredu, uvažavajući načela tolerantnosti usjeva. U plodoredu su zastupljene krmne leguminoze,

provodi se postrna sjetva i/ili zelena gnojdba - sideracija. Krma za stoku se osigurava krmnim biljem s oranica, u nekim poljoprivrednim regijama zastupljeni su i meliorirani pašnjaci, brojnost stoke iznosi barem jednu stočnu jedinicu po hektaru površine³⁹.

I/I-7.1.3 Ekološka poljoprivreda

To je sustav gospodarenja, koji se odvija pod nadzorom različitih udruga od kojih je najpoznatija IFOAM, odnosno prema *Zakonu o ekološkoj proizvodnji poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda* i pratećim pravilnicima. Osim uzgoja stoke i primjene isključivo organskih gnojiva - stajskog gnojiva i komposta, prakticira se uporaba posebnih pripravaka iz prirodnih stijena, među kojima i materijala za kalcifikaciju. Uzgoj bilja se pridržava čvrstog plodoreda, a sjetva i sadnja se odvija prema posebnim pravilima i u astralno odnosno lunarno-definiranim razdobljima. U zaštiti bilja se primjenjuju samo prirodna, za okoliš bezopasna, sredstva. Ovaj sustav gospodarenja je danas neznatno zastupljen u našoj poljoprivredi, a ima sve šanse za ogromnu ekspanziju. Činjenica da se te šanse ne koriste ipak na svoj način, govori o općem odnosu prema poljoprivredi i tradicijskim pričuvama prema ovom zanimanju. Valja reći da znanstvenih istraživanja kojima bi se rasvijetlile neke postavke ekološke poljoprivrede, u nas uopće nema. Tu prazninu valja svakako popuniti i u istraživačke programe uvrstiti široke probleme ekološke poljoprivrede. Za ovaj sustav gospodarenja je prilagođena i selekcija otpornijih sorata bilja ili povratak nekih potisnutih sorata, bilja i domorodnih životinjskih vrsta.

I/I-7.2 Vrijednost poljoprivredne proizvodnje i tendencije

U strukturi zasijanih oranica prevladavaju žita (66,1%), pa povrće (12,2%), krmno bilje (11,5%) i industrijsko bilje (10,3%). U desetogodišnjem razdoblju udio žita, posebice krmnog bilja, se smanjuje, a povećava se udio industrijskog bilja i povrća⁴⁰.

Poljoprivredna proizvodnja, izražena kroz fizički obujam, pokazuje dugoročnu tendenciju smanjivanja (od početka osamdesetih), a u 1998. godini je ispod razine 1991. godine za 20 indeksnih bodova, uz neznatni porast u razdoblju 1995.-1997. godine. Veći porast se javlja u 1998. godini. Najveće je smanjenje u stočarstvu, posebice u govedarstvu, slijedi pad ratarske proizvodnje, najviše proizvodnje žita (pšenice), industrijskog i krmnog bilja. Smanjenje u voćarstvu i vinogradarstvu u novijem razdoblju nije toliko izraženo, ali izrazita je kolebljivost priroda u pojedinim godinama zbog znatne zastupljenosti tradicijske proizvodnje na okućnicama.

Ukupna vrijednost poljoprivredne proizvodnje u 1999. godini od 12,198 mlrd Kn je za 12% manja prema 1991. godini. U 1992. godini vrijednost je proizvodnje upola niža u odnosu na 1991., kasnije pokazuje blagi porast i ne dostiže predratnu razinu, osim neznatno za krmno bilje i nešto više u proizvodnji grožđa. Struktura vrijednosti poljoprivredne proizvodnje, uzevši prosjek 1997.-1999.godine, pokazuje da je na prvom mjestu prirast svinja (14,3%), zatim proizvodnja grožđa (10,8%), kukuruza (10,6%), proizvodnja kravljeg mlijeka (7,2%), pšenice (6,9%), krumpira (6,8%), prirast goveda (6,0%), itd. Udio biljne proizvodnje je 60,2%, od čega najviše žita (18,7%), a stočarstva 39,8%, u čemu najviše svinjogojstvo (14,2%), zatim govedarstvo (13,2%), peradarstvo (7,2%), itd.⁴¹.

³⁹ Lukač-Havrananek, Jasmina, i sur. (2001): *Istraživanja u poljoprivredi-prilog Strategiji*.

⁴⁰ U dugogodišnjem razdoblju (1960.-1998.g.) zasijane površine oranica se smanjuju po stopi od 0,96% godišnje, a neobrađene površine oranica se povećavaju po stopi od 4,56% godišnje. U razdoblju od 1993. do 1998. godine ex-društvena gospodarstva (kombinati) smanjuju zasijane površine po stopi od -3,25% godišnje, a neobrađene površine oranica se povećavaju po stopi od čak 22,82%, ili godišnje za 8 900 hektara. Baban, Lj., (2000): *Kontinentalna poljoprivreda*, op.cit.

⁴¹ Grgić, I. (2000): *Vrijednosna struktura poljoprivredne proizvodnje Hrvatske*, u studiji Kovačić, D., i sur. (2001): *Proizvodno-potrošne bilance poljoprivrednih proizvoda u Hrvatskoj*. MPŠ RH.

I/I-7.3 Biljna proizvodnja

I/I-7.3.1 Oplemenjivanje bilja

Danas oplemenjivači kultiviranog bilja rade u Hrvatskoj u uvjetima slobodnog i otvorenog tržišta. Bez obzira na otvorenost toga tržišta stranim oplemenjivačkim kućama, hrvatske oplemenjivačke kuće i dalje zadržavaju prvo mjesto u opskrbi tržišta sjemenom kultivara svih glavnih ratarskih kultura. Domaće oplemenjivačke kuće opskrbljuju sjemenom kukuruza oko 70% svih zasijanih površina u Hrvatskoj, pšenice oko 95%, ječma oko 70%, soje oko 95%. Jedan od razloga takvog stanja je i polustoljetna tradicija oplemenjivanja bilja uvijek temeljena na suvremenim znanstvenim saznanjima iz genetike i ostalih relevantnih znanstvenih disciplina⁴². Zastupljenost domaćih sorata povrća u proizvodnji u Hrvatskoj je znatno manja u usporedbi s ratarskim kulturama. U voćarstvu i vinogradarstvu oplemenjivački programi su tek u začetku.

U domaćim oplemenjivačkim institucijama interdisciplinarnim pristupom se pokušava osigurati dobrobit hrvatske poljoprivrede i znanosti putem:

- Učinkovitog iskorištenja i poboljšavanja autohtonih genetskih resursa kultiviranog bilja, koji predstavljaju važnu nacionalnu vrijednost.
- Racionalnim iskorištenjem prirodnih resursa kreiranjem, marketingom i uporabom namjenskih kultivara poljoprivrednog bilja.
- Ulaganja u ljudske i tehničke resurse uključivanjem u tijekove i standarde međunarodne znanstvene zajednice.
- Registracije, proizvodnje i izvoza kultivara poljoprivrednog bilja.
- Uključivanja cijelog poljoprivredno-prehrambenog sustava u proizvodnju domaćih kultivara.

I/I-7.3.2 Sjemenarstvo i rasadničarstvo

Proizvodnja sjemena na hrvatskim prostorima ima stogodišnju tradiciju i s gospodarskog i sociološkog gledišta ima veliko značenje, što se posebno odnosi na područje Istočne Hrvatske (Slavonija, Baranja i zapadni Srijem), gdje se proizvode i dorađuju najveće količine sjemena ratarskih kultura kako za vlastite potrebe tako i za izvoz.

Ubrzani razvoj sjemenarstva na području istočne Hrvatske uslijedio je nakon drugog svjetskog rata, kada se značajno unaprijedilo sveukupno obrazovanje kadrova za potrebe poljoprivrede⁴³.

Sjeme i sadni materijal proizvodio se za potrebe domaćeg tržišta, ali i za izvoz u europske i azijske države tijekom proteklih 108 godina. Uspjeh te proizvodnje ovisio je o organizaciji i osposobljenosti stručnih i znanstvenih kadrova, ali i o državnoj potpori programa i vrsta koje su se uvodile u široku proizvodnju. Tako je sjeme trave, lucerne i djetelina bio i izvozni program do šezdesetih godina kada ratarske kulture doživljavaju procvat, pa se uz zadovoljenje domaćeg tržišta izvozi sjeme kukuruza, pšenice, ječma, sladorne repe, soje i nekih povrtnih kultura.

Značajan doprinos razvoju sjemenarstva u Hrvatskoj i njegova podizanja na najvišu tehničku i tehnološku razinu dale su domaće selekcijske i oplemenjivačke kuće posebice one u Zagrebu i Osijeku. Veliki broj stvorenih i priznatih sorti i hibrida, uz introduciranje kultivare, odredio je daljnji razvoj sjemenarstva u Hrvatskoj.

⁴² Kozumplik, V., Martinčić-Jerčić, Z. (2000): *Oplemenjivanje ratarskog i povrtnog bilja u Hrvatskoj*. ACS, Vol. 65, No. 2 (129-141).

⁴³ Prvi pokušaj organiziranog pristupa proizvodnje sjemena u Hrvatskoj je započeo 1946. godine osnivanjem *Sjemenske centrale* u Zagrebu. Osnovana su i prva sjemenska poduzeća: "Vrt" Zagreb, "Oranica" Osijek, "Klas" Vukovar, "Livada" Koprivnica itd. Zadatak ovih poduzeća je bio osiguranje potrebnih reproduksijskih materijala, s posebnim naglaskom na kvalitetno sjeme.

Nažalost proizvodnja sjemena i sadnog materijala povrćarskih, cvjećarskih, ljekovitih i aromatičnih vrsta je najbolja bila između sedamdesetih i osamdesetih godina prošlog stoljeća. Rasadničarska proizvodnja voćnih vrsta, vinove loze, cvjećarskih, ukrasnih i drugih vrijednih vrsta je bila razvijenija od 1893. do 1945. godine nego od 1945. do 1990. godine, a sada je na najnižoj razini, pa se preko 80% ovog materijala uvozi iz susjednih (zapadnoeuropskih) država⁴⁴.

Domaće rasadničarstvo nije razvijeno kao sjemenarstvo iz razloga što ne postoje ozbiljni znanstveni oplemenjivačko-rasadničarski programi usmjereni na domaće tržište, a po mogućnosti i na izvoz, iako raspolazemo dobrim agroekološkim, pa i stručnim uvjetima za tu proizvodnju.

Unatoč svih dostignuća u sjemenarstvu, sa sadašnjim stanjem hrvatskog sjemenarstva ne možemo biti zadovoljni zbog toga što ne osigurava dovoljne količine kvalitetnog sjemena za vlastite potrebe, a i količine sjemena koje se izvoze su značajno manje nego je to bilo dostignuto u prijašnjem vremenu⁴⁵.

Temeljni problemi suvremenog sjemenarstva i rasadničarstva Republike Hrvatske su:

- nepostojanje prave proizvodno-prerađivačke, pa i izvozne strategije razvitka bilinogojstva;
- oplemenjivački nacionalni programi su u silaznoj putanji zbog nedostatka financijskih sredstava;
- domaće oplemenjivanje u bilinogojstvu svedeno je na kukuruz, pšenicu, ječam, soju, suncokret i sl., dok su preostale kulture djelomično pokrivene ili su potpuno nepokrivene znanošću i strukom;
- preskromno je ulaganje u mlade znanstveno-stručne kadrove i tehničko-tehnološku opremu sjemenarstva i rasadničarstva;
- nestankom kombinata i njihovih tehnoloških službi nestaju mogućnosti za osiguranje izolacije u sjemenarstvu i održavanje matičnih stabala drvenastih vrsta;
- Hrvatska banka biljnih gena zbog nedostatka financijskih sredstva (iako ima prikupljenu germplazmu domaćih i stranih kultivara) ne može značajnije pomoći sjemensko-rasadničarskom proizvodnom programu;
- namjenska sredstva za razvitak banke biljnih gena, sjemena i sadnog materijala (dobiveno putem FAO u Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva) nisu ciljano utrošena već je njima formiran "Zavod za sjemenarstvo i rasadničarstvo u Osijeku" koji priznaje kultivare i ispituje kakvoću sjemena i sadnog materijala, što je (manji) dio ukupnog sjemenarstva i rasadničarstva;
- "rasutost" sjemenarstva i rasadničarstva zadnjih desetak godina učinila je naše bilinogojstvo ovisnim o uvozu, što nije dobro za naše proizvođače, prerađivače ni izvoznike;
- uvoz sjemena i sadnog materijala najčešće je putem privatnih tvrtki koje nemaju zaposlene agronome, što još više otežava budućnost ovog programa.

Hrvatska banka biljnih gena

Raznolikost biljnog svijeta nemjerljivo je bogatstvo svake države i temelj je stabilne i dinamične poljoprivredne proizvodnje. Uslijed nagle i neumjerene industrijalizacije, ratnih operacija kao i prirodnih nepogoda mnogim biljnim vrstama kao i specifičnim lokalnim populacijama kulturnog bilja prijeti izumiranje. Stare lokalne populacije sve se više nadomještaju novim, visokoprinosnim kultivarima što je osnova napretka poljoprivredne proizvodnje. No, pri tom ne smijemo zaboraviti činjenicu da niti jedan program oplemenjivanja ne može biti učinkovit bez široke raznolikosti ishodnišnog biljnog materijala.

⁴⁴ Kolak, I., Šatović, Z. (2001): *Sjemenarstvo i rasadničarstvo - stanje*

⁴⁵ Vlasnička transformacija dijela subjekata u sjemenarstvu loše se odrazila na proizvodnju i doradu sjemena. Novi vlasnici postavili su nove poslovne odnose između subjekata koji destimulirajuće utiču na proizvodnju sjemena te je i iz toga razloga došlo do opadanja interesa za ovu proizvodnju.

Zbog toga svaka država na svijetu očuvanju vlastitih biljnih genetskih izvora u bankama biljnih gena pridaje veliko pažnju, te je nacionalni program očuvanja biljnih genetskih izvora od strateške važnosti. S tim je ciljem osnovana 1991. godine i "*Hrvatska banka biljnih gena*" koja kao nacionalni projekt od temeljnog značenja ima za cilj koordinaciju svih djelatnosti u svezi očuvanja i održive upotrebe biljnih genetskih izvora u Hrvatskoj. Nedostatna financijska sredstva glavna su prepreka učinkovitom funkcioniranju programa očuvanja biljnih genetskih izvora u Hrvatskoj.

Glavni su ciljevi "*Hrvatske banke biljnih gena*":

- prikupljanje biljnih genetskih izvora kao i arhivske građe o biljnim genetskim izvorima;
- zasnivanje osnovnih, aktivnih i radnih kolekcija;
- opis i procjena svojstava primki;
- umnažanje i održavanje primki;
- distribucija i pospješivanje upotrebe prikupljenih biljnih genetskih izvora;
- organizacija dokumentacijsko-informacijskog sustava; i
- međunarodna suradnja: razmjena biljnog materijala, te znanstvenih i stručnih dostignuća⁴⁶.

I/I-7.3.3 Zaštita bilja

Zaštita bilja od bolesti, štetnika i kontrola korova u poljoprivredi je u poratnom razdoblju (poglavito u reintegriranim područjima) praktički vraćena više desetljeća unazad. No, posljednjih godina zaštita bilja se unapređuje zbog državne podrške putem poljoprivredne savjetodavne službe, ali razmjerno sporo i nedostatno. Okolnosti za to su nazočnost zakorovljenog poljoprivrednog zemljišta, skupoća sredstava za zaštitu bilja, nepovoljni gospodarski uvjeti poljoprivredne proizvodnje, neupućenost proizvođača u uporabu kemijskih sredstava za zaštitu bilja, slabo poznavanje i uporaba nekemijskih metoda suzbijanja bolesti i štetnika (integrirana zaštita bilja), i drugo.

I/I-7.3.4 Ratarstvo

U pogledu uporabe zemljišta i proizvodnje za prehranu ljudi i životinja te doprinosa ukupnoj poljoprivredi, ratarska proizvodnja predstavlja jednu od najvažnijih poljoprivrednih grana. U ukupnoj vrijednosti poljoprivredne proizvodnje ratarstvo sudjeluje sa 44,2% (ø 1997.-1999.g.), a unutar ratarstva na prvom je mjestu proizvodnja žita (42,1%), zatim povrća (31,3%), krmnog bilja (15,3%) te industrijskog bilja (11,3%)⁴⁷. U posljednjih nekoliko godina vrijednost žitarske proizvodnje se realno smanjuje kao i njezin udio u ukupnom, dok se apsolutno i relativno povećava proizvodnja drugih oraničnih kultura (industrijsko bilje, povrće)⁴⁸. Prirodi ratarskog bilja su u Hrvatskoj niži, u usporedbi s zemljama zapadne Europe (a slični prirodima susjednih tranzicijskih zemalja) zbog loše kakvoće inputa, usitnjenosti gospodarstava, nestašice investicija, unatoč povoljnih klimatskih i pedoloških uvjeta koje Hrvatska ima za njihov uzgoj. Kod možebitnih aktivnosti oko rastrojavanja velikih proizvodnih sustava (ex-kombinati), nužno je spriječiti daljnje usitnjavanje agromelioracijama uređenih zemljišta, jer to dovodi u pitanje potrebu veličine oraničnih površina za sjemensku proizvodnju glavnih ratarskih, ali i drugih kultura⁴⁹.

⁴⁶ Kolak, I., Šatović, Z. (2001): *Hrvatska banka biljnih gena – stanje*.

⁴⁷ Uključena i vrijednost proizvodnje sijena na livadama, a nije uvrštena vrijednost priroda trave pašnjaka.

⁴⁸ Ukupna vrijednost proizvodnje žita iskazuje smanjenje od 2,5 milijarde Kn u 1997.g. na oko 2 milijarde Kn u 1999.g., Grgić, I. (2001), op.cit.

⁴⁹ Varga, B. (2000): *Ratarstvo-prilog za Strategiju*.

I/I-7.3.4.1

Žito

Najznačajnije žito je kukuruz, koji daje dvije trećine (66,9%) vrijednosti proizvodnje žita (1999.g.), zatim pšenica, s oko jednom četvrtinom (26,1%), treći je ječam (4,8%), pa ostale, manje zastupljene, ratarske kulture (zob, raž, itd.). Zasijane površine se bitno ne mijenjaju, s izuzetkom za 1999. godinu, kada se smanjuju pod pšenicom. (Može se pretpostaviti zbog promjene sustava potpore od zajamčenih cijena na potporu za proizvodnu površinu, ali i klimatskih utjecaja).

U novije doba Hrvatska je netto-izvoznik kukuruza, u 1999. godini i pšenice, a netto uvoznik ječma, poglavito pivskog (samo-dostatnost je 92%). Ulaskom u WTO, Hrvatska je dužna smanjiti carinsku zaštitu, no dozvoliti će se određene uvozne kvote po posebnoj smanjenoj carinskoj stopi⁵⁰. Time će sektor proizvodnje žita u idućih nekoliko godina biti manje zaštićen od uvozne konkurencije. U pogledu domaće politike potpore, od 1999. godine je na snazi plaćanje poljoprivrednicima prema proizvodnoj površini (za pšenicu, ječam, raž, kukuruz), a zbog smanjenja proračunskih troškova uveden je i sustav proizvodnih kvota⁵¹. Sustav nije transparentan, omogućuje arbitražne odluke i može izazvati nesigurnost kao i nejednakost te slabiti konkurenciju između poljoprivrednika. Premda je plaćanje po proizvodnim površinama prihvatljivije od zajamčenih cijena, ipak iskrljuje proizvodne odluke između različitih poljoprivrednih kultura, poskupljuje administriranje i nadzor u provođenju. Isto tako, više potpore za proizvodnju u područjima s nepovoljnim uvjetima (državna skrb i brdsko-planinska područja), kakogod bile razumljive, daje pogrešnu zadaću poljoprivrednoj politici da rješava nešto što u stvari nije u njezinoj nadležnosti⁵².

I/I-7.3.4.2

Uljarice⁵³

Uljarice se siju na oko 90 tisuća hektara (ø1998.-2000.g.), u tome najviše soje (40 tis.ha). Za razliku od mnogih drugih poljoprivrednih kultura, proizvodnja uljarica je karakteristična po tome što je polovica proizvodnih površina i oko dvije trećine proizvodnje na velikim neobiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima, a proizvodnja na obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima se ugovara s prerađivačima. U novije doba se znatno povećavaju zasijane površine i proizvodnja uljarica, od 1996. na 2000. godinu se udvostručuju. Usporedo s tim se smanjuje uvoz uljarica, u 1999. godini je izvozno-uvozna bilanca pozitivna za uljanu repicu i suncokret, no negativna za soju. Proizvodno-potrošna bilanca uljarica i biljnih ulja je ukupno negativna. Samo-dostatnost Hrvatske za biljno ulje je svega 52%. Dosadašnja razina uvozne zaštite se smanjuje, kako za uljarice tako i za prerađevine. Soja, suncokret i uljana repica su također (kao i žita) u sustavu potpore - izraženo preko proizvodnih površina - uz znatna povećanja u 2000.g. za suncokret i uljanu repicu. Industrija ulja raspolaže s prerađivačkim kapacitetom i više no dovoljnim za sadašnju (ali ne i moguću) proizvodnju uljarica, no tehnološki i tehnički je zastarjela te je nužna njezina obnova.

I/I-7.3.4.3

Sladorna repa

Ova industrijska kultura zauzima oko 1,5% obradivog zemljišta i sudjeluje s približno trećinom ukupne vrijednosti proizvodnje industrijskog bilja, a u ukupnoj vrijednosti poljoprivredne proizvodnje s 1,2% (bez prerade, koja sudjeluje s još oko 1%). Međutim, u ukupnom poljoprivrednom proračunu

⁵⁰ Uvjeti WTO glede smanjenja carina označuju smanjenje za pšenicu (osim durum-pšenice) za 60% od 1. siječnja 2001.g., za ječam stočni 40% odnosno pivski 39% i sjemenski 10%. Do 2005.g. te će se carine progresivno smanjiti na najviše 45% za pšenicu i 22% za ječam. U slučaju pšenice kvota od 25 000 tona početno odnosno 30 000 tona do 2005. g. će biti subjektom niže carine od 15%, za trgovačke partnere sa statusom "najpovoljnije nacije" u prošlosti.

⁵¹ U tom sustavu MPŠ procjenjuje proizvodnu površinu potrebnu za nacionalnu proizvodnju za svaku kulturu i određuje kvote svakoj županiji, a županije određuju kvote poljoprivrednicima na svom području.

⁵² Malcolm, J., Žimbek, T. (2001): *The Cereals and Oilseeds Competitiveness Report*. Competitiveness in Croatian Agriculture and EU Accession, MPŠ RH.

⁵³ Uključena uljana repica, suncokret i soja. Uz to, za proizvodnju ulja služe masline, te puno manje kukuruzne klice, koštice grožđa, lan.

sudjeluje sa znatno većim postotkom – 6,5% u 1999. godini, što ukazuje na disproporciju glede zavisnosti prema financijskim izdvajanjima poreznih obveznika⁵⁴. Proizvodnja je, nakon znatnog smanjenja, u porastu, ali je niža od predratne (indeks 1999/89. je 79,5). Sladorna repa se sije u Slavoniji i Baranji na oko 30 tisuća ha (što je na razini predratnog razdoblja) uz proizvodnju od oko 1,1 milijun tona. U 1999. godini je zabilježen pad proizvodnje i smanjenje digestije. Uzrok je u klimatskim nepogodama ali i u nedovoljnom ulaganju u proizvodnju. Kako domaća proizvodnja ne pokriva potrebe Hrvatske za šećerom, to se sladorna repa (kao i šećer) uvoze. (Samo-dostatnost za šećer je 79%). Posljednjih godina je znatno smanjen uvoz sladorne repe zbog povećanja domaće proizvodnje, dok se uvoz šećera bitno ne mijenja (dio se ponovo izvozi u prerađevinama). Sporedni proizvod - rezanci sladorne repe - služi za prehranu stoke te se uz potrošnju u zemlji i izvozi. Kao i ostale industrijske poljoprivredne kulture, tako je i sladorna repa u sustavu potpore tzv. nadoknađujućih plaćanja⁵⁵. Prerađivači tj. šećerane su zaštićeni carinom (*ad valorem carina* i količinska), koje će se do 2005. godine smanjiti od sadašnjeg *ad valorem* ekvivalenta od 100% na 90%, dok će se količinska carina smanjiti do 13%. Proizvodnja šećera nije međunarodno konkurentna, profitabilna je većim proizvođačima – poljoprivrednicima zbog velike državne potpore. Konkurentnost bi se pod sadašnjim uvjetima mogla dostići ukoliko bi se svjetska cijena šećera znatno povećala (za 50-100%), što nije vjerojatno na duži rok.

I/I-7.3.4.4

Duhan

Duhan je gospodarski važna industrijska kultura, s proizvodnjom suvremenih tipova duhana (virginia i burley)⁵⁶, u području Podravine, požeške (zlatne) doline i istočne Slavonije. Ukupna površina pod duhanom je 7,5 tisuća hektara, s proizvodnjom (1999.g.) od oko 10 tisuća tona suhog lišća. Većina proizvodnje duhana nalazi se u užem području Podravine (Virovitica-Slatina). Duhan proizvode većinom obiteljska poljoprivredna gospodarstva (91%), oko 2 800 poljoprivrednih obitelji, koja imaju u većini i opremu za sušenje, s mogućim proizvodnim kapacitetom od 15 tisuća tona. Proizvodnja duhana je obvezno (zakonski) ugovorna s registriranim poduzećem za preradu duhana, a od države znatno subvencionirana, gotovo u veličini od jedne trećine ukupnog prihoda proizvođača duhana. Hrvatska je netto-izvoznik duhana i duhanskih proizvoda, poglavito u susjedne zemlje (Slovenija, BiH)⁵⁷.

Istraživanja profitabilnosti proizvodnje i prerade duhana pokazuju da na tu poljoprivredno-prerađivačku djelatnost najveći utjecaj ima veličina priroda, kao endogenog čimbenika, odnosno svjetska cijena duhana, kao egzogenog čimbenika⁵⁸. Na to najveći vanjski utjecaj ima (niža) svjetska cijena prerađenog duhana, a od unutrašnjih utjecaja to je prosječni niži prirod (u odnosu na prosjek deset najveći svjetskih proizvođača). U novije doba se tehničke performanse u proizvodnji i preradi duhana poboljšavaju. Uzrok prosječne nekonkurentnosti leži u nepovoljnoj strukturi troškova, ali i u gospodarskom okruženju odnosno mjerama ekonomske (kreditne) politike⁵⁹.

⁵⁴ Sellschoop, J., Par, V. (2001): *The Tobacco Sector Competitiveness Report*. Competitiveness in Croatian Agriculture. MPŠ RH.

⁵⁵ Proizvodnju sladorne repe šećerane ugovaraju s poljoprivrednim proizvođačima, u čemu je udio obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava oko 55%, a ostalo se odnosi na poljoprivredne tvrtke i zadruge. Uobičajeno je da šećerane kreditiraju reprodukcijski materijal (sjeme, gnojivo i usluge) i usluge u proizvodnji. Visina državne potpore zavisi, uz količinu (korijena), i od postotka izlučenog sladora (digestija) sladorne repe (15,5%).

⁵⁶ Udio virginie u proizvodnji je oko 90%, a 10% otpada na burley.

⁵⁷ U 1999.g. izvoz duhana i duhanskih proizvoda iznosio je ukupno oko 51 milijun USD, u čemu cigarete sudjeluju s dvije trećine, a u uvozu je najviše zastupljeni sirovi duhan, sa sličnim udjelom.

⁵⁸ U studiji Sellschoop, J., Par, V. (2001) op.cit., navodi se da bi se u slučaju povećanja priroda (od sadašnjih 1,5 t/ha na 2,1t/ha, kod ostalih nepromijenjenih uvjeta, tj. svjetske cijene i industrijske prerade), konkurentnost proizvodnje duhana znatno povećala.

⁵⁹ Sellschoop, J., Par, V. (2001): op.cit.

I/I-7.3.4.5

Krmno bilje na oranicama i travnjaštvo

Proizvodnja krmnog bilja na oranicama u dužem razdoblju (od 1980-ih) pokazuje tendenciju smanjenja zbog znatnog opadanja broja stoke odnosno stočarske proizvodnje. To se isto može reći i za iskorištavanje livada i pašnjaka⁶⁰. U strukturi vrijednosti proizvodnje, s oko 40% sudjeluju višegodišnje leguminoze (lucerka i crvena djetelina), zatim s približno toliko zeleni kukuruz, dok preostalo otpada na stočnu repu i drugo krmno bilje. Ukoliko se vrijednosti proizvodnje krmnog bilja na oranicama pribroji vrijednost proizvodnje sijena na livadama, tada bi udio ove proizvodnje, nužne za stočarsku proizvodnju kao voluminozne hrane, bio 15,3% ukupne vrijednosti ratarske proizvodnje⁶¹. Prirodni travnjaci (livade i pašnjaci) te površine pod uzgojem krmnih kultura (oranice) čine (1999.g.) nešto više od polovice ukupnih poljoprivrednih površina (53,3%) u Hrvatskoj.

Proizvodnja krmnog bilja na oranicama i livadama niske je tržišnosti, budući da se krmno bilje proizvodi većinom za potrebe prehrane vlastite stoke na gospodarstvu⁶². Osnovni problem uzgoja krmnog bilja, kako na oranicama tako i na livadama i pašnjacima, je slabo iskorištenje genetskog potencijala, niski i nekvalitetni prirodi. Tehnologija proizvodnje u većini je tradicijska (npr. sušenje), nedovoljna je tehnička opremljenost poljoprivrednih gospodarstava, velika ovisnost o uvozu sjemena (oko 90%). Izostankom djelovanja antropo-zoogenih čimbenika, poglavito u brdskom području, dolazi do degradacije travnjaka te travni pokrov prelazi u šumsku vegetaciju⁶³.

Uzgoj krmnog bilja, za razliku od mnogih ostalih kultura, nije u sustavu potpore, bilo da se radi o jednogodišnjim ili višegodišnjim kulturama, proizvodnji sjemena ili vlastitih kultivara⁶⁴.

I/I-7.3.4.6

Ljekovito, aromatično i medonosno bilje

Iako je prikupljanje i upotreba ljekovitog, aromatičnog i medonosnog bilja u Republici Hrvatskoj nazočno stoljećima, suvremeni način proizvodnje i prerada ovog bilja tek je u začetima. Od oko 600 ljekovitih, aromatičnih i medonosnih vrsta koje samoniklo rastu na našim prostorima njih više od stotinjak mogu se uspješno uzgajati na mediteranskim, brdskoplaninskim ili kontinentalno-nizinskim prostorima.

Mala ili veća obiteljska gospodarstva upravo su stvorena za ovu proizvodnju. Stanje u ovoj proizvodnji je takvo da ni djelomično ne zadovoljava domaće potrebe, pa se na žalost i kadulja uvozi iz Albanije.

Nekontrolirano prikupljanje ljekovitog bilja na našim prostorima ima za posljedice narušavanje genetske ravnoteže populacije i genotipova određenih vrsta pa i onih koji su propisima zaštićeni. To za posljedicu ima genetsku eroziju i nestanak brojnih zaštićenih i ugroženih vrsta koje spadaju u skupinu ljekovitih, aromatičnih i medonosnih vrsta.

Proizvodnja ovog bilja, kao ekološki čistog, biološki i kemijski ujednačenog, ima izvrsne izgleda na uspjeh kako u zadovoljavanju domaćeg tržišta tako i za izvoz gotovih proizvoda ili poluproizvoda⁶⁵.

⁶⁰ U 1999.g. pod krmnim biljem na oranicama je oko 120 tisuća hektara, od kojih obiteljska poljoprivredna gospodarstva drže većinu odnosno 93,4%, dok ostalo otpada na poljoprivredne tvrtke, odnosno državno zemljište. Uz navedeno, za proizvodnju stočne hrane, kao i za pašu stoke, u Hrvatskoj je 408 tisuća ha livada i 1 153 tisuća ha pašnjaka. Statistika pašnjaka je nesigurna zbog neažurnosti ubilježbe promjena, koje se odnose na prijelaz tih površina u šumske. Količina proizvodnje krmnog bilja na oranicama i sijena na livadama u je 1997.-1999. g. prema 1989.-1991.g. smanjena za oko četvrtinu (uključeno i sijeno livada), porast je nazočan samo kod zelenog (silažnog) kukuruza.

⁶¹ Nije uključena vrijednost paše na pašnjacima zbog poteškoća vezanih uz statističku ubilježbu tih površina.

⁶² Stjepanović, M. (2000): *Krmno bilje na oranicama i travnjaštvo*.

⁶³ Procjenjuje se da se na taj način gubi oko 0,15% ovih resursa godišnje. Knežević, M. (2000): *Strategija razvitka poljoprivrede Hrvatske – područje: Travnjaštvo*.

⁶⁴ Prirod lucerke i crvene djeteline 4,2 t/ha, sijena livada 2,25 t/ha i prirod pašnjaka 0,60 t/ha je nizak jer na njega mali utjecaj imaju odgovarajuće agrotehničke mjere intenzifikacije (popravlak florističkog sastava, gnojidba), pa je sadašnju proizvodnju travnjaka moguće znatno povećati, a također i krmnih kultura na oranicama.

Program proizvodnje, prerade i tržišta ljekovitog, aromatičnog i medonosnog bilja - uz dobru organizaciju i uključivanje znanstvenih i stručnih organizacija može uspjeti. Bez navedenih čimbenika i interdiscipliniranog pristupa program će se nikako ili slabo razvijati.

I/I-7.3.5 Povrčarstvo

Povrće se uzgaja na oko 130 tisuća ha odnosno na 10% ukupnih zasijanih površina oranica, što je u odnosu na predratno razdoblje razmjerno više ali površinski manje⁶⁶. Povrće proizvode velikom većinom obiteljska poljoprivredna gospodarstva, svega oko 2% proizvodnje daju poljoprivredna poduzeća. Regionalno je proizvodnja povrća razmjerno više zastupljena u jadranskom području, koje ima poredbene prednosti za rano povrće. Također je natprosječni udio proizvodnje u sjeverozapadnom području, a razmjerno najmanje u Slavoniji⁶⁷.

Najviše zastupljeno povrće je krumpir (38,6% vrijednosti vrtlarske proizvodnje u 1999.g. i oko polovica ukupne površine pod povrćem), zatim rajčica (15,6%), grašak (12,4%), zelje i kelj (12,2%), itd. Proizvodnja povrća na otvorenom prilično varira po godinama, primjerice krumpira, graha, zelja i drugo. Povrće se troši većinom u svježem stanju, udio povrća za preradu se kreće oko 10% a krumpira manje od 1%, premda u tome ima velikih razlika zavisno o vrsti povrća, području odnosno smještaju prerađivačke industrije.

Hrvatska nije samo-dostatna za povrće, proizvodnja je manja od potreba, i unatoč tome što se posljednjih godina domaća proizvodnja nešto povećava (indeks 1999/96. je 117) razmjerno više u zaštićenim prostorima⁶⁸. Procjenjuje se da je staklenika za proizvodnju povrća oko 80 hektara i da ima oko 150-200 hektara površina pod plastenicima.

Razlika u potrebama za povrćem se uvozi, pa se u Hrvatsku posljednjih godina uvozi preko 60 tisuća tona povrća, uglavnom svježeg. Povrčarska proizvodnja je zaštićena od uvoza sezonskim carinama, koje će se idućih pet godina smanjivati, no za glavne vrste povrća će to smanjenje biti manje od prosjeka⁶⁹. Povrčarstvo nije u sustavu državne potpore, osim za sjemenski krumpir (oko 0,2% ukupnog poljoprivrednog proračuna).

Prirodni resursi za proizvodnju povrća su u Hrvatskoj nedovoljno iskorišteni, bilo za ponudu svježih povrća ili onoga za preradu. Tu treba posebno istaknuti mediteransko područje - priobalje i otoke - u kojem se, zbog povoljnih klimatskih uvjeta, povrće može gotovo neprestano proizvoditi⁷⁰. U proizvodnji za tržište je mali broj vrsta i sorta povrća, često ograničenih količina i kratke sezone ponude⁷¹. Uzroci takvog stanja su neorganiziranost proizvođača i izostanak tržišne infrastrukture⁷², usitnjenost gospodarstva, neopremljenost sustavima za navodnjavanje, sortirnicama, sušarama, i hladnjačama za čuvanje svježeg povrća, i drugo.

⁶⁵ Iako je u okviru projekta "Hrvatska banka biljnih gena" od 1990. godine do sada prikupljeno i djelomično obrađeno relevantna naša i strana germplazma ovog bilja, tek se 2000. godine zahvaljujući VIP-ovom projektu pokrenula "Proizvodnja ljekovitog i aromatičnog bilja" u Hrvatskoj. U okviru HGK utemeljena je i udruga ovog bilja 1999. godine kao interesna organizacija proizvođača, prerađivača i prometnika ovih biljnih vrsta. Kolak, I., Šatović, Z. (2001): *Ljekovito, aromatično i medonosno bilje – stanje*.

⁶⁶ Udio povrća u zasijanim površinama se, unatoč apsolutnom padu (indeks 1998/89.g. je 91,4), povećao od 10,5% na 12,2%, zbog pada udjela krmnog bilja.

⁶⁷ Obalno područje sudjeluje u ukupnim obradivim površinama sa 17%, a daje oko trećinu ukupne proizvodnje krumpira i zelja.

⁶⁸ Statistički se posebno ne prati proizvodnja povrća u zaštićenim prostorima, bilo grijanim ili negrijanim no, prema djelomičnim podacima, zadnjih je godina nazočan uzlazni trend izgradnje manjih objekata (plastenika) na obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima.

⁶⁹ Počevši od 2001. godine, carine i posebne pristojbe na povrće će se smanjivati od sadašnjeg aritmetičkog prosjeka od 27% na 15% u tijeku pet godina.

⁷⁰ Perica, S., i sur. (2001): *Mediteranska poljoprivreda*.

⁷¹ Borošić, J. (2000): *Povrčarstvo (stanje, problemi, razvitak)*

⁷² U Hrvatskoj ne postoje dražbe za prodaju povrća (i voća, cvijeća i slično), koje bi puno značile kako za poslovno organiziranje proizvođača tako i za kakvoću te organiziranu i povoljniju ponudu povrća potrošačima.

Treba istaknuti da je i prerada povrća (i voća) jedna od najslabije razvijenih dijelova prehrambene industrije.

I/I-7.3.6 Uzgoj ukrasnog bilja

Proizvodnja ukrasnog bilja ima dugogodišnju tradiciju u Hrvatskoj, a intenzivna proizvodnja započinje koncem 1960-ih godina. Međutim, početkom 1980-ih godina dolazi do zastoja u proizvodnji zbog poskupljenja energenata, a kasnije rat i neodgovarajuća privatizacija, kao i smanjeno tržište, nepovoljno utječu na ovu poljoprivrednu djelatnost, te se potrebe za ukrasnim biljem većinom podmiruju uvozom⁷³.

Danas je u Hrvatskoj oko 550 tisuća m² stakleničke i oko 75 tisuća m² plasteničke površine namijenjene većinom proizvodnji ukrasnog bilja. Kontinentalni dio Hrvatske ima tradiciju u proizvodnji ukrasnog bilja u područjima uz veća potrošačka središta te na izvorima geotermalnih voda. U jadranskom području ova proizvodnja nalazi poredbene prednosti zbog veće insolacije i viših temperatura tijekom zimsko-proljetnog razdoblja⁷⁴. Ukrasno bilje se najvećim dijelom uzgaja na obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima no, zbog neodgovarajuće opremljenosti objekata zaštićenog prostora za suvremenu proizvodnju, rascjepkanosti i nespecijaliziranosti, domaći proizvođači ne mogu konkurirati ni kakvoćom niti količinom i asortimanom inozemnoj ponudi ovog biljnog materijala.

Usprkos dugogodišnjoj tradiciji, potencijali za ovu visoko-dohodovnu poljoprivrednu djelatnost, koja bi mogla uposliti znatne ljudske resurse, u gospodarstvima ili tvrtkama koje nužno ne moraju imati velike zemljišne površine, nisu iskorišteni. Mjere poljoprivredne potpore ne uključuju djelatnost uzgoja ukrasnog bilja, vrtlarije ne primaju državnu pomoć, no u budućem razvitku bi potpore uvođenju tehnoloških inovacija bile nužne za oživljavanje ove djelatnosti i za povećanje njezine konkurentnosti⁷⁵.

I/I-7.3.7 Voćarstvo

Hrvatska ima povoljne klimatske i pedološke uvjete kao i tradiciju za voćarsku proizvodnju, kako kontinentalnog tako i mediteranskog voća. Statistika pokazuje da je pod voćnjacima oko 67 tisuća ha ili 2,2% poljoprivredne površine.

Voćarska proizvodnja (Ø1997.-1999.g.) čini 4,2% ukupne vrijednosti poljoprivredne proizvodnje. Znatna dio proizvodnje voća u Hrvatskoj se ostvaruje na malim, ekstenzivnim voćnjacima i okućnicama, s promjenljivim prirodima. Voće se većinom troši za vlastite potrebe bilo svježe ili prerađeno. Intenzivno voćarstvo u Hrvatskoj javlja se 60-ih godina na tadašnjim društvenim gospodarstvima, te se sve do 90-ih godina podižu suvremene plantaže⁷⁶. U procesima pretvorbe i privatizacije iza 1990. godine dobar dio tih plantaža voća je zapušten i propada.

U novije doba se sve više javlja suvremena voćarska proizvodnja na manjim voćnjacima obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava, voćnjacima "hobby" poljoprivrednika ili poljoprivrednih tvrtki, s visokim

⁷³ U 1997.g. je uvezeno u Hrvatsku ukrasnog bilja u vrijednosti od 21 milijun USD. Od 1992. do 1998.g. staklenička površina je smanjena za oko 150 tisuća m², a isti je slučaj za plasteničke površine, za koje je u istom razdoblju površina smanjena za 35 tisuća m².

⁷⁴ Na jadranskom području danas postoji oko 45 hektara staklenika i oko 30 hektara plastenika, smještenih blizu većih gradskih središta (Split, Zadar, Dubrovnik), u kojima se proizvodi povrće i ukrasno bilje.

⁷⁵ Vršek, Ines (2000): *Prijedlog strategije razvoja ukrasnog bilja*.

⁷⁶ U Hrvatskoj je u 1967.g. bilo 5 195 ha voćnjaka na društvenim gospodarstvima, (npr. PIK - Borinci 1 120 ha, PPK Zagreb 488 ha itd.), a iza toga se sve do 1990.g. podižu plantaže voća, sveukupno na oko 3 340 ha.

i stabilnim prirodnim i profitabilnom proizvodnjom⁷⁷. Podizanje novih voćnjaka ne provodi se potrebnim intenzitetom, te se od 90-ih godina za većinu voćnih vrsta bilježi znatan pad⁷⁸. Uz to, za postizanje boljih ekonomskih rezultata i bolje kakvoće, međutim, još su nedostatni skladišni i hladni prostori za čuvanje voća. Nedostatna je proizvodnja voćnih sadnica. Voćarska proizvodnja (kao i povrćarska i vinogradarska) je radno i kapitalno intenzivna, visoke ekonomičnosti uz uvjet ekonomije veličine⁷⁹.

Prema udjelu u ukupnoj vrijednosti voćarstva, najvažnija je voćna vrsta jabuka (29,6%), zatim šljiva (18,1%), orah (10,7%), breskva (10,2%), višnja (7,8%) itd⁸⁰. Prirodi po stablu znatno variraju, poglavito onih vrsta koje se pretežito uzgajaju ekstenzivno (šljiva, trešnja, maslina, smokva, maslina), u prosjeku su znatno ispod onih koje ostvaruju zemlje s razvijenim voćarstvom (Italija, Nizozemska). Hrvatska ima znatne poredbene prednosti u maslinarstvu, s prosječnom godišnjom proizvodnjom od 4 do 5 mil. lit. maslinovog ulja.

Loše stanje voćarstva te tako nedovoljna proizvodnja, s razinom samo-dostatnosti od 56% ukupno, ali za kontinentalno voće 80%, utječe na visoki uvoz svježeg voća, koji je u 1999.g. iznosio oko 180 milijuna Kn, u čemu je južno voće činilo nešto preko polovicu vrijednosti⁸¹. Uvoz jabuka npr. je bio zadnjih godina oko tri puta veći od izvoza, a ostalih vrsta voća sedam do deset puta veći. K tome treba pribrojiti i znatni uvoz voćnih prerađevina. Postojeći novčani poticaji namijenjeni podizanju voćnjaka, kao i pomoć nekih županija (obično za nabavu voćnih sadnica), samo djelomice rješavaju probleme voćara. Ostaje nerazvijena tržišna infrastruktura, nedostatak skladišta i hladnjača, kao i visoki troškovi inputa odnosno pitanje konkurentne proizvodnje, osobito u situaciji kada se zbog obveza prema WTO prosječna razina carinske zaštite za svježe voće smanjuje na prosječno 13,2% u 2001. godini (za prerađeno voće na 22,7%), premda tu postoje razlike s obzirom na voćne vrste⁸². No više sezonske carine omogućujući zaštitu domaćim voćarima u mjesecima trženja domaćeg voća.

Bitna ograničenja u voćarskoj proizvodnji, koja pod suvremenim uvjetima proizvodnje mogu biti visoko profitabilna, su mogućnosti povoljnijeg kreditiranja (ne samo podizanja nasada već i nužne infrastrukture, kao što su sortirnice, skladišta i hladnjače), kao i pitanja zakupa i kupovine zemljišta⁸³.

U Hrvatskoj se uzgoj voćnih vrsta razlikuje i zbog klimatskih odnosno agroekoloških uvjeta, pa tako govorimo o kontinentalnom voćarstvu i specifičnim voćnim vrstama Mediterana. Mediteransko voćarstvo označava proizvodnja višnje - maraske, stolne trešnje te posebice agruma, smokve i rogača, te masline i drugog.

⁷⁷ Nažalost, suvremeni (plantažni) voćnjaci se statistički posebno ne prate, postoje samo djelomični podaci (regionalno) od voćarskih udruga, županijskih službi ili savjetodavne službe. Prema podacima iz Zagrebačke županije, koja je najjača u proizvodnji kontinentalnog voća, poglavito jabuka, postoji oko 500 hektara intenzivnih nasada, što je oko 50% od mogućih vrlo pogodnih površina za uzgoj voća u tom području. Statistički podaci o broju stabala i prirodnim voćakama prilično su nepouzdati.

⁷⁸ U proteklom desetljeću je proizvodnja krušaka smanjena za trećinu, bresaka prepolovljena, a višanja smanjena za dvije trećine. Održala se donekle jedino proizvodnja jabuke. Čmelik, Z. (2000): *Prilog iz voćarstva za izradu Strategije*.

⁷⁹ Kako bi se osigurao dohodak za jednu zaposlenu osobu nužno je, uz sve ostale uvjete suvremene voćarske proizvodnje, ustanoviti voćnjak (jabuka) bar na 4,5- 5 ha. (Kraljičković, J., 2000).

⁸⁰ U ukupnu vrijednost nije uključena maslina jer se iskazuje preko (maslinovog) ulja. U Hrvatskoj ima oko 3 milijuna stabala maslina no proizvodnja, kao i sadržaj ulja u plodu, znatno oscilira po godinama; proizvodnja maslina u dobrim godinama se kreće oko 11 kg po stablu, odnosno ukupno se dobije oko 5 000 tona maslinovog ulja (postotak maslinovog ulja se kreće od 10% pa do 25% ovisno o godini), dok je proizvodnja stolnih maslina zanemarajućih količina. Perica, S., i sur. (2001): op. cit.

⁸¹ Uvoz mediteranskog i tropskog voća je prilično stabilan i iznosi oko 90-100 tisuća tona godišnje.

⁸² U slijedećim godinama carina će se progresivno smanjivati, do 2005.g. na 11,6% za svježe odnosno na 17,2% za prerađeno voće. Zaštita za smokve, naranče, marelice i trešnje se ne će smanjivati tijekom navedenog razdoblja.

⁸³ Malcolm, J., Žimbek, T. (2001): *The Fruit Sector Competitiveness Report*. Competitiveness in Croatian Agriculture and EU Accession, MPŠ RH.

Kvalitetne i zdrave sadnice odnosno lozni cijepovi su preduvjet za uspješnu proizvodnju voća i grožđa. Sadašnje stanje u rasadničarstvu je dosta teško (u vinogradarstvu gotovo da i ne postoji). Raspali su se rasadnici koji su bili nositelji ove proizvodnje u Hrvatskoj u sustavu velikih poljoprivrednih kombinata. Nastao je veći broj manjih rasadnika, uglavnom na obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima bez potrebne infrastrukture za proizvodnju kvalitetnog sadnog materijala. Tu se isključivo proizvode sadnice standardne kakvoće iz repromaterijala često sumnjivog podrijetla. Matični nasadi podloga i plemki su dobno i sortno zastarjeli. Proizvedena količina sadnica nedostatna je za naše potrebe, te se uvoze iz drugih zemalja, koje često po sortimentu ne odgovaraju našem podneblju. U razvijenim zemljama EU rasadničarstvo se subvencionira. Matični nasadi su pod nadzorom državnih znanstveno-stručnih institucija. Proizvodi se uglavnom certificirane i *virus-free* sadnice za potrebe intenzivne proizvodnje voća i grožđa. Znanstvene institucije rade na selekcijama autohtonih sorti i na stvaranju novih, te pronalaze metode brzog, kvalitetnog i jeftinog umnožavanja sadnog materijala⁸⁴.

Vinogradarstvo (i vinarstvo) je za Hrvatsku važna poljoprivredna grana s višestoljetnom tradicijom. Najznačajnije i podesne poljoprivredne površine za uzgoj vinove loze se nalaze na onim proizvodnim prostorima na kojima se većina poljoprivrednih kultura ne može uzgajati (na brdovitim, višim terenima srednjeg slavonskog gorja i sjeverozapadne Hrvatske, ali i u Dalmatinskoj Zagori, Istri, priobalju i otocima)⁸⁵.

Prema statističkim podacima u Hrvatskoj je (1999.g.) 59 tisuća ha vinograda, što čini 1,9% ukupnih poljoprivrednih površina, većinom (92%) na obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima⁸⁶. U posljednjih desetak godina, nakon propadanja plantaža društvenih vinograda, javlja se priličan broj specijaliziranih vinogradara - vinara sa suvremenim nasadima i vrhunskom proizvodnjom vina. U ukupnoj vrijednosti poljoprivredne proizvodnje, proizvodnja vinskog grožđa sudjeluje s oko 11%, dok je zastupljenost proizvodnje stolnog grožđa simbolična. Godišnja proizvodnja cijepova vinove loze je oko 1 do 1,5 milijuna komada (približno toliko se još uvozi). Većina površina vinograda i proizvodnje grožđa (oko 90%) je na obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima. Dob vinograda je u prosjeku 25 godina, s prorijeđenosti nasada od oko 25% i stopom nestajanja nasada od 4% godišnje.

Prosječna proizvodnja vinskog grožđa je oko 400 tisuća tona (ø 1997.-1999.g.) odnosno 2,7 milijuna hektolitara vina, od čega je oko dvije trećine bijelog, jedna trećina crnog te oko 1% ružičastog vina. Hrvatska je u proizvodnji vina samo-dostatna (110,8), jer proizvodnja nadvisuje potrebe, s potrošnjom od 58 litara *per capita* godišnje. Izvoz vina (ø1997.-1999.g.) je oko 13 milijuna litara, s tendencijom smanjivanja, i tri puta je veći od uvoza (4,9 mil. l.), koji se bitno ne mijenja. Uvoz stolnog grožđa je oko 12 tis. tona godišnje. Obveze prema WTO znače smanjivanje uvoznih ograničenja, tj. od prethodnih 20-55% za većinu vina na 10-30% u razdoblju 2003.-2005. godine⁸⁷.

Proizvodnja grožđa je više godina u sustavu potpore - plaćanje vinogradarima po površini vinograda (ali samo za područje otoka i poluotoka Pelješa, poticaji za podizanje nasada⁸⁸ i subvencije za kupovinu loznih cijepova⁸⁹.

⁸⁴ Perica, S., i sur. (2001): *Mediteranska poljoprivreda*.

⁸⁵ Mirošević, N., i sur. (2000): *Prilog za Strategiju razvitka poljoprivrede Hrvatske iz vinogradarstva i vinarstva*.

⁸⁶ Procesima deagrarizacije mnogi su vinogradi napušteni, posebice u jadranskom području poznati uzgoj na terasama (Bakar, Primošten, Dubrovnik i otoci), idealan za proizvodnju vrhunskih vina, a u kontinentalnom dijelu mnoga su vinogorja "urbanizirana" neodgovarajućom izgradnjom kuća (vikendica).

⁸⁷ To se odnosi kako na *ad valorem* carine te na količinske carine (*WTO Accession Document, Schedule CXLVII RC.*).

⁸⁸ U odnosu na investicijski iznos podizanja vinograda (u prosječnom iznosu od oko 160 tisuća Kn po hektaru) potpora u prosjeku sudjeluje s oko jedne četvrtine.

U Hrvatskoj postoji oko 100 tisuća proizvođača grožđa, dok u komercijalnoj proizvodnji vina sudjeluje negdje od 9 do 10 tisuća, od malih obiteljskih vinogradara-vinara do velikih vinarija. (Ukupno registriranih vinarija ima oko 350)⁹⁰. Od ukupne proizvodnje vina odnosno nekih 870 marki, oko 30% se odnosi na kategoriju "visoko kvalitetnih", 40% kvalitetnih, i 30% stolnih vina s geografskim podrijetlom.

Proizvodnja grožđa je izrazito radno-intenzivna, u prosjeku za trideset puta veća od proizvodnje pšenice, na njezinu ekonomičnost utječu visoki proizvodni troškovi, stoga je u toj proizvodnji bitna ekonomika obujma. Proizvedeno vino znatno se razlikuje po kakvoći, od vrhunskih vina pa sve do vina loše kakvoće, pa i patvorenih, kao posljedica nedovoljnog nadzora, kako u podizanju vinograda (s obzirom na vinogradarsku rajonizaciju) tako i u prometu vina.

I/I-7.4 Stočarstvo

Stanje stočarstva obilježavaju mali proizvodni kapaciteti obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava, koja prevladavaju u ovoj poljoprivrednoj grani u Hrvatskoj, s niskom proizvodnošću po grlu i često slabom kakvoćom proizvoda⁹¹. Takvo stanje utječe i na razmjerno mali udio stočarstva (40%) u ukupnoj vrijednosti proizvodnje u poljoprivredi Hrvatske. (Udjeli stočarstva u razvijenim europskim zemljama su za dvadeset i više postotnih poena viši.) Unutar stočarstva (ø1997.-1999.g.), prema udjelu u vrijednosti ukupne poljoprivredne proizvodnje, svinjogojstvo (14,2%) i govedarstvo (13,2%) su vodeće grane, zatim je peradarstvo (10,7%), znatno manje ovčarstvo (1,5%) i konjogojstvo i drugo.

I/I-7.4.1 *Selekcijska djelatnost u stočarstvu*

Provedba uzgojno-seleksijskog rada u Hrvatskoj ima tradiciju od blizu 90 godina (od 1913.g.). Organizaciju i provedbu uzgojno-seleksijske djelatnosti u stočarstvu provodi Hrvatski stočarsko-seleksijski centar, s aktivnostima kao što je to ispitivanje proizvodnih svojstava svih vrsta domaćih životinja, vođenje središnjeg popisa matičnih grla, obrada uzgojno-seleksijskih podataka i procjena uzgojnih vrijednosti i drugo. Provedba uzgojnog-seleksijskog rada provodi se preko 27 područnih seleksijskih službi, uz središnju upravu u Zagrebu.

Pod selekcijskim obuhvatom nalazi se blizu 90 tisuće goveda, preko 40 tisuća svinja i 60 tisuća ovaca te oko 15 tisuća koza, s tendencijom porasta. Isto se tako povećava broj obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava (u 1999.g. ukupno oko 27 tisuća) na kojima su obuhvaćene domaće životinje pod selekcijom. Financiranje djelatnosti selekcije provodi većim dijelom država (70%).

I/I-7.4.2 *Govedarstvo*

U Hrvatskoj je 1999. godine ukupno 438 tisuća goveda, od toga 296 tisuća krava i bređih junica. Te godine se proizvelo 621,6 milijuna litara mlijeka i 66 tisuća tona prirasta. Znakovite promjene pristupa i ostvarenja u ovoj stočarskoj grani u Svijetu, poglavito u SAD i EU, nisu imale bitnog odraza u

⁸⁹ U pogledu potpore za podizanje novih vinograda postoji razlika, s time da su u jadranskom području te naknade veće, kao i ograničenje s obzirom na veličinu podignutog vinograda (u granicama od 0,25 do 5,0 ha).

⁹⁰ Oko 360 tisuća litara (ili 60% od ukupne komercijalne proizvodnje vina) proizvodi 30 do 40 velikih vinarija. (Te vinarije imaju i oko 100 ha vinograda, na zemljištu zakupljenog od države). Ostalih 20%, ili 120 tisuća litara dolazi iz 20 manjih vinarija. Veliki broj takvih odnosi se na vinogradarsko-vinarske zadruge. Sellschopp, J., Par, V. (20001): *The Wine Sector Competitiveness Report*. Competitiveness in Croatian Agriculture and EU Accession, MPŠ RH.

⁹¹ Obiteljska poljoprivredna gospodarstva drže (1999.g.) 87% goveda, u tome 97% mliječnih krava odnosno proizvode 73% prirasta goveda i 95% ukupne proizvodnje mlijeka, dok preostali manji dio otpada na poljoprivredne tvrtke. Slični su (visoki) udjeli u ovčarstvu (97%). U svinjogojstvu su udjeli za obiteljsku poljoprivredu u broju 79% odnosno prirastu 76%, dok u peradarstvu unatoč većem udjelu u broju (61%) znatno veću proizvodnju (72%) ostvaruju krupne proizvodne jedinice – tvrtke.

Hrvatskoj, još u znatno ranijem razdoblju. To se odnosi na provedbu zakonskih promjena te odgovarajuće pravce razvoja nužnih za tehnološko i gospodarsko osuvremenjivanje ove proizvodnje⁹².

I/I-7.4.2.1

Proizvodnja mlijeka

Gotovo sav stočni fond i proizvodnja u govedarstvu je na obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima, s prosječno malim brojem proizvodnih životinja po gospodarstvu i niskom proizvodnjom mlijeka po grlu. Broj krava se u Hrvatskoj smanjuje od sredine 1970-ih godina, najviše zbog procesa deagrarizacije, no zbog istodobnog povećanja mliječnosti, ukupna proizvodnja mlijeka se ne smanjuje već, s godišnjim oscilacijama, stagnira sve do 1990-ih godina kada, najviše zbog ratnih stradanja, znatnije opada. Prema Statistici, u Hrvatskoj je oko 300 tis. krava i bređih junica, od čega je najveći dio (preko 90%) na obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima⁹³. Oko 100 tis. obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava drži krave, uz prosjek od 2-3 krave po gospodarstvu, samo oko 65% tih gospodarstava proizvodi mlijeko za prodaju mljekarama⁹⁴. U razdoblju od 1995. godine nazočan je trend blagog porasta proizvodnje kao i porast mliječnosti, koja je s 2 221 l/grlu (ne uključuje količine koje posije telad) u europskim razmjerima vrlo niska⁹⁵. U pogledu pasminskog sastava, prevladava simentalac s oko 80% od ukupnog broja, pa zatim smeđe govedo (9,1%), holstein (6,5%) itd⁹⁶.

I unatoč višegodišnjeg smanjivanja potrošnje mlijeka, zbog smanjenja kupovne moći, domaća proizvodnja ne podmiruje potrebe (stupanj samodostatnosti u 1999.g. je 81%), pa se razlika pokriva uvozom⁹⁷. Netto uvoz (1999.g.) je 74 milijuna litara svježeg mlijeka i 18,7 milijuna litara prerađevina (iskazane u mlijeku), odnosno prema postojećoj potražnji, Hrvatska uvozi između 20 do 25% ukupne potrošnje mlijeka i mliječnih proizvoda, s tendencijom smanjivanja posljednjih godina. Članstvom u WTO, maksimalna carina za mlijeko i mliječne proizvode u 2001. godini je 40,8%, s predviđenim smanjenjem na 28,2% u 2004. godini (što će biti slično zaštiti koja postoji u EU).

Usprkos tome što Hrvatska ima povoljne uvjete za uzgoj mliječnih goveda i za kvalitetnu proizvodnju mlijeka, nazočna je dugogodišnja nestašica mlijeka, kao posljedica zapostavljanja razvitka obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava u prošlosti, te je zbog toga izostala koncentracija u proizvodnji. Nedovoljni je utjecaj gojdbeno-seleksijske službe, nekvalitetna je proizvodnja voluminozne hrane i prehrana krava⁹⁸. Kakvoća mlijeka je razmjerno slaba zbog navedene nepovoljne strukture gospodarstava koja proizvode mlijeko, time loših higijenskih uvjeta i nestašice suvremene opreme. Problem za mliječnu proizvodnju u Hrvatskoj je i značajna neiskorištenost travnjaka i pašnjaka, kao jeftinog izvora energije i bjelancevina u prehrani krava⁹⁹.

⁹² Jurić, I. (2000): *Uzroci stanja govedarske proizvodnje u Hrvatskoj i mogući razvoj*. Znanstveni skup "Izazovi hrvatskoj poljoprivredi na pragu 21. stoljeća". Poreč 8-11 studeni, HAED.

⁹³ Prema ocjeni Hrvatskog stočarskog selekcijskog centra, broj krava i bređih junica je manji, oko 230 tisuća komada, što je znatna razlika u odnosu na službene statističke podatke.

⁹⁴ Oko 200 proizvođača mlijeka drži više od 15 krava odnosno 20 najvećih proizvođača imaju ukupno svega oko 4 tis. mliječnih krava. Manje od 1% rasplodnih goveda se nalazi na gospodarstvima s 10 ili više krava i bređih junica, dok gospodarstva s 2-4 krave drže gotovo 80% ukupnog broja krava i preko 90% junadi, što ukazuje na nisku koncentraciju u ovoj proizvodnji u Hrvatskoj. Godišnje se mljekarama isporuči oko 620 milijuna litara, a prema podacima HSSC o broju krava (230 tis.), mliječnost bi bila oko 2 700 litara po kravi.

⁹⁵ Prosjek proizvodnje mlijeka po grlu u Danskoj (1998.g.) je 6 569 litara, Austrije 4 555 l, Poljske 5 150 l, Mađarske 5 525 l, Slovenije 3 606 l, itd.

⁹⁶ Dunne, W., Grgić, Z. (2001.): *The Milk Sector Competitiveness Report*. Competitiveness in Croatian Agriculture and EU Accession, MPŠ RH.

⁹⁷ Potrošnja u 1998.g. *per capita* iznosi 137,3 l, od čega je 100,1 l svježeg mlijeka, ostalo se odnosi na prerađevine. Po potrošnji mlijeka slični smo susjednim tranzicijskim zemljama (npr. Mađarskoj s 150,9 l), ali znatno ispod zapadno-europskih zemalja (npr. Francuske 256,2 l, Austrije 219,3 l).

⁹⁸ Udio krava pod gojdbeno-seleksijskim nadzorom je u 1999. g., i unatoč porastu u novije doba, oko 35%, što je znatno manje od udjela u zapadno-europskih zemalja, koji se kreće od 60% u Italiji do 80% u Danskoj i 85% u UK.

⁹⁹ Općenito uzevši, jedinični trošak voluminozne hrane je tri do četiri puta niži po energetskej i proteinskej jedinici negoli koncentri.

Nakon 1991. godine proizvodnja mlijeka se povećano potiče mjerama tržišno-cjenovne politike (poticaji za proizvodnju mlijeka čine pojedinačno najveći udio u ukupnim novčanim potporama). Cijena mlijeka u Hrvatskoj, uključivši i novčani poticaj, je visoka u usporedbi sa zemljama srednje i istočne Europe kao i sa svjetskim cijenama, a slična je nekim zemljama EU s visokom cijenom, kao što je to Danska i Italija, kao i npr. u Norveškoj, SAD i Kanadi¹⁰⁰. No, cijene inputa za proizvodnju mlijeka (mineralnog gnojiva, koncentrirane stočne hrane) su u prosjeku isto više od onih u EU, dok su cijene žita slične onima u EU i blizu svjetskim cijenama. Unatoč tome nema znatnijeg povećanja proizvodnje u kratkom roku zbog posebnosti ove proizvodnje, koja traži duže vrijeme obnove odnosno povećanja¹⁰¹.

I/I-7.4.2.2

Tov goveda

U prvoj polovici 1990-ih godina oko 25% ukupnog broja goveda u Hrvatskoj je u ratu (agresiji) stradalo, u tome ne samo oko 100 tisuća krava već i mogući podmladak za reprodukciju za godine unaprijed. Uz to su štete doživjela poljoprivredna gospodarstva, uključivši i većinu državnih (ex-društvenih), poglavito u istočnoj Slavoniji i Baranji.

Gotovo 90% od svih goveda u Hrvatskoj se nalazi na obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima, ostalo je na poljoprivrednim tvrtkama i zadrugama. Oko 100 tis. obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava drži krave, kao mogući opskrbljivači teladi i junadi za tov. Broj goveda u tovu se smanjuje već duže godina, najveći pad bilježe poljoprivredne-prehrambene tvrtke, u kojima je tov goveda bio znatno zastupljen, premda one i sada (1999.g.) sudjeluju u ukupnom broju s dvije trećine a nešto više i u proizvodnji (prirastu)¹⁰². U 1999. godini je bilo od ukupno 36 tis. kom. tovine stoke, 12 tis. na obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima i oko 24 tis. u poljoprivrednim tvrtkama i zadrugama.

Proizvodnja govedskog mesa se također smanjuje, posebice u novije doba (od 1997.g.). Najveći broj obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava (oko 80%) drži simentalSKU pasminu s dvostrukom svrhom, za mlijeko i za tov¹⁰³. Ta gospodarstva opskrbljuju tovišta (telad/junad), a zbog smanjenja broja rasplodne stoke, poskupljuje podmladak za tov.

Općenito, tržište stokom je u Hrvatskoj nerazvijeno, kao i mogućnost kreditiranja, što je sve vrlo bitno u ovoj kapital-intenzivnoj proizvodnji. Hrvatska nije samo-dostatna u govedskom mesu (75%), domaća proizvodnja je u razdoblju od 1995. do 1999. godine smanjena za blizu 10 tis. tona, najviše zbog nestašice domaćih ali i uvoznih životinja za tov. Tako je u 1995. godini proizvedeno oko 28 tis. tona da bi 1999. godine ta proizvodnja pala na 18,7 tis. tona. Shodno tome uvodi se novčana potpora za tov bikova i junica, s povećanim plaćanjima za nerazvijena (strateška) područja.

Hrvatska već godinama uvozi rasplodne junice (većinom iz Njemačke i Nizozemske) za poboljšanje domaćeg stada glede mliječnosti, a uz to se, zbog spomenutih gubitaka stočnog fonda, uvozi i podmladak za tov (najviše iz zemalja srednje i istočne Europe)¹⁰⁴.

U pogledu obveza prema WTO, smanjivati će se uvozna zaštita za živu stoku i govedske polovice, no postupno i umjereno. Razina tržišne zaštite za sektor govedarstva je znatno niža negoli u EU po

¹⁰⁰ Prosječna cijena mlijeka (3,7% ml. masti) proizvođača u EU u 1999.g. je bila 2,2 Kn, u zemljama srednje i istočne Europe 1,2 do 1,8 Kn, dok je u Hrvatskoj iste godine u prosjeku 2,3 do 2,6 Kn po litri.

¹⁰¹ Jakopović, I. (2000): *Doprinos izradi Strategije razvika poljoprivrede*.

¹⁰² U razdoblju od 1996. do 1999.g. broj tovine stoke smanjio se za preko 20 tisuća kom., najviše u kombinatima i zadrugama.

¹⁰³ Druga pasmina po zastupljenosti je smeđe govedo, također s dvostrukom svrhom te zatim holstein-frizijška, isključivo mliječna pasmina. U uzgoju za potrebe istraživanja postoji još pasmina charolais i hereford. Dunne, W., Grgić, Z. (2001): *The Beef Sector Competitiveness Report*. Competitiveness in Croatian Agriculture and EU Accession, MPS RH.

¹⁰⁴ Uvoz rasplodnih junica u posljednjih sedam godina se kreće u prosjeku oko tisuću kom., no s velikim oscilacijama (od 916 u 1995.g. do blizu 15 tis. kom. u 1997.g.). Uvoz podmladka za tov iznosi (prosjeak zadnjih nekoliko godina) oko 30 milijuna USD.

propisima WTO. (Stoga priključenje EU ne bi trebalo stvarati probleme u tom pogledu u budućnosti, jedino ako EU ne smanji razinu zaštite u međuvremenu)¹⁰⁵.

Aktualno, u veljači 2001. godine zbog širenja opasnosti od BSE dolazi do zabrane međunarodnog prometa goveda, te je Hrvatska u tom smislu zabranila uvoz.

I/I-7.4.3 Svinjogojstvo

Sadašnja svinjogojska proizvodnja ne zadovoljava kako po razini proizvodnje tako još više po kakvoći proizvedenog mesa. Organizacijski se ova proizvodnja odvija u većini na malim proizvodnim jedinicama obiteljske poljoprivrede, na kojima nije moguće provesti učinkoviti sustav uzgoja i proizvodnje. Obiteljska poljoprivredna gospodarstva (1999.g.) drže oko 85% ukupnog broja krmača i 76% tovljenika, ali oko 98% sudjeluju u broju zaklanih svinja, dok ostalo otpada na poljoprivredne tvrtke. Svinjogojstvo u vrijednosti stočarske proizvodnje (ø1997.-1999.g.) sudjeluje s 35,9%, dok se u sveukupnoj vrijednosti poljoprivredne proizvodnje s 14,2% nalazi na prvom mjestu. U dužem, desetogodišnjem razdoblju broj svinja kao i prirast se smanjuju. U novijem razdoblju (iza 1998.g.) je nazočan blagi porast ukupnog broja kao i prirasta. Ukupna se vrijednost svinjogojstva, međutim, u 1999. godini smanjuje zbog smanjenja realne cijene svinja, koja inače pokazuju ciklička (četverogodišnja) kretanja¹⁰⁶. Proizvodnja svinjskog mesa s oko 175 tis. tona (ø1997.-1999.) čini (u pogledu količina) najvažniju proizvodnju mesa u Hrvatskoj (udio je 49,6% u ukupnom).

Hrvatska, iako ima prirodne, agroekološke prednosti za razvitak stočarstva, a u tome i svinjogojstva, ne pokriva potrebe prehrane pučanstva (kao i turističke potrošnje) pa razliku podmiruje uvozom, koji se kreće (ø 1998.-1999.) oko 13 tisuća tona mesa¹⁰⁷. Hrvatska, naime, uz potrošnju *per capita* od oko 24 kg svinjskog mesa u čemu 15 kg svježeg mesa, i unatoč blagom porastu proizvodnje zadnjih godina, nije samo-dostatna za svinjsko meso (85%). Svinjogojska proizvodnja je u prošlom razdoblju (prije pristupa WTO) bila jako zaštićena uvoznim carinama, kako za žive svinje (28,8%) tako i za svinjske polovice (63,8%) i prerađevine (70%). Priključenjem WTO carine se u prosjeku smanjuju do 2004/5.g.¹⁰⁸.

Uzroke nepovoljnog stanja svinjogojstva, unatoč mjerama državne novčane potpore¹⁰⁹, treba tražiti u zaostaloj tehnologiji proizvodnje (niska plodnost krmača i visoki postotak uginuća uzrokovano lošim proizvodnim uvjetima te klanjem velikog broja odojaka), uz posljedicu nedovoljne i nekvalitetne proizvodnje tovljenika. Od ekonomskih razloga, jedan od značajnih je niska koncentracija proizvodnih jedinica. Većina proizvođača /gospodarstva ili blizu 90% drži manje od pet krmača po gospodarstvu, a svega oko 5% drži više od deset plotkinja. Nedovoljan je (i dio je nezadovoljavajuće kakvoće) broj krmača čistih pasmina, na kojima bi se trebao temeljiti genetski napredak u svinjogojstvu i brzo ostvarenje visoke i ekonomične proizvodnje za podmirenje domaćih potreba¹¹⁰.

Podrobniji prikaz stanja kao i preporučene mjere trebaju uvažavati postojeće različite sustave svinjogojske proizvodnje, i to: (i) intenzivna proizvodnja, nekada znatno zastupljena (kombinati), sada u ukupnom smanjenju u procesima privatizacije, vođena od poljoprivrednih tvrtki; (ii) proizvodnja na obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima, koja može biti (a) intenzivna, te tehnološki i ekonomski

¹⁰⁵ Dunne, W., Grgić, Z.(2001.), op.cit.

¹⁰⁶ Indeks 1997-99./1990-92.g. za broj svinja je 76, proizvodnja prirasta 84, vrijednost proizvodnje 72. Realna otkupna cijena svinja se smanjuje od 12 Kn/kg u 1990. na 8,8 Kn/kg u 1994. g. te od 12,3 Kn/kg u 1995.g. na 8,3 Kn/kg u 1999.g.

¹⁰⁷ Uključujući i ekvivalent žive stoke. Izraženo u živim svinjama, uvoz svinja, mesa i prerađevina u 1999.g. iznosio je 220 tisuća komada.

¹⁰⁸ Izuzetak je porast carine za žive svinje za klanje, carina će u 2004.g. biti maksimalno 40%.

¹⁰⁹ Postojeći poticaji podupiru uzgoj rasplodnih životinja kao i tov, te druge potpore u okviru stočarstva.

¹¹⁰ Da bi se ispunili uvjeti koji omogućuju takvu proizvodnju, nužno je proizvesti 20-22 tovljenika po krmači, s 58-60% kvalitetnog mesa u polovicama i s utroškom manje od tri kilograma hrane za jedan kilogram prirasta tovljenika. Uremović, Marija, i sur. (2000): *Stanje u svinjogojstvu i pretpostavke za razvoj svinjogojstva u Republici Hrvatskoj*.

na razini EU prosjeka¹¹¹, (b) tradicijska- ekstenzivna, (c) tov za vlastite prehrambene potrebe. Glavnina svinjogojske proizvodnje je smještena u Slavoniji i sjeverozapadnoj Hrvatskoj. Ekonomski pokazatelji (prema metodi troškova domaćih resursa za 1999. godinu) govore da je intenzivna svinjogojska proizvodnja, uključivši i preradu, u Hrvatskoj nekonkurentna¹¹².

I/I-7.4.4 Ovčarstvo

Brojno stanje ovaca i ovčarska proizvodnja se znatno smanjuje tijekom Domovinskog rata, tek posljednjih godina broj ovaca kao i proizvodnja prirasta pokazuje blagi porast. Sada u Hrvatskoj ima (prema podacima DZS) oko 460 tisuća ovaca, što je prema stanju od prije Domovinskog rata gotovo dvostruko manje¹¹³. Uzgoj ovaca ima u Hrvatskoj višestoljetnu tradiciju, potencijali prostranih pašnjaka i klimatski uvjeti omogućili su nastanak više izvornih pasmina, koje su se prilagodile okolišnim uvjetima. Uzgoj ovaca na obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima u Hrvatskoj se može podijeliti na dva različita dijela i to (1) intenzivan uzgoj, u poljoprivredno razvijenim područjima kao što je to Slavonija i Baranja, Podravina sjeverozapadna Hrvatska, s pasminama uvezenim iz drugih zemalja i (2) ekstenzivan uzgoj, uglavnom domaćih pasmina, na područjima s prostranim brdskim pašnjacima Like, Dalmacije Istre, Banovine i drugdje. Stupanj samo-dostatnosti je za ovčje meso vrlo nizak (61%), razliku do potreba za zadovoljenje potrošnje Hrvatska uvozi, i to oko 1,3 tisuće tona (uključivši i janjeće meso). Potrošnja ovčjeg mesa pokazuje blagi porast, no s 1,34 kg *per capita* (1999.g.) je još uvijek vrlo niska u usporedbi s drugim (mediteranskim) zemljama, najviše zbog niske kupovne moći. Usporedo s opadanjem stočnog fonda, smanjuje se proizvodnja vune i količina podojenog mlijeka. Gotovo 80% ovčarske proizvodnje u Hrvatskoj je na području južne Hrvatske¹¹⁴, zatim Like te Sisačko-moslavačke i Karlovačke županije¹¹⁵. Proizvodnja ovčjeg mlijeka u Hrvatskoj je najrazvijenija na jadranskom području (otok Pag, Cres), ali se javlja i drugdje, povezano s tradicijskom preradom (sir), i u novije doba pokazuje znakove oživljavanja. Mlijeko se na tržište plasira u obliku različitih tvrdih punomasnih sireva, i manje u obliku punomasnog sira u salamuri. Vuna danas gotovo da nema nikakvu tržišnu vrijednost i čak postaje ekološki problem jer se teško uništava. Ovčarska proizvodnja najviše je zastupljena je na otocima i priobalnom području, te u Istri, Lici i Gorskom kotaru, gdje ju treba poticati i stimulirati, ne samo iz određenih ekonomskih razloga, nego i šireg društvenog interesa (zadržavanje ljudi na selu, očuvanje biološke ravnoteže, smanjenje požara,).

Na povećanje proizvodnje i stočnog fonda ukazuju i podaci o znatnom porastu broja registriranih uzgajivača, kao i broja ovaca pod selekcijskim obuhvatom (registrirana grla i uzgojno-valjana grla)¹¹⁶. Za provedbu uzgojno-seleksijskog rada u ovčarstvu važnu ulogu imaju matična stada, u kojima se prati rasplod kao i laktacijska proizvodnja za mliječne pasmine. Tih stada je u 2000. godini bilo 191 odnosno 15 691 matičnih grla. Od 1998. godine se provodi program osnivanja i selekcijskog obuhvata izvornih pasmina ovaca, uz praćenje razine proizvodnje, ukupno 16 281 grla u 2000. godini, od čega oko polovicu čini lička pramenka¹¹⁷. U ovčarstvu, zasada, ne postoji rajonizacija uzgojnih područja, što bi omogućilo da se ukaže na područja u kojima je ova proizvodnja jedino i moguća, kao grana kojoj

¹¹¹ Osnovni tehnološki pokazatelji ove proizvodnje su (u zagradi su prosjeci za Nizozemsku): 20 (21,5) odojaka po krmači god.; 2,3% (2,4%) stopa smrtnosti; 100 kg (115kg) je isporučena težina tovljenika; 2,5 (2,81) prašenja god.; 3,2 (2,77) konverzija hrane.

¹¹² Kelly, P., Juračak, J. (2001): *The Pigmeat Sector Competitiveness Report*. Competitiveness in Croatian Agriculture and EU Accession.

¹¹³ Izrazito smanjenje stočnog fonda i proizvodnje nastupilo je 1993.godine i dalje; broj ovaca se smanjio u odnosu na predratno razdoblje za preko 300 tisuća grla, a proizvodnja (prirast) za oko 7 tisuća tona.

¹¹⁴ Zadarska, Dubrovačko-neretvanska, Šibensko-kninska i Primorsko-goranska županija.

¹¹⁵ Podaci HSSC o broju uzgajivača ovaca.

¹¹⁶ Sredinom 2000. godine je bilo ukupno 6 595 registriranih uzgajivača, 247 985 registriranih grla i 66 143 uzgojno-valjanih grla (s poznatim podrijetlom). U odnosu na 1998.g. broj reg. uzgajivača se povećao za preko 9 puta, a broj reg. grla za oko 5 puta, a broj uzgojno-valjanih grla za blizu 30%.

¹¹⁷ Uz ličku pramenku (51,9%), tu su pasmine: dubrovačka ruda (1,1%), cigaja (1,3%), creska ovca (4,6%), istarska ovca (5,8%), paška ovca (35,3%).

treba pridati prvenstvo¹¹⁸. Od postojećih ograničenja mogu se još navesti: nedovoljna educiranost uzgajivača, premda se u novije doba javlja sve veći broj mladih ovčara, koji prihvaćaju suvremena dostignuća u stočarstvu, zatim je tu nerazvijeno tržište proizvoda, izostanak nadzora u proizvodnji, ali i prodaji, ne postojanje standarda, problem s otkupom (vune, zatim manjih količina mlijeka, ali i uzgojno-valjanog podmlatka) i slično. Proizvodnja u ovčarstvu je u sustavu novčane potpore i to za proizvodnju mlijeka, uzgojno-valjanog podmlatka, za testiranje uzgojno-valjanih grla, za držanje uzgojno-valjanih rasplodnih grla izvornih i zaštićenih pasmina i za osnovno stado na strateškim područjima. U novije doba se javlja sve veći broj udruga uzgajivača ovaca (i koza) te konačno i Savez ovčarsko-kozarskih udruga (utemeljen u 2000.g.)¹¹⁹.

I/I-7.4.5 Kozarstvo

Do nedavno ekstenzivan sustav proizvodnje se mijenja u novije doba uvođenjem intenzivne proizvodnje mesa i mlijeka. Ova proizvodnja (zajedno s ovčarstvom) predstavlja alternativne sustave, koji će biti važni u prilagodbi proizvodnje uvjetima EU, zbog njegove manje konkurencije¹²⁰. Danas se u Hrvatskoj uzgaja oko 80 tisuća koza, što je po broju manje od stanja prije rata¹²¹. Intenzivna kozarska proizvodnja za proizvodnju mesa, a prije svega kozjeg mlijeka, je smještena u području sjeverozapadne Hrvatske, području koje gravitira preradbenoj industriji za proizvodnju kozjeg mlijeka i sira (i koja nisu stradala tijekom Domovinskog rata)¹²². Uz intenzivni način uzgoja, u južnim dijelovima Hrvatske postoji i ekstenzivni način uzgoja koza. Kozarska proizvodnja je u jačem porastu, što se vidi iz porasta broja uzgajivača koza i uzgajivača uzgojno-valjanih grla upisanih u Upisnik, kao i broja registriranih grla i uzgojno-valjanih grla¹²³. U matičnim stadima se prati rasplod za sve pasmine, kao i proizvodnja mlijeka te porodne težine jaradi i indeksi jarenja. U pogledu postojećih ograničenja u kozarstvu, ona su slična stanju ovčarstva, kao što je to ne postojanje rajonizacije uzgojnih područja, u prosjeku nedovoljna educiranost uzgajivača-kozara, nerazvijeno tržište proizvoda i ne postojanje standarda. U novije doba javlja se sve veći broj udruga uzgajivača sa ciljem unapređenja uzgoja.

I/I-7.4.6 Konjogojstvo

U Hrvatskoj je nazočna dugogodišnja tendencija smanjenja broja konja, što se javlja kako zbog procesa deagrarizacije ali još više zbog povećanog stupnja mehanizacije poljoprivrede i zamjene životinjske sa strojnom vučnom silom¹²⁴. U svakom se desetljeću od 1970-ih prepolovilo brojno stanje konja, u zadnjem desetljeću smanjenju je pridonio i rat. Glede pasminskog sastava, prevladava hladnokrvnjak i njegovi križanci (80%), zatim križanci u tipu hladnokrvnjaka (15%), lipicanac (2%), polukrvnjak (2%) i pasmine športskih konja (1%). Sadašnji uzgoj konja se najviše temelji na održavanju izvornih pasmina, prije svega hladnokrvnih pasmina konja i djelomično konja lipicanske pasmine¹²⁵. Nakon Domovinskog rata, sve veća se pozornost poklanja kakvoći uzgoja, s porastom broja specijaliziranih obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava koja se bave uzgojem konja te povećanim brojem konjičkih klubova. Uloga i funkcija konjogojstva se mijenja u smislu usmjerenja prema uzgoju konja namijenjenih športu, rekreaciji i turizmu, uloga konja kao vučne sile praktički je

¹¹⁸ Skoro 80% ovčarske proizvodnje je na području Mediteranske i Gorske regije.

¹¹⁹ Danas u Hrvatskoj djeluje oko 20 udruga uzgajivača ovaca i koza. Sinković, Karmen (2001): *Strategija razvoja ovčarske i kozarske proizvodnje na području Hrvatske*.

¹²⁰ Jakopović, I. (2000): *Doprinos izradi Strategije razvika poljoprivrede*.

¹²¹ Sinković, Karmen (2001): op.cit.

¹²² Oko 60 % intenzivne kozarske proizvodnje smješteno je na području Varaždinske, Međimurske, Krapinsko-zagorske i Koprivničko-križevačke županije.

¹²³ Sredinom 2000.godine u Hrvatskoj je u Upisniku upisano 3 912 uzgajivača koza, 434 uzgajivača uzgojno-valjanih grla, oko 48 tisuća registriranih grla i 18,2 tisuća uzgojno-valjanih grla (s poznatim podrijetlom).

¹²⁴ U godini 1970.g. ukupno je bilo 273 tisuće konja, od čega 160 tisuća kobila i ždrebni omica, 80 tisuća pastuha i kastrata te 33 tisuća ždrebadi i omadi. U 1990. g. taj se broj sveo na 39 tisuća konja, da bi u 1998. g. u Hrvatskoj bilo svega 16 tisuća konja (svih kategorija).

¹²⁵ Uzgoj konja određenih pasmina (lipicanac, hrvatski posavac i međimurski konj) se nalazi u sustavu državne novčane potpore.

već nestala, a ostaje i mogućnost uzgoja hladnokrvnih pasmina za proizvodnju mesa za prehrambene svrhe s naglašenom izvoznom orijentacijom¹²⁶. Uzgoj toplokrvnih pasmina ima važnost za potrebe vojske i policije.

I/I-7.4.7 Peradarstvo

Od 1960-ih godina nadalje peradarska proizvodnja u Hrvatskoj usmjerava se na industrijski način proizvodnje. Sve do 1991. godine neprekidno raste (stopa oko 3% god.), poprimivši u znatnom dijelu sve odlike suvremenog "industrializiranog" peradarstva. Zbog ratnih razaranja, napuštanja peradarskih farmi, procesa pretvorbe i pada kupovne moći, u proteklom desetogodišnjem razdoblju dolazi isprva do znatnog pada proizvodnje i kasnije do stagnacije¹²⁷. Prema zastupljenosti pojedinih vrsta peradi (1990.), 93% otpada na kokoši, 2% čine pure, 2% patke i 3% guske¹²⁸. Ostale vrste peradi, kao što su biserke, prepelice, fazani i golubovi, čine neznatni dio populacije peradi. Potrošnja peradarskih proizvoda (mesa i jaja) *per capita* u Hrvatskoj u 2000.g., s oko 15 do 17 kg mesa peradi i 170-180 jaja, negdje je između svjetskog prosjeka i prosjeka visoko razvijenih zemalja¹²⁹.

I/I-7.4.7.1 Tov peradi

Perad za proizvodnju mesa čini (ø 1997.-1999.g.) oko 7% ukupne vrijednosti poljoprivredne proizvodnje i oko 18% vrijednosti stočarstva. Pilići su daleko najznačajnija vrsta peradi (u tovu), no postoji još i komercijalna proizvodnja purana (3,7% od ukupne proizvodnje mesa peradi), dok je uzgoj gusaka, pataka znatno manje zastupljen, ekstenzivan i namijenjen lokalnoj potrošnji i prodaji¹³⁰. Iako niža od predratne, proizvodnja brojlera posljednjih godina raste; u 1999. prema 1997. godini se povećala za blizu četvrtinu (23%). U 1999. godini je proizvodnja mesa peradi iznosila 76 476 tona. Potrošnja mesa peradi i prerađevina u prosjeku slijedi proizvodnju gotovo po istoj stopi, u tome brže prerađevina (pašteta, salama). Hrvatska je samo-dostatna u mesu peradi (102); netto-izvoznik, no izvoz čini svega oko 1% proizvodnje. Ulaskom u WTO Hrvatska smanjuje carinske stope za uvoz, kako žive i smrznute peradi tako i prerađevina. Carine na smrznutu perad i prerađevine se smanjuju na koncu za više nego dvostruko, što bi moglo biti (povremeno) privlačno za izvoznike iz inozemstva, slično vrijedi i za aktualna dvostrana trgovinska uređenja sa susjednim zemljama (Slovenija i BiH).

Obiteljska poljoprivredna gospodarstva drže veći dio peradi (61% u 2000.g), no njihov je udio niži od većine drugih stočarskih resursa, kao i udio u proizvodnji zbog znatno niže intenzivnosti. Intenzivna proizvodnja (tov) je u integriranom sustavu poljoprivredno-prehrambenih poduzeća i ugovorne proizvodnje pojedinačnih proizvođača (kooperacija) – što je najčešći slučaj; samo u poljoprivrednim poduzećima ili samo kod specijaliziranih proizvođača obiteljske poljoprivrede (bez ugovora). Tehnološka učinkovitost te proizvodnje, mjerena efikasnošću konverzije hrane i stopom smrtnosti, povećana kakvoća, asortiment i naglasak na promidžbu, ne odstupa znatnije od one u drugim zemljama¹³¹. Oko 70% ukupne tovljene peradi dolazi od intenzivnih proizvođača. Ostala proizvodnja

¹²⁶ U Hrvatskoj djeluje ergela lipicanera u Đakovu, s pridruženim konjogojским udrugama za uzgoj kvalitetnog konja za šport, rekreaciju, turizam; za potrebe vojske i policije. U Višnjici i Čađavici su ergele arapskog konja, u Daruvarskom Brestovcu kasači, u Visokom gospodarskom učilištu u Križevcima holstein i u Centru za reprodukciju u stočarstvu u Križevcima (Križevački Lemeši) hladnokrvnjak. Rastija, T. (2000): *Strategija razvoja konjogojstva u Republici Hrvatskoj*.

¹²⁷ U odnosu na broj peradi u 1989. godini, smanjenje u 1998. godini iznosi oko 5,5 milijuna komada.

¹²⁸ Prema HGK i Poslovnoj zajednici za stočarstvo RH. Sadašnje stanje strukture peradi u Hrvatskoj (prema 1990.g.) nije se bitno promijenilo. Mužić, S.(2001): *Peradarstvo, kuničarstvo, krznaši. - prilog za Strategiju*.

¹²⁹ Procjena (Mužić, S.,2001. op. cit.). Potrošnja *per capita* mesa peradi (1998.g) u SAD je bila 47 kg, Italiji 20 kg i Njemačkoj 15 kg; potrošnja jaja u navedenim zemljama je 245, 212 i 226 kom. (FAS, USA).

¹³⁰ Komercijalna proizvodnja purana odnosi se na pazinskog purana, ostale pasmine purana (npr. zagorski) nisu u značajnijoj komercijalnoj proizvodnji.

¹³¹ Tehnološke značajke intenzivne proizvodnje u Hrvatskoj su slijedeće (u zagradi su podaci za Švedsku): 7(6) tjedana do klanja; 1,9 (1,95) konverzija hrane za perad; 4% (3,6%) smrtnost.

(30%) se odnosi na tradicijski, ekstenzivni način držanja peradi, većinom za vlastitu potrošnju ili manje za lokalno tržište¹³².

Osnovne poteškoće sadašnje proizvodnje brojlera su otežane mogućnosti dobivanja kredita, a također i moguća povećana uvozna konkurencija zbog obveza od pristupa WTO, posebice što nije za očekivati jače smanjenje cijena hrane za perad tj. troškova proizvodnje. Smanjenje carina će povećati konkurentni pritisak na peradarsku industriju u Hrvatskoj, a s konkurencijom iz inozemstva će se moći nositi oni koji će biti u mogućnosti da ekonomično proizvode, s nižim cijenama svojih proizvoda.

Kalkulacija proizvodnje po metodi DRC (trošak domaćeg resursa)¹³³ za obiteljska poljoprivredna gospodarstva s intenzivnom proizvodnjom brojlera pokazuje da je taj sektor visoko (međunarodno) konkurentan za svježije peradarsko meso, a na razini je konkurentnosti za smrznutu perad. To je odraz iste razine tehnologije i visine troškova hrane za tov kao za razvijene europske zemlje.

Obveze prema WTO pokazuju da će carina za živu perad u konačnici biti 35%, no to je nevažno budući da se živa perad praktički ne uvozi ili izvozi. Carina za smrznute piliće će biti na kraju razdoblja 30% maksimalno, a na prerađevine 36,1%. Posebna su, međutim, uređenja na temelju bilateralnih trgovačkih sporazuma¹³⁴.

I/I-7.4.7.2

Proizvodnja jaja

Prosječna vrijednost proizvodnje konzumnih kokošjih jaja (ø1997.-1999.g.) iznosi 3,6% ukupne vrijednosti poljoprivredne ili 9% stočarske proizvodnje, s tendencijom smanjivanja posljednjih godina, najviše zbog smanjene proizvodnje¹³⁵. Hrvatska je na razini samo-dostatnosti (100%), uvoz se iza 1996. godine znatno smanjuje. U prosjeku 1997.-1999. godine izvoz jaja se kretao oko 31,6 milijuna komada, dok je uvoz zastupljen znatno manje (oko milijun komada). Struktura proizvodnje kokošjih jaja kao i vrsta gospodarstva/proizvođača slični su proizvodnji tovljene peradi, a to je (a) intenzivna proizvodnja na obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima; (b) intenzivna proizvodnja na velikim proizvodnim jedinicama-tvrtkama; i (c) ekstenzivna i sezonska proizvodnja na okućnicama. Prva vrsta proizvođača dobiva na važnosti, dok druga pa i treća smanjuju važnost u ukupnoj proizvodnji jaja. Aktualno, oko 30% proizvodnje jaja u Hrvatskoj dolazi iz ekstenzivne proizvodnje na obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima, a 70% proizvodnje daju intenzivni sustavi. Domaća (poljoprivredna) politika se temeljila na zaštiti proizvodnje od uvozne konkurencije (kvotama, carinama), ali ne i novčanim potporama proizvođačima¹³⁶. Obveze prema WTO u pogledu liberalizacije trgovine znače smanjenje carine od 10% plus 71,2 EUR (za 1000 jaja) na 10% plus 38,8 EUR (za 1 000 jaja) do 2004. godine.

Ograničenja u proizvodnji kokošjih jaja se javljaju u pogledu nerazvijenog kreditnog tržišta zbog mogućeg povećanja (ili osnivanja) proizvodnje, poglavito što je u toj proizvodnji bitna ekonomija veličine (u smislu povećanja ekonomičnosti poslovanja)¹³⁷. Postojeća izražena sezonska kolebanja u ponudi i cijenama dijelom proizlaze zbog nazočnosti tradicijskih proizvođača, a dijelom i velikih (ali i slabije tržištu prilagodljivih) intenzivnih proizvođača. Smanjivanje carinskih stopa može utjecati na to da će se postojeće fluktuacije cijena kokošjih jaja smanjiti zbog možebitnog utjecaja inozemne

¹³² U tržišteni lanac za tovljenu perad ulaze sa 40% supermarketi, 30% mali mesari i 30% lokalna prodaja od strane proizvođača-peradara.

¹³³ Domestic Resource Cost (DRC) je izražen kao odnos troškova domaćih resursa prema realnoj dodanoj vrijednosti. Ova metoda ima svojih ograničenja s obzirom da je za obračun potrebno raspolagati s vrlo preciznim i sveobuhvatnim i reprezentativnim podacima (za svaki proizvodni sustav posebno), zatim, DRC - odnos je statična mjera, na koju se odražavaju aktualne svjetske cijene i primijenjena tehnologija. Svako gospodarstvo ima svoj DRC odnos, stoga je važno imati reprezentativne podatke.

¹³⁴ Sa Slovenijom postoje bez-carinske kvote za uvoz mesa peradi iz te zemlje.

¹³⁵ U ratu su stradale neke veće peradarske farme; npr. one u okolici Dubrovnika i Vukovara.

¹³⁶ Osim novčane potpore za uzgoj visoko vrijednih rasplodnih pilića.

¹³⁷ Kelly, P., Juračak, J. (2001.): *The Eggs Sector Competitiveness Report*. Competitiveness in Croatian Agriculture and EU Accession. MPŠ RH.

ponude¹³⁸. Analiza konkurentnosti (po metodi DRC) pokazuje da je proizvodnja jaja u intenzivnim sustavima međunarodno konkurentna. To je razumljivo s obzirom na postojeću razinu tehnološke učinkovitosti (količina jaja po nesilici godišnje i konverzija hrane za nesilice) i genetskih osobina (koje su iste ili slične kao i u drugim zapadnim zemljama).

I/I-7.4.8 Uzgoj kunića i krznašica

I/I-7.4.8.1 Kunići

Komercijalno odnosno industrijsko kuničarstvo je u Hrvatskoj slabo razvijeno. Nekoliko osnovanih poduzeća za proizvodnju kunića se ugasilo u proteklih desetak godina. Za razliku od europskih zemalja, u kojima se troši u prosjeku oko 1,5 kg *per capita*, potrošnja mesa kunića u Hrvatskoj je zanemarujuća, svega 0,02 kg *per capita*.

I/I-7.4.8.2 Krznašice

U Hrvatskoj se, od više vrsta krznašica za farmerski uzgoj¹³⁹, ozbiljnije uzgaja jedino činčila i to u organizaciji nekoliko poduzetnika. Ti organizatori imaju mrežu uzgajivača-koooperanata, koji uzgajaju činčile i isporučuju organizatorima na osnovu ugovorene cijene zrelih životinja. Veličina farmi za uzgoj ove krznašice se kreće od desetak do nekoliko stotina ženki. Broj uzgajivača u Hrvatskoj se kreće oko nekoliko stotina, omogućujući obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima dodatni (ili isključivi) prihod. Štavljenе kožice činčile se plasiraju na inozemno tržište, uglavnom izvan Europe.

I/I-7.4.9 Pčelarstvo

Hrvatska ima povoljne uvjete i dugu tradiciju u pčelarstvu, za proizvodnju meda i drugih pčelinjih proizvoda. Znatna je uloga pčelarstva i neposredno, zbog važne uloge pčela u oprašivanju kulturnog (poljoprivrednog) i samoniklog bilja. Znatne poteškoće za pčelarenje u Hrvatskoj (ali i svugdje drugdje) nastupaju 1980-ih godina invazijom *Varroe jacobsoni*, od koje je stradao velik dio pčelinjih društava, uvjetujući od pčelara potrebu većeg znanja i jače brige u pčelarenju. U 1999. godini je u Hrvatskoj registrirano preko 146 tisuća košnica s pokretnim saćem i 6,5 tisuća košnica s nepokretnim saćem. Prema nalazima iz ankete pčelara te godine, u Hrvatskoj prevladava stacionarno pčelarenje (62%) u odnosu na selidbeni način pčelarenja (38%). Regionalno uzevši, pčelarstvo je zastupljeno najviše u kontinentalnom dijelu Hrvatske, budući da se najveći broj pčelinjih košnica nalazi u Panonskoj regiji (68%), no puno manje u Gorskoj regiji. U Mediteranskoj regiji, koja ima izvrsne uvjete za pčelarenje, pčelarstvo je razmjerno manje zastupljeno (27%)¹⁴⁰. U Hrvatskoj se uzgaja siva pčela, druge pasmine se zakonski ne smiju uzgajati i držati, kako bi se održala izvornost pasmine¹⁴¹. U novije doba (1994.g.) počinje eksperimentalni uzgoj i praćenje proizvodnje matica, a također (1997.g.) se usvaja program selekcije u pčelarstvu¹⁴². Proizvodnja meda se smanjuje u ratnom razdoblju, da bi se u novijem dobu povećala i nadmašila predratno razdoblje, uz porast jedinične cijene. U 1999. godini je proizvedeno 1 395 tona meda, ukupne vrijednosti oko 19 milijuna Kn.

¹³⁸ Svjetska proizvodnja kokošnjih jaja se povećava, dok se u Europi smanjuje. Pad proizvodnje u razvijenim zemljama se općenito javlja zbog smanjivanja potrošnje, na koju utječu dijetalni i zdravstveni razlozi (kolesterol), ali i smanjenih mogućnosti izvoza u zemlje koje povećavaju vlastitu proizvodnju.

¹³⁹ Glavne krznašice za farmerski uzgoj u Svijetu su: vidrica (nerc), polarna i crvena lisica, samur, nutrija, rakuno pas i činčila. Mužić, S. (2001): *Peradarstvo, kuničarstvo i krznaši – prilog za Strategiju*.

¹⁴⁰ Anketom, koju je proveo Pčelarski savez (1999.g.), obuhvaćeno je 2 887 pčelara sa 152 tisuće košnica.

¹⁴¹ *Apis mellifera carnica* s tri eko-tipa: panonski, sub-alpski i mediteranski. Obveza ekskluzivnog uzgoja proizlazi iz Zakona o stočarstvu, ali i iz više međunarodnih konvencija i dokumenata kojih je Hrvatska potpisnica. Kezić, N. (2000.): *Uzgoj sive pčele u Hrvatskoj*.

¹⁴² Broj uzgajivača matica povećao se od početne 1994. godine od 9 na 33 u 1999. godini, a uzgojenih matica od 3 275 na 25 061.

Držanje pčela i proizvodnja meda se nalazi u sustavu novčane potpore. Aktualno se problemi javljaju u plasmanu meda i izvozu, ali i u uskom asortimanu pčelarske proizvodnje, u ponudi koju treba proširiti (npr. paketni rojevi, med s geografskim podrijetlom, itd.)¹⁴³.

I/I-8 Usluge u poljoprivredi

Nedvojbeno je, da je jedna od temeljnih pretpostavki učinkovitijeg, ali i bržeg prestrukturiranja hrvatske poljoprivrede i stvaranja obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava nosive kompetencije¹⁴⁴, odgovarajuća institucijska potpora. Iako se institucijska potpora poljoprivredi može shvatiti u širem smislu i većinom ovisi o strateškoj važnosti koju poljoprivreda ima u razvitku nacionalnog gospodarstva, a naglasak je na onim oblicima podrške poljoprivredi koje se ostvaruju posredovanjem specifičnih javnih ustanova i stručnih službi na koje država ima izravni utjecaj. Iskustva iz poljoprivrede razvijenijih zemalja govore u prilog važnosti raznovrsnih ustanova i službi u poljoprivredi koje, svojim dinamičnim i interaktivnim djelovanjem na relaciji kreiranje-istraživanje-naobrazba-informacija-prijenos, bitno određuju njen razvitak, pridonose njenoj uspješnosti u nacionalnom gospodarstvu (sigurnost i kakvoća prehrane) i na inozemnom tržištu (konkurentnost ne samo proizvodima već i transmisijom poljoprivrednih otkrića i znanja).

Od sredine devedesetih godina u Hrvatskoj su značajno porasle aktivnosti oko prestrukturiranja starih i utemeljenja novih ustanova i službi kao potpore poljoprivredi. Djelotvornost ovih ustanova i službi daleko je od poželjne, što se naročito odnosi na razmjeno njihov mali upliv u razvitku obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava i njihovu bržu prilagodbu tržišnom gospodarstvu i suvremenim znanstveno-tehnološkim postignućima. Općenito je u nas malo objektivnih analiza o djelovanju upravnih pa tako i stručnih službi na poljoprivredu i selo što bi dalo čvršću osnovicu za prosudbu njihove učinkovitosti.

I/I-8.1 Upravne službe

Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva (MPŠ) je središnje tijelo državne uprave (Vlade RH) nadležno za oblikovanje poljoprivredne politike i neposrednu provedbu zakona te za obavljanje drugih upravnih i stručnih poslova iz poljoprivrede i odnosnih područja (ribarstvo, šumarstvo, lovstvo, veterinarstvo i slično). U Upravi za poljoprivrednu politiku i ruralni razvitak djeluje i *Tržno informacijski sustav u poljoprivredi*, ustrojen godine 1997., sa zadaćom prikupljanja, obradbe i distribucije podataka o tržištu poljoprivrednih proizvoda. Utemeljenjem Ravnateljstva za tržišnu i strukturnu potporu u poljoprivredi pri MPŠ-u u 2001. stvorene su pretpostavke za učinkovitu provedbu mjera poljoprivredne politike.

Na lokalnoj razini su samo u Zagrebačkoj i Istarskoj županiji i u Gradu Zagrebu ustrojeni posebni odjeli za poljoprivredu, dok u preostalim županijama i na razini gradova ove poslove obavljaju Uredi za gospodarstvo. U djelovanju većine tih uprava je nazočna slaba interakcijska povezanost u zajedničkom iniciranju i osmišljavanju razvojnih programa područnih poljoprivreda i sela (mala participacija i suodgovornost lokalnih samouprava), poglavito s MPŠ (visoki stupanj centralizacije ovlaštenja). Razmjerno mala sredstva iz županijskih (gradskih) proračuna su nedostatna za ambicioznije programe razvitka područnih poljoprivreda.

Poslove u području poljoprivrede dijelom obavljaju i druge državne upravne organizacije i to: *Državni inspektorat; Državni hidrometeorološki zavod; Državna geodetska uprava; Državna uprava za vode*. Upravne i stručne poslove koji se odnose na opću politiku zaštite okoliša (voda, tla i slično) obavlja *Ministarstvo zaštite okoliša i prostornog uređenja*.

¹⁴³ Kezić, T. (2000.): *Uzgoj sive pčele u Hrvatskoj*.

¹⁴⁴ Nosiva kompetencija podrazumijeva "kakvoću" ljudskih potencijala kao unutrašnjih resursa gospodarstva, to jest njihovu sposobnost i obrazovanje za prihvatanje i primjenu suvremenih tehnika i tehnologija i poduzetništva (upravljanje, planiranje, vrednovanje učinaka, konkurentnost i slično).

Provedba programa statističkih istraživanja za područje poljoprivrede u nadležnosti je *Državnog zavoda za statistiku - Odjel statistike poljoprivrede, šumarstva i ribarstva* i područnih ureda za statistiku. Posljednjih godina taj zavod uže surađuje s MPŠ u provedbi projekta *Anketa o poljoprivrednim obiteljskim gospodarstvima* radi sustavnog praćenja obiteljskih poljoprivrednih gospodarstva, što daje nužnu podlogu oblikovanja poljoprivredne politike.

I/I-8.2 Stručne službe

Za napredak poljoprivrede, osobito obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava, *poljoprivredna savjetodavna služba* ima važnu ulogu u širenju novih tehnologija i načina gospodarenja, te u prijenosu poljoprivrednih znanja i vještina, tehnika i slično. Za obavljanje ovih poslova nadležan je *Hrvatski zavod za poljoprivrednu savjetodavnu službu (HZPSS)*, koji djeluje putem županijskih podružnica. Zahvaljujući novčanoj potpori iz *Projekta razvitka službi za potporu obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima*, služba se informatizirala i uposlila veći broj savjetnika uz njihovu edukaciju. Djelotvornost poljoprivredne savjetodavne službe daleko je od poželjne. Broj savjetodavca (prosječno 7 po županijama ili 3-4 na sto tisuća obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava) je nedostatan za jači upliv ove službe na svekoliki razvitak i prilagodbu hrvatske poljoprivrede suvremenim kretanjima i tržišnom gospodarstvu, tim više što je veliki broj gospodarstava izvan njenog djelovanja.

U području stočarstva za *poslove selekcije, reprodukcije i zaštite* životinja djeluje nekoliko ustanova i službi. Promicanje poslova selekcije u stočarstvu u nadležnosti je *Hrvatskog stočarskog selekcijskog centra (HSSC)*, koji putem područnih selekcijskih službi provodi uzgojno-selekcijski rad na terenu (obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima). Služba sudjeluje i u poslovima vezanim za premiranje kvalitetnih rasplodnih grla goveda i provedbi kreditiranja ženskog podmlatka i tova junadi. U području govedarstva ostvaruje najbolje rezultate, a u ekspanziji je selekcijski rad (kontrola mliječnosti) u ovčarstvu i kozarstvu. *Centar za reprodukciju u stočarstvu Hrvatske* (Centar) zadužen je za proizvodnju i promet sperme rasplodnjaka za umjetno osjemenjivanje (u.o.), reproduksijsko testiranje rasplodnjaka, laboratorijsko-dijagnostičku analizu sjemena, suzbijanje steriliteta i slično. U proizvodnji i transferu sperme bikova pokriva 90% potreba, dok je reprodukcija sjemena nerasta manje važnosti. Centar, u suradnji s HSSC i Agronomskim fakultetom Sveučilišta u Zagrebu, provodi i program zaštite izvornih hrvatskih pasmina (uzgoj pastuha pasmine hrvatski hladnokrvnjak, uzgoj posljednjeg stada goveda slavonsko-srijemskog podolca). Proizvodnju i transfer sjemena znatno manjeg opsega obavlja i *Centar za unapređenje stočarstva* u Osijeku i *Centar za stočarstvo veterinarske stanice* u Slavonskom Brodu.

Veterinarsko-zdravstveni pregled i nadzor uzgoja stoke i stočarske proizvodnje i umjetno osjemenjivanje životinja i drugo obavlja *veterinarska služba*. U nadležnosti veterinarskih stanica, koje su razmještene po svim županijama, je i provedba mjera veterinarske zaštite okoliša radi sprečavanja širenja i suzbijanja zaraznih bolesti životinja, nadzor nad prometom, preventivna cijepljenja, dijagnostička ispitivanja i slično. Prema ekspertnim ocjenama, zadaće veterinarskog javnog zdravstva (službe) provode se nedovoljno učinkovito i nepotpuno, što je posljedica manjkavosti pripadajućih propisa (primjer veterinarsko-sanitarni nadzor primarne proizvodnje mlijeka i pregleda životinja koje se troše za vlastitu prehranu u kućanstvu) i njihove neusklađenosti s propisima Europske unije, neprimjerenog ustrojstva veterinarskih organizacija za ostvarivanje tih zadaća te neusklađenost domene nadležnosti različitih oblika nadzora: veterinarska inspekcija, sanitarna inspekcija, tržišna inspekcija.

Područje biljinogojstva pokrivaju tri specijalistička zavoda (službe)¹⁴⁵. *Zavod za zaštitu bilja u poljoprivredi i šumarstvu RH*, kao dijagnostičko-preventivna služba za zaštitu bilja od štetočinja. Uz zdravstveni nadzor bilja za proizvodnju sjemena i sadnica, služba predlaže mjerila za ustanovljavanje zdravstvenog stanja bilja i biljnih proizvoda, obavlja kemijska i biološka istraživanja sredstava za zaštitu bilja te provodi sustavnu naobrazbu (mjesečni tečajevi) o zaštiti bilja i osposobljava stručne

¹⁴⁵ U 2001. osnovani i Zavod za tlo te Zavod za voćarstvo (NN 100/01)

kadrove za poslove promatranja, prognoziranja i suzbijanja ovih pojava. Zavod djeluje i preko svojih podružnica u Splitu i Osijeku. Temeljne djelatnost novo-osnovanog *Zavoda za sjemenarstvo i rasadničarstvo* je priznavanje sorti poljoprivrednog bilja, nadzor nad sjemenskim usjevima, poslovi certificiranja sjemena i slično. U sastavu ovog Zavoda nalaze se četiri odjela i laboratorij za pripremu i ispitivanje sjemena. U području vinogradarstva i vinarstva djeluje *Hrvatski zavod za vinogradarstvo i vinarstvo*. U njegovoj je nadležnosti vođenje vinogradarskog katastra, analize i pretrage te ocjenjivanje grožđa, mošta, vina, i drugih proizvoda od grožđa i vina. Izdaje svjedodžbe o kakvoći grožđa, vina i proizvoda pri uvozu i izvoz tih proizvoda. Kadrovski je dobro pokriven i surađuje s Institutom u Würzburgu na projektu stvaranja banke podataka autentičnih hrvatskih vina. Ograničavajući čimbenik je nedostatak vlastitog prostora te nabavka sofisticirane laboratorijske opreme.

I/I-8.3 Strukovne organizacije, udruge i udruženja

Institucijska prezentacija, ponajprije gospodarskih interesa poljoprivrednih proizvođača u Hrvatskoj, unatoč brojnosti raznovrsnih asocijacija, još uvijek nije dovoljno funkcionalna i razvijena na osnovi partnerstva s formalnim upravnim službama, poglavito s MPŠ.

U *Hrvatskoj gospodarskoj komori (HKG)* poslovne interese poljoprivrednih tvrtki, zadruga i ostalih pravnih osoba zastupa *Sektor za poljoprivredu, prehrambenu industriju i šumarstvo*, kojeg su članice povezane u udruženja, vijeća i grupacije. Veliki dio poljoprivrednih proizvođača, poglavito onih s obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava, nisu članovi ove komore.

U *Sektoru za turizam i ugostiteljstvo* djeluje i *Zajednica turizma na seljačkim gospodarstvima*, koja promiče turističku djelatnost na obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima i pruža stručnu pomoć.

Hrvatski zadružni savez, nažalost, nema većeg upliva na razvitak obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava, iako je poslovno udruživanje preko zadruga u Svijetu jedan od raširenijih oblika poslovnog povezivanja poljoprivrednih proizvođača i važno za tehnološki i marketinški napredak manjih obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava. Još uvijek su nazočne predrasude i nepovjerenje samih seljaka, no interes za zadružno povezivanje ipak postoji kod vitalnijih tržištu-usmjerenih obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava¹⁴⁶.

Formalno u Hrvatskoj djeluje više od tri stotine *udruga poljoprivrednih proizvođača*; najbrojnije su specijalističke udruge nastale na osnovi povezivanja "jačih" proizvođača istovrsne proizvodnje. Bez obzira na njihovu brojnost, većina poljoprivrednika je još uvijek izvan ovih oblika udruživanja, a dio udruga je nedovoljno aktivna ili samo formalno postoji.

Brojna su više ili manje srodna društva i strukovna udruženja znanstvenika i stručnjaka (*Hrvatsko agronomsko društvo, Hrvatsko agroekonomsko društvo, Hrvatsko entomološko društvo i slično*).

Sindikalno udruživanje u poljoprivredi ne postoji, a takvih asocijacija nedostaje poljoprivrednicima. U promicanju društvenih i gospodarskih interesa seljaka djeluje nekoliko udruženja, saveza i zajednica nastali inicijativom i potporom pojedinih političkih stranaka: *Udruženje hrvatskih seljaka, Slavonsko-baranjski sindikat, Zajednica seljaka "Stjepan Sulimanec", Zajednica seljaka Slavonije i Baranje* te *Hrvatski seljački savez i Zajednica udruga seljaka Slavonije i Baranje*. Međutim, u prezentaciji seljačkih interesa djeluju poprilično razjedinjeno. *Odbor za poljodjelstvo, selo i seljaštvo* koji djeluje u Zastupničkom domu Hrvatskog državnog Sabora bavi se najviše legislativom u području poljoprivrede.

¹⁴⁶ "Oblici poslovnog povezivanja u poljoprivredi Grada Zagreba", Ured za poljoprivredu i šumarstvo Grada Zagreba i Zavod za ekonomiku poljoprivrede i agrarnu sociologiju Agronomskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

I/I-8.4 Obrazovanje

Formalno poljoprivredno obrazovanje se provodi na dvije razine: kao *srednjoškolsko i visoko*. Programe izobrazbe za *niža "stručna" zanimanja u poljoprivredi* (poljoprivredni gospodarstvenik, cvjećar i slično) i poljoprivredne tehničare (opće i specijalističke) nude šest poljoprivrednih te dvadesetak srednjih škola. (Uz njih postoje i veterinarske i šumarske škole.) U poljoprivrednim školama se nastava izvodi konvencionalnim metodama, zastarjelom opremom, bez uporabe računala i ostale informatičke tehnologije. Većina tih škola ne raspolaže primjerenim objektima za izvođenje praktične nastave, a nazočna je slaba interdisciplinarna suradnja sa srodnim veleučilištima, fakultetima i znanstveno-istraživačkim institutima. Dodatnu poteškoću predstavlja slaba zainteresiranost mladeži za poljoprivredna zanimanja. Dio škola ne uspijeva upisati odobrenu kvotu pa se uglavnom u njih upisuju učenici kojima je poljoprivredna škola rezidualni odabir.

Naobrazba poljoprivrednih stručnjaka različitih specijalnosti je organizirana na dva visoka učilišta i to kao sveučilišni dodiplomski, poslijediplomski i doktorski studij (*Agronomski fakultet* Sveučilišta u Zagrebu i *Poljoprivredni fakultet* Sveučilišta "J.J. Strossmayer" u Osijeku), i kao stručni studij u trajanju dvije i pol godine (*Visoko gospodarsko učilište* u Križevcima i *Veleučilište* u Požegi). Izobrazbu veterinarskih stručnjaka provodi *Veterinarski fakultet*, a šumarskih *Šumarski fakultet* Sveučilišta u Zagrebu. U području visoke izobrazbe nazočna je spora prilagodba nastavnih programa promjenama s obzirom na moguća radna mjesta budućih stručnjaka.

I/I-8.5 Istraživanje u poljoprivredi

Suvremeni razvitak poljoprivrede više nego ikada do sada temelji se na rezultatima znanstvenih istraživanja i njihovoj praktičnoj primjeni u uzgoju bilja i stoke. Kao dio suvremenoga svijeta i hrvatska poljoprivreda se nalazi na zaokretu iz intenzivne poljoprivrede, kao "koncepta visokog ulaganja (*High Input*)" u "koncept visokog znanja (*High Knowledge*)", koji implicitno predviđa znanost kao preduvjet - temelj donošenju razvojnih odluka.

Sustav znanstveno-istraživačke djelatnosti u Hrvatskoj je organiziran preko programa trajne znanstveno-istraživačke djelatnosti koju obavljaju javni instituti, ugovornih znanstvenih projekata koje provode visoka učilišta, javni i gospodarski instituti i znanstveno-istraživačke pravne osobe. Znanstveno-istraživačku djelatnost u poljoprivredi, uz navedena visoka učilišta, obavljaju i regionalni instituti (*Institut za jadranske kulture i melioraciju krša* u Splitu, *Institut za poljoprivredu i turizam* u Poreču, *Poljoprivredni institut* u Osijeku), a u području veterinarstva i šumarstva *Hrvatski veterinarski institut* i *Šumarski institut*, oba u Zagrebu.

Temeljna istraživanja i razvitak novih tehnologija financira Ministarstvo znanosti i tehnologije (MZT), a primijenjena poljoprivredna istraživanja se financiraju putem MPŠ. U rješavanju ove problematike uključuje se javni i privatni sektor, sveučilišta, nacionalne istraživačke organizacije, prerađivačka prehrambena industrija, regionalna tijela, nevladine organizacije te, kao vrlo važni, sami proizvođači hrane. Ovakva istraživanja imaju posebnu važnost jer su karika u lancu vremenskih, geografskih i demografskih promjena. Istraživačkim radom u Hrvatskoj upravlja MZT, koji provodi opću istraživačku politiku ustanovljenu od *Nacionalnog znanstvenog vijeća*, imenovanog od Hrvatskoga sabora. Istraživački rad u poljoprivredi pripada najvećim dijelom znanstvenom području biotehničkih znanosti, znanstvenom polju agronomija. U Hrvatskoj postoje tri vrste poljoprivrednih istraživačkih institucija:

- visoko obrazovne institucije u sastavu Sveučilišta; (provode temeljna, te dio primijenjenih istraživanja, koja se financiraju iz državnog proračuna. Ostatak primijenjenih i razvojnih istraživanja financira privatni sektor i lokalne regionalne vlasti u malom postotku);
- javni instituti; specijalizirani za istraživanje u pojedinim područjima poljoprivrede (u procesu privatizacije neki od njih su se transformirali u privatna poduzeća). Većina institucija preživljava na niskoj razini angažiranosti stručnih potencijala; i

- istraživačke jedinice agro-industrijskih poduzeća; nekada vrlo snažne jedinice, danas su zanemarive važnosti zbog nepostojanja interesa novih vlasnika za istraživanja.

Kako bi se proces istraživanja i savjetodavni rad ubrzao, MPŠ unutar projekta "*Razvoj službi za potporu poljoprivrednim obiteljskim gospodarstvima*" (provodi se uz potporu zajma Svjetske banke) osniva *Vijeće za istraživanje u poljoprivredi* (VIP), kao tijelo koje donosi istraživačku politiku i upravlja fondom za primijenjena i razvojna istraživanja. Ova istraživanja odgovaraju izravno na probleme poljoprivrednih proizvođača, stvaraju nove tehnologije proizvodnje i primjenjuju poznate svjetske tehnologije prilagođene našim uvjetima, a posebice uvjetima poljoprivrednih obiteljskih gospodarstava.

Sadašnji način i visina sredstava namijenjenih znanstveno-istraživačkoj djelatnosti nisu dovoljna s obzirom na zahtjeve koji se postavljaju znanosti¹⁴⁷. Ta sredstva uglavnom ne pokrivaju temeljne troškove znanstveno-istraživačke djelatnosti, kao što je potrebna infrastruktura tj. kako nabavka suvremene opreme tako i održavanje postojeće, uglavnom konceptijski zastarjele opreme. U bližoj i daljnjoj budućnosti znanstvene institucije, koje se bave istraživanjima u poljoprivredi, moraju se značajnije osloniti na dodatne izvore financiranja.

Poljoprivredna istraživanja u Hrvatskoj imaju dostatni institucijski okvir, a broj znanstveno istraživačkog kadra je za sada zadovoljavajući, ali sadašnje stanje pokazuje da je dvije trećine (67%) znanstvenog potencijala Republike Hrvatske aktivno unutar visokoškolskih ustanova, dok u institutima radi preostala trećina (33%) istraživača, od čega je polovica (53%) u Institutu za oceanografiju i ribarstvo u Splitu. Nažalost, od ukupnog broja istraživača, u ostalim institutima (61 istraživač) 65% radi u institutima čija je glavna djelatnost i izvor financiranja praktična selekcija. Velika je vjerojatnost da će se taj dio znanstvenog potencijala ulaskom u europske integracije morati transformirati u trgovačka društva – kompanije ili će taj znanstveni potencijal promijeniti područje istraživanja, što je malo vjerojatno.

Tehnološka opremljenost znanstveno-istraživačkih institucija je različita, ponegdje zastarjela i nedostatna. Nabava laboratorijske, terenske i ostale istraživačke opreme je sporadična budući da za tu svrhu ne postoji određen izvor sredstava. Tako opremljenost istraživačkih institucija ovisi o snalažljivosti istraživača u pronalaženju izvora financiranja. Proračunska sredstva namijenjena poljoprivrednom istraživanju, koja se u znanost ulažu pod okriljem MZT, su vrlo oskudna i premalo sudjeluju u ukupnom iznosu izdvajanja. Istraživački sektor je suočen s velikom krizom, koja se očituje ne samo u radikalnom kontinuiranom smanjenju proračunskih sredstava za istraživanja, već i u sve manjem udjelu javnih institucija u inovativnim i tehnološki naprednijim proizvodnjama. U Hrvatskoj su poljoprivredna znanost i tehnologija, odnosno njihove institucije, dane jednim dijelom na brigu MZT. Međutim, svi naponi ovoga ministarstva da ojača i promovira ove institucije u relevantne činitelje cjelokupnog biotehnološkog gospodarskog razvoja nisu urodili plodom. Ovo je razumljivo kad se zna da s jedne strane gotovo cjelokupna hrvatska znanost ovisi o skromnom proračunskom financiranju, a s druge strane je jasno da u Hrvatskoj nema dovoljno jake poljoprivredne proizvodnje i industrije sposobne da same preuzmu vodeću ulogu u znanosti, kao što je to slučaj u razvijenim zemljama. Očita je potreba za strukturnim prilagođivanjem javnih znanstveno-istraživačkih, nadzornih i savjetodavnih kapaciteta na nove uvjete i njihovo uključivanje u novu strukturnu mrežu stvaranja ili preuzimanja, prilagodbe i prenošenja znanja i tehnologija, koristeći se internacionalizacijom i mogućnostima razmjerno slobodnog pristupa svjetskom znanju. Činjenica da su u nacionalni sustav poljoprivrednog istraživanja uključene različite nacionalne istraživačke institucije, nevladine organizacije, itd., radi provedbe istraživanja ili uvođenja stranih tehnologija u kratkom roku, stvara potrebu za suglasjem aktivnosti svih institucija.

¹⁴⁷ Prema posljednjim pokazateljima, ukupni izdaci i investicije za istraživanje i razvoj u bruto domaćem proizvodu (BDP) iznose 0,71% što je u odnosu na 1,5-2% u nešto razvijenijim zemljama Svijeta vrlo nisko.

I/I-9 Sigurnost prehrane

Hrana je proizvod od posebnog interesa kako za pojedinca, tako i za državu. Osiguranje kakvoće i zdravstve ispravnosti hrane globalizacijom tržišta postalo je internacionalno značajno, a u nadležnosti je vlada, proizvođača, ali i potrošača, kako u razvijenim tako i u zemljama u razvitku. Prema ocjeni WHO i WTO, početkom 21. stoljeća pozornost će se usmjeriti preoblikovanju općeg prehrambenog sustava, posebno novim tehnologijama i povećanju trgovine hranom. Te velike promjene će dati mogućnost poboljšanja prehrane i zdravlja, osiguravajući dovoljnu količinu biološki vrijedne hrane. Trgovina kao i nove tehnologije svakako pridonose općem razvitku i dobrobiti, ali znače i nove rizike za sigurnost prehrane.

Hrvatska je u procesu integracije na svjetsko tržište. Njezina sadašnjost i bliska budućnost su poslovi harmoniziranja zakonodavstva na svim područjima pa i na području sigurnosti hrane. Mnogi su zahtjevi već zadovoljeni, ali još uvijek predstoji veliki posao. U skladu s europskim smjernicama, u zakonske se odredbe uvode tzv. temeljni zahtjevi za proizvode, procese i usluge, prihvaćaju se međunarodne i europske norme, uspostavlja se ocjenjivanje sukladnosti i sustav ovlašćivanja u skladu s međunarodnim pravilima, uspostavlja se sustav nadzora procesa.

Svjetska i neka naša iskustva pokazuju da se zarazne i ostale bolesti životinja i ljudi te alimentarne infekcije i intoksikacije biološke i kemijske naravi ne mogu držati pod nadzorom, ako u teoriji i praksi nema zajedništva zdravstvene, veterinarske i poljoprivredno-stočarske djelatnosti. U našoj zemlji je učinjen značajniji napredak integracijom zdravstva s higijenom okoliša u javno zdravstvo te emancipacijom veterinarskog javnog zdravstva, (VJZ), tj. veterinarstva u ulozi mosta koji spaja tako značajna područja, kao što su stočarska proizvodnja i zdravstvena zaštita ljudi.

Pogodnosti koje je globalizacija donijela, kako potrošačima tako i industriji, danas su u sjeni nekoliko velikih prehrambenih kriza. Glavne riječi koje se čuju vezano za strategiju EU na tom području više nisu slobodne granice, slobodan izbor, već sigurnost, procjena rizika, oprez. Među članicama EU postoje velike razlike u sigurnosnim kriterijima, a neki aspekti tek ulaze u zakonodavstvo. Predviđa se zastarjele zakone zamijeniti novima, koji će obuhvatiti sve aspekte prehrambene sigurnosti, od poljoprivrednih istraživanja i prehrane životinja do finalnog proizvoda (*White Paper on Food Safety*). Osnovno je da odgovornost za sigurnost hrane dijele svi oni koji su uključeni u poslove s hranom, institucije/vlast, potrošači, odnosno svatko u prehrambenom lancu.

Hrvatsko zakonodavstvo i industrija se trebaju držati FAO/WHO *Etičkog internacionalnog kodeksa o trgovini hranom*, kako bi se osiguralo da prehrambeni proizvodi, kada stignu do potrošača u zemlji i inozemstvu, u razvijenim zemljama ili zemljama u razvoju, ispunjavaju nacionalne i/ili internacionalne zahtjeve. Na nacionalnoj razini to znači zdravlje potrošača, a na internacionalnoj osim zdravlja, ugled i sigurnost da se proizvodi neće vratiti, što proizvođaču donosi veliku materijalnu i financijsku sigurnost te prosperitet.

Proizvodnja sigurnih namirnica, osim zaštite vlastite populacije, omogućava i izlazak Hrvatske kao ravnopravnog partnera na svjetsko tržište, što je imperativ gospodarskog razvoja.

Posljednjih godina istraživanja ukazuju na povećanje broja novih bolesti uzrokovanih hranom, a za očekivati je i daljnja povećanja s obzirom na nazočnost činitelja koji su do toga doveli. Najvažniji aktualni činitelji koji su doveli do rizika za sigurnost hrane su: adaptacija mikroorganizama na antimikrobna sredstva, nove tehnologije proizvodnje hrane, pri čemu prehrambeni lanac postaje duži i složeniji što povećava mogućnost kontaminacije. Zatim je tu siromaštvo i onečišćenje okoliša, pa promjena prehrambenih navika (npr. viši standard rezultira većom potrošnjom namirnica životinjskog podrijetla), zdravstvene službe (nedovoljna financijska podrška skreće pozornost s edukacije o sigurnosti hrane na druga važna pitanja), demografske promjene, koje povećavaju udio stanovništva podložan problemima s bolestima uzrokovanim hranom (npr. porast udjela starije populacije), putovanja i migracije, trgovina hranom, krmiva, i životinja, te novi načini prijenosa uzročnika bolesti.

Za očekivati je nastavak trenda veće potražnje za svježim i minimalno obrađenim namirnicama. Istodobno poticaj treba dati razvitku novih brzih metoda testiranja hrane, te tehnologija i sustava za prepoznavanje i nadzor mogućih prehrambenih rizika. Nova sredstva za procjenu rizika i prilagodba HACCP sustava će pomoći u svladavanju postojećih ali i novih rizika od onečišćene hrane. Znanstveni temelji i poticanje inovacija bi konačno trebali dovesti do razvoja sigurnije hrane, koja je hranjivija, novih okusa, teksture, jednostavnija u pripremi, te održivija.

I/I-10 Poljoprivredna politika; ciljevi i načela

Poljoprivredna politika je segment gospodarske politike usmjeren prema poljoprivredi i ruralnom razvitku. Poljoprivreda, ta vrlo osjetljiva gospodarska grana, je primatelj znatnog dijela vladine pomoći u mnogim zemljama Svijeta, a država intervenira različitim mjerama, kako bi ispunila ciljeve postavljene politikom, pri čemu je na prvom mjestu dohodovni cilj. Osim izravno, putem proračunskih isplata, učinci te intervencije se osjećaju u vođenju vanjskotrgovinske, monetarne i porezne politike. Na poljoprivrednom proizvodu se, u odnosu na industrijske, brže i snažnije odražavaju promjene na svjetskom tržištu, kolebanja cijena, promjene u troškovima industrije i prometa. Stoga je logično da će, bez obzira na svjetski trend liberalizacije trgovine, poljoprivredna politika i nadalje imati zadaću štiti domaću poljoprivrednu proizvodnju, ali i kombinirati različite mjere unapređivanja cijelog seoskog prostora. Poljoprivredna politika nije statična pojava. To je proces koji se oblikuje i prilagođuje zahtjevima gospodarskog okruženja - unutar nacionalne zajednice, ali i pod utjecajima koji dolaze sa svjetskog tržišta. Potrebno je poznavati trendove razvitka i mehanizme djelovanja poljoprivredne politike izvan granice Hrvatske, jer više nije moguće donositi agrarno-političke odluke uvažavajući samo uske lokalne interese.

Osamostaljivanjem Hrvatske i ponovnim prihvaćanjem načela slobodne trgovine, poljoprivreda zauzima važnu ulogu u gospodarsko-političkim odlukama. S jedne strane se domaću poljoprivredu nastoji zaštititi od znatno razvijenije zapadnoeuropske i potaknuti njenu konkurentnost; s druge strane uvjeti međunarodnog okruženja nameću ograničavanje domaće zaštite i prilagodbu poljoprivredne djelatnosti tržišnim načelima. To znači da se suvremena poljoprivredna politika - bez obzira je li riječ o cijenama, poticajima, carinskoj zaštiti ili mjerama strukturnog i ruralnog razvitka - više ne smije prepustiti slučaju. Danas dobro vođenje poljoprivredne politike znači jasno sagledavanje cjelokupnog stanja i na domaćem i svjetskom tržištu poljoprivrednih proizvoda i uočavanje posljedica izazvanih agrarno-političkim mjerama.

U današnje doba tri najčešće spominjana temeljna cilja poljoprivredne politike su:

- oblikovati učinkoviti i konkurentan sektor koji će pridonositi poboljšanju nacionalnog gospodarskog rasta;
- oblikovati odgovarajuće radne i životne uvjete u ruralnim područjima kako bi se omogućilo ruralnom stanovništvu ostvarivanje njihovih gospodarskih, obrazovnih, kulturnih i socijalnih potencijala; i
- očuvati i unaprjeđivati prirodni okoliš, uz promicanje održive - ekološke proizvodnje.

I/I-10.1 Analiza hrvatske poljoprivredne politike

I/I-10.1.1 Temeljna obilježja i analiza provedbe Strategije razvitka hrvatske poljoprivrede (Strategija), iz 1995. godine

Oblikujući nacionalnu *Strategiju razvitka hrvatske poljoprivrede* (Strategija), MPŠ je uz pomoć Organizacije za hranu i poljoprivredu Ujedinjenih naroda (FAO) formuliralo slijedeći temeljni cilj:

"Poticanje učinkovitije proizvodnje i marketinga poljoprivrednih proizvoda, na način koji poboljšava dobrobit poljoprivrednika i potrošača, pridonosi rastu hrvatskoga gospodarstva; štiti prirodne potencijale Republike Hrvatske i osigurava konkurentnost hrvatske poljoprivrede na svjetskom tržištu. U ostvarivanju ovog cilja, naročiti naglasak valja dati obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima koji su temelj hrvatske poljoprivrede."

Kao strateški prioriteti određeni su: promjena agrarne strukture, financiranje sela i poljoprivrede, trgovinska i cjenovna politika, službe za pružanje usluga poljoprivrednicima i socijalno-ekonomski položaj poljoprivrede.

Za ostvarenje svakog od ovih prioriteta definirani su ciljevi kao i kratkoročne, srednjoročne i dugoročne mjere za provedbu. U skladu s navedenim strateškim prioritetima, ustanovljena je i *Matrica mjera* za provođenje Strategije zamišljena kao pregled mjera poljoprivredne politike (kratkoročne i srednjoročne) s konkretnim ciljevima.

Od usvajanja Strategije prošlo je već više od pet godina, što je dovoljan vremenski odmak za ocjenu postignuća po zacrtanim prioritetima. Kritičan i objektivan "pogled unatrag" treba pripomoći kako ostvarenju još nedostignutih ciljeva tako i razmatranju valjanosti tada postavljenih prioriteta u današnjim uvjetima.

Struktura poljoprivrede

U ovoj prvoj skupini prioriteta može se ustanoviti da od tri izričito navedena cilja: (1) ubrzana privatizacija i transformacija dioničkih društava; (2) povećanje prosječne veličine poljoprivrednih gospodarstava; i (3) zamjena monopolske kontrole novonastalih dioničkih društava u marketingu inputa i proizvoda - nijedan nije do kraja ostvaren. Izostanak pojedinih mjera zacrtanih Strategijom, ili njihovo samo djelomično provođenje, jedan je od glavnih razloga ovakvog stanja. Poseban je problem zemljišna politika koja obuhvaća pitanja ex-društvenog zemljišta, tržišta zemljištem, denacionalizacije, evidencije i slično. Daljnji razlozi leže u neodlučnosti državne vlasti glede poduzeća u kojima je država vlasnik ili suvlasnik, zatim nedovoljno vremensko razdoblje (npr. za značajniju izmjenu veličine gospodarstava), kao i politička i financijska snaga poduzeća u području distribucije (u svezi monopola u ovom sektoru). Nedovoljna financijska sredstva također se mogu navesti kao ograničenje u ostvarenju ovog prioriteta. Dalje, što vrijedi i za ostale mjere u matrici iz Strategije, nedovoljna usklađenost u provedbi mjera vezanih uz ostale prioritete, iako neizravno, snažno utječe na ostvarenje promatranog prioriteta. Na primjer, bez usklađenosti provedbe mjera vezanih uz financiranje i uslužni sektor nije moguće uspješno ostvariti cilj povećanja veličine obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava.

Financiranje sela i poljoprivrede

Prema naznačenim kratkoročnim mjerama za potrebe kreditiranja poljoprivrednog sektora, pokrenuto je kreditiranje putom MPŠ i Hrvatske banke za obnovu i razvoj (HBOR), a 1996. godine odlukom Vlade je utemeljen *Posebni račun za kreditiranje razvitka i obnove poljoprivrede (Fond)*. Iako s razmjerno malo raspoloživih sredstava, ovaj je fond najveći izvor kreditnih sredstava za obiteljska poljoprivredna gospodarstva i druge poljoprivredne proizvođače. Ostali, nedržavni i u pravilu manji izvori financiranja poljoprivrede uglavnom su organizirani u okviru lokalne samouprave ili ih osiguravaju poslovni partneri obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava (prerađivači i kupci). Praksa osiguranja "privlačnih" kredita poljoprivrednicima, uz razmjerno nižu kamatu i povoljne uvjete otplate, kratkoročno je vrlo popularna, no kroz duže razdoblje smanjuje konkurentsku sposobnost sektora, odbija tržno orijentirane financijske ustanove i otvara vrata korupciji. Jačanje vertikalne integracije obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava i drugih poljoprivrednih proizvođača s prerađivačkom industrijom, kao uspješan način rješavanja problema financiranja i plasmana, nije jače saživio, najviše zbog teškoća u poslovanju ex-društvenih kombinata nastalih u procesu pretvorbe. Isto tako, nije razvijen štedno-kreditni sustav na načelu uzajamne pomoći na lokalnoj razini, a koji je uobičajen oblik osiguranja jeftinih financijskih sredstava u manjem obujmu. Osnovno je ograničenje ostvarenja ovog prioriteta nedostatak novčanih

sredstava, koji proizlazi iz općeg stanja u gospodarstvu kao i prirode poljoprivrednog sektora, koji je tradicijski slabo privlačan vlasnicima oskudnog kapitala zbog niskih stopa prinosa i, u pravilu, dugog obrtnog razdoblja. Tu treba dodati i promašaje u provedbi privatizacije u proteklom razdoblju.

Trgovinska i cjenovna politika

U pogledu zacrtanih ciljeva, u ovom području je razmjerno više učinjeno, a promjene se odnose na područje legislative i reforme u politici zaštite domaće proizvodnje i u poticajnoj politici. Unatoč kašnjenju, najveća su dostignuća u ovom segmentu ulazak u članstvo WTO i potpisivanje Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju s EU.

Spomenute aktivnosti na povezivanju hrvatskog gospodarstva sa svjetskim gospodarskim sustavom i EU najvećim su dijelom odredile i promjene u trgovinskoj i cjenovnoj politici. Preostalo je da se mjere dogovorene tijekom pregovora za članstvo u WTO provedu kroz planirano razdoblje i da se, u svezi pridruživanja EU, usklade iste mjere sa Zajedničkom poljoprivrednom politikom EU. Važnost spomenutih procesa ukazuje na potrebu uvođenja novog prvenstva poljoprivredne politike, koji bi obuhvatio ciljeve vezane uz njihovo što uspješnije dovršenje.

Službe za pružanje usluga u poljoprivredi

Od svih strateških ciljeva u području institucijske potpore razmjerno je najviše ostvareno, i to zahvaljujući znatnoj novčanoj potpori. Ustanovljavanje *poljoprivredne savjetodavne službe*, zatim *Tržišnog informacijskog sustava u poljoprivredi* i *Vijeća za istraživanja u poljoprivredi*, samo su neki od konkretnih ostvarenja u okviru ovog prioriteta. Uzmemo li činjenicu da su prije osamostaljenja Hrvatske obiteljska poljoprivredna gospodarstva bila zapostavljena od strane komunističke poljoprivredne politike, ovi su pomaci svakako značajni i u skladu s usvojenom strategijom. Valja napomenuti da je i ovdje preostalo dosta rada na usavršavanju navedenih i drugih institucija, a posebice u području obrazovanja.

Socio-ekonomski aspekti poljoprivrede

U nedostatku alternativnog zapošljavanja i dohotka na ruralnom području, hrvatska poljoprivredna politika je zapravo mješavina gospodarskih mjera i socijalne zaštite, a ova potonja je dosta značajna. Iako je u okviru skromnog državnog proračuna osigurana potpora obiteljima prognanika i izbjeglica na obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima, struktura ulaganja nije bila usmjerena na poticanje zaposlenosti, već za osnovne životne potrebe. Također je nedovoljno učinjeno u izjednačavanju članova-korisnika poljoprivredne mirovine s ostalim umirovljenicima. Tome je svakako pridonijelo i nepovoljno stanje u Mirovinskom fondu, koji ujedno prolazi razdoblje reforme. Što se tiče regionalne politike poticanja, iako je određen pomak učinjen, još uvijek nema postojanosti i sustavnosti u regionalnom pristupu. Ovdje valja napomenuti i neriješen status obiteljskih poljoprivrednih gospodarstva. Njihovo poslovanje (kao fizičke osobe) predstavlja ograničenje kako za državne ustanove tako i za samo gospodarstvo. Otežani kontakt i ostvarenje prava, nemogućnost dokazivanja solventnosti i mogućnosti pokrića kredita, nemogućnost povrata pretplaćenog PDV i slično, samo su neke od prepreka u poslovanju gospodarstava i primjeni mjera poljoprivredne politike.

Iz prethodno navedenog, očito je da su u postizanju temeljnog cilja, strateških prioriteta, ciljeva kao i kod provođenja mjera strategije razvitka hrvatske poljoprivrede postojala (i još uvijek postoje) brojna ograničenja kao što su: pad ukupne gospodarske aktivnosti, veliki ratni gubici, gubitak tržišta, značajan porast uvozne potrošnje, visoki proizvodni troškovi, niska konkurentnost proizvodnje, ograničenost tržišta zemljišta, veliko smanjenje investicija u poljoprivredu, kao i brojne druge strukturne, globalno-gospodarske, političke i druge prepreke razvitku ovog sektora. Otegotna okolnost je bila i česta promjena operativnih politika na razini ministarstva poljoprivrede pri čemu su se

uglavnom uključivali socijalni elementi u provedbi konkretnih mjera poljoprivredne politike¹⁴⁸. Istodobno, poljoprivredni sektor ima i značajne razvojne prednosti, kao što su prirodne i regionalne potencijale (tlo, klima, veliki broj visoko-stručnih kadrova, zemljopisni položaj i drugo) koji nisu do sada bili optimalno iskorišteni.

Jedna od strateških opcija u postizanju cilja politike razvitka poljoprivrede je nastojanje za učlanjenje Republike Hrvatske u svjetske i europske trgovinske i ekonomske integracije: u kraćem vremenskom razdoblju WTO (što je i ostvareno) i CEFTA, a na duži rok pridruživanje i članstvo u EU (što je u pripremi).

I/I-10.1.2 Poljoprivredna politika u 2000. godini

I/I-10.1.2.1 Načela

U sklopu političkih promjena u Republici Hrvatskoj na demokratskim izborima u siječnju 2000. godine bivša opozicija je preuzela vlast. Novoimenovani Hrvatski (državni) sabor Republike Hrvatske prihvatio je prijedlog "*Programa rada Vlade u razdoblju od 2000. do 2004. godine Republike Hrvatske*" (Program) koji, između ostalog, daje i osnovne odrednice ekonomske politike u poljoprivredi.

U dijelu ovog Programa koji se odnosi na poljoprivredu ističe se važnost poljoprivredne politike kao sastavnice ukupne gospodarske politike, dok je središnje mjesto u provedbi poljoprivredne politike posvećeno prosperitetu obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava. Naglašava se značenje jačanja utjecaja tržišta, novih izvora zapošljavanja poljoprivrednog pučanstva, istraživanja, edukacije, savjetodavnih usluga i regionalnog pristupa politici. Predviđena je izrada *Zakona o poljoprivredi*, nužnost izgradnje sustava održive financijske infrastrukture, kao i transparentnog i primjerenog okvira proračunske potpore seljacima i ribarima. Program, u stvari, potvrđuje ciljeve i prioritete Strategije iz 1995. godine.

I/I-10.1.2.2 Proračun

U proteklom razdoblju Hrvatska je primjenjivala razmjerno visoku carinsku zaštitu na poljoprivredno-prehrambene proizvode. No, unatoč tomu, uvoz poljoprivrednih proizvoda je bio visok. Učlanjenjem Hrvatske u WTO, s početkom 30. studenoga 2000. godine, carine na poljoprivredno-prehrambene proizvode su osjetno smanjene, što može dovesti do značajnog porasta uvoza te do pada proizvodnje u pojedinim područjima. S obzirom da Hrvatska, kao i ostale nove članice, ne mogu primjenjivati ni izvozne subvencije niti posebne zaštitne mjere pri uvozu poljoprivrednih proizvoda (koje mnoge zemlje izvorne članice GATT-a mogu primjenjivati), dodatno se ugrožava konkurentnost domaćih proizvođača na domaćem tržištu. Nadalje, podaci pokazuju da zemlje iz neposrednog hrvatskog okruženja izdvajaju osjetno veća sredstva za potporu poljoprivrednoj proizvodnji te je stoga bilo nužno pronaći načine kako bi se i hrvatski poljoprivredni proračun razmjerno povezao s odnosnim veličinama u okruženju. Zbog toga je Vlada Republike Hrvatske 2000. godine uvažila nužnost povećanja poljoprivrednog proračuna, kao temeljne pretpostavke za uspješan nastavak i provedbu započete reforme poljoprivredne politike. To je omogućilo podmirenje svih prenesenih dugova iz 1999. godine (isplata poticaja i naknada u poljoprivredi i ribarstvu)¹⁴⁹.

I/I-10.1.2.3 Potpore

Zadnjih godina se nameće potreba prilagodbe domaćeg sustava poljoprivredne potpore. U tome je neizbježna promjena od tržišno-cjenovne potpore prema strukturnoj potpori. Sustav zajamčenih cijena

¹⁴⁸ Vjerojatno niti jedno ministarstvo u Hrvatskoj, u proteklom razdoblju, nije imalo toliko promjena ministara kao MPŠ.

¹⁴⁹ Time se prevladalo kašnjenje države u isplatama vjerovnicima (barem u dijelu koji se odnosi na državne obveze), i prekinut zatvoreni krug neplaćanja, koji je bio jedan od značajnih ograničavajućih čimbenika opće insolventnosti u poljoprivredi.

u 2000. godini obuhvaćao je šest poljoprivrednih proizvoda (pšenicu, suncokret, soju, uljanu repicu, šećernu repu i duhan).

Sustavom poticaja u poljoprivredi i ribarstvu, uvedenim 1999. godine, biljna proizvodnja se potiče plaćanjem proizvođačima prema proizvodnim površinama i isplatama za podizanje višegodišnjih nasada u voćarstvu i vinogradarstvu. Stočarstvo se potiče selektivnim isplatama za rasplodnu stoku i tovljenike, poglavito u područjima posebne državne skrbi. Seljacima i ribarima se pomoglo uvođenjem jeftinijeg (tzv. plavog) goriva. U 2000. godini je proširen broj proizvoda na koje se isplaćuju novčani poticaji u poljoprivredi te je on obuhvaćao:

- nadoknađujući plaćanja po proizvodnoj površini za pšenicu, durum pšenicu, stočni ječam, pivarski ječam, raž, zob, kukuruz, suncokret, soju, uljanu repicu, šećernu repu i sjeme povrća;
- plaćanja po grlu stoke za osnovno stado i tovljenike.

Postojeći sustav novčanih poticaja i naknada u poljoprivredi i ribarstvu obuhvaća i neke mjere svojstvene strukturnoj potpori:

- jednokratna pomoć za podizanje dugogodišnjih nasada - voćnjaka i vinograda;
- dodatni iznosi poticaja za područja s težim uvjetima gospodarenja (brdsko-planinska područja, otoci i poluotok Pelješac);
- nabava uzgojno valjanih rasplodnjaka.

Zakonom o novčanim poticajima i naknadama u poljoprivredi i ribarstvu (2000.g.) obuhvaćeno je više od 130 vrsta poticaja. Buduća poljoprivredna politika ide u pravcu smanjivanja broja proizvodnji koje će biti poticane, uz ograničavanje broja korisnika, na način da se odrede najmanji uvjeti za dobivanje subvencija (npr. minimum obradive poljoprivredne površine).

I/I-10.1.2.4 Kreditiranje poljoprivrede

Tijekom 2001. godine razrađen je novi sustav kreditiranja poljoprivrede kojem je temeljna odrednica postupna decentralizacija i smanjenje uloge Ministarstva u operativnom odlučivanju o dodjeli kredita uz proračunsku potporu. Pri tome se glavnina sredstava sa proračunske pozicije Ministarstva poljoprivrede i šumarstva dodjeljuje županijama koje su voljne participirati u novom modelu kreditiranja. Smjernice politike i uvjeta kreditiranja i dalje bi utvrđivalo Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva koje bi, iako u manjem obujmu, zadržalo ulogu suodlučivanja i nadzora, dok bi se značajno smanjio upliv Ministarstva i ostalih tijela državne uprave na operativnoj razini.

I/I-10.2 Reforma poljoprivredne politike

I/I-10.2.1 Globalni integracijski procesi i poljoprivreda

U današnjim okolnostima teoretska potpora politici slobodne trgovine oslabljena je postojanjem diferenciranih tržišta, oligopola na međunarodnom tržištu, rizikom, nesigurnošću i netransparentnim informacijama. Usmjerenje prema slobodnoj trgovini neizbježno uvodi promjene u distribuciji dohotka (unutar i između pojedinih zemalja). Takve promjene mogle bi u pojedinim slučajevima biti vrlo ozbiljne, što objektivno može pojačati politički pritisak u smjeru suprotnom liberalizaciji.

Specifično je pitanje brige o okolišu koje se s teorijskog motrišta čini najsloženijim za podvođenje pod zajednički splet propisa, a da se u nekim dijelovima Svijeta ne bi smatrali protekcionističkom politikom.

Objektivno se ne može poreći legitimnost razlika u sociološko-političkom vrednovanju netržišnih koristi i šteta na okoliš uvjetovanih poljoprivrednom proizvodnjom¹⁵⁰.

Nedvojbeno je da ideja slobodnog tržišta, kojoj je vodio privatni kapital, nije po definiciji u suglasju sa stavovima državnih politika koje moraju skrbiti i o općim društvenim troškovima i koristima koji su katkada teško mjerljivi. U ovom času se čini realnom prosudba da će konkretna rasprava o daljnjoj liberalizaciji poljoprivrede ipak biti usmjerena na ona područja koja su već ustanovljena Urugvajskim krugom, a to je: pristup tržištu, domaća potpora i izvozno tržišno natjecanje.

Iz nekih autorskih radova je vidljivo da se problemi, za koje se ponekad mislilo da su "novi", ustvari mogu razvrstati u neki od pobrojanih poznatih okvira. Pitanje raspodjele carinskih kvota sadržajno pripada u pristup tržištu. Neke zemlje su izrazile želju da se intenzivnije raspravlja o državnoj trgovini u poljoprivredi, što se također može razdvojiti u sastavnice pristupa tržištu (državni trgovinski uvoznici) i izvozno tržišno natjecanje (državni trgovinski izvoznici). Uporaba izvoznih ograničenja može, također, biti osporavana u sljedećem krugu, djelomice kao odgovor na brigu oko prehrambene sigurnosti u zemljama uvoznicama. Ali i ovo se također može svrstati pod naslov izvoznog tržišnog natjecanja¹⁵¹. Vrlo je vjerojatno da će mnoge zemlje (posebice one kojima to nije dozvoljeno) postaviti pitanje daljnje uporabe posebnih zaštitnih pristojbi ("SSG") koje, praktički, mogućnost "najmanjeg pristupa" nekom tržištu čine samo teoretskim (Anderson, 1995.). Brojne članice, čak neovisno o tome je li ih primjenjuju ili ne, inzistirati će na potpunom ukidanju izvoznih subvencija kao elementu s najviše "iskrivljujućih" učinaka na trgovinske tijekove. Ovo je posebice važno za nove članice (poput Hrvatske) koje ne mogu računati na izvozne subvencije i kojima je zapravo u interesu da budu, ako ne zabranjene, barem značajno smanjene.

U svakom će slučaju daljnje reforme (ili bolje rečeno evolucija ili prilagodba) poljoprivrednih politika širom Svijeta biti neizbježne. Važno je da će, uz velike, male zemlje imati priliku aktivno sudjelovati u oblikovanju novih "pravila igre". Pri tome će uspješnost prilagodbe nacionalnih politika, posebice u malim zemljama (kakva je i Hrvatska), u velikoj mjeri ovisiti o odlučnosti da se s korjenitim promjenama ne kasni¹⁵².

I/I-10.2.2 Potreba reforme hrvatske poljoprivredne politike

Promjenjivo domaće i međunarodno okruženje stvara mogućnosti ali i donosi pritiske i ograničenja, a ulazak u WTO također traži prilagodbu poljoprivredne politike. Liberalizacija trgovine u poljoprivredi će, za razliku od ostalih sektora, biti znatno umjerenija. Hrvatska čim prije i odlučnije treba nastaviti započetu reformu poljoprivredne politike. Ta reforma treba ići u pravcu jačanja tržišta i konkurentnosti hrvatskih proizvođača na svjetskom i domaćem tržištu. Treba osigurati rastući udio izravnih plaćanja u ukupnoj potpori u kombinaciji s mjerama za ubrzanje strukturnih prilagodbi, koje trebaju biti ciljane, transparentne i konzistentne s globalnim ciljevima ekonomske i socijalne politike. Oblikovanje buduće politike u uvjetima proračunskih ograničenja, s jedne strane, i rastućih očekivanja glede ekoloških standarda, sigurnosti i kakvoće hrane kao i napretka i očuvanja seoskih područja, s druge strane, će postajati sve zahtjevnije. Stoga će biti nužno osigurati stalnu analizu troškova i koristi pojedinih mjera kao, i za razliku od prethodnog razdoblja, veće suglasje i integriranost poljoprivredne s ostalim politikama.

¹⁵⁰ Kako odgovoriti poljoprivredniku u EU koji se žali na "nelojalnu" konkurenciju u proizvodnji pojedinog proizvoda u kojoj njemu nije bilo dozvoljena (ili bi bio čak novčano kažnjen) uporaba iznad striktno određene razine propisanih kemijskih sastojaka? S druge strane, kako tražiti od manje razvijenih zemalja da primjenjuju standarde koji mogu biti itekako skupi, a što bi ih, posljedično, učinilo nekonkurentnima usprkos postojanju klasičnih poredbenih prednosti? Moguće rješenje je, možda, u nekom vidu posebnog međunarodnog sporazuma o okolišu u sklopu idućeg kruga pregovora WTO-a (Alexandratos, 1995.).

¹⁵¹ Na taj način, proširujući donekle tumačenje tri glavna pitanja *Agende*, ona mogu uključivati "nove" jednako kao i "stare" probleme. (Josling, 1998. b).

¹⁵² Kolega, A., Božić, M. (2001.): *Hrvatsko poljodjelsko tržište*, Tržišтво, Zagreb.

I/I-10.2.3 Porezna politika

Porez na dodanu vrijednost (PDV)

(a) Malobrojna obiteljska gospodarstva u Republici Hrvatskoj (oko 3%) su u sustavu PDV. Posljedica toga je da gotovo sva naša poljoprivredna gospodarstva nabavljaju inpute za proizvodnju po stopi PDV od 22%, a ne ostvaruje pravo na povrat uplaćenog predporeza. To, uz ostale čimbenike, znatno poskupljuje proizvodne troškove čitavog poljoprivredno-prehrambenog proizvodnog lanca i smanjuje konkurentnost na domaćem i stranom tržištu. Stoga je nužno da što je moguće više obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava uđe u sustav PDV. Poslovno povezivanje poljoprivrednika (zadruga) olakšalo bi uključivanje poljoprivrednika u ovaj porezni sustav, no prije toga je nužno zakonski urediti način praćenja njihovog poslovanja.

Uvažavajući potrebe državnog proračuna trebati će razmotriti mogućnosti usklađivanja stope poreza na dodanu vrijednost poljoprivredno-prehrambenih proizvoda s praksom zemalja u okruženju, a posebice sa zemljama EU.

Iskustva i primjeri većine europskih zemalja pokazuju da, iako teorijski privlačna, inačica jedinstvene stope PDV-a gotovo da ne egzistira. U odnosu na opću stopu (kolika god ona bila), stopa PDV-a na prehrambene proizvode približno je upola niža.

Ujednačavanje, kada se za to steknu uvjeti, proširilo bi poreznu osnovicu, dovelo do pada cijena vrlo važnih proizvoda za ljudsku egzistenciju, potpomoglo snažnijem restrukturiranju poljoprivredno-prehrambenog kompleksa i dovelo do smanjenja deviznog odljeva zbog kupovine u susjednim zemljama.

I/I-10.2.4 Vanjsko-trgovinska politika

I/I-10.2.4.1 Hrvatska i WTO

Današnji položaj Hrvatske, vezano uz WTO, je rezultat višestranih i dvostranih pregovora u čijim je okvirima razmatrana problematika količinskih ograničenja pri izvozu i uvozu poljoprivredno-prehrambenih proizvoda, carinskog sustava, cjenovne politike, agregatne mjere potpore poljoprivredi, robnih zaliha, trošarina i poreznog sustava, nadzora kakvoće na granici, primjeni sanitarnih i fitosanitarnih mjera, izvoznih subvencija, pristupa domaćem i međunarodnom tržištu te su rješavani zahtjevi pojedinih zemalja vezani uz određene skupine proizvoda. Ulaskom Hrvatske u punopravno članstvo WTO, u studenome 2000. godine, otpočinje razdoblje ispunjenja obveza u svezi smanjenja zaštite domaćeg tržišta poljoprivredno-prehrambenim proizvodima i otvaranja međunarodnoj konkurenciji, što će izravno utjecati na preoblikovanje poljoprivredne politike u nadolazećem razdoblju.

Prihvaćene obveze odnose se na obvezno smanjenje mjera koje imaju iskrivljujući učinak na trgovinu, a radi se o carinskoj zaštiti te različitim oblicima domaće potpore koje potpadaju pod mjere tzv. *crvene košare* (zajamčene cijene i plaćanja po jedinici proizvoda). Istodobno, poštivanje pravila i zaštita domaćih proizvođača znači neminovan prelazak od tržišno-cjenovne ka strukturnoj potpori poljoprivredi i svekolikom ruralnom razvitku. Značajnu ulogu u ublažavanju učinaka ulaska u WTO će imati politika izravne dohodovne potpore poljoprivrednim proizvođačima.

I/I-10.2.4.2 Ugovori o slobodnoj trgovini

Trenutno su u primjeni odredbe ugovora o slobodnoj trgovini s 27 zemalja (Slovenija, Makedonija, Bosna i Hercegovina, Mađarska, Češka, Slovačka, Poljska, Bugarska, članice EFTA skupine i članice EU) kojima se pokriva oko 80% ukupnog hrvatskog uvoza i izvoza poljoprivredno-prehrambenih proizvoda.

Hrvatska i EU

U Luksemburgu su 29. listopada 2001. potpisani Sporazum o Stabilizaciji i pridruživanju te Privremeni sporazum o trgovinskim i s njima povezanim pitanjima između RH i Europskih zajednica (EZ). Privremeni sporazum, kojim je predviđeno uspostavljanje zone slobodne trgovine u razdoblju od šest godina, primjenjuje se od 1. siječnja 2002.. EZ ukida sve carine i mjere s jednakim učinkom na uvoz roba iz Hrvatske (uz svega nekoliko iznimki vezanih uz poljoprivredu i ribarstvo – "baby beef", neke ribe i riblje prerađevine, vino). S druge strane, Hrvatska će postupno smanjivati te za pojedine proizvode ukinuti carine na uvoz iz EZ, u prijelaznom razdoblju od najdulje 6 godina.

CEFTA skupina

Ugovori s Mađarskom, Češkom, Slovačkom i Bugarskom slijede CEFTA model liberalizacije trgovine poljoprivredno-prehrambenih proizvoda. Model obuhvaća proizvode razdijeljene u tri liste (A, B i C), sukladno stupnju njihove osjetljivosti.

Ugovor s Poljskom razlikuje se od ostalih ugovora sa CEFTA članicama te pokriva samo manji broj proizvoda unutar obostrano dogovorenih kvota.

Već postignute koncesije između Hrvatske i CEFTA zemalja mogu doživjeti manje promjene kroz pregovore o članstvu Hrvatske u CEFTA-i.

EFTA SKUPINA (Švicarska, Lihtenštajn, Norveška i Island)

Sa svakom zemljom članice EFTA-e potpisani su bilateralni sporazumi u lipnju 2001., a u primjeni su od početka siječnja 2002. godine (osim Norveške i Islanda). Radi se o razmjerno malom stupnju liberalizacije međusobne trgovine poljoprivredno-prehrambenim proizvodima.

Makedonija

Ugovor se primjenjuje od sredine 1997. godine. Rezultat pregovora jest jedna lista proizvoda za svaku zemlju s preferencijalnim carinama unutar carinskih kvota. U veljači 2002. dogovoreno je značajno unapređenje ugovora, a očekivani početak primjene predviđa se polovicom 2002. godine.

Bosna i Hercegovina (BiH)

Pregovori o trgovinskoj liberalizaciji okončani su i sporazum je potpisan u prosincu 2000. godine, a u primjeni je od 1. siječnja 2001. godine. Republika Hrvatska je u cijelosti ukinula carine na uvoz svih proizvoda iz BiH, dok BiH smanjuje carine određenom dinamikom u periodu od tri godine te će biti ukinute 1. siječnja 2004. godine.

Zaključeni pregovori i pregovori u tijeku

Zaključeni su pregovori s Turskom, a primjena ugovora o slobodnoj trgovini očekuje se u drugoj polovici 2002. godine.

Trenutno se vode pregovori sa SR Jugoslavijom, Rumunjskom i Albanijom, dok su u 2002. planirani pregovori i s baltičkim zemljama.

I/I-10.2.5 Cjenovna i poticajna politika

Imajući u vidu obveze Republike Hrvatske prema WTO, kretanje Zajedničke poljoprivredne politike EU i time određene pravce budućeg razvitka hrvatske poljoprivredne politike, tržišno-cjenovna politika je u tijeku preobrazbe.

Cjenovnu i poticajnu politiku označava postupno smanjenje zajamčenih cijena radi njihovog približavanja cijenama svjetskog tržišta, odnosno povećanja konkurentnosti poljoprivrednih proizvoda na domaćem i svjetskom tržištu, te istodobno povećanje izravnih plaćanja kojima se želi kompenzirati negativan utjecaj smanjenja zajamčenih cijena. Niže cijene, uz uvođenje izravnih plaćanja, idu i u prilog potrošača te diferencijacije cijena u korist proizvoda visoke kakvoće. Isto tako, niže cijene domaćih sirovina znače povećanje konkurentnosti prehrambene industrije u uvjetima rastuće inozemne konkurencije.

Osim gore spomenutih poticaja, sustav obuhvaća i plaćanja po jedinici proizvoda (za mlijeko, med, duhan, maslina za preradu, grožđe, sadnice maslina, loze i lavande, uzgoj morske i slatkovodne ribe, proizvodnja mlađi autohtonih vrsta bijele morske ribe, riblje proizvode i lavandino ulje) te za deklarirano sjeme žita, krmnog bilja i povrća.

Analiza dosadašnje cjenovne i poticajne politike ukazuje na potrebu unaprjeđenja sustava mjera poljoprivredne politike. U najnovije doba su u tom smislu učinjeni određeni pomaci, te je uveden sustav praćenja (*Anketa poljoprivrednih gospodarstava*), kao jedna od osnova za ustanovljavanje novčanih potpora u poljoprivredi. Sustav potpore traži daljnje promjene.

I/I-10.2.6 Zemljišna politika

Premda ključan čimbenik ukupne strukturne politike, zbog značenja i težine problema, zemljišna politika predstavlja zasebnu cjelinu kojom se utječe na racionalno gospodarenje poljoprivrednim zemljištem uz sustavnu zaštitu okoliša.

Rješavanje problema u svezi privatizacije zemljišta u vlasništvu države, male prosječne veličine obiteljskog poljoprivrednog gospodarstva i zaštite poljoprivrednog zemljišta zahtijeva širu akciju različitih institucija državne uprave i gospodarskih subjekata.

I/I-10.2.7 Strukturna politika

Strukturna politika obuhvaća skup mjera kojima se potiče gospodarska učinkovitost poljoprivredne proizvodnje radi osiguranja stabilnog dohotka i primjerenog životnog standarda poljoprivrednika te skladan razvitak poljoprivrednih regija i seoskih područja. Ovdje treba spomenuti postojeću institucijsku potporu poljoprivredi - djelovanje javnog sektora (savjetodavna služba, selekcija i reprodukcija u stočarstvu, zaštita bilja, istraživački rad u poljoprivredi, obrazovanje u poljoprivredi, itd.).

Dok cjenovna i većim dijelom poticajna politika utječe prije svega na vitalna, tržištu okrenuta poljoprivredna gospodarstva, predstoji napor u uvođenju mjera strukturne politike kojom će se mijenjati ukupna agrarna struktura i pružiti pomoć velikoj većini nekomercijalnih gospodarstava, posebice onima s nepovoljnim uvjetima za gospodarenje, zbog povećanja inozemne konkurencije nastale ulaskom Hrvatske u WTO.

I/I-11 Poljoprivredno zakonodavstvo

U Hrvatskoj je početkom 2000. u djelatnosti poljoprivrede, ribarstva i veterinarstva na snazi bilo 14 važećih zakona, više od 120 pravilnika, veći broj odluka (8), naredbi (18), objava (13) i popisa (13)¹⁵³. Po područjima, poljoprivredno zakonodavstvo obrađuje pitanja (1) poljoprivrednog zemljišta, (2) biljne proizvodnje, (3) stočarstva, (4) veterinarstva, (5) ribarstva. Posebni zakoni sankcioniraju državne

¹⁵³ Utjecaj na poljoprivrednu i srodnu proizvodnju imaju i temeljni hrvatski zakoni koji izravno ili neposredno uređuju ukupnost njezinog društvenog i gospodarskog ustroja, kao što su to : Ustav, Zakon o trgovačkim društvima, Zakon o obrtu, Zakon o zadrugama, Zakon o udrugama, ali i Zakon o pretvorbi društvenih poduzeća, Zakon o privatizaciji, Zakon o naknadi za imovinu oduzetu za vrijeme jugoslavenske komunističke vladavine i drugi. Par, V., i sur. (2000): *The Legal Foundation of a Cooperatives and Association in Agriculture*.

poticajne mjere za poljoprivredu i ribarstvo kao i cijene poljoprivrednih proizvoda, uređenje domaće i međunarodne trgovine, itd.¹⁵⁴.

Opredjeljenje Hrvatske za pridruživanje EU podrazumijeva i obvezu prilagodbe nacionalnih zakona, a time i zakona koji se odnose na poljoprivredu, njegovom sustavu i zakonodavstvu¹⁵⁵. Polazeći od sekundarne legislative EU u *Bijeloj knjizi* te uvidom u hrvatsko poljoprivredno zakonodavstvo, može se istaći da najveći dio hrvatskih poljoprivrednih zakona sadrži uvjete i ključne mjere predstavljene u sekundarnoj legislativi EU¹⁵⁶. U daljnjoj prilagodbi nužna je podrobna raščlamba i poredba svakog pojedinog zakona s ključnim mjerama, uvažavajući poglavito mjere *Prvog stadija*, određujući prioritete i uvažavajući gospodarsko stanje i strategiju razvitka. To su temeljni propisi EU koji uređuju područje (a) zajedničke poljoprivredne politike; (b) integrirani upravni i nadzorni sustav; (c) strukturne politike i regionalnog razvitka; (d) uređenja zajedničkog tržišta; (e) vanjske trgovine; (f) zaštite seoskog prostora; i (g) sustava praćenja u poljoprivredi.

Zakoni doneseni u 2001. na tragu su spomenutih nastojanja:

- Zakonom o poljoprivredi (NN 66/01) uređeno je sveukupno područje poljoprivrede objedinjavanjem postojeće legislative i brojnih područja koja još nisu izravno zakonski uređena. Zakonom se definiraju ciljevi i mjere poljoprivredne politike, korisnici prava na potporu, institucijska potpora te praćenje i izvješćivanje u poljoprivredi;
- Uporaba, zaštita te raspolaganje poljoprivrednim zemljištem uređeni su novim *Zakonom o poljoprivrednom zemljištu* (NN 66/01). Zakon obvezuje lokalnu samoupravu (općine i gradovi) na izravno upravljanje poljoprivrednim zemljištem u vlasništvu države. Općine i gradovi imaju pravo i obvezu izraditi plan raspolaganja zemljištem (prodaja, zakup, koncesija, darovanje), sukladno smjernicama Strategije gospodarenja poljoprivrednim zemljištem u vlasništvu države te Mjerila i uvjeta za provedbu privatizacije poljoprivrednog zemljišta;
- Zakon o ekološkoj proizvodnji poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda (NN 12/01) uređuje ekološku proizvodnju, prerađivanje i trgovinu poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda, kao bitnih čimbenika zaštite zdravlja i života ljudi, zaštite potrošača, zatim prirode i okoliša.

I/II KLJUČNI CILJEVI

U pogledu projektnih ciljeva okosnicu čini postojeća *Strategija razvitka hrvatske poljoprivrede*¹⁵⁷, ciljevi koji su tamo navedeni kao i strateški prioriteti. Kako je od donošenja ove strategije prošlo gotovo sedam godina, uz provedenu analizu ostvarenja ključnih ciljeva (navedeno u prethodnom poglavlju), nužna je (re)valorizacija ciljeva odnosno strateških prioriteta koju nalaže i spomenuta vremenska distanca ali i dinamika promjena u tom razdoblju. Posebice se promjene dinamiziraju posljednje dvije godine u smislu ubrzanja demokratskih promjena i privatizacije, učlanjenja Hrvatske u WTO, sklapanja brojnih ugovora o slobodnoj trgovini, početka reforme poljoprivredne politike i pripreme novog poljoprivrednog zakonodavstva, potpisivanja Ugovora o stabilizaciji i pridruživanju s EU i drugo.

¹⁵⁴ Zakon o novčanim poticajima i naknadama u poljoprivredi i ribarstvu, Zakon o cijenama, Zakon o carinama i drugi.

¹⁵⁵ Poljoprivreda je po ukupnom zakonodavstvu glavno područje EU. Oko tri četvrtine zakonodavstva se izravno odnosi na pravno uređenje poljoprivrede. Uz navedeno zakonodavstvo, koje legalizira strateška opredjeljenja (poljoprivrednu politiku), tu su i drugi oblici i namjene koje se ozakonjuju, kao što je to pitanje zemljišta, prostornog i ruralnog planiranja i ruralne politike, brdsko- planinskih područja i mnoga druga.

¹⁵⁶ Premda je svaki dio zakonodavstva EU u načelu važan i premda se pristup EU može ostvariti potpunim preuzimanjem ukupne njezine legislative, Ured za europske integracije je mišljenja, uvažavajući vrijeme i resurse potrebne za prilagodbu, da će glavni izazov pri preuzimanju legislative biti više u prilagodbi upravnih struktura i društva kao cjeline uvjetima nužnim za djelovanje legislative, negoli u prilagodbi zakonskih tekstova.

¹⁵⁷ Strategija je usvojena na 24. sjednici Hrvatskog državnog sabora, dana 10. ožujka 1995. godine.

I/II-1 Opći ciljevi

Uspješnost ukupne poljoprivredne politike i njezinih bitnih sastavnica - tržišno-cjenovne, zemljišne, a naročito strukturne politike, te ritam razvitka nužne pravne i upravne infrastrukture označiti će način i odrediti dinamiku ostvarenja sljedećih sveopćih ciljeva (definiranih Zakonom *o poljoprivredi*):

- omogućiti prehrambenu sigurnost stanovništva, u što većoj mjeri domaćim konkurentnim poljoprivrednim proizvodima;
- promicati učinkovitost proizvodnje i tržištva u poljoprivredi radi postizanja konkurentnosti na domaćem i svjetskom tržištu;
- postići primjereni životni standard i pridonijeti stabilnosti poljoprivrednog dohotka;
- osigurati potrošačima pristup odgovarajućoj i stabilnoj ponudi hrane sukladno njihovim zahtjevima, poglavito glede cijene i kakvoće hrane te sigurnosti prehrane;
- očuvati prirodne resurse promicanjem održive poglavito ekološke poljoprivrede; i
- ostvariti napredak i zaštitu seoskih područja i očuvati tradicijske ruralne vrijednosti.

Novost ciljeva u ovoj Strategiji je u isticanju domaće, konkurentne, proizvodnje u zadovoljenju potreba za prehrambenim proizvodima, kao i "proširenje" poljoprivrednih ciljeva na sveukupni seoski prostor, što je na tragu suvremenih određenja u zapadnoj Europi (EU). Jedna od novina je naglasak na sigurnosti prehrane i na ekološku poljoprivredu.

Pravni temelj definiranja i provedbe poljoprivredne politike jest *Zakon o poljoprivredi*, u koji su ugrađena i bitna strateška opredjeljenja, kako u pogledu poljoprivredne politike tako i promjene agrarne strukture i njezine institucijske nadgradnje, i drugo.

I/II-2 Posebni ciljevi

Agrarna struktura

- *povećanje veličine obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava i unapređenje tržišta zemljištem*
- *modernizacija proizvodnih kapaciteta radi poboljšanja kakvoće proizvoda, sanitarnih uvjeta proizvodnje i zaštite okoliša*
- *poboljšanje dobne i obrazovne strukture poljoprivrednika*
- *potpora područjima s težim uvjetima gospodarenja u poljoprivredi*
- *razvitak konkurentne poljoprivredno-prerađivačke djelatnosti*
- *uređenje poljoprivrednog zemljišta*
- *zaštita i nadzor nad uporabom poljoprivrednog zemljišta*

Financiranje poljoprivrede

- *razvitak komercijalnog konkurentnog kreditnog tržišta*
- *poticanje razvitka seoskih/lokalnih štednih i kreditnih organizacija*
- *poticanje neformalne financijske strukture*

Organizacija tržišta

- *osiguranje stabilnosti dohotka poljoprivrednika reformom sustava poticaja*
- *stabilizacija i jačanje konkurentnosti domaćeg tržišta poljoprivrednih proizvoda*

- *jačanje gospodarske pozicije Hrvatske na međunarodnom tržištu poljoprivredno-prehrambenih proizvoda*

Ruralni razvitak i zaštita okoliša

- *osiguranje primjerenih životnih uvjeta u ruralnom području*
- *zaštita i očuvanje kulturnog nasljeđa, poticanje tradicionalnih aktivnosti i inovacija*
- *stvaranje uvjeta za povratak i zadržavanje stanovništva na depopulacijskim područjima*
- *održiva uporaba prirodnih resursa, očuvanje i zaštita okoliša*
- *uravnoteženje regionalnog razvitka*

Poslovno povezivanje u poljoprivredi i tržišna infrastruktura

- *prevladavanje nedostataka poslovanja malog opsega*
- *podizanje učinkovitosti unutar agrokompleksa*
- *razvitak poljoprivredne tržišne infrastrukture*

Sigurnost prehrane

- *povećanje sigurnost prehrane u smislu smanjenja štetnih sastojaka domaćih poljoprivrednih proizvoda i hrane te poboljšanje njezine zdravstvene ispravnosti*
- *minimiziranje mogućih rizika od genetski modificiranih organizama (GMO)*
- *promicanje nutricionistički ispravnog načina prehrane*
- *povećanje raspoloživosti ekoloških proizvoda na tržištu*

Institucijska potpora poljoprivredi

- *prilagodba legislative u području poljoprivrede međunarodnim standardima*
- *povećanje učinkovitosti djelovanja upravnih i stručnih službi*
- *povećanje učinkovitosti djelovanja udruženja u području poljoprivrede*
- *unapređenje rada istraživačkih institucija*
- *prilagodba obrazovnih programa u skladu s potrebama*

I/III STRATEGIJA

I/III-1 Pretpostavke

Strategija polazi od pretpostavke da korjenite promjene u poljoprivredi traže transformaciju seoskog područja poboljšanjem uvjeta za rad i život ljudi na tom prostoru. Poljoprivreda je samo jedna od mogućih aktivnosti u seoskom području i izvor održanja jednog dijela ruralne populacije.

U postavljanju strateških ciljeva polazi se od određenih pretpostavki kao što je to:

- *općeniti tehnološki napredak u poljoprivredi iz pojavnosti domaće ali i inozemne znanosti i primijenjenih istraživanja u poljoprivredi i srodnim djelatnostima (uz i niz tijek) poljoprivredi (npr. proizvodnja inputa , prerada, tržišstvo i drugo);*

- snažniji utjecaj svjetskog tržišta; tržišta razvijenih zemalja i tranzicijskih zemalja, ali i zemalja uže regije, zbog povećane liberalizacije trgovine (WTO) odnosno jače konkurencije u području poljoprivrednih sirovina, proizvoda i hrane, ali i poljoprivrednih tržišnih inputa;
- povećana tehnološka, gospodarska i tržišna koncentracija u proizvodnji poljoprivrednih ali i prehrambenih proizvoda. Povećanje gospodarske učinkovitosti, zbog veće proizvodnosti i nižih proizvodnih troškova.
- povećana specijalizacija u poljoprivredi i diferenciranje tipova proizvodnje odnosno gospodarstava (ratarski, stočarski, hortikulturni, mješoviti, itd.). U tržišnoj ponudi poljoprivrednih proizvoda će sudjelovati manji broj ali proizvodno-gospodarski jačih proizvođača, kojima će poljoprivreda biti prevladavajuća ako ne i isključiva djelatnost; razvitak tržišta, porast kakvoće proizvoda. Integracija s dopunskim djelatnostima, od industrije proizvodnje inputa do prehrambene industrije, ali i turizma, prometa, trgovine;
- agrarna struktura se i nadalje u većini država u mješovitom tipu privređivanja - dualna zaposlenost i dohodak - (poljoprivredni – nepoljoprivredni), uz povećanje udjela u dohotku specifičnih visoko-dohodovnih proizvodnji (npr. eko-proizvodi), ali i veće zastupljenosti nadopunjujućih (nepoljoprivrednih) djelatnosti (malo poduzetništvo, obrt, turizam).
- proizvodnja struktura će se mijenjati u smislu razmjernog pada vrijednosti biljne proizvodnje, a povećanja udjela stočarstva, a u tome prema povećanoj uporabi domaćih (za stočarstvo) prehrambenih resursa (neobrađenih oranica, travnjaka pašnjaka); u strukturi biljne proizvodnje veća zastupljenost dohodovnih proizvoda.
- privatizacija - bitnog poljoprivrednog resursa - zemljišta, (sada u znatnom vlasničkom udjelu države), bilo putom koncesije i zakupa bilo prodajom, te funkcioniranje tržišta zemljištem, uz uspostavu suvremenog sustava njegove zabilježbe (katastar, gruntovnica);
- potpuna privatizacija i restrukturiranje poljoprivrednih (i prehrambeno-prerađivačkih) tvrtki, sada djelomično u državnom vlasništvu. Njihovo jače integriranje s poljoprivredom;
- porast stupnja samo-dostatnosti poljoprivredno prehrambenih ali konkurentnih proizvodnji i proizvoda, smanjivanje postojeće negativne vanjsko-trgovinske bilance tih proizvoda;
- povećanje kupovne moći i promjena veličine i strukture potrošnje poljoprivredno-prehrambenih proizvoda u pravcu smanjivanja tzv. inferiornih proizvoda, (uz zakonito smanjivanje dohodovne elastičnosti potražnje);
- povećanje zastupljenosti poslovnog udruživanja preko poljoprivrednih, većinom tržištenih, zadruga i ugovorne suradnje s dopunjavajućim djelatnostima (industrija, trgovina, turizam);
- razvitak i jačanje mreže ustanova za višedimenzijску potporu poljoprivredi kao i upotpunjenje poljoprivrednog zakonodavstva i upravnih struktura, sukladno budućim obvezama priključenja međunarodnim gospodarskim savezima i trgovinskim udruženjima;
- regionalna decentralizacija poljoprivredne politike i institutske potpore poljoprivredi (upravne, stručne službe, obrazovne, znanstvene, tržišne, novčane, nadzorne institucije i drugo);
- postizanje i održavanje usklađenosti udjela poljoprivredne potpore u bruto domaćem proizvodu, sukladno prosjeku zemalja OECD-a (1,4% u 1999.);
- razvijeno kreditno tržište, veća zastupljenost komercijalnih banaka ali i samofinanciranja preko štedno-kreditnih zadruga, te neformalne financijske strukture, inozemnih izravnih investicija i fondova za poljoprivredno odnosno ruralno financiranje.

Navedene pretpostavke se mogu ispuniti u određenom vremenskom razdoblju, i određenom dinamikom zavisno o gospodarskom rastu ukupnog nacionalnog gospodarstva, o mjerama makroekonomske politike, odgovarajućoj zakonskoj regulativi kao i osmišljavanju i provođenju mjera poljoprivredne politike

I/III-2 Strategija

I/III-2.1 Agrarna struktura

I/III-2.1.1 Restrukturiranje obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava

Temeljna zadaća novoga pristupa poljoprivredne politike bila bi osigurati strukturnu prilagodbu i porast konkurentnosti unutar poljoprivrednog sektora, u skladu s jačim integriranjem hrvatskog u europsko (svjetsko) gospodarstvo. Od ukupnog broja obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava u Hrvatskoj, manji je broj onih koji imaju preduvjete za postizanje proizvodno-gospodarske razine poljoprivredne proizvodnje, koja bi mogla zajamčiti postizanje konkurentnosti te time i paritetnog dohotka. Gospodarskim jačanjem tih gospodarstava stvoriti će se uvjeti za stabilnost dohotka poljoprivrednih proizvođača, putem podizanja razine ukupne proračunske potpore i uz primjenu mjera kojima je jedan od bitnih ciljeva usklađivanje domaćih cijena s prosječnim europskim cijenama. U tom smislu se trebaju odvojiti mjere ekonomske od socijalne politike prema poljoprivrednicima, što je sada česti slučaj.

Mjerama strukturne politike utječe se na promjenu agrarne strukture s krajnjim ciljem povećanja gospodarske učinkovitosti poljoprivredne proizvodnje, ali i osiguranja primjerenog dohotka i životnog standarda poljoprivrednika i poljoprivredne zajednice. U najvećem opsegu te su mjere posljedica nastojanja da se liberalizira poljoprivredna trgovina (*Urugvajski krug* pregovora – WTO), ali i povećanja gospodarske učinkovitosti cijelog gospodarstva. Zbog toga je nužno kreirati mjere poljoprivredne politike kojima će se uspostaviti ravnopravniji gospodarski i društveni položaj ugroženih pripadnika poljoprivredne zajednice. Tu su poljoprivrednici kojima u prijelaznom razdoblju ulaska u WTO, međunarodna konkurencija smanjuje ostvarivanje kako - tako paritetnog dohotka iz poljoprivrede kao i onih koji gospodare u nepovoljnim uvjetima brdsko-planinskih, otočnih i sličnih područja, nepovoljnih za uspješno gospodarenje. Radi se o potrebi ustanovljenja programa:

- potpora ulasku mladih u poljoprivredu i ranijem umirovljenju poljoprivrednika. Nastavno tomu, to bi omogućilo lakšu smjenu naraštaja i osiguralo kontinuitet obiteljske poljoprivrede. Svrha je da se omogući pravo na potporu mladim poljoprivrednicima koji preuzimaju gospodarstvo radi možebitne isplate zakonskim nasljednicima (braće, sestre) kako se gospodarstvo ne bi dijelilo; potom da omoguće postupno nasljeđivanje (odnosno djelomičan otkup gospodarstva od roditelja radi zasnivanja vlastitog gospodarstva) ili mladima koji kane osnovati gospodarstvo. Također se mogu predvidjeti potpore ostarjelim poljoprivrednicima radi prepuštanja imanja¹⁵⁸.
- poticaj stručnom osposobljavanju za rad u poljoprivredi radi doškolovanja i stručnog osposobljavanja poljoprivrednika. Svrha je kako za proizvodno preusmjeravanje poljoprivrednika sukladno tehnološko-tehničkim spoznajama u poljoprivredi (primjer stručno osposobljavanje za "novu" proizvodnju) tako i za stjecanje i učvršćivanje osnovnih znanja iz područja ekonomike, marketinga i slično, nužnih za učinkovitiju organizaciju i poslovanje gospodarstva. Stručno osposobljavanje i doškolovanje poljoprivrednika (korisnika potpore) obavljalo bi se prema pripremljenim programima stručnjaka (poljoprivredno savjetodavna služba, poljoprivredne škole i fakulteti, znanstveni instituti) kroz tečajeve, radionice i slično i u okviru postojećeg školskog sustava.

¹⁵⁸ Sa ciljem održanja gospodarstva, kao jedinstvene proizvodne jedinice, u zapadno-europskim zemljama postoje različiti "koncepti" prijenosa imanja na nasljednike. Strukturna politika EU poznaje ovu vrstu potpore već neko vrijeme a njezin je cilj prije svega brža predaja gospodarstava mladim naraštajima te s tim povećanje inovativnosti i tehnološke osposobljenosti proizvođača. Dobar je primjer Danske gdje nasljednik kupuje zemljište od roditelja po 20 posto nižoj cijeni od cijena na tržištu; u Francuskoj dijete koje preuzima imanje mora isplatiti sunasljednike; u Irskoj nasljednik dobiva imanje besplatno ali često u zamjenu za doživotno uzdržavanje roditelja; u Nizozemskoj je također učestala praksa da nasljednik kupuje zemljište od roditelja po cijeni koja je i do polovice niža od vrijednosti na tržištu. Žutinić, Đurđica, (2000): *Javne službe u poljoprivredi – prilog za Strategiju*.

- potpore investicijama u poljoprivredna gospodarstva, npr. za poboljšanje kakvoće poljoprivrednih proizvoda, za izgradnju i obnovu stajskih i drugih gospodarskih objekata, sukladno propisanim ekološkim standardima u svrhu očuvanja okoliša; poticaji razvitku dopunskih djelatnosti na obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima.
- potpora poslovnom povezivanju poljoprivrednika (zadruge) olakšala bi investicijsku (kreditnu) aktivnost, nastup na tržištu, stručnost i uvođenje suvremene tehnologije, uključanje u sustav PDV, sigurnost dohotka itd.
- potpora područjima s težim uvjetima gospodarenja u poljoprivredi, a usmjerena na brdsko-planinska područja, otoke i poluotok Pelješac, depopulacijska područja i zakonom zaštićena područja;
- potpora razvitku poljoprivrede koja skrbi o prirodnom okolišu i očuvanju biološke i krajobrazne raznolikosti; radi se o poticanju tehnologije poljoprivredne proizvodnje koja skrbi o zaštiti prirodnih resursa, očuvanju ugroženih područja i zaštiti poljoprivrednog zemljišta te očuvanju biološke raznolikosti eko-sustava¹⁵⁹;
- potpora regionalnom razvitku poljoprivrede, usmjerene poticanju proizvodnje poljoprivrednih proizvoda u regijama za koje postoji razmjerna proizvodna konkurentnost.

I/III-2.1.2 Privatizacija i transformacija poljoprivredno – prerađivačkih dioničkih društava

Iako je u Hrvatskoj većina bivših agro-kombinata i prerađivačkih kapaciteta privatizirana, u praksi se nisu dogodile značajne rekonstrukcije, tako da i danas većina prerađivača posluje s gubitkom. U posljednje doba je njihov položaj otežan ne konkurentnošću spram uvoznih proizvoda, te postojećim problemima u bankarskom sektoru. Prema primjerima iz drugih tranzicijskih zemalja, tvrtke koje su provele uspješno restrukturiranje su one s inozemnim kapitalom. Time se povećava konkurentnost kao i financijska mogućnost, ali i uspostava kvalitetnijih upravljačkih i nadzornih struktura u tim dioničkim društvima. Naime, razina tehničke osposobljenosti kadrova je dobra, ali im u većini nedostaje znanje s područja upravljanja, financijske analize i orijentacija na stvaranje profita.

Prilagodba poljoprivredno-prerađivačkog sektora u Hrvatskoj, stoga, znači ponajprije:

- odvojeni pristup poljoprivrednoj proizvodnji i preradi poljoprivrednih proizvoda (industriji); pozitivni učinci poljoprivredne politike u primarnom sektoru imali bi odraza i u industriji;
- domaće sirovine koje se rabe u prehrambenoj industriji ne bi smjele biti skuplje od uvoznih, kao i cijene energije;
- stvoriti bolju kakvoću proizvoda i razvijati izvorni hrvatski proizvod;
- poticati standardizaciju – ulaznih sirovina, ali i proizvodnih pogona, laboratorija i kakvoće gotovih proizvoda;
- usmjeriti se na raznovrsnost proizvoda prema potrebama tržišta – razvijati službe za praćenje zahtjeva tržišta, službe za praćenje svjetskih tehnoloških dostignuća, službe za usavršavanje kadrova;
- pod uvjetom ulaska inozemnog kapitala, veća se pozornost treba usmjeriti poboljšanju upravljačkih znanja;
- razvijati kanale distribucije i ekonomsku promidžbu proizvoda;
- poticati financijsku povezanost kompanija, uključenih u proces prerade poljoprivrednih proizvoda (prateći trend koncentracije tog sektora u Europi), razvijanje proizvoda s markom i nastojanje da se dostigne "kritična masa" proizvoda;

¹⁵⁹ *Strategija i Akcijski plan zaštite biološke i krajobrazne raznolikosti Republike Hrvatske*. Zastupnički dom Hrvatskoga državnoga sabora, 30. lipnja 1999.g.

- usklađivanje hrvatskih zakona sa zakonima razvijenog zapadnoeuropskog tržišta i nadzor njihove primjene, jer se time olakšava prepoznavanje proizvoda, pristup inozemnom tržištu i smanjuju troškovi kompanijama uključenima u međunarodnu trgovinu.

I/III-2.1.3 Poljoprivredno zemljište

Premda ključan čimbenik ukupne strukturne politike, zbog značenja i težine problema, zemljišna politika predstavlja zasebnu cjelinu kojom se utječe na racionalno gospodarenje poljoprivrednim zemljištem uz sustavnu zaštitu okoliša. U Hrvatskoj zemljišna politika uključuje nekoliko pitanja: tržište poljoprivrednog zemljišta, državno zemljište, konsolidaciju i zaštitu zemljišta, denacionalizaciju zemljišta (oduzeto od vlasnika u doba komunističke vladavine ali i podržavljeno od ex-društvenih kombinata 90-tih godina), odvodnju zemljišta, razminiranje poljoprivrednog zemljišta i drugo.

I/III-2.1.3.1 Tržište poljoprivrednog zemljišta

Usklađivanje i ažuriranje podataka o poljoprivrednom zemljištu

Potporna razvoju i unapređenju funkcioniranja tržišta zemljištem, čime bi se unaprijedio i proces privatizacije državnog zemljišta. U tom cilju je nužno uspostaviti integrirani sustav katastarske ubilježbe i zemljišnih knjiga radi raščišćavanja vlasničkih i posjedovnih odnosa. Potrebno je uskladiti informacije katastra i zemljišnih knjiga (gruntovnice), kompjuterizirati sve podatke i ustanoviti središnju upisnicu (registar) tih obavijesti, kao i poboljšati učinkovitost uprave gospodarenjem poljoprivrednog zemljišta i postupaka. Sve to je preduvjet za funkcioniranje tržišta poljoprivrednim zemljištem.

Za provedbu reforme zemljišno-knjižnog i katastarskog sustava nužno je duže vremensko razdoblje i znatna financijska sredstva te stručna obučenost ljudi koji će to sprovesti.

I/III-2.1.3.2 Privatizacija državnog poljoprivrednog zemljišta

Prodaja, koncesija i zakup zemljišta u vlasništvu države

Rješavanje problema u svezi privatizacije zemljišta u vlasništvu države kao i denacionalizacije (uz male prosječne veličine obiteljskog poljoprivrednog gospodarstava i zaštite poljoprivrednog zemljišta) traži širu i bržu akciju različitih institucija državne uprave i gospodarskih subjekata te bržu provedbu Zakona o poljoprivrednom zemljištu, uz učinkovitu upravu i nadzor u provođenju¹⁶⁰. Tu je i pitanje uređenja (ne)plaćanja rente postojećih korisnika državnog zemljišta, ali i podržavljeno zemljišta ex-društvenih kombinata, uz rješavanje problematike državnog zemljišta - sada pod upravom *Hrvatskih šuma* (nekada je u većem dijelu poljoprivredno zemljište a moguće je njegovo privođenje poljoprivredi, što je naglašen problem u mediteranskom području). Potrebno je obučiti stručnjake za ocjenu vrijednosti imovine, upisnica pravnika i agenata, učiniti sveobuhvatni popis imovine, zajedno s prodajnim cijenama - sve u smislu obavijesti javnosti o tržištu zemljišta.

Taj dio aktivnosti može se provesti u razmjerno kratkom razdoblju i niskim troškovima, te s postojećim ustanovama.

- Za potpuno funkcioniranje tržišta zemljišta bitno je postojanje odnosne financijske infrastrukture koja će omogućiti (obiteljskim) poljoprivrednim gospodarstvima dobivanje povoljnih kredita za kupnju državnog i privatnog zemljišta. U tom pogledu je važna uloga (lokalnih) komercijalnih banaka kao i buduća makroekonomska politika za promjenu sadašnjih (nepovoljnih) uvjeta kreditiranja. Ukoliko se poboljšaju uvjeti dugoročnog kreditiranja (na temelju založnog prava) kao

i gospodarska korist od poljoprivredne djelatnosti, za očekivati je povećanje kupovine poljoprivrednog zemljišta (ali i uz posljedično povećanje njegove cijene).

Ova je pitanja moguće riješiti u srednjoročnom razdoblju.

I/III-2.1.3.3

Konsolidacija, zaštita i nadzor poljoprivrednog zemljišta

(a) Okrupnjavanje zemljišnih čestica poljoprivrednih gospodarstava

Pitanje okrupnjavanja poljoprivrednih zemljišnih čestica, sa svrhom uštede u proizvodnim troškovima, tehnički se treba riješiti mjerama okrupnjavanja (zvanih komasacija i arondacija), koje predstavljaju vrlo skupi postupak, a također i dugotrajni postupak, jer se, uz rješavanje i uređenje vlasničkih odnosa – u čestom slučaju zamjene zemljišta između zemljovlasnika - tu uključuju i znatni melioracijski i infrastrukturni zahvati (kanalska i putna mreža). (Posebno je to pitanje alarmantno kada se zna da je gotovo 80% poljoprivrednih površina zemljišta u Hrvatskoj u tom pogledu neuređeno.) Očito je da poljoprivreda taj trošak ne može sama financijski podnijeti.

- Okrupnjavanje zemljišnih čestica poljoprivrednog zemljišta (konsolidacija), treba biti praćeno s agrarno-političkim mjerama potpore gospodarskom napretku poljoprivrede. S tim u vezi, nužno je provesti preinaku postojeće legislative glede nasljeđivanja (*Zakon o nasljeđivanju*), kako bi se zaustavio proces daljnjeg usitnjavanja poljoprivrednih imanja i osnažilo okrupnjavanje proizvodnih površina¹⁶¹.
- Nužno je potaknuti djelatnost regionalnih (županijskih) službi za gospodarenjem poljoprivrednim zemljištem, poglavito slijedom promjena zemljišne legislative.

Pitanje konsolidacije poljoprivrednog zemljišta traži dugotrajno rješavanje, uz određivanje kriterija prvenstva.

(b) Zaštita od suvišnih voda i navodnjavanje poljoprivrednog zemljišta

(i) Mjerama zaštite od poplava potrebno je zaštititi sada nezaštićenih oko 230 tisuća hektara poljoprivrednih površina Hrvatskoj i time povećati proizvodne potencijale poljoprivrede, ali i zaštititi poljoprivredno zemljište/tlo od erozije vodom.

(ii) Provesti uređenje suvišnih voda novom osnovnom i detaljnom odvodnjom kao i obnoviti postojeću odvodnju na sveukupno oko 1,9 milijun hektara, kao i provesti podzemnu (cijevnu) drenažu na oko 500 tisuća hektara¹⁶².

¹⁶¹ Treba potaknuti proizvodno iskorištavanje svih raspoloživih površina. Ima saznanja o nevjerojatnim razmjerima zapuštenosti obradivih poljoprivrednih površina u Hrvatskoj, poglavito zbog iseljavanja tijekom Domovinskog rata, u depopulacijskim (brdskim) područjima, na jadranskim otocima. Ta pojava proizlazi ne samo iz čisto ekonomskih razloga; nego i zbog odsutnosti ili starosti vlasnika, ili zbog neodređenog vlasničkog stanja ili drugih razloga. Postoji potreba da se razrade modaliteti kako omogućiti onima koji to žele da "preuzmu" napuštene površine i na njima organiziraju proizvodnju. (*Zakon o poljoprivrednom zemljištu*). Perica, S., i sur.(2001): *Mediteranska poljoprivreda – prilog za Strategiju*.

¹⁶² Tomić, F. (2001): *Stanje i perspektiva melioracija u Hrvatskoj – prilog za Strategiju*.

(iii) Ubrzati postojeće projekte, kao i ustanoviti nove, te omogućiti kreditnu potporu za navodnjavanje poljoprivrednih kultura. Mogućih površina pogodnih za navodnjavanje u Hrvatskoj ima oko 680 tisuća hektara, od toga u Dalmaciji i Istri oko 70 tisuća hektara.¹⁶³ Povoljni su uvjeti u Hrvatskoj i što se tiče raspoloživih količina vode, tj. brojnih vodotoka, lokalnih izvora i većih ili manjih akumulacija vode. Za područje Slavonije jedna od mogućnosti za navodnjavanje postoji u izgradnji kanala Dunav – Sava.

(iv) Potrebno je ozbiljnije poraditi na rješavanju problematike vode u poljoprivredi. Problematika vode u poljoprivredi npr. na mediteranskom području je mnogo značajnija nego problematika vode za piće. Kada bi se riješila voda za poljoprivredu sigurno je da veliki dio količina pitke vode ne bi bio potrošen u poljoprivredi¹⁶⁴. Navedene mjere zaštite zemljišta traže znatna novčana sredstva i duže razdoblje provedbe.

(c) Izrada cjelovitog informacijskog sustava za tlo, praćenje i nadzor

(i) Izrada detaljnih pedoloških karata za potrebe poljoprivrede (u mjerilu 1:10.000) isključivo za intenzivne poljoprivredne površine.

(ii) Izrada CRO SOTER-a, odnosno izrada cjelovitog hrvatskog informacijskog sustava za tlo i teren (na podlogama 1:100.000). (Ovakav projekt je izradila većina zemalja svijeta i većina srednjih i istočnih zemalja Europe.).

(iii) Monitoring teških kovina i onečišćenja tla.

(iv) Monitoring zasijanih površina i drugih površina putem zemljišnog pokrova (*land cover*) za potrebe državne uprave te drugih institucija.

I/III-2.2 Financiranje poljoprivrede

Promjene trebaju ići u pravcu organiziranja kreditiranja na razini županija, uz istodobno uključivanje izvora sredstava poslovnih banaka, čime bi se dobio veći iznos namijenjen kreditiranju razvojnih programa u poljoprivredi. Potrebno je podržati kreditiranje obiteljske poljoprivrede (središnje i regionalno) za potrebe obrtnog kapitala, te za srednjoročne i dugoročne investicijske kredite, uz uključenje (regionalnih) komercijalnih banaka.

Uspostava i širenje lokalnih štedno-kreditnih zadruga

Potrebno je prilagoditi zakonodavstvo štedno-kreditnog zadrugarstva (*Zakon o zadrugama*) i ustanoviti nadzor Narodne banke nad zadružnim bankovnim sustavom i jamstvenih transakcija pokretne imovine.

¹⁶³ Poseban naglasak mjerama osiguranja navodnjavanja što većeg dijela poljoprivrednih površina, jer je jedno od temeljnih ograničenja mediteranske poljoprivrede nedostatak padalina u sušnom ljetnom razdoblju. Zbog toga se kao temeljni problem pred razvojem mediteranske poljoprivrede postavlja problem opskrbe vodom. Moguća su razna vodoprivredna rješenja. Zalažemo se za jedno cjelovito rješenje koje će, osim tehničkih rješenja, dati izvore i modalitete financiranja Perica, S. i sur. (2001.): op.cit.

¹⁶⁴ Postojanje nekoliko velikih rijeka na mediteranskom području, i integralnim iskorištenjem postojećih sustava akumulacija te izgradnjom novih, dobri su preduvjeti za uspješno rješavanje vode u poljoprivredi, a moguće i rješavanje industrijske vode zajedno.

Razvitak neformalne financijske strukture

Tu ulaze novčana jamstva pri skladištenju poljoprivredno-prehrambenih proizvoda (koncept "skladišnice"), kao kolateralno-jamstvenim dokumentom¹⁶⁵, privatni kreditori, ali i proizvođači inputa za poljoprivredu kao i prerađivača poljoprivrednih proizvoda.

Dosadašnja praksa u tom pogledu pokazuje nerazvijenu neformalnu financijsku strukturu zbog nepovoljnog položaja znatnog broja prerađivača i input industrije.¹⁶⁶, no uzevši dugoročno takva će se mogućnosti javiti.

Ulazak inozemnog kapitala

Izravne strane investicije - ulaganja u velike poljoprivredne i prerađivačke sustave, dionička društva ali i specijalizirana obiteljska gospodarstva u poljoprivredi, poboljšalo bi tehnologiju i ekonomiku proizvodnje, kakvoću upravljačkih struktura, izlazak na inozemna tržišta, a dugoročno i porast zaposlenosti u tom gospodarskom području.

Pomoć inozemnih fondova za poljoprivredno financiranje

U bližem stadiju priključenja Hrvatske EU (srednjoročno razdoblje), shodno primjerima zemalja srednje i istočne Europe odnosno Phare programa, mogućnosti kreditiranja poljoprivrede mogu se javiti na više načina: (a) omogućavanje tzv. revolving fondova – fondovi za kreditna jamstva; (b) utemeljenje zadružnih štedionica; (c) tehničke pomoći u osposobljavanju stručnjaka i osoblja za ocjenu poljoprivrednih investicija; (d) osposobljavanja upravljačkih struktura i slično¹⁶⁷. Preduvjet za ostvarenje ove financijske pomoći je razvitak učinkovite tržišne i institucijske infrastrukture za usmjeravanje i administriranje kredita poljoprivredi i seoskom području.

I/III-2.3 Organizacija tržišta

I/III-2.3.1 Reforma novčanih poticaja i naknada u poljoprivredi

Cjelokupni sustav novčanih poticaja potrebno je racionalizirati, načiniti ga učinkovitijim i u provedbi jednostavnijim i jeftinijim. Načela racionalizacije sustava novčanih poticaja znače:

- (i) upravno-pojednostavljenje sustava potpore;
- (ii) isplatu potpore isključivo u novčanom obliku;
- (iii) povećanje udjela izravnih plaćanja korisnicima;
- (iv) novčane potpore za proizvodnju usmjeriti tržišnim proizvođačima;
- (v) povećanje važnosti kakvoće proizvoda kao kriterija za novčanu potporu;
- (vi) porast udjela novčane potpore u ruralni razvitak i

¹⁶⁵ Za primjenu sustava robnih kredita na temelju "skladišnice" potrebno je da postoji određeni broj licenciranih skladišnih tvrtki. Te tvrtke su depozitari za robne vrijednosti (isto kao što su banke depozitari za novčane vrijednosti). *Seminar (2001): Robni krediti "Skladišnica", kao kolateral u robnom financiranju*. MPŠ RH i FLAG-Croatia, 7. ožujak.

¹⁶⁶ Nepovoljni položaj i gubici u poslovanju krupnih poljoprivredno-prerađivačkih tvrtki zasada isključuje tu mogućnost kratkoročnog i srednjoročnog kreditiranja, osim nekih izuzetaka (mljekarska industrija djelomično), što se može također reći i za nepovoljno stanje u input-industriji, za proizvođače mineralnih gnojiva ili tvornica poljoprivrednih strojeva i drugo.

¹⁶⁷ U zemljama srednje i istočne Europe (šest zemalja) proračun *Phare* za financiranje programa poljoprivredne reforme u području kreditiranja za razdoblje od 1991. do 1996. godine iznosio je oko 100 milijuna ECU. U sadašnjim pregovorima o *Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju* Hrvatske Europskoj uniji prati jedino program CARDS. Hrvatskoj je u tom programu za 2001.g. pripalo 50 milijuna Eura. Od toga iznosa dio otpada na poljoprivredno-prehrambenu djelatnost, najviše za područje veterinarstva, sanitarne zaštite i nadzora kakvoće prehrambenih proizvoda.

(vii) jačanje učinkovitosti inspekcijskog nadzora.

Temeljna je zadaća novoga pristupa osigurati kako brže strukturalne prilagodbe unutar sektora, povećati konkurentnost u skladu s jačim integriranjem hrvatskog i svjetskog gospodarstva, tako jamčiti stabilnost dohotka poljoprivrednih proizvođača putem znatnijeg podizanja razine ukupne proračunske potpore i uz primjenu mjera kojima je jedan od bitnih ciljeva usklađivanje domaćih cijena s prosječnim europskim cijenama. Svrha uvođenja novog pristupa bi bila podići razinu životnog standarda poljoprivrednog pučanstva i omogućiti potporu stabilnosti dohotka na poljoprivrednim gospodarstvima.

Novčane poticaje i naknade potrebno je urediti za određeno duže razdoblje kako bi se poljoprivrednim proizvođačima omogućila izrada dugoročnih planova proizvodnje te, sukladno tome, predvidio budući dohodak. Ovo je također bitno zbog mjerenja učinaka pojedinih mjera potpore u poljoprivredi, što bi poslužilo za izradu prijedloga novih mjera.

I/III-2.3.2 Stabilizacija cijena poljoprivrednih proizvoda

Intervencijske mjere na domaćem tržištu

Namjera je da mjere intervencije spriječe veće poremećaje u ponudi i potražnji poljoprivrednih proizvoda i da se kretanja cijena poljoprivrednih proizvoda svedu u razumne granice.

Mjere povlačenja proizvoda s domaćeg tržišta

Tu je bitno da se otkupljeni proizvodi kasnije ne pojavljuju na domaćem ili inozemnom tržištu u jednakom obliku. Radi se o raznim oblicima mjera, npr. prerada tih proizvoda u ne prehrambene svrhe (npr. destilacija vina i slično).

Potpore skladištenju proizvoda

To je mjera kojoj je cilj održavanje ravnoteže u ponudi i potražnji određenih poljoprivrednih proizvoda na domaćem tržištu odnosno cijena poljoprivrednih proizvoda, na način da se subvencionira dio troškova skladištenja, kao način za poboljšanje skladištenja, tržištva i poljoprivrednog kreditiranja.

Mjere poticanja prodaje i potrošnje

Na ekonomsku uspješnost poljoprivrede, kao cjeline, utječu i posredni oblici poticaja poljoprivredi, koji danas ne postoje. Tu, između ostalog, spadaju razne akcije i potpore investicijama u projekte kao što su promicanje utrživanja domaćih proizvoda, poboljšanje kakvoće poljoprivrednih proizvoda, pripreme proizvoda za vanjsko tržište (u smislu promotivnih usluga i marketinga, promotivne akcije vezane uz kakvoću proizvoda sa ciljem izgradnje nacionalne znamenke (marke) za proizvode koji se tradicijski proizvode u Hrvatskoj i sl.), te potpore potrošnji poljoprivrednih proizvoda. Ovaj vid mjera je izuzet iz obveza smanjenja po pravilima WTO, a razvrstavaju se u tzv. "zelenu košaru". Nužnost je buduće hrvatske poljoprivredne politike započeti čim prije s jačom primjenom navedenih mjera koje imaju vrlo male učinke na iskrivljenje tržišta.

Mjere uravnoteženja ponude proizvoda

Utječu na obujam poljoprivredne proizvodnje, a cilj im je osigurati primjerenu razinu cijena poljoprivrednih proizvoda na tržištu. Time se povećava gospodarska učinkovitost proizvodnje i osigurava stabilnost dohotka poljoprivrednim proizvođačima (mogućnost propisivanja veličine/količine proizvodnje pojedinih poljoprivrednih proizvoda namijenjenih domaćem tržištu, odnosno određivanja proizvodnih kvota.)

Tržni redovi

Tržni red je zajedničko ime za mjere kojima se utječe na ponudu i potražnju za pojedinim skupinama poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda i dio su zakonske podloge poljoprivredne politike. *Tržni red* podrazumijeva kombinaciju raznih zaštitnih instrumenata usmjerenih uređenju cjenovne razine poljoprivrednih proizvoda te stabilnosti dohotka poljoprivrednih proizvođača. Njime se podupire proizvodnja i prodaja različitih proizvoda, određuje obujam i vrsta zaliha a prije svega provode se mjere vanjsko-trgovinske politike. *Tržnim redom* se uređuje cjelokupna poljoprivredna proizvodnja za pojedine skupine proizvoda.: žito, meso, mlijeko, voće, povrće, vino i drugih. Time bi se izbjegli veći poremećaji na domaćem tržištu odnosno proizvoda, osigurao stabilan dohodak i životni standard poljoprivrednim proizvođačima, kao i prerađivačima tog proizvoda. Uvođenje *tržnog reda* povećala bi se i preglednost tržišta odnosno smanjila prevlast trgovaca u odnosu na proizvođače i potrošače, te povećala fiskalna disciplina.

I/III-2.4 Ruralni razvitak i zaštita okoliša

I/III-2.4.1 Ruralni razvitak

Uvođenje u razvojnu politiku načelo integralnog ruralnog razvitka

Posljednjih pedeset godina hrvatsko je selo bilo na rubu društvenog zanimanja. Držimo kako je došlo doba da ga se postavi u samo središte razvojnih napora. U strukturi sela i seoskog kućanstva poljoprivreda čini samo jedan više ili manje značajan dio koji je čvrsto povezan s drugim gospodarskim djelatnostima, društvenim i prirodnim okruženjem. Stoga je potrebno zalagati se za integralni pristup razvitka sela koji podrazumijeva njegov gospodarski, društveni i kulturni razvoj. Dosada se većina pozornosti usmjeravala na poljoprivredne probleme, a ne na sveukupnost ruralnog područja, što treba mijenjati.

Ruralni razvitak ne znači samo poboljšanje seoske infrastrukture (ceste, opskrba vodom, strujom, telekomunikacijama, zdravstvene, obrazovne, kulturne i druge mogućnosti), već stvaranje zaposlenja u nepoljoprivrednim djelatnostima.

Integralni pristup razvitka sela podrazumijeva njegov gospodarski, društveni i kulturni i ini razvitak, što uključuje i očuvanje i unapređenje prirodnog okoliša. Istraživanje ovog problema je po svojim metodama multidisciplinarno pa u pronalaženju rješenja i provođenja praktičnih mjera moraju biti, uz znanstvenike i stručnjake na tom području, angažirana različita tijela državne uprave. Ovakav pristup implicira teritorijalno načelo (projekt na razini lokalne zajednice, kao i multisektorski, ne uključuje samo poljoprivredu).

Ruralna politika mora biti sveobuhvatna, što uključuje kompetencije i suradnju brojnih upravnih i stručnih službi¹⁶⁸. Stoga je važno na državnoj razini ustanoviti polivalentno stručno i operativno tijelo kompetentnih stručnjaka za osmišljavanje smjernica razvoja sela i poljoprivrede. Za rješavanje ključnih pitanja iz tog područja bilo bi potrebno osnovati *Savjet za ruralni razvoj*, koji bi i predlagao i pratio mjere nužne za obnovu i razvitak ruralnih područja.

U Hrvatskoj, nažalost, ne postoji niti jedan sveobuhvatni projekt razvitka seoskih područja, i često se razvoj sela promatra samo u kontekstu razvitka poljoprivrede te se time ne rješavaju problemi seoskog stanovništva u cjelini, osobito onih koji nisu izravno uključeni u poljoprivredu.

¹⁶⁸ Primjeri europskih zemalja pokazuju rješenja u uspostavljanju posebnih tijela (agencija) pri ministarstvu odgovorno za ovo područje (primjer: British Rural Development Commision, Polska Agencija Rozwoju Regionalnego –PARR; Agencija Republike Slovenije za kmetijske trge i razvoj podeželja).

I/III-2.4.2 Regionalni razvitak

Uređenje hrvatskih poljoprivrednih regija treba zakonski provesti, kao preduvjet za uvažavanje razmjerne konkurentne prednosti pojedinih regija u proizvodnji pojedinih poljoprivrednih proizvoda.

Jedan od ključnih čimbenika koje treba uzeti u obzir u postavljanju (i provedbi) poljoprivredne politike, jest činjenica da poljoprivredu označava posebna priroda aktivnosti, koja proizlazi i iz strukturnih i prirodnih odnosno agroekoloških razlika između različitih poljoprivrednih regija¹⁶⁹ (ustanovljena hrvatska poljoprivredna regionalizacija (na tri regije), naime nije zakonski uređena.)¹⁷⁰.

Potrebno je revalorizirati postojeću poljoprivrednu regionalizaciju, uključivanjem suvremenih kriterija izbora. Regionalizacija poljoprivrede bi omogućila višestruku primjenu, kako u kreiranju i provođenju mjera poljoprivredne politike, poglavito granske, tako i politike ruralnog razvitka, potpore hendikepiranim područjima i drugu¹⁷¹.

Posebno će trebati izraditi regionalne programe integralnog razvoja kao pretpostavke i podrške održivom razvoju poljoprivrede, ali i drugih djelatnosti u seoskom području¹⁷².

I/III-2.4.3 Zaštita okoliša

Zbog važnosti promicanja zaštite krajobrazne i biološke raznolikosti ruralnih prostora i promicanja ekološke proizvodnje poljoprivrednih proizvoda, potrebno je uspostaviti čvršću suradnju u planiranju i koordiniranju ovih aktivnosti između odnosnih ministarstva (MPŠ i Ministarstvo za zaštitu okoliša i prostornog uređenja), i ustanova (Državna uprava za vode), lokalnih samouprava, stručnih službi (HZPSS, HSSC, Hrvatski zavod za javno zdravstvo) i nevladinih udruga.

Potrebno je osigurati održivo korištenje prirodnih dobara ugrađivanjem mjera očuvanja biološke raznolikosti u sve djelatnosti prostornog uređenja i korištenja prirodnih dobara (šumarstvo, poljoprivreda, lovstvo, ribarstvo, vodoprivreda i drugo). Namjera je da se u tom pogledu za očuvanje okoliša provodi takovo zakonodavstvo kojim se navedeni ciljevi ostvaruju više putem novčanih potpora nego kaznenim odredbama, jer se to na primjeru drugih zemalja (EU) pokazalo učinkovitije i upravno-financijski povoljnije. Brigu za okoliš treba postaviti na istaknuto mjesto u poticajnoj politici.

I/III-2.5 Poslovno povezivanje u poljoprivredi i tržišna infrastruktura

I/III-2.5.1 Poslovno povezivanje u poljoprivredi

Potrebno je poticati (stručno, financijsko, medijski) udruživanje (malih) proizvođača u raznovrsne specijalističke zadruge i njihovo povezivanje na regionalnoj i nacionalnoj razini.

Gotovo u svim zemljama razvijene tržišne privrede postoje različite vrste zadruga (kooperative), koje tehnološki, ekonomski i marketinški unapređuju poljoprivrednu proizvodnju i poslovanje manjih poljoprivrednih gospodarstava. U uvjetima sitnih poljoprivrednih gospodarstava, kao što ima naša poljoprivreda, poslovno povezivanje može znatno olakšati poljoprivrednicima put do tržišta, povoljniji položaj prema bankama i tržištu kapitala i drugo.

¹⁶⁹ Primjeri iz EU pokazuju znatnu zastupljenost regionalnih mjera preko "pripomoći za nadoknadu" za manje povoljna područja. Broj i veličina područja određena kao "manje povoljna" stalno se povećava i sudjeluje s oko 56 % od ukupne poljoprivredne površine EU. Žimbrek, T. i sur. (2000): Nacrt Zakona o poljoprivredi, op.cit.

¹⁷⁰ Žimbrek, T. i sur.(2000): Nacrt Zakona o poljoprivredi, op. cit.

¹⁷¹ U Hrvatskoj upravna podjela na županije nije sukladna s (postojećom) poljoprivrednom regionalnom podjelom, već postoje više ili manje razlike zavisno od područjima.

¹⁷² Problem seoskog razvitka sve je više nazočan u zapadnim ali i u tranzicijskim zemljama. EU u znatnom opsegu mijenja politiku razvitka za zemlje pristupnice iz srednje i istočne Europe, ustanovljenjem (1999.) *Poseban program priključenja za poljoprivredu i ruralni razvitak (SAPARD)*, koji financira do 500 milijuna ECU godišnje u tu svrhu i to sve do priključenja. To je puno veći proračun od onog za razvitak poljoprivrede, koji iznosi ukupno 500 milijuna ECU (za razdoblje 1990-1998.).

- Za gospodarski povoljniji položaj i učinkovito djelovanje zadruga nužna je (također) i razvijena tržišna infrastruktura, primjerice poljoprivredne dražbe pojedinih skupina proizvoda (voće i povrće, ribe, grožđe, cvijeće i slično).
- Ulazak obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava u sustav *poreza na dodatnu vrijednost* (PDV) moguće je (u odnosu na sadašnju malu zastupljenost)¹⁷³ znatno povećati baš preko poljoprivrednih zadruga. Poslovno povezivanje poljoprivrednika (zadruga) olakšalo bi uključivanje poljoprivrednika u ovaj porezni sustav, no prije toga je nužno zakonski urediti način praćenja njihovog poslovanja, kao i provesti obuku uslužnih voditelja knjigovodstva i administrativnih poslova za obračun PDV, koji bi u potrebnim redovitim razdobljima davali usluge većem broju poljoprivrednika.
- Poticaj ugovornoj proizvodnji (suradnji) poljoprivrednih gospodarstava s prerađivačkom i input - industrijom, trgovinom, ugostiteljstvom. Pretpostavka za ostvarenje tog cilja je gospodarski učinkovita domaća proizvodnja poljoprivrednih proizvoda – sirovina za prerađivačku industriju, ali i racionalizacija poslovanja prerađivačkog kompleksa u Hrvatskoj, kao i ulazak izravnih inozemnih ulaganja u poljoprivredno- prerađbenu djelatnost.
- Nužno je razraditi stabilne dugoročne programe međusektorske povezanosti poljoprivrednih - tržištu usmjerenih - gospodarstava i komplementarnih djelatnosti, uključivši trgovinu, ugostiteljstvo, promet, turističku potrošnju i slično.

I/III-2.5.2 Razvitak tržišne infrastrukture

Nužna je funkcionalna povezanost državne (poljoprivredne) uprave i privatnih trgovačkih interesa, kako bi se državne usluge u tom području mogle optimalno iskoristiti te osigurale povratne obavijesti. Tržišnu infrastrukturu moguće je razviti slijedećim aktivnostima:

- Osuveriniti tj. kvalitetno promijeniti sustav trgovanja i njegov nadzor.* To se može postići zakonskom *regulativom*, ali i upravnim i organizacijskim postupcima. Cilj je uvesti sustav suvremenog trženja (dražbovanja) poljoprivrednih proizvoda. Raspored nadležnosti, koordinaciju i poticanje aktivnosti u pogledu distribucije poljoprivrednih (hortikulturnih) proizvoda, što provode upravna državna tijela (Državni inspektorijat, MPŠ, Ministarstvo gospodarstva, lokalna samouprava), treba uskladiti osnivanjem stalnog stručnog tijela.
- Izgradnja sustava veletržnica*, objekata i njihovo tehničko opremanje za (hortikulturne) proizvode te utemeljenje međuresorskog stručnog tijela za poticanje i koordinaciju. To je nužan korak u izgradnji suvremene distribucije poljoprivrednih proizvoda na veleprodajnoj razini.
- Uvođenje standarda kakvoće i klasa proizvoda sukladno međunarodnim normama.

I/III-2.6 Sigurnost prehrane

- U uvjetima sve veće liberalizacije tržišta biti će neminovno uskladiti zakonsku regulativu u području kakvoće i zdravstvene ispravnosti hrane s međunarodnim standardima, kako bi domaći proizvodi imali ravnopravan položaj sa odnosnim proizvodima na međunarodnom tržištu.
- U cilju zaštite potrošača biti će potrebno unaprijediti inspekcijsku kontrolu kakvoće i zdravstvene ispravnosti hrane u proizvodnji i prometu.
- Osigurati odgovornost u proizvodnji hrane primjenom načela procjene rizika /HACCP/. Nužno je obuhvatiti sve faze nakon primarne proizvodnje: pripremu, preradu, proizvodnju, pakiranje, skladištenje, transport, distribuciju, rukovanje i prodaju proizvoda. Uvođenje HACCP sustava je

¹⁷³ Sada je svega oko 3% od ukupnog broja obiteljski poljoprivrednih gospodarstava uključeno u sustav PDV. Taj je udio nešto viši ukoliko se uzme vrijednost poljoprivrednih resursa i proizvodnje tih gospodarstava.

skupa operacija, posebno za male proizvođače. Stoga je, barem u prvo doba, nužno osigurati potporu države za edukaciju i stručnu pomoć. Slučajevi trovanja hranom posljednjih desetljeća su potaknuli niz regulatornih mjera kojima se nastoji povećati sigurnost hrane. U tijeku je obvezno uvođenje HACCP sustava duž čitavog prehrambenog lanca, a osim toga će biti vrlo važno imati brze i pouzdane metode testiranja namirnica na mikrobiološke patogene i najrazličitije toksikante.

- Potrebno je educirati i organizirati potrošača. Potrošač organiziran u udruge, podržan zakonodavstvom (na ovom području predstoji posao da bi se približili/ uskladili s razvijenim zemljama) predstavlja veliku snagu i mogućnost djelovanja kako na proizvođače, tako i na državu.
- Sigurnost hrane u nadležnosti je više ministarstava (Ministarstvo zdravstva, Ministarstva poljoprivrede i šumarstva) i tijela državne uprave (Državni zavod za normizaciju i mjeriteljstvo, Državni inspektorat) i njihov je rad potrebno koordinirati. To je uostalom i zadatak nacionalnog odbora za Codex.
- Potaknuti znanstvena istraživanja koja će dovesti do razvoja novih analitičkih metoda, naročito za mikroorganizme i toksikante koji se u Hrvatskoj najčešće javljaju, te provedba svih nužnih koraka u potvrđivanju metoda (kolaborativne studije) prije uporabe u industriji ili od strane odgovarajućih nadzornih tijela.
- Potpisivanje bilateralnih sporazuma sa zemljama u neposrednom susjedstvu radi prihvatanja obveza i zajedničkih aktivnosti na sprečavanju širenja različitih zaraznih bolesti životinja i industrijskog bilja, posebice u graničnim područjima, odnosno u područjima koja su bila okupirana ili direktno izložena ratnim djelovanjima.
- Promicanje održive poljoprivredne proizvodnje, uz minimizaciju primjene kemijskih sredstava zaštite (herbicidi, insekticidi i sl.) ili sredstava za stimulaciju rasta poljoprivrednih kultura ili stoke, kao što su umjetna gnojiva, antibiotici, hormoni, krmiva kafilerijskog podrijetla i slično, odnosno propisivanje pravila dobre proizvodne prakse.
- Poticanje ekološke poljoprivredne proizvodnje.

Osim izrađenog strateškog dokumenta pod nazivom *Hrvatska prehrambena i nutricionistička politika*, kao daljnja aktivnost predstoji izrada *Akcijskog plana o prehrani i nutricionizmu*, kojim bi se razradili načini provedbe osnovnih ciljeva koji uključuju:

- (i) poboljšati sigurnosti hrane (u smislu smanjenja štetnih sastojaka u hrani i poboljšanja njezine zdravstvene ispravnosti);
- (ii) povećati zastupljenost nutricionistički ispravnog načina prehrane odnosno promicati zdravi način prehrane (prehrana s puno žita, voća, povrća, više mesa, mlijeka i proizvoda, a manje masnoća, posebno zasićenih masnih kiselina, te s optimalnim unosom esencijalnih masnih kiselina);
- (iii) povećati raspoloživost raznolike, kvalitetne, organske i funkcionalne hrane na tržištu;
- (iv) potrebno je poticati razvitak, praćenje i daljnje poboljšanje ekološke proizvodnje;
- (v) potrebno je minimizirati rizike od genetski modificiranih organizama (GMO) iz uvoza i možebitne domaće proizvodnje odnosnim zakonskim propisima (Zakon o hrani, Zakon o zaštiti prirode).
- (vi) nastojati bolje zaštititi okoliš smanjenjem upotrebe štetnih agrokemikalija te umanjeanjem i nadzorom štetnog otpada.

Za izradu *Akcijskog plana o prehrani i nutricionizmu* bilo bi nužno osnivanje multidisciplinarnog *Vijeća za izradu akcijskih planova* koje bi osnovala Vlada na inicijativu Ministarstva zdravstva, a uz podršku Ministarstva poljoprivrede i šumarstva i Ministarstva zdravstva.

I/III-2.7 Institucijska potpora poljoprivredi

I/III-2.7.1 Upravne službe

Razvitak hrvatske poljoprivrede mora nužno korespondirati sa suvremenim pristupima i dosezima koji su prepoznatljivi u gospodarstvu, odnosno poljoprivredama razvijenih zemalja.

(i) Na državnoj razini (Vlada RH) ustanoviti stručno i savjetodavno tijelo (*Vijeće*) kompetentnih stručnjaka odgovorno za određivanje strateških smjernica razvoja poljoprivrede i seoskih područja. *Vijeće* bi pratilo izradbu *Nacionalnog programa za poljoprivredu i seoska područja*, ocjenjivalo *Godišnje (Zeleno) izvješće o stanju poljoprivrede* te davalo mišljenje na prijedloge domaćih propisa i međunarodnih sporazuma iz područja poljoprivrede.

(ii) Pri MPŠ razviti sustavnu vezu na INFO osnovi (informacijski servis za prikupljanje i distribuiranje podataka) radi uspostavljanja transparentnog sustava informiranja i prikupljanja podataka od važnosti za poljoprivredu i dostupnosti informacije putem interneta, publikacija, i sl. svim zainteresiranim korisnicima s domaćim i međunarodnim okruženjem¹⁷⁴. Nužno je preispitati prikupljanje podataka i proširiti sustav statistike u pogledu podataka iz poljoprivrede, kako bi se zadovoljile buduće potrebe u području poljoprivrede, uključivši i one za poljoprivrednim podacima u sklopu *acquis communautaire* EU.

(iii) Uspostaviti čvršću suradnju na planiranju aktivnosti između odnosnih ministarstva (MPŠ i Ministarstvo zaštite okoliša i prostornog uređenja) i odnosnih javnih ustanova i službi i nevladinih udruga. To je i zbog važnosti promicanja zaštite krajobrazne i biološke raznolikosti ruralnih prostora.

(iv) Utemeljiti posebne upravne odjele za poljoprivredu i ruralni razvitak u pojedinim županijama ili na regionalnoj osnovici koji bi, u suradnji s resornim ministarstvom, skrbili o tim područjima (što bi bilo sukladno potrebi jačanja lokalnih samouprava, a time i njihovoj učinkovitijoj participaciji i suodgovornosti u rješavanju problema, regionalizaciji poljoprivrede i sl.)¹⁷⁵.

(v) Kadrovski i stručno je potrebno ojačati upravne službe. To je posebno važno zbog odgovarajuće osposobljenosti u pogledu priprema za pristup EU¹⁷⁶.

(vi) Provođenje odgovarajuće ankete obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava odnosno uvođenje sustava poljoprivrednog računovodstva, kako bi se osiguralo obavijesti o proizvodnji, zaposlenosti, cijenama i količinama proizvoda i inputa te dohotku za različite tipove gospodarstva, sukladno sustavu koji postoji u EU (*FADN*). Tim zahtjevima treba prilagoditi i popis poljoprivrede (u okviru općeg popisa ili odvojeno).

I/III-2.7.2 Stručne službe

- Poljoprivredno savjetodavnu službu je potrebno kadrovski i stručno ojačati i šire profilirati (stručnjaci za agrarni management, ekološku poljoprivredu, ruralni razvoj i sl.).
- Poljoprivredno savjetodavstvo odvojiti od poljoprivrednog znanstvenog istraživanja, a ne povezivati.

¹⁷⁴ Primjer: Centar za dokumentaciju i informiranje u poljoprivredi SR Njemačke.

¹⁷⁵ Vlada mora prepoznati stvarno, a ne deklarativno, poljoprivredu kao važnu gospodarsku granu, a unutar toga specifičnosti i značenje mediteranske poljoprivrede. U tom smislu je potrebno značajan dio mjera spustiti na regionalnu upravu, koja pak treba u svim županijama osnovati poseban Upravni odjel za poljoprivredu, čime će naznačiti orijentaciju na poljoprivredu kao jednu od osnovnih grana gospodarstva. Perica, S. i sur(2001): op.cit.

¹⁷⁶ Npr. Zajednička poljoprivredna politika (CAP) je brzo razvijajući i upravno jako složen sustav. Prema procjeni slovenskih agroekonomskih stručnjaka, Slovenija će trebati u svrhu prilagodbe uprave EU zaposliti oko 300 do 500 novih stručnih osoba s punim radnim vremenom. Rednak, M. i sur.(2000.): *Accession to the European Union in the Field of Agriculture - Slovenia's Experience*. Znanstveni skup: *Hrvatska poljoprivreda na pragu 21. stoljeća*, Poreč 8-11. studeni, HAED.

- Podružnice bi valjalo organizirati na regionalnoj razini s primjerenijim prostorima i znatno većim materijalnim ulaganjima.
- Usmjeriti pružanje usluga na potražnju od strane poljoprivrednika, s time da poljoprivrednici sudjeluju u sufinanciranju takvih savjeta. Tako usmjerene usluge mogu bolje utjecati na poslovni rezultat korisnika usluga, bile bi svrhovitije i jeftinije.
- Zakonskim i drugim mjerama poticati razvitak privatne savjetodavne službe, što će znatno pridonijeti konkurentnosti, a time poboljšanju kakvoće poljoprivrednih savjetodavnih usluga.
- Svi poljoprivredni savjetnici trebaju biti obučeni u području upravljanja gospodarstvom i agrarne ekonomike, budući da tako i tako tehnički savjeti imaju ekonomske posljedice. Za obavljanje djelatnosti poljoprivrednog savjetnika potrebno je položiti državni ispit (dozvola).
- Poboljšati uvjete rada selekcijskih službi u stočarstvu, te službi u bilinogojstvu (oprema, laboratoriji programske podrške, primjereni prostor i sl.), što bi omogućilo jači stručni utjecaj tih službi u praksi.
- U području zaštite bilja treba pokrenuti učinkovitije djelovanje izvještajno-prognostičke službe popunom stručnih kadrova i primjerenijom organizacijom na cijelom području Hrvatske.
- Bilo bi korisno da poslove prognoze u tom podržava, usmjerava, objedinjuje i prati državna služba koja vodi izvještajne poslove.
- Za obavljanje poslova prognoze radi učinkovitijeg djelovanja treba poticati konkurentnost, uz obvezno uvođenje licenci za obavljanje ove djelatnosti.) Sve to treba se urediti *Zakonom o zaštiti bilja* i drugim.
- Nužno je provoditi sustavnu edukaciju stručnjaka ovih službi u zemlji i inozemstvu.
- Potrebna je čvršća povezanost veterinarske i sanitarne službe i javnog zdravstva u uspostavljanju sustavnog praćenja bolesti i rezidua biološko-aktivnih tvari, koje se prenose namirnicama životinjskog podrijetla. Propise u veterinarsko zdravstvenom pregledu i nadzoru uskladiti s odnosnim propisima EU.
- Pojačati djelatnost u području javnog zdravstva (veterinarsko javno zdravstvo), predložiti prikladna rješenja za osiguranje zdravlja i dobrobit životinja; sprečavanje bolesti zajedničkih ljudima i životinjama;
- Unapređenje veterinarsko-sanitarnog nadzora u proizvodnji i prometu namirnica;
- Pojačati nadzor nad uporabom veterinarskih lijekova, dodataka stočnoj hrani, uporabe pesticida, rodenticida, biostimulatora i drugo;
- Kontrola proizvodnje genetski modificirane hrane;
- U području veterinarske zaštite poželjno bi bilo utemeljiti *Referalni centar za bolesti životinja* u kojem bi se stvorila baza podataka o bolestima životinja i njihovim uzročnicima i time pospješilo i preventivno djelovanje na terenu.
- Pokrenuti postupak za učinkovito funkcionalno povezivanje ustanova, kojima je osnivač MPŠ, te njihovom čvršćem povezivanju s ostalim institucijama za kvalitetno odvijanje i razvitak poljoprivredne proizvodnje.
- Utemeljiti *Nacionalni institut za poljoprivredno istraživanje i savjetodavstvo*, koji bi objedinio (povezao) postojeće regionalne istraživačke institute, poljoprivredno savjetodavnu službu i druge stručne službe u poljoprivredi. Istraživački rad regionalnih instituta profilirati u smjeru većeg udjela razvojnih i primijenjenih istraživanja shodno potrebama regije.
- Utjecati da se međunarodna zajednica uključi u programe restrukturiranja poljoprivrede i institucija u poljoprivredi, preko financijske potpore i pružanja tehničke pomoći.

I/III-2.7.3 Strukovne organizacije, udruge i udruženja

- Pružiti potporu osnivanju *Poljoprivredne komore* radi promidžbe razvoja poljoprivrede, zaštite interesa poljoprivrednika (poglavito obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava) i njihovog učinkovitijeg upliva na mjere državne politike kao i produktivnijeg djelovanja, sada, razmjerno mnogo nepovezanih subjekata u poljoprivredi.
- Stručno i medijski pomoći poljoprivrednicima u profiliranju jedinstvene asocijacije sindikalnog organiziranja koja će, bez političkih primjesa, zastupati njihove društvene i gospodarske interese pri državnoj upravi i omogućiti ravnopravno sudjelovanje obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava u oblikovanju mjera poljoprivredne politike.

I/III-2.7.4 Poljoprivredno obrazovanje

- U seoskim školama aktualizirati gospodarsku važnost poljoprivrede i očuvanja seoskih prostora (ruralizacija obrazovanja), dopunskim sadržajima, promocijom školskog poljoprivrednog zadrugarstva, uređenjem školskih vrtova, izvan-nastavnim aktivnostima i slično.
- Uspostaviti funkcijsku vezu između formalnog obrazovanja i razvojnih potreba poljoprivrede, planiranjem kadrova, sektorskim pristupom poljoprivrednom obrazovanju.
- Nastavne programe u srednjim školama i visokim učilištima, uz tehničko-tehnološka znanja, proširiti i raznovrsnim znanjima (interdisciplinarni pristup), koja će omogućiti primjereniju osposobljenost tržišnim uvjetima (upravljanje, planiranje, marketing i sl.) i integraciju poljoprivrednog naraštaja u suvremene društvene tokove (informatička, ekologijska i humanistička znanja).
- Na poljoprivrednim visokim učilištima ustanoviti specijalističke programe (studije) za poljoprivrednu ekonomiku, upravu poljoprivrednog gospodarstva, poljoprivredno savjetodavstvo i seoski razvitak.
- Uvesti edukaciju poljoprivrednika i specijalističko obrazovanje stručnih kadrova i poduzetnika.
- Za potrebe doškovanja i permanentnog stručnog usavršavanja poljoprivrednika, ali i stručnjaka stručnih službi u poljoprivredi, poželjno bi bilo utemeljiti *regionalna središta za stručno usavršavanje* koja bi, uz poljoprivredne, nudili i druge sadržaje potrebne seoskoj zajednici (tečajevi o ekonomici kućanstva, informatika, učenje stranih jezika, tečajevi o pripremanju hrane i njezinoj zdravstvenoj sigurnosti i slično).
- Osnovati *poljoprivredne ogledne objekte* za stjecanje prvih praktičnih znanja i iskustava učenika, studenata i mladih poljoprivrednika. Poželjno bi bilo da to budu ogledna obiteljska poljoprivredna gospodarstva, posebni parkovi za predočenje poljoprivrednih tehnologija i pokušališta.

I/III-2.7.5 Istraživanje u poljoprivredi

Nacionalni sustav poljoprivrednih istraživanja u narednom razdoblju treba ići u dva pravca:

(a) kreacija novih, ekološki održivih postupaka u uzgoju bilja i stoke, njihovu provjeru u različitim poljoprivrednim regijama i prilagodbu tim prilikama,

(b) uvođenje već provjerenih - postojećih postupaka u uzgoju bilja i stoke u uvjete domaće proizvodnje.

Tako će se izbjeći udvostručenje skupih istraživanja te, s najmanjim troškovima, stvoriti nova znanja prilagođena uvjetima obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava. Vrlo je važno da istraživačke ustanove budu odgovorne za uvođenje i provjeru stranih iskustava i tehnologija, kako bi se izbjegli negativni učinci uvođenja i uporabe takvih postupaka u zahvatima uzgoja bilja i stoke.

- Programi istraživanja u znanstvenom polju agronomija, koje financira MPŠ, trebaju biti kreirani isključivo kao izraz potreba obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava, kako bi rezultati primijenjeni u praksi povećali konkurentnost malih obiteljskih gospodarstava na tržištu i tako osnažili njihov gospodarski položaj.
- Jedna od važnijih zadaća u narednom razdoblju je formiranje *Fonda za primijenjena i razvojna istraživanja u poljoprivredi (Fond)*, koji će - putem primijenjenih znanstvenih istraživanja - povećati konkurentnost poljoprivrede na domaćem i svjetskom tržištu, podižući kakvoću proizvoda i stupanj podmirenja domaće potrošnje.
- U modelu financiranja poljoprivrednih istraživanja, dio sredstava koja se isplaćuju proizvođačima za poticanje proizvodnje (npr. za mlijeko) potrebno je preusmjeriti u *Fond*. Ostali izvori financiranja istraživanja mogu biti: inozemni novčani izvori, darovnice i naknade od korisnika rezultata istraživanja. Bilo bi korisno da poljoprivrednici putem zadruga i udruga izdvajaju stanoviti postotak sredstava od prodanih proizvoda za istraživanja u poljoprivredi (*tzv. proizvođački porezi*). Dio sredstava *Fonda* osigurao bi se iz godišnjeg proračuna MPŠ.
- Poljoprivredna istraživanja financirana iz bilo kojeg od navedenih izvora moraju se provoditi u ime i za korist proizvođača, a izvori financiranja moraju biti oslobođeni poreznih obveza.
- Usklađivanje znanstveno-istraživačkog rada ustanova na kontinentalnom i na mediteranskom području s posebnim naglaskom na transfer znanja u proizvodnju. Poseban poticaj razvojnim programima sa ciljem razvitka autohtonih vrijednosnih proizvoda.
- Nadležnost nad programima, koji će biti prihvaćeni za financiranje, i odgovornost za namjensko korištenje sredstava *Fonda*, treba preuzeti *Vijeće za istraživanja u poljoprivredi (Vijeće)*. *Vijeće* donosi odluke o financiranju istraživanja, određuje prioritete, provodi vrednovanja projekata, te prati provedbu u suradnji s Hrvatskim zavodom za poljoprivrednu savjetodavnu službu (HZPSS). U sastav *Vijeća* ulaze predstavnici kako poljoprivrednih proizvođača kao korisnika, tako i znanstvenika i predstavnika stručnih i upravnih službi, kao izvršitelja. Uz pomoć odabranih stručnjaka provodi se nadzor prioriteta istraživanja. Općeniti kriteriji za ocjenu sadrži vrednovanje ekonomskog, financijskog i socijalnog učinka, tehničku kvalitetu, reference znanstvene ustanove – nositelja istraživanja, vrednovanje utjecaja na okoliš i drugo.
- Očita je potreba za strukturnim prilagođivanjem javnih znanstveno-istraživačkih, nadzornih i savjetodavnih kapaciteta na nove uvjete. Npr. na jadranskom području prvi vidljiv i moguć korak u tom postupku bi bio stvaranje i povezivanje ovih subjekata (instituti u Splitu i Poreču, poljoprivredne stanice, Hrvatski zavod za poljoprivrednu savjetodavnu službu, Zavod za sjemenarstvo i rasadničarstvo, Zavod za vinogradarstvo i vinarstvo, Zavod za zaštitu bilja, Hrvatski stočarski selekcijski centar), u novu funkcijsku strukturnu mrežu stvaranja ili preuzimanja, prilagodbe i prenošenja znanja i tehnologija, koristeći se internacionalizacijom i mogućnosti razmjerno slobodnog pristupa svjetskom znanju. U svjetlu boljeg povezivanja i boljeg iskorištenja ne velikog stručno-znanstvenog potencijala, potrebno je promatrati i osnivanje novih ustanova nepobitno potrebnih daljnjem uspješnom razvoju pojedinih poljoprivrednih grana (Zavod za voćarstvo npr.).
- Poticati razvoj znanstvenih institucija kroz specijaliziranu izobrazbu kadrova, znanstvene i razvojno istraživačke programe te posebno kroz stvaranje uvjeta i realizaciju zajedničkih znanstveno-istraživačkih projekata sa znanstvenim institucijama u inozemstvu. Osigurati suradnju znanstveno-istraživačkih ustanova pojedinih područja na jedinstvenom (usuglašenom) znanstveno istraživačkom programu.

I/III-2.7.6 Poljoprivredno i prehrambeno zakonodavstvo

Na području poljoprivrede (ali i ribarstva i prehrambene industrije) nedostaju zakoni, koje je potrebno što prije donijeti sukladno aktualnoj legislativi EU. Donošenje više zakona iz područja poljoprivrede traži aktualna a i buduća poljoprivredna praksa, poglavito s obzirom na određenje Hrvatske za pristup EU.

(i) Zakon o hrani

Zakonom o hrani (sada u izradi) se treba cjelovito i sveobuhvatno urediti područje proizvodnje i prometa prehrambenih proizvoda u Republici Hrvatskoj objedinjavanjem postojeće legislative i područja koja još nisu izravno zakonski uređena¹⁷⁷ Također je potrebno definirati nadležnosti, prava i obveze postojećih i možebitnih novih institucija u području proizvodnje, plasmana i trgovine hranom, te nadzora i inspekcije proizvodnje i prometa hrane. Posebno treba voditi računa o usklađenosti odredbi budućeg Zakona o hrani s propisima EU, normama Međunarodne organizacije za normizaciju – ISO-a, normama Europske organizacije za normizaciju – CEN-a, i drugim međunarodno priznatim normama i dokumentima.

Donošenje Zakona *o hrani* i na osnovu njega drugih pod- zakonskih akata, usklađenih prema zahtjevima WTO, na osnovi načela *Codex of good agricultural practice*, te načela *Sporazuma o suradnji* s EU i WTO, olakšati će put rješavanja postavljenih zahtjeva pri svjetskim i europskim integracijama.

(ii) Zakon o genetski modificiranim organizmima (GMO)

Dosada nije politički i stručno ustanovljena zabrana GMO, što treba urediti posebnom zakonskom regulativom. (Alternativno, ovu problematiku se može uključiti u *Zakon o hrani*.)

Zakonom je potrebno urediti slijedeće:

- rad s genetski modificiranim organizmima u zatvorenim sustavima (laboratoriji, industrijski pogoni);
- puštanje genetski modificiranih organizama u okoliš; i
- plasiranje na tržište genetski modificiranih organizama i proizvoda koji sadrže ili se sastoje od genetski modificiranih organizama uključujući i uvoz-izvoz GMO.

Zakon će trebati urediti osnovna načela rada s GMO, omogućiti razvitak znanstvenih istraživanja na tom području, a ujedno osigurati preventivni, opširan i prvenstveno dobro uređen nadzor. Time bi Republika Hrvatska i na području moderne biotehnologije dobila zakonodavstvo, koje bi bilo sukladno s preporukama Vijeća Europe i smjernicama Europske unije.

I/III-3 Ciljevi i strategija po granama poljoprivredne proizvodnje

I/III-3.1 Biljna proizvodnja

I/III-3.1.1 Oplemenjivanje bilja

Konvencionalno oplemenjivanje je i nadalje nezamjenljivo u stvaranju novih kultivara. Biotehnologija je omogućila velike teoretske pomake i vjerojatno će s genetskim inženjerstvom postati važna pomoćna metoda u oplemenjivanju kvalitativnih i kvantitativnih svojstava biljaka u budućnosti¹⁷⁸.

Glavni ciljevi u oplemenjivanju bilja u Hrvatskoj jesu:

¹⁷⁷ Područje kakvoće hrane u Hrvatskoj uređeno je kroz više različitih zakona čija je provedba u nadležnosti različitih tijela državne uprave, koja svaka, prema djelokrugu svoga rada, djeluje na osnovu različitih pod-zakonskih akata, najčešće bez posebnog međusobnog usuglašavanja i usklađivanja. Takvim pristupom je teško postići cjelovitost i transparentnost "horizontalne" i "vertikalne" legislative za hranu, kakva se preporučuje u izgradnji nacionalne legislative za ovo područje, kroz dokumente međunarodne organizacije Povjerenstva *Codex Alimentarius*, kojeg je članica i Hrvatska.

¹⁷⁸ Danas genetsko inženjerstvo nailazi na veliki otpor u javnosti, u budućnosti će povećanjem kritičke mase znanja taj otpor slabiti, a biotehnologija i klasično oplemenjivanje će rješavati one zadaće koje klasično oplemenjivanje ne bi moglo ni tako brzo niti djelotvorno rješavati. Kozumplik, V. i sur.(2001): *Oplemenjivanje bilja – prilog Strategiji*.

- Stvaranje (namjenskih) kultivara prilagođenih rentabilnoj proizvodnji u našim agroekološkim uvjetima.
- Stvaranje kultivara za posebne namjene (obnovljivi energetske izvori, kakvoća prerađevina).

Oplemenjivanje osnovnih agronomskih svojstava, kao otpornosti na biotske i abiotske stresove, kakvoće i priroda, biti će i nadalje glavni posao stručnjaka za oplemenjivanje bilja. Uz programe oplemenjivanja ratarskog, industrijskog i krmnog bilja, od kojih se najviše očekuje, veća pozornost se može posvetiti oplemenjivanju povrća. Nadalje, gledajući dugoročno, razvoj programa oplemenjivanja voćnih vrsta i vinove loze (za što ne postoji tradicija u Hrvatskoj) mogao bi biti gospodarski opravdan.

I/III-3.1.2 Sjemenarstvo

Zbog potreba izolacije u proizvodnji sjemena i sadnog materijala, nužno je osigurati površine i plodored za one vrste i količine sjemena te sadnog materijala koje su važne za naše bilinogojstvo. Dio infrastrukture (sušnice, skladišta i dorade sjemena) već postoji, ali je potrebna brza modernizacija mjestimično dotrajale opreme.

Temeljni ciljevi strategije razvitka nacionalnog sjemenarstva i rasadničarstva su:

- osigurati dovoljne količine sjemena i sadnog materijala za domaće potrebe bilinogojstva;
- dio sjemena i sadnog materijala usmjeriti prema izvozu;
- osposobiti postojeće i nove kadrove putem domaćih i stranih specijalizacija, poslijediplomskih i postdoktorskih studija za specifičnosti ove proizvodnje po vrstama i kultivarima;
- uz sjemenarstvo domaćih kultivara razvijati sjemenarstvo i rasadničarstvo stranih (intraduciranih) kultivara kakve nema naša država;
- posebnu pozornost treba posvetiti zaštiti genetike i tehnološke čistoće i kakvoće sjemena i sadnog materijala;
- razvijati i poticati sjemenarstvo i rasadničarstvo zapostavljenih vrsta i kultura, koje u perspektivi mogu biti važne za europsko i svjetsko tržište (ljekovite, aromatične, medonosne i druge odabrane vrste);
- kreditiranje proizvodnje i potrebnih prijelaznih pričuva sjemena pod povoljnijim uvjetima. Naime, visoka rizičnost proizvodnje sjemena upućuje da je strateški važno držati dio sjemena nekih kultura (kukuruza, suncokreta, soje i drugih) u pričuvi, kako bi se osigurala sigurnost ponude i u godinama kada dođe do podbačaja u proizvodnji zbog više sile;
- organizirati sve subjekte uključene u proizvodnju sjemena: proizvođače, dorađivače, oplemenjivače, distributere u interesnu udrugu, u kojoj bi oni dogovarali međusobne poslovne odnose i pravila ponašanja svih subjekata kao i odnos prema državnim i financijskim institucijama. Time bi se omogućila i aktivna suradnja s relevantnim međunarodnim strukovnim institucijama (FIS, ASSINSEL)¹⁷⁹.

Hrvatska banka biljnih gena

U svrhu učinkovitog prikupljanja, ispitivanja i očuvanja biljnih genetskih izvora kulturnih biljnih vrsta u okviru projekta "Hrvatske banke biljnih gena" (HBBG) potrebno je osigurati novčana sredstva za:

- izgradnju centralnog skladišta HBBG kao i skladišta za kratkoročno čuvanje aktivnih kolekcija na za to zainteresiranim fakultetima i institutima;

¹⁷⁹ U tu svrhu je utemeljena udruga GIU "Hrvatsko sjeme". Đurkić, I. (2001): *Strategija razvitka sjemenarstva Republike Hrvatske*.

- izgradnju laboratorija i pripadajuće opreme: laboratorij za ispitivanje kakvoće sjemena i laboratorij za molekularno-genetske analize;
- zapošljavanje i osposobljavanje kadrova za rad na projektu HBBG: znanstvene i stručne specijalizacije;
- provođenje redovitih prikupljačkih ekspedicija uz usvajanje prioriteta s obzirom na biljne vrste i regije koje su izrazito ugrožene; i
- organizaciju umnažanja, održavanja, te opisa i procjene svojstava primki u suradnji sa zainteresiranim oplemenjivačima i sjemenarima, stručnjacima za određene kulture¹⁸⁰.

I/III-3.1.3 Zaštita bilja

Cilj u ovom području bio bi:

- (i) izrada planova zaštite bilja (po kulturama, vrstama, sustavima proizvodnje), koji bi sadržavali stadije praćenja, prognoze, preventive, suzbijanje;
- (ii) kvalitetna edukacija i uspostava sustava zaštite bilja;
- (iii) uvođenje nadzora uporabe sredstava za zaštitu bilja u praksi; i
- (iv) uspostava sustavnih znanstvenih istraživanja i njihova primjena na ovom području¹⁸¹.

Kao buduće aktivnosti u području zaštite bilja nužno je izraditi temeljni plan i strukturu organizacije za provedbu strategije zaštite bilja u poljoprivredi. S obzirom na rok ostvarenja bilo bi potrebno:

- *kratkoročno*: (i) novčano i kadrovski ojačati poljoprivrednu savjetodavnu službu, pojačati edukaciju poljoprivrednika; (ii) tehnički i kadrovski opremiti Zavod za zaštitu bilja; (iii) uspostaviti središnji i regionalni sustav izvještajno-prognostičke službe, kao i službu javljanja;
- *srednjoročno*: (i) razvijati i širiti centre i sustave u zaštiti bilja; (ii) uvoditi u praksu integriranu zaštitu, zaštitu u ekološkoj proizvodnji; (iii) uspostaviti i širiti nadzor u uporabi metoda i sredstava zaštite bilja, kao i istražiti nove; i (iv) uključiti poljoprivrednike u navedene aktivnosti (putem udruge, zajednica) izrade planova kao i u njihovom financiranju.

I/III-3.1.4 Ratarstvo

I/III-3.1.4.1 Žito

Sadašnja ratarska proizvodnja u Hrvatskoj počiva na nekoliko važnih kultura, kukuruzu i pšenici, što se ni u budućnosti neće bitno promijeniti.

Kukuruz će, kao izvanredno produktivna biljka u sustavu intenzivne proizvodnje (na razmjerno povoljnim staništima), i u buduću biti osnovna ratarska kultura za proizvodnju mesa, mlijeka, jaja, i drugih animalnih proizvoda. Postoji mogućnost da kukuruz bude i osnovica za proizvodnju škroba i derivata, s obzirom na moguću potrebu odnosne industrije.

Pšenica, kao škrobnata zrnata kultura, osigurava stabilnu razinu proizvodnje. Uz osnovnu uporabu kao krušarica za proizvodnju brašna, potencijal ove ratarske kulture dozvoljava njenu uporabu i za druge svrhe; u stočarstvu, u prerađivačkoj industriji za škrob, alkohol i drugo.

Kako se gotovo sav input, tj. materijal za reprodukciju, osim sjemena, uvozi (gotov ili kao sirovina za proizvodnju)¹⁸², veći izvoz ili proizvodnja za izvoz osnovnih ratarskih proizvoda ne čini se

¹⁸⁰ Kolak, I., Šatović, Z. (2001): *Sjemenarstvo i rasadničarstvo i Hrvatska banka biljnih gena – strategija*.

¹⁸¹ Šamota, D. (2000): *Zaštita bilja-prilog za izradu Strategije razvitka poljoprivrede Republike Hrvatske*.

opravdanim¹⁸³. Prirodi u proizvodnji žita su u prosjeku niži od onih u zapadnim zemljama, a znatne državne subvencije i uvozna zaštita održava ovu proizvodnju. Stoga bi dovoljna bila proizvodnja "strateških količina", nužnih za potrebe domaće potrošnje i prerade (s mogućnosti izvoza prerađevina). To je bitno i zbog opasnosti od uvoza često jeftinih, ali i nekvalitetnih ratarskih proizvoda¹⁸⁴.

Sve aktualnija tzv. održiva poljoprivreda sa smanjenim industrijskim inputima i recikliranim inputima iz vlastitog gospodarstva, u smislu zatvorenog ciklusa proizvodnje (biljka, životinja i primarna prerada), treba naći mjesta u državnim potporama. U intenzivnoj proizvodnji je bitno uklanjati postojeća ograničenja prosječno niže tehnološke učinkovitosti, kao što je nekvalitetan reprodukcijski materijal, usitnjenost proizvodnje i gospodarstva, nestašica investicijskih sredstava, prosječno nedovoljna osposobljenost poljoprivrednika.

I/III-3.1.4.2

Uljarice

U budućnosti bi trebalo povećati broj kultura, kao sirovina u proizvodnji biljnih ulja (bundeve, lan, maslina). Proizvodni kapaciteti uljarica nadmašuju sadašnje prerađivačke kapacitete sirovina, koje treba obnoviti odnosno osuvremeniti¹⁸⁵. U pogledu ostale (ali ne i manje važne) buduće uporabe ratarskog bilja, izgledna je mogućnost proizvodnje plinskog ulja kao obnovljivog energenta (bio-gorivo iz biljnog ulja odnosno sjemena uljane repice), i u tom smislu bi se mogao povećati udio uljarica (uljane repice) u strukturi sjetve moguće i do 15% iznad potreba za proizvodnju ulja za ljudsku potrošnju.

Opće preporuke za žito i uljarice:

- Potpora zadružnom organiziranju proizvođača.
Time bi se omogućili bolji uvjeti za skladištenje, sušenje, sortiranje, i prodaju ratarskih kultura. Sadašnji sustav malih silosa nije ekonomičan, a nestašica skladišnih i pratećih kapaciteta uvjetuje potrebu brze prodaje u sezoni žetve i berbe kada su i cijene ovih proizvoda najniže¹⁸⁶.
- Kreditiranje proizvodnje.
Posebni financijski fond obuhvatio bi djelatnosti vrednovanja investicijskih projekata i jamstva za kredite provjerenih konkurentnih programa. Uvođenje potpore skladištenju, tzv. skladišnice¹⁸⁷.
- Pospješivanje prodaje stvaranjem učinkovitog tržištenog informacijskog sustava.
Postojeći tržišteni i informacijski sustav je tek u začetku i potrebno ga je razviti (prikupljanje i distribucija relevantnih podataka).

¹⁸² Agrokemikalije u zaštiti bilja i kontroli korova, sirovine za proizvodnju mineralnih gnojiva, u većini energenti i poljoprivredna mehanizacija i drugo.

¹⁸³ U studiji "Konkurentnost hrvatske poljoprivrede i pristup Europskoj uniji", analiza ekonomske uspješnosti proizvodnje glavnih ratarskih kultura (žita i uljarica) metodom *Troškova domaćih resursa* (DRC) odnosno *Matricom analize politike* pokazuje da je ekonomski profit u proizvodnji pšenice i soje negativan i prihod od kapitala nizak ili negativan u uvjetima proizvodnje na jačim obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima, pa su ove proizvodnje kod sadašnje svjetske razine cijena nekonkurentne. S druge strane, proizvodnja kukuruza i uljane repice je u odnosu na pšenicu i soju konkurentnija. Malcolm, J., Žimbek, T. (2001.): *The Cereals and Oilseeds Sector Competitiveness Report*. Competitiveness in Croatian Agriculture and EU Accession, MPŠ RH.

¹⁸⁴ U Hrvatskoj nije dozvoljeno uvoziti genetski promijenjene (GM) proizvode, no u slučaju potrebe uvoza pitanje je gdje na svjetskom tržištu naći konvencionalan proizvod kada se u SAD, Argentini pa i u Brazilu npr. udomaćuje GM sortiment. Varga, B. (2000.): *Ratarstvo - prilog za Strategiju*.

¹⁸⁵ Vrgoč, D. (2000.): *Strategija razvika stabilnosti hrvatskog gospodarstva – poljoprivreda i prehrana. Problemi i zatečeno stanje, rješenja problema u uljarstvu*.

¹⁸⁶ Primjer zadruga u EU, koje su razvile mogućnost zajedničkog sušenja, čišćenja, skladištenja i utrživanja ratarskih proizvoda, koje time pomažu poljoprivrednicima u zadovoljenju zahtjeva otkupljivača tih proizvoda odnosno ostvarivanja većeg dohotka iz ove proizvodnje.

¹⁸⁷ Koncept robnih kredita na temelju "skladišnice" pretpostavlja uspostavljanje *tržnog reda*. "Skladišnica" kao jamstvo za robne kredite jamči jednostavan mehanizam skladištenja, prijenosa vlasništva nad proizvodima, jamstvo vjerovnicima i fleksibilan način kupoprodaje proizvoda. *Seminar* (2001): op. cit.

- Ustanovljenje posebnih standarda kakvoće, sukladne onima u EU. Naime, posljedica promjene potpore od zajamčenih cijena na plaćanje prema proizvodnoj površini može utjecati na to da poljoprivrednici-korisnici potpore smanje kakvoću proizvoda.
- Ratarska proizvodnja mora se troškovima i kakvoćom prilagoditi i potrebama proizvodnje stočne hrane – krmnih smjesa.
- Ukinuti postojeći monopol input-industriji (gdje postoji), zbog snižavanja ulaznih troškova i povećanja profitabilnosti ratarske proizvodnje. Taj će problem riješiti smanjivanje carina na uvoz inputa u okviru obveza prema WTO.
- Povećati skladišne kapacitete za žito i uljarice na zadovoljavajuću razinu, uz sustavnost pristupa odabiru lokacije i kapaciteta (ne centralizirati kapacitete u proizvodnim područjima).
- Rekonstruirati, tehničko - tehnološki obnoviti postojeće skladišne kapacitete, uz to voditi računa o zaštiti okoliša.
- Rekonstruirati i energetske racionalizirati postojeće transportne linije u skladištima (manji lom, manji utrošak energije i drugo).
- Uvođenje sustava integralne zaštite uskladištenih poljoprivrednih proizvoda (IZUPP) u smislu ekonomske opravdanosti provođenja postupaka suzbijanja skladišnih nametnika.
- Uvoditi sustavno računalne programe za količinsko čuvanje proizvoda za određivanje vremena i načina suzbijanja štetnika te mogućnosti za automatskog programiranja praćenja, promjena uskladištenih proizvoda¹⁸⁸.

I/III-3.1.4.3

Sladorna repa

Proizvodnja sladorne repe i šećera nije konkurentna u odnosu na sadašnje visoko subvencionirane svjetske cijene zbog razmjerno niskih priroda, male digestije, visokih proizvodnih troškova i poredbeno malih prerađivačkih kapaciteta (šećerana)¹⁸⁹. Međutim, polazeći od novonastalih okolnosti potpunog otvaranja tržišta EU za hrvatski šećer stvorene su pretpostavke za kontinuitet i jačanje ove proizvodnje. Usprkos tomu ovo vrlo osjetljivo pitanje trebalo bi dodatno istražiti uzevši u obzir dugoročne ocjene promjena na svjetskom tržištu šećera.

Aktualno, ekonomska razina proizvodnje se može poboljšati:

- Povećanjem sada niskog sadržaja sladora (digestije) u korijenu sladorne repe.
- Poboljšanjem zemljišnih resursa odvodnjom i navodnjavanjem. To je važno glede tehnoloških zahtjeva sladorne repe odnosno povećanja priroda.
- Razvitkom tržišne infrastrukture (zemljišta, kredita i repromaterijala).

Sve bi to ubrzalo strukturne promjene, uvažavajući zakonitost ekonomije veličine, utjecalo na bolju opremljenost i poboljšanje tehnologije u ovoj proizvodnji.

I/III-3.1.4.4

Duhan

Za povećanje konkurentnosti ove proizvodnje bilo bi potrebno:

- Povećanje konkurentnosti na strani ponude inputa za proizvodnju duhana. To se odnosi na dosadašnji monopol u proizvodnji mineralnih gnojiva, sredstva za zaštitu bilja. Smanjenje uvoznih ograničenja za inpute u okviru obveza prema WTO idu u prilog uklanjanja postojećih tržišnih nepravilnosti.

¹⁸⁸ Kalinović, Irma(2000): *Zaštita uskladištenih poljoprivrednih proizvoda-prilog za Strategiju*.

¹⁸⁹ Na međunarodno tržište šećerom znatan utjecaj imaju prilične subvencije ove proizvodnje u Europi ali i u SAD. Jedan od razloga je i činjenica da je šećer proizveden iz šećerne trske jeftiniji od onog koji se proizvodi iz sladorne repe. Sellschopp, J., Par, V. (2001.): *The Sugar Sector Competitiveness Report*. Competitiveness in Croatian Agriculture and EU Accession, MPŠ RH.

- Pospješivanje djelovanja kreditnog tržišta.
Povećanje udjela komercijalnog kredita u poljoprivrednoj proizvodnji zavisiti će o stabilnosti ekonomskih mjera (okruženja) odnosno o konzistentnosti i stabilnosti ekonomske/agrarne politike, ali i o osposobljenosti banaka za ulazak u ovo područje.
- Nadzor postojećeg domaćeg tržišta duhana.
Proizvođači duhana su ugovornom suradnjom isključivo poslovno povezani s prerađivačima, tako da u stvarnosti ne posluju kao nezavisni poduzetnici¹⁹⁰. Kako postoje samo dvije tvornice cigareta u Hrvatskoj, državnim nadzorom treba spriječiti mogući nepovoljni monopolistički utjecaj na proizvođače (u pogledu otkupne cijene duhana), ali i na potrošače duhana (odnosno cijene duhanskih prerađevina i proizvoda).

I/III-3.1.4.5 Krmno bilje na oranicama, livadama

Ključni cilj je povećanje proizvodnje (voluminozne) krme, uz povećanje priroda sijena (na prosječno 8,5 t/ha).

Okvirno bi se proizvodnja odvijala na oko 150 tisuća hektara oranica, što bi zadovoljilo potrebe stočarstva, odnosno dostiglo stupanj samo-dostatnosti glede proizvodnje mesa i mlijeka. Tome treba pribrojiti proizvodnju sijena livada (uz prirod od 4,0t/ha) i pašnjaka (s prirodnom od 1,2t/ha)¹⁹¹.

I/III-3.1.4.6 Travnjaštvo

Do sada se u Hrvatskoj nisu razvijale pašnjačke stočarske tehnologije, kao proizvodni sustavi (kojima je osnovica za sirovinu pašnjak), osim sporadično kao odraz tradicije u nekim područjima (Posavina, Lika, Gorski Kotar). U kratkoročnom razdoblju bi se na tim područjima mogao ostvariti tehnološki napredak unapređenjem travnjaštva i stočarskih tehnologija, koje se na tome temelje. To su: (i) proizvodnja teladi za tov u sustavu "krava-tele"; (ii) uzgoj teladi za tov (uz višak teladi iz mliječnih stada krava); i (iii) ovčarstvo, odnosno proizvodnja janjećeg mesa¹⁹².

Prirodne travnjačke površine predstavljaju nezamjenjivu krmnu osnovicu za uzgoj kvalitetne rasplodne stoke. Sustavnim razvitkom pašnjačkih tehnologija zaustavila bi se sadašnja devastacija prirodnih travnjačkih resursa. U svijetlu sadašnjih velikih poteškoća razvijenih zapadnih zemalja u uzgoju stoke (BSE npr.), koje se javljaju uglavnom zbog neprimjerene prehrane stoke, Hrvatskoj se pruža šansa, kao bitne poredbene prednosti, baš u pogledu što bržeg aktiviranja prirodnih i očuvanih resursa travnjaka i odnosnih stočarskih tehnologija, koje su zasada na marginama sadašnje prakse u stočarstvu.

Preporuke:

- Poticanje znanstvenog rada na oplemenjivanju i selekciji vlastitih sorti i hibrida krmnog bilja.
- Kreditiranje opreme za pripremu sijena pod povoljnijim uvjetima (mehanizacija, sušare i slično).

I/III-3.1.4.7 Ljekovito, aromatično i medonosno bilje

Opće preporuke za ovaj program bi bile :

- osigurati znanstveno-stručne podloge za razvitak ovog projekta uključujući značajnija financijska sredstva za istraživanje;
- organizirati aktivne udruge svih zainteresiranih u proizvodnji i preradi ovog bilja;

¹⁹⁰ Postoje četiri (primarna) prerađivača duhana u Hrvatskoj (u Virovitici, Slatini, Pitomači i Kutjevu) te dva finalna prerađivača (Rovinj i Zadar), od kojih je ovu posljednju nedavno preuzela kompanija British American Tobacco (BAT) i u tijeku je uspostava proizvodnje.

¹⁹¹ Stjepanović, M. (2000.): *Krmno bilje na oranicama i travnjaštvo* - prilog za Strategiju.

¹⁹² Knežević, M. (2000.): *Strategija razvitka poljoprivrede Hrvatske, područje: Travnjaštvo*.

- uvesti europske i svjetske standarde u kakvoću proizvoda ljekovitog i aromatičnog bilja;
- izraditi zakonodavstvo u području sjemenarstva i rasadničarstva, tehnologije proizvodnje i prerade.

Uz navedeno, treba osigurati i :

- oplemenjivačko-sjemenarsku i rasadničarsku proizvodnju ovih vrsta;
- stalnu specijalizaciju kadrova kod nas i u inozemstvu;
- financijskom podrškom ili kreditima novu opremu, poglavito prerađivačkih kapaciteta;
- razvijati tržišтво ovih proizvoda, uključivši i izvoz ljekovitog, aromatičnog i medonosnog bilja.

I/III-3.1.5 Povrćarstvo

Na osnovu proizvodno-potrošnih bilanci (sada pokazuju nesamodostatnost Hrvatske u povrću na razini od 85,5%)¹⁹³, koje bi trebalo posebno još razraditi s obzirom na određenu nesigurnost službenih podataka, nužno je ovu proizvodnju potaknuti u narednom razdoblju. Proizvodnja povrća je u prosjeku nekonkurentna, premda ima dio većih proizvođača koji su konkurentni u toj proizvodnji¹⁹⁴.

Preporuke:

- Izraditi proizvodno-potrošnu bilancu po vrstama svježeg povrća (po mjesecima) kao i prerađevina od povrća.
- Predložiti regionalizaciju povrćarske proizvodnje po kulturama (ili skupinama kultura), temeljenu na agroekološkim i tržišnim uvjetima proizvodnih područja (npr. mediteransko povrće, potrebe turizma itd.).
- Pojačati fitosanitarnu inspekciju za nadzor danas velikog broja povrćara izvan tog nadzora.
- Razviti tržištni sustav za povrće (i voće zajedno), utemeljenjem dražbi i boljeg informacijskog sustava.
- Unaprijediti institucijsku potporu posebno za povrćarsku proizvodnju u pogledu primijenjenih istraživanja i praktičke provedbe strategije povrćarstva. To se može provesti osnivanjem edukacijsko-eksperimentalnih poligona, kao istraživačko-pokaznih mjesta za brzi prijenos i usvajanje novih znanja u povrćarskoj proizvodnji¹⁹⁵.
- Omogućiti ekonomskim mjerama (kreditni sustav) razvitak domaće prerađivačke industrije, ali i potaknuti ulazak inozemnih investicija u taj sektor. Izgraditi skladišne objekte za povrće.
- Potaknuti poslovno organiziranje preko zadruga (povezano sa zajedničkim preradbenim pogonima)¹⁹⁶.
- Podizati doradbeni središta u proizvodnom području. Time se (odvajanjem neupotrebljivog dijela sirovine) smanjuje opterećenje skladišnih, ambalažnih i transportnih jedinjenja, uz odgovarajuće

¹⁹³ Godišnje potrebe za svježim povrćem su na razini od oko 220 tisuća tona, a potrebe preradbene industrije oko 60 tisuća tona. Na tehnološke gubitke i prehranu stoke otpada još oko 35 tisuća tona. Ukupne potrebe za povrćem za 2005. godinu se procjenjuju na 310 tisuća tona odnosno prema višoj varijanti na 340 tisuća tona. Isto kao i kod krumpira, u prijašnjim istraživanjima su potrebe za povrćem bila značajno precijenjene. Kovačić, D. i sur. (2000.): *Proizvodno-potrošne bilance...*, op.cit.

¹⁹⁴ Sellschopp, J., Par, V. (2001.): *The Vegetable Sector Competitiveness Report*. Competitiveness in Croatian Agriculture and EU Accession, MPŠ RH.

¹⁹⁵ Republika Slovenija ima pet istraživačko-pokaznih objekata za primijenjena istraživanja za uzgoj povrća. Borošić, J. (2000.): *Povrćarstvo (stanje, problemi, razvitak)*.

¹⁹⁶ Kao primjer zadrugnog organiziranja može se uzeti područje sjeverne Italije s razvijenim poslovnim udruživanjem povrćara (i voćara), koji pojedinačno proizvode povrće, ali su zajednički podigli prerađivačke pogone za doradu, konfekcioniranje povrća kao i zajednička skladišta i hladnjače, povezano sa sustavom dražbovanja. Žimbek, T., i sur. (2001): *Strateški prioriteti hrvatske poljoprivrede – ograničenja i mogućnosti*.

rješavanje "otpada". (Alternativno prihvati i obrada povrća za doradu i prodaju u skladišno-rashladnim objektima u blizini većih trgovačkih skladišta ili centara uz klasiranje, pakiranje, podhladjivanje, skladištenje i opskrbu tržišta).

- Izgraditi suvremene skladišno-doradbene kapacitete za sušenje povrća, koji će količinom i kakvoćom odgovarati potrebama tržišta. Skladišno-dorađivačke kapacitete organizacijski vezati uz obiteljska poljoprivredna gospodarstva, malo i srednje poduzetništvo, poljoprivredne zadruge¹⁹⁷.

I/III-3.1.6 Ukrasno bilje

Proizvodnja ukrasnog bilja, za razliku od većine proizvodnji u bilinogojstvu, ne trpi zbog razmjerno malih zemljišnih čestica (gospodarstva), pa sadašnja zemljišna struktura zasada ne predstavlja bitan ograničavajući činitelj, premda bi u budućnosti, poglavito za proizvodnju npr. cvijeća na otvorenom, okrupnjavanje površina činilo prednost u ekonomskom i organizacijskom pogledu.

Uvažavajući tradiciju, agroekološke uvjete te postojeću nesamodostatnost u ovoj proizvodnji (uvozna zavisnost), za unapređenje uzgoja ukrasnog bilja bilo bi potrebno poduzeti slijedeće:

- Trajno usavršavanje tehnologije proizvodnje, provedbom sustavnih znanstvenih i primijenjenih istraživanja i edukacijom proizvođača zbog uvođenja inovacija i proširenja asortimenta.
- Nadzor kakvoće matičnog biljnog materijala, redovitom inspekcijom institucija za zaštitu bilja, kako bi se osigurao zdrav materijal za sadnju.
- Dokazivanje sukladnosti proizvoda s postavljenim normama kakvoće (ISO 9002 certifikat).
- Poboljšanje ekonomike proizvodnje, sniženjem proizvodnih troškova, uz ostalo i visokom specijalizacijom u proizvodnji. Poboljšanje tržišne infrastrukture (sustav dražbovanja, sustav distribucije).
- Potpora poslovnom udruživanju vrtlara u interesne udruge¹⁹⁸. Ustanoviti interesno udruženje (proizvodnja, promet, trgovina) cvjećarske i dendrološke proizvodnje.

I/III-3.1.7 Voćarstvo

Polazeći od ustanovljenih problema u voćarstvu, a to je smanjena domaća proizvodnja i uvoz voća, neorganiziranost voćara, nedostatak suvremene tržišne i financijske infrastrukture, nedostatna oprema, poglavito hladnjača i skladišta i drugo, preporučuju se slijedeće aktivnosti:

- Potrebno je hitno izraditi regionalizaciju voćarstva, uvažavajući ekološke uvjete. Temeljem toga treba donijeti prioritetne sortne liste za sve vrste voćaka, koje se u odnosnim uvjetima mogu uspješno uzgajati. Isto tako to treba učiniti za podloge pojedinih vrsta. U tom smislu se predlaže regionalizacija kontinentalnog voćarstva na slijedeća područja: (i) humidne klime sjeverozapadne Hrvatske; (ii) semihumidne klime slavonsko-moslavačko-bilogorskog područja; (iii) semiaridne klime istočno-slavonskog i istočno-podravskog područja; i (iv) perhumidne klime kordunsko banijskog područja¹⁹⁹.
- Regionalizacija mediteranskog voćarstva predlaže se na slijedeća područja: (i) istarsko primorje, (ii) središnja Istra, (iii) hrvatsko primorje s kvarnerskim otočjem, (iv) sjeverna Dalmacija, (v) srednja Dalmacija, (vi) južna Dalmacija, (vii) dalmatinska zagora i (viii) Ravni kotari²⁰⁰.

¹⁹⁷ Proizvodnja, dorada, prerada i tržište navedenih kultura (povrća, ali ljekovitog i aromatičnog bilja) moglo bi biti prepoznatljiv nacionalni projekt od strateške važnosti za budućnost poljodjelstva, prehrambene, farmaceutske, vojne i drugih industrija, ali i izvoza i u razvijene zemlje. Pliestić, Z. (2001.): op.cit.

¹⁹⁸ U gospodarski razvijenim zemljama interesne udruge u vrtlarstvu su pokretači inicijative razvoja svih segmenata ukrasnog vrtlarstva. Vršek, Ines (2000.): *Prijedlog Strategije razvoja ukrasnog bilja (radni materijal)*.

¹⁹⁹ Čmelik, Z. (2001): *Prilog iz voćarstva za izradu Strategije*.

²⁰⁰ Perica, S. i sur. (2001.): *Mediteranska poljoprivreda*.

- Urediti rasadničarsku proizvodnju, kako bi se osigurala najviša kakvoća voćnih sadnica. To se može riješiti (i) usklađivanjem zakonske regulative s odnosnom u EU; i (ii) rješavanje pitanja matičnjaka sorata i podloga (koji sada nigdje ne odgovaraju standardima), kao i čuvanje osnovnog materijala. Podići matičnjake bezvirusnih sorti i podloga²⁰¹.
- Uskladiti standarde kakvoće za voće s onima u EU.
- Očuvati autohtone vrste/sorte voćaka²⁰².
- Kreditnom politikom omogućiti brzu obnovu voćarstva, uz uvjet ispunjenja preporuka navedenih prethodno²⁰³.
- Postojeći sustav novčanih potpora za podizanje suvremenih voćnjaka zamijeniti kreditnim sustavom (po povoljnijim uvjetima).
- Razviti tržišne institucije za utrživanje voća i potaknuti poslovno povezivanje voćara.
- Ukloniti postojeće prepreke razvitka djelatnosti prerade i distribucije.
- Pojačati znanstveno-istraživački rad na uvođenju novih tehnologija u proizvodnju.
- Omogućiti školama i fakultetima nastavno-pokazne objekte.

I/III-3.1.8 Vinogradarstvo i vinarstvo

Kako u Svijetu postoji prevelika proizvodnja vina to bi, s obzirom na postojeće članstvo u WTO i moguće priključenje Hrvatske EU i drugim trgovinskim i gospodarskim savezima i udruženjima, bilo nužno težiti vlastitom prepoznatljivom proizvodu. U tom pravcu u idućih desetak godina treba poduzeti slijedeće:

- Revitalizirati postojeće vinograde do 50 tisuća hektara, uz odnosnu razinu proizvodnje, koju treba sustavno uzdržavati. U srednjoročnom razdoblju (do 10 godina) povećati vinogradarske površine do 70 tisuća hektara, čime bi se zadovoljile količine predviđene bilancom hrvatskih potreba za groždem i vinom²⁰⁴.
- Potrebnu proizvodnju grožđa (odnosno vina) osigurati loznim cijepovima, u većini iz vlastite proizvodnje (manje iz uvoza), podizanjem matičnjaka i osposobljenjem rasadnika u tu svrhu.
- Organizirati proizvodnju svježeg i suhog grožđa za potrebe vlastitog tržišta.
- Izmijeniti, dopuniti i donijeti zakone iz područja vinogradarstva i vinarstva sukladno zakonodavstvu EU. To se odnosi (uz Zakon o poljoprivrednom zemljištu) na Zakon o vinu s pratećim pravilnicima, Zakon o sjemenu, sadnom materijalu i priznavanju sorti poljoprivrednog

²⁰¹ Prema važećem *Zakonu o sjemenu, sadnom materijalu i priznavanju sorti poljoprivrednog bilja*, od godine 2007. u promet (prodaju) će biti dozvoljeno stavljati jedino bezvirusne sadnice. Kako od podizanja matičnjaka do njegove komercijalne iskoristivosti treba najmanje tri godine, to je rješavanje ovog problema vrlo hitno. Čmelik, Z. (2001.): op. cit.

²⁰² Specifična voćarska proizvodnja je dugo godina bila znak prepoznavanja Dalmacije, kao što je to bajam, višnja maraska ili stolna trešnja s prostora Kaštela i Poljica, lijeske u Istri. Moramo znati da svoju najbolju kakvoću ploda, po kojem je postala poznata u svijetu, te dobar izvozni proizvod, maraska duguje upravo područjima Dalmacije (otok Brač, područje Brela i Zadarsko zaleđe). Nažalost, voćarska proizvodnja u ovoj regiji već godinama ima isključivo negativni trend, te će Hrvatska, ako se nešto radikalno ne promijeni, vrlo brzo ostati bez autohtonih voćnih vrsta./sorata. Perica, S. i sur. (2001): op. cit.

²⁰³ Procjenjuje se da bi u kontinentalnom dijelu Hrvatske trebalo podići intenzivne voćnjake i to: 3 000 ha jabuke (80% za potrošnju u svježem stanju); 1 500 ha kruške (70% u svježem stanju); 600 ha šljive (60% svježe); 3 000 ha višnje (uglavnom za preradu); 1 000 ha lijeske; 500 ha oraha; 1 000 ha breskve, nektarine i marelice; i 500 ha trešnje. Proizvodnja voća s navedenih površina mogla bi potpuno zadovoljiti domaću potražnju, uključivši i turističku potražnju te osigurati i određene količine za izvoz. Čmelik, Z. (2001): op. cit.

²⁰⁴ Ukoliko se proces podizanja i revitalizacije vinogradarskih površina može skratiti (do 2007.), bila bi velika sigurnost da s površinama od 50 tisuća vinograda uđemo u EU. Mirošević, N., i sur.(2000.): *Prilog iz vinogradarstva i vinarstva za Strategiju*. Prema prognozi za 2005. godinu, potrošnja vina se procjenjuje na oko 100 tis. tona.

bilja, Zakon o vinogradarstvu i vinogradarskom katastru. Zakonodavno ukloniti preveliki utjecaj države na politiku izvoza vina²⁰⁵.

- Preporuka je da buduća struktura vinarske proizvodnje bude slijedeća: (i) 10% vrhunskih vina; (ii) 40% kvalitetnih vina; (iii) 30% stolnih vina; i (iv) 20% vina za destilat i ocat.
- Potaknuti ulazak inozemnih investicija, što poglavito vrijedi za vinarije koje su djelomično u državnom vlasništvu.
- Razviti prepoznatljivu industriju jakih alkoholnih pića, octa i nefermentiranih proizvoda na osnovi grožđa.
- Unaprijediti zadruge u vinogradarstvu-vinarstvu, poboljšanjem upravljačkih i tržišvenih znanja i usklađivanjem zadružnog zakonodavstva.
- Potaknuti znanstvene i primijenjene projekte. Projekti bi pokrili posebna istraživačka područja kao npr. regionalizaciju vinogradarskih područja sukladno EU, razvitak ekološkog vinogradarstva, istraživanja tehnologije proizvodnje (sadnica, grožđa i vina), vrednovanje i čuvanje genetskih resursa domorodnih (autohtonih) i udomaćenih kultivara vinove loze, selekciju i drugo.
- Razvijati sustav školovanja usmjeren na područje vinogradarstva i vinarstva. Osnovati specijalizirane vinogradarsko-vinarske škole s pratećim edukativnim objektima; razvijati sve načine edukacije poljoprivrednih proizvođača (vinogradara i vinara), djelatnika savjetodavne poljoprivredne službe, i slično.

I/III-3.2 Stočarstvo

Sadašnji proizvodni sustavi stočarske proizvodnje u Hrvatskoj u većini ne osiguravaju isplativost, pa je potrebno prići njihovoj promjeni kao i organizaciji takve stočarske proizvodnje koja će biti u stanju udovoljiti uvjetima sličnim onima u stočarski razvijenim zemljama. Stoga je nužno što prije započeti s preustrojem ove značajne gospodarske grane. Razvitak stočarstva bi tako povećao svoj udio u ukupnoj vrijednosti hrvatske poljoprivrede od sadašnjih 40% na 60-65% (što je prosjek zemalja EU).

I/III-3.2.1 Seleksijski rad u stočarstvu

Provedba aktivnosti u budućem razdoblju u području uzgojnog i selekcijskog rada u stočarstvu treba se odvijati shodno preporukama međunarodnih udruženja za praćenje podrijetla i proizvodnih rezultata kod domaćih životinja (ICAR, INTERBULL, EAAP i duga), kojih je Hrvatska članica. Temeljem propisa EU treba provesti slijedeće²⁰⁶:

²⁰⁵ Postojeći *Zakon o vinu* ograničava izvoz vina prva dva kvalitetna razreda. Nije uloga države da određuje što treba a što ne izvoziti (osim dobara opće sigurnosti), te odluke treba prepustiti tržištu.

²⁰⁶ Ernoić, M. (2000.): *Sadašnje stanje, te potrebe i mogućnosti razvoja i unapređenja uzgoja i selekcije domaćih životinja u Hrvatskoj do 2005. godine.*

- (i) ustanoviti jedinstvenu bazu podataka za sve vrste domaćih životinja;
- (ii) ustanoviti jedinstvene sustave i modele praćenja proizvodnih podataka, kao i provesti procjenu uzgojnih vrijednosti- jedinstvenim uzgojnim programima;
- (iii) uspostaviti djelotvorniju organizaciju udruženja uzgajivača domaćih životinja;
- (iv) stvoriti kvalitetne pretpostavke za organiziranije djelovanje udruženja uzgajivača preko ustroja saveza na nacionalnoj razini i prema vrstama domaćih životinja;
- (v) izgraditi progeno i performance testne stanice za bikove, nerastove, jarčeve i ovnove;
- (vi) dostići da 80% ukupne populacije krava, svinja, ovaca i ostalih vrsta domaćih životinja u Hrvatskoj bude obuhvaćeno kontrolom proizvodnih svojstava²⁰⁷;
- (vii) provoditi analize kakvoće proizvoda (mlijeka, mesa, vune, jaja itd.) sa ciljem ustanovljivanja njegove komercijalne vrijednosti, putem ovlaštenih i neutralnih laboratorija i osoba;
- (viii) opremiti selekcijske službe na županijama odgovarajućom opremom (mjerni uređaji) za mjerenje proizvodnih svojstava;
- (ix) izgraditi ogledno središte za obuku mladih stručnjaka (agronoma) i stočara (edukacijski poligoni).

I/III-3.2.2 Govedarstvo

Postojeći sustav govedarske proizvodnje, s prosjekom od tri krave po gospodarstvu i proizvodnje po grlu od oko 2 300 kg mlijeka po grlu, kao i usitnjenost te nefunkcioniranje tržišta poljoprivrednog zemljišta i sl., ne udovoljava uvjetima razvijenog stočarstva. Kako bi se ostvarili ciljevi kako povećanja proizvodnje mesa tako i mlijeka, kako zbog potreba domaćeg tržišta tako i zbog budućeg pristupa EU, nužno je hitno poduzeti mjere razvitka govedarstva²⁰⁸.

Proizvodnja kravljeg mlijeka

Povećanje proizvodnje odnosno ponude kravljeg mlijeka u Hrvatskoj može se ostvariti poljoprivrednom politikom, koja će uvažiti ključne tehnološke, ekonomske i organizacijske čimbenike razvitka ove proizvodnje.

Osnovni razlozi za povećanje domaće proizvodnje mlijeka su:

- (1) Postojeća nedovoljna proizvodnja mlijeka, što uzrokuje nestašicu mlijeka za zadovoljavanje domaće potrošnje, uključivši i turističku potrošnju. Stoga se oko 25% ukupne količine mlijeka i prerađevina uvozi.
- (2) Porast potrošnje mlijeka u budućem razdoblju. Porastom kupovne moći, potrebe za mlijekom će se povećavati. Veći se porast očekuje za mliječne prerađevine, a manji za svjež mlijeko. (Za 2005.g. se procjenjuju potrebe na oko 900 milijuna. litara, izraženo u svježem mlijeku i mliječnim prerađevinama)²⁰⁹.
- (3) Povećanje količine prodaje mlijeka poljoprivrednika - proizvođača mlijeka – kako bi se maksimizirale moguće proizvodne kvote za mlijeko u slučaju priključenja EU.

U tom pogledu može se pretpostaviti nekoliko scenarija npr.:

²⁰⁷ Uremović, Marija (2000): *Stanje u svinjogojstvu i pretpostavke za razvoj u Republici Hrvatskoj-prilog za Strategiju*.

²⁰⁸ Jakopović, I. (2000): *Doprinos izradi Strategije razvitka poljoprivrede*.

²⁰⁹ Pretpostavka za to je porast BDP *per capita* do 2005. godine od 3% godišnje, bez porasta domicilnog pučanstva i s oko 60 milijuna noćenja stranih turista. (Kovačić, D. i sur. 2000).

- (i) promjena Zajedničke poljoprivredne politike EU u dijelu koji se odnosi na potpore proizvođačima mlijeka, u smislu da se potpore cijeni mlijeka smanje, a povećaju izravna plaćanja stočarima, proizvođačima kravljenog mlijeka i govedskog mesa; ili
- (ii) nastavak postojećeg sustava potpore (najviše do 2007.g.) nacionalnih proizvodnih kvota za mlijeko izravnim plaćanjem.

Postojeće kvote se temelje na prodaji mlijeka u određenom razdoblju. Ustanovljenje budućih kvota za mlijeko i izravnih plaćanja vjerojatno će se koristiti sličnim metodama. (Sustav kvota može uključivati kako broj stoke na jedinicu površine tako i plaćanja po poljoprivrednoj proizvodnoj površini.)

Ostale pretpostavke koje proizlaze iz realnog stanja članstva u WTO su posebice važne a odnose na jače smanjenje uvozne zaštite za mlijeko u odnosu na osnovnu stočnu hranu (žito i koncentрати). Drugim riječima, proizvođači mlijeka će trebati tražiti cjenovno povoljniju stočnu hranu kako bi smanjili proizvodne troškove, primjerice veći udio u stočne hrane travnjaka odnosno pašnjaka i veću uporabu silažnog kukuruza u prehrani krava.

Temeljem navedenog, Hrvatska treba bržim tempom nego dosada povećavati broj goveda odnosno mliječnih krava, kako bi osigurala veću ponudu mlijeka za potrebe domaće potrošnje ali i za buduće mliječne kvote, zbog odnosnih i pretpostavljenih uređenja EU.

Proizvodnja kravljenog mlijeka i nadalje će se razvijati na osnovi intenzivne proizvodnje krme na oranicama, u kojoj će prevladavati kukuruz za silažu, krmni među-usjevi i djetelinsko travne smjese, no uzevši dugoročno sa sve većim udjelom proizvodnje mlijeka temeljeno na stočnoj hrani s prirodnih travnjaka.

Tehnološke pretpostavke povećanja stočnog fonda u govedarstvu i veće proizvodnje mlijeka (i mesa) su:

- (i) veća stopa zadržavanja ženskog podmlatka životinja za uzgoj bređih junica;
- (ii) postići veći postotak telenja iz postojećeg stada krava;
- (iii) povećanje broja teladi i ostvarenje povoljnijeg razdoblja laktacije - po kravi;
- (iv) povećati iskorištenje, dosada slabo iskorištenih ili ne korištenih, travnjaka i pašnjaka. Ti resursi, uz mjere poboljšanja, mogu osigurati dobru gospodarsku osnovicu za troškovno- nižu proizvodnju mlijeka i mesa. Osnovna ograničenja obnove ovih resursa su postojeći proces depopulacije gorskih područja²¹⁰, a zatim i problem ulaganja u ustanovljenje pregonskih pašnjaka, opremanje odgovarajućim objektima i opremom, ali i nerazvijenost komunalne infrastrukture (nestašica vode i struje, slaba prometna povezanost i kakvoća putova i slično). Ne treba zanemariti i činjenicu da je znatan udio gorskih pašnjaka u državnom vlasništvu, što će tražiti i pretpostavku funkcioniranja tržišta zemljištem (koncesija, zakup i prodaja zemljišta);
- (v) poboljšati kakvoću mlijeka sukladno standardima EU; i
- (vi) osuvremeniti uzgojno-seleksijski rad u govedarstvu (način rada kao i obuhvat većeg broja životinja i poljoprivrednih gospodarstava).

Mjere poljoprivredne politike:

- (i) uskladiti strukturu uvoznih i izvoznih uređenja slično onima u EU putem dvostranih trgovačkih sporazuma.

²¹⁰ Kao primjer rješavanja ovog bitnog problema može nam poslužiti primjer iz poticajne politike ruralnog (regionalnog) razvoja Švicarske, koja daje potporu mladim obiteljima koji žele živjeti i privređivati u gorskim, planinskim područjima, s time da se obvežu da tamo ostanu određeni broj godina. (Savezni zakon o novčanoj pomoći poljoprivrednim obiteljima -poljoprivrednim radnicima njihovoj djeci i malim gospodarstvima). Žimbek, T. (1999): *Primjeri pšoljoprivrednog zakonodavstva u drugim zemljama*. Nacrt Zakona o poljoprivredi.

- (ii) približiti strukturu sustava tržišno-cjenovne potpore onoj koja postoji u EU, uz pretpostavku mogućih promjena zajedničke poljoprivredne politike.
- (iii) uvoznom politikom stvoriti olakšice za nabavu mehanizacije za pripremu stočne hrane.
- (iv) unapređenje tržišta stokom, tržišne institucije, tj. unapređenje plasmana (izravna prodaja i sl.). Razviti tržišno-informacijski sustav.
- (v) poboljšati kreditne uvjete za kratkoročne kredite (reprodukcijски materijal) te za dugoročne kredite (podizanje staja, gospodarskih zgrada i kupovinu zemljišta).
- (vi) potpora stočarskim zadrugama; prednosti u tom su u mogućnost lakše i kvalitetnije nabave rasplodne stoke, kreditiranja, utrživanja proizvoda, uključenja u sustav PDV, ali i nabave inputa i zajedničke uporabe specifičnih strojeva, npr. onih za pripremu stočne hrane²¹¹.

Tov goveda

Rješavanje osnovnih problema u tovu goveda proizlazi iz slijedećih pretpostavki:

- (i) Povećanje broja krava te time i veće opskrbe podmlatkom za tov. Povećanje osnovnog stada krava podiže proizvodnju mlijeka i mesa, osiguravajući domaću potrošnju kao i smanjenje uvozne zavisnosti kako za tovnim podmlatkom tako i za govedskim mesom. Kao i u slučaju za mlijeko, što veća brojnost goveda može biti povoljna glede kvota za izravnu novčanu potporu u situaciji priključenja EU.
- (ii) Osiguranje dovoljne, kvalitetne i troškovno povoljnije stočne hrane. Povećana intenzifikacija proizvodnje krmnog bilja na oranicama (zeleni kukuruz za silažu, djeteline i djetelinsko-travne smjese).
- (iii) Veća usmjerenost na izvore stočne hrane, sada nedovoljno iskorištenih, livada i pašnjaka. Potrebno je ostvariti tehnološki napredak unapređenjem travnjaštva i stočarskih tehnologija, koje se na tome temelje. Misli se prvenstveno na proizvodnja teladi za tov, u sustavu "krava-tele" kao i na uzgoj teladi za tov (uz višak teladi iz mliječnih stada krava).

U pogledu tehnoloških poboljšica, one se bitno ne razlikuju od mjera predloženih za proizvodnju mlijeka (veća stopa zadržavanja ženskog podmlatka životinja za uzgoj bređih junica, veći postotak telenja iz postojećeg stada krava, povećanje u broju teladi po kravi, laktacijsko razdoblje itd.).

Potrebno je provesti i mjere za uređenje tržišta stokom, kreditnog tržišta i sl. (navedeno u preporukama za povećanje proizvodnje kravljeg mlijeka).

I/III-3.2.3 Svinjogojstvo

Poteškoće u svinjogojskoj proizvodnji proizlaze iz ograničenja sadašnjeg stanja, koji su više ekonomske negoli tehnološke naravi. Međutim, tehnološka učinkovitost i njezino poboljšanje je važno u svijetlu učinaka na buduću konkurentnost ove proizvodnje²¹².

Slijedeća su ograničenja (a zavisna o sustavu proizvodnje):

Veliki intenzivni proizvođači:

- (i) problemi likvidnosti i financijskih sredstava (krediti) za tekuću proizvodnju;

²¹¹ U zapadno-europskoj poljoprivredi ima podosta primjera da više poljoprivrednika zajednički nabave efikasne (i skupe) strojeve, primjerice samokretni silažni kombajn.

²¹² Kelly, P., Juračak, J. (2001.): *The Pigmeat Sector Competitiveness Report*. Competitiveness in Croatian Agriculture and EU Accession, MPŠ RH.

- (ii) nedostatna financijska sredstva za investicije; i
- (iii) nedostatna fleksibilnost u prilagodbi promjenama na tržištu.

Intenzivno svinjogojstvo obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava:

- (i) nedostatak novčanog kapitala za povećanje poslovanja;
- (ii) problem naplate prodanih proizvoda; i
- (iii) problem nabave inputa (odojci za tov, stočna hrana).

Tradicijska proizvodnja obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava:

- Slični problemi kao u prethodnoj skupini, izraženiji je manjak novčanog kapitala.

Samo-opskrba proizvodnja tovljenika. Odras su tradicije, ali i potreba jeftinije i "domaće" proizvodnje i dorade svinja odnosno prerađevina. Tu nema problema u održavanju proizvodnje (uporaba jeftinih izvora stočne hrane). U budućnosti će se ovaj oblik proizvodnje postupno smanjivati.

Tehnološke i organizacijske pretpostavke poboljšanja:

- (i) Povećanje kakvoće svinja (na liniji klanja). U tom smislu treba promijeniti genetski sastav svinja, prema višem genetskom potencijalu za bolja proizvodna svojstva.
- (ii) Povećanje broja svinja po gospodarstvu, u smislu koncentracije i specijalizacije proizvodnje. Utjecaj ekonomije obujma na povećanje ekonomičnosti proizvodnje.
- (iii) Rekonstrukcija preostalih velikih svinjogojskih farmi u reproduksijske centre. Država bi trebala posebnim mjerama poticati ovaj proces, jer je to u interesu tehnološkog i ekonomskog poboljšanja svinjogojске proizvodnje u budućem razdoblju.
- (iv) Edukacija i opremanje stručne (savjetodavne i selekcijske) službe i edukacija uzgajivača svinja.

Uvjeti i posljedice ulaska Hrvatske u WTO sektora svinjogojstva pokazuju smanjenje carina na svinjsko meso i proizvode u idućem razdoblju no također i na sastojke stočne hrane, s time da je ovo drugo smanjenje manje. Drugim riječima, to znači da će pod uplivom međunarodne konkurencije, cijene svinja odnosno svinjetine i svinjskog mesa vjerojatno pasti više negoli cijena inputa. Odgovor na takvo moguće stanje je potreba za smanjivanjem proizvodnih troškova (prije svega stočne hrane i odojaka za tov), koji se mogu postići tehnološkim poboljšicama, nižim varijabilnim i fiksnim troškovima. U tom pogledu je prednost na intenzivnim obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima, ali uz ispunjenje navedenih pretpostavki tehnoloških poboljšanja, ali i mjera ekonomske odnosno poljoprivredne politike.

Tehnički proizvodni standardi odnose se na povećanje plodnosti krmača i povećanje efikasnosti u konverziji hrane. Na navedeno, utjecaj treba imati poboljšanje proizvodnih svojstava i porast broja svinja pod selekcijom i širenje umjetnog osjemenjivanja krmača. Produktivnije krmače i bolja konverzija hrane osigurava i jeftinije odojke, kao ulazni trošak u tovu.

Preporučena zaštitna cijena za svinje odnosila bi se na ugovorenu proizvodnju, što bi i stabiliziralo tržište (smanjilo crno tržište). Nužno je sustavno riješiti nadzor nad proizvodnjom u svinjogojstvu, počevši od proizvodnje odojaka (krmače) pa sve do krajnje prerađevine, namijenjene potrošaču. U to se treba uključiti veterinarska služba, uzgojno-selekcijska i inspekcijska služba, sve do nadzora prerađevina i prometa.

Bitno pitanje u ovoj proizvodnji je mogućnost kreditiranja (tekuće) proizvodnje, kao i financiranje investicija. Jedno od rješenja vidi se (sukladno primjerima zapadnih zemalja) u interesnom i poslovnom povezivanju proizvođača - uzgajivača svinja u zadruge. Zadruga, kao oblik poslovnog povezivanja, organizirane na lokalnoj razini s štedno-kreditnom djelatnošću (sadašnje udruge nemaju te atribute, premda neke osnivaju tvrtke za poslovanje), mogu u tom pogledu znatno pridonijeti u

poslovnom (financijskom), organizacijskom i stručnom pogledu u razvitku ove djelatnosti. Mogućnost kreditiranja potrebno je povezati s komercijalnim (regionalnim) bankama. Ovaj način organiziranja može pospješiti i uključenje proizvođača u sustav PDV, što bi predstavljalo ekonomsku prednost u poslovanju.

Potrebno je, također, osposobiti moguće korisnike – poljoprivrednike postojećih izvora financiranja i kreditiranja (preko fondova MPŠ i Ministarstva za obrt, malo i srednje poduzetništvo, županijskih fondova za razvitak poljoprivrede) glede bolje obaviještenosti u izradi proizvodnih programa. Tu ulogu treba preuzeti poljoprivredno-informacijski centar MPŠ, poljoprivredna služba i županijske službe.

I/III-3.2.4 Ovčarstvo i kozarstvo

Razvitak ovčarstva i kozarstva u kratkoročnom razdoblju (do 2005. godine) iziskuje mnoštvo aktivnosti kako slijedi:

- Povećati broj grla ovaca i koza.
- Provesti regionalizaciju uzgojnih područja, čime bi se ukazalo gdje su ove proizvodnje gotovo jedino moguće - kao stočarske grane, kojima treba dati prvenstvo.
- Formiranje nukleus-stada za pojedine pasmine ovaca i koza, kao način stvaranja matične populacije.
- Provesti odabir stada izvornih i zaštićenih pasmina ovaca i koza, kao nacionalne biološke baštine. U tom pogledu treba izraditi standarde pasmine te DNA analize (odabranih grla).
- Povećati iskorištenje, dosada slabo iskorištenih ili ne rabljenih travnjaka i pašnjaka. Ti resursi, uz mjere poboljšanja, mogu osigurati dobru gospodarsku osnovicu za troškovno- nižu proizvodnju mlijeka i mesa. Osnovna ograničenja obnove ovih resursa je postojeći proces depopulacije gorskih područja, koji je izgleda teško kratkoročno riješiti bez odgovarajuće potpore države i potrebnom odnosnom legislativom. Tu je bitno provesti prijedloge glede budućeg gospodarenja državnim zemljištem (zakup poljoprivrednog zemljišta uzgajivačima).
- Zbog regionalne disproporcije osiguranja dovoljnih količina kvalitetne stočne hrane, bitno je ostvarenje preporuka uređenja tržišne infrastrukture, burze i dražbe poljoprivrednih proizvoda.
- Uvođenje certifikata o proizvodu koji se stavlja u promet (meso, mlijeko, prerađevine, rasplodna grla), za sva obiteljska poljoprivredna gospodarstva²¹³.
- Organizirati jedinstvenu bazu podataka o broju uzgajivača ovaca i koza, a time o broju grla, što znači da sva grla, bez obzira jesu li uzgojno valjana ili ne, budu označena i upisana u toj jedinstvenoj bazi podataka.
- Kreditnim sustavom ubrzati razvoj ovih grana stočarstva.
- Poboljšati sustav veterinarskih usluga u uzgoju ovaca i koza, poglavito uzgojno-valjana grla, zdravstvenog nadzora od strane države (kao što je to slučaj u govedarstvu i svinjogojstvu).
- Provedba mjera unapređenja ovčarstva i kozarstva, preko organiziranih udruga uzgajivača ovaca i koza te postojećeg Saveza uzgajivača ovaca i koza u Republici Hrvatskoj²¹⁴.

I/III-3.2.5 Konjogojstvo

Uzgojno usmjerenje u hrvatskom konjogojstvu treba se temeljiti na športskim pasminama konja, kao što su to kasači, galoperi i ostali, na konjima za turizam i rekreaciju. Za tu svrhu nužna bi bila konjička

²¹³ Ovdje se misli i na prerađevine, konkretno npr. proizvedeni ovčji i kozji sir, koji nema deklaraciju, a prodaje se izravno na obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima. Problem je u tome što ova gospodarstva nisu registrirana, nisu ni u sustavu PDV, te ne postoje podaci o njihovoj proizvodnji, količini i kakvoći proizvoda, prodajnoj cijeni, itd.

²¹⁴ Sinković, Karmen (2001): op.cit.

akademija (u Đakovu), u kojoj bi se školovao stručni kadar za pripremu i uporabu konja za navedene svrhe.

Uzgoj konja treba se zasnivati na čistokrvnim pasminama i to u ergelama, udrugama te obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima.

Perspektivan uzgoj konja u konjogojskim udrugama i specijaliziranim obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima trebao bi biti kapaciteta od 10 do 20 rasplodnih grla, a kod uzgajivača na manjim obiteljskim odnosno u mješovitim stočarskim gospodarstvima kapaciteta od 3 do 5 rasplodnih grla.

Provedba uzgojno-selektorskog rada u konjogojstvu. Školovani kadar u akademiji provodio bi uzgojno-selektorski rad u konjogojstvu. Tako bi se osigurao dovoljan broj kvalitetnih rasplodnih grla za daljnji uzgoj kao i grla za izvoz. Sva grla bi trebala proći dresuru već prema njihovoj namjeni, pod nadzorom školovanog kadra u (spomenutoj) akademiji²¹⁵.

I/III-3.2.6 Peradarstvo

I/III-3.2.6.1 Tov peradi

Uzimajući u obzir činjenicu stalnog porasta svjetske potrošnje peradarskih proizvoda, naročito piletine i puretine, vrlo je vjerojatno da će potrošnja ovih proizvoda rasti i u Hrvatskoj. Za dosizanje razine sadašnje potrošnje u EU i SAD, hrvatsko peradarstvo bi trebalo udvostručiti sadašnju proizvodnju²¹⁶. Aktualna potrošnja mesa peradi je sada oko 90 tis. tona. Prema prognozi potrošnje prema nižoj inačici u 2005. godini potrošnja mesa peradi iznosila bi 100 tis. tona, a prema višoj inačici 120 tis. tona²¹⁷. Budući da je hrvatska samo-dostatna na mesu peradi, pretpostavke za porast potrošnje, odnosno iz toga i proizvodnje mesa peradi u Hrvatskoj su:

- porast dohotka odnosno kupovne moći;
- povećana kakvoća, asortiment i naglasak na promidžbu dietetske vrijednosti dorađenih proizvoda od pilećeg i purećeg mesa;
- uvođenje proizvodnje na tzv. alternativni odnosno "prirodni" način, uz primjenu manje poznatih vrsta/pasmina peradi, proširenje asortimenta proizvoda (i krug potrošača);
- očuvanje i proširenje uzgoja domaćih pasmina peradi, koji se u nas uzgajaju stoljećima, te tim proizvodima nuditi europske potrošače (uključivši i inozemne turiste) koji traže ekskluzivni proizvod;
- osiguranje dosljedne primjene propisa iz zdravstvene zaštite peradi i higijenske ispravnosti mesa (uvođenje koncepta HACCP);
- razviti financijsko-kreditno tržište za obnovu dotrajalih i izgradnju novih proizvođačkih i prerađivačkih kapaciteta, odnosno stočne hrane i energenata;
- pridonijeti da velike peradarske tvrtke budu nositelji najsloženijih i najskupljih stadija ukupne proizvodnje; i
- na nacionalnoj razini donijeti usaglašene stavove (politike, gospodarstvenika i znanstvenika) o strategiji razvitka peradarstva²¹⁸.

²¹⁵ Rastija, T. (2000.): *Strategija razvoja konjogojstva u Republici Hrvatskoj*.

²¹⁶ Potrošnja mesa peradi *per capita* u 1998. g. bila je u SAD 46,7 kg, u Italiji 19,5 kg, u Njemačkoj 15,0 kg, a u Hrvatskoj oko 13 kg. Za Hrvatsku je procjena prema kojoj su statističkim podacima pribrojene službeno neevidentirane seoske i malo-gospodarstvene aktivnosti (Mužić, S., 2000.). Aktualno se potrošnja mesa peradi - piletine znatno povećava kao odraz supstitucije govedine. (Potrošači smanjuju potrošnju govedine zbog bojazni od zaraze BSE.)

²¹⁷ Kovačić, D. (2000.): *Proizvodno-potrošne bilance...*, op.cit.

²¹⁸ Mužić, S. (2001.): *Peradarstvo, kuničarstvo i krznaši – prilog za Strategiju*.

I/III-3.2.6.2

Proizvodnja jaja

- U proizvodnji jaja vrlo je važna ekonomija veličine, stoga su nužne investicije za povećanje ove proizvodnje. Tu su prije svega nužne državne mjere usmjerene za bolje funkcioniranje kreditnog tržišta, kako bi više poljoprivrednika mogli ostvariti kredit pod tržišnim uvjetima.
- Kako će se cijena jaja, pod utjecajem pada carina, smanjiti više od cijena hrane za perad, jer će za sastojke hrane zaštita biti veća, to je bitno održavati ekonomičnost proizvodnje. Na nju utječe ekonomija veličine, niži varijabilni ali i fiksni troškovi proizvodnje. U tom pogledu je prednost intenzivnih proizvođača – obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava u odnosu na velike sustave.
- Osigurati dosljednu primjenu propisa iz zdravstvene zaštite peradi i higijenske ispravnosti jaja (uvođenje koncepta HACCP).
- Povećanje kakvoće proizvodnje, uvođenje alternativnog, prirodnog načina proizvodnje, za zadovoljenje ekskluzivnog segmenta tržišta.

I/III-3.2.7

Kunići i krznašice

I/III-3.2.7.1

Kunići

S obzirom na mogućnosti izvoza u Europu, ali i povećanja domaće potrošnje, proizvodnju kunića je moguće ostvariti, no uz velika ulaganja u organizaciju prodaje, u promidžbu glede zdravstvene - dietetske vrijednosti mesa kunića (meso bez kolesterola), te argumentima ukloniti neke postojeće neosnovane predrasude o mesu kunića²¹⁹.

I/III-3.2.7.2

Krznašice

Proizvodno i ekonomski, perspektiva uzgoja krznašica, tj. činčile ali možebitno i drugih, zasada izgleda dobro. Postojeći i mogući rizik u ovoj proizvodnji je pokret za dobrobit životinja, posebno naglašen u Europi.

I/III-3.2.8

Pčelarstvo

U budućem razdoblju bi trebalo:

- Potaknuti i pomoći udruživanje pčelara u tržištvu organizaciju, koja bi imala za cilj zajednički nastup na tržištu, kako domaćem tako i međunarodnom. U tome bi kao prioritet trebalo postaviti ekološku proizvodnju meda, zbog povećanja konkurentnosti na tržištu.
- Nužno je povećati zastupljenost ostalih pčelinjih proizvoda u ponudi i plasmanu. Uz ostalo, tu je posebno zanimljiva proizvodnja i ponuda paketnih rojeva.
- Potaknuti ranu proizvodnju matica i rojeva na jadranskom području, kao poredbene prednosti Hrvatske za izvoz ovih proizvoda na međunarodno tržište.
- Organizirati pčelarske prodajne izložbe i natjecanja sa ciljem promidžbe lokalnog meda i poticanja potrošnje meda. Promidžba hrvatskih pčelinjih proizvoda na nacionalnoj razini i u inozemstvu. Uvesti med kao turistički suvenir i slično²²⁰.
- Pokrenuti postupak priznavanja geografskog podrijetla meda (npr. vrste kao jelova medljika iz Gorskog kotara, ružmarin s otoka Visa).

²¹⁹ Mužić, S. (2001.): op.cit.

²²⁰ Kao dobar primjer je mediteranska zemlja – Grčka, u kojoj je u ugostiteljskoj ponudi (restorani) med tradicijski obavezna stavka u jelovniku.

- Potaknuti iskorištavanja resursa paše za pčele na područjima koja se zasada ne mogu na drugi način iskorištavati, npr. minirana područja²²¹.

I/IV MATRICA MJERA -HODOGRAM

U idućem pregledu daje se *Matrica agrarno-političkih mjera za provođenje Strategije razvitka poljoprivrede*. Ova *Matrica* razrađena je po prethodno određenim strateškim prioritetima (područje politike), ciljevima (što ostvariti), mjerama politike (kako ostvariti) te naznakom odgovorne ustanove za ostvarenje naznačenih mjera (tko će provesti navedene aktivnosti).

Ciljevi politike	Mjere politike	Odgovorna ustanova
AGRARNA STRUKTURA		
Povećanje veličine obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava i unapređenje tržišta zemljištem	<ul style="list-style-type: none"> ▪ privatizacija prodajom ili zakupom poljoprivrednog zemljišta u vlasništvu države ▪ izmjena Zakona o nasljeđivanju u dijelu koji se odnosi na poljoprivredno zemljište ▪ integracija podataka katastra i zemljišnih knjiga te njihovo ažuriranje ▪ razvitak zemljišno-tržišnog informacijskog sustava 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ MPŠ, MPULS ▪ MPLS, MPŠ ▪ MPULS, DGU, MPŠ ▪ MPŠ, DGU, MPULS
Modernizacija proizvodnih kapaciteta radi poboljšanja kakvoće proizvoda, sanitarnih uvjeta proizvodnje i zaštite okoliša	<ul style="list-style-type: none"> ▪ kapitalna ulaganja u poljoprivredi 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ MPŠ, komercijalne banke, HBOR, HGA
Poboljšanje dobne i obrazovne strukture poljoprivrednika	<ul style="list-style-type: none"> ▪ potpora ulasku mladih u poljoprivredu ▪ potpora ranijem umirovljenju poljoprivrednika pri čemu korisnik daje poljoprivredno zemljište u zakup/prodaju ▪ stručno osposobljavanje poljoprivrednika za primjenu suvremenih agrotehničkih postupaka i učinkovito upravljanje gospodarstvima te obavljanje dopunskih djelatnosti 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ MPŠ ▪ MPŠ, MRSS, HZMO ▪ HZPSS, MPŠ, obrazovne ustanove
Potpora područjima s težim uvjetima gospodarenja u poljoprivredi	<ul style="list-style-type: none"> ▪ više razine potpore za pojedine programe u područjima s težim uvjetima privređivanja 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ MPŠ
Poticanje dopunskih djelatnosti na poljoprivrednim gospodarstvima	<ul style="list-style-type: none"> ▪ kapitalna ulaganja koja omogućuju razvitak dopunskih djelatnosti 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ MPŠ, MT, MOMSP, HBOR, komercijalne banke, HGA

²²¹ Kezić, N. (2000.): *Uzgoj sive pčele u Republici Hrvatskoj-prilog za Strategiju*.

Ciljevi politike	Mjere politike	Odgovorna ustanova
Razvitak konkurentne poljoprivredno-prerađivačke djelatnosti	<ul style="list-style-type: none"> ▪ okončanje privatizacije poduzeća u kojima država ima vlasnički udjel ▪ prekvalifikacija i dopunsko obrazovanje kadrova u poduzećima ▪ poticanje neposrednih stranih ulaganja u poljo-prerađivačku industriju putem transparentnih natječaja 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ VRH, MG, MPŠ, MPULS, HFP ▪ HZPSS, MPŠ, obrazovne ustanove ▪ MG, MPŠ
Uređenje poljoprivrednog zemljišta	<ul style="list-style-type: none"> ▪ izrada programa uređenja zemljišta - komasacije i njihova provedba 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ MPULS, MZOPU, MPŠ, DGU, MJROG, DUV
Zaštita i nadzor nad uporabom poljoprivrednog zemljišta	<ul style="list-style-type: none"> ▪ unapređenje legislative u području zaštite i nadzora nad uporabom poljoprivrednog zemljišta 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ MPŠ, MZOPU

FINANCIRANJE POLJOPRIVREDE

Razvitak komercijalnog konkurentnog kreditnog tržišta	<ul style="list-style-type: none"> ▪ uključivanje poslovnih banaka u kreditiranje poljoprivrede ▪ školovanje djelatnika HZPSS-a i poljoprivrednika o upravljanju gospodarstvom i oko izrade planova poslovanja ▪ školovanje djelatnika komercijalnih banaka o ekonomici poljoprivrede radi ispravne procjene zahtjeva za kredit ▪ razvitak mehanizama za osiguranje jamstva u postupku dobivanja kredita 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ MPŠ, komercijalne banke ▪ MPŠ, HZPSS, HBOR, MOMSP, komercijalne banke, obrazovne ustanove ▪ MPŠ, HZPSS, obrazovne ustanove ▪ MPŠ, MF, HGA
Poticanje razvitka seoskih/lokalnih štednih i kreditnih organizacija	<ul style="list-style-type: none"> ▪ prilagodba Zakona o štedno-kreditnim zadrugama 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ MOMSP, županije, MPŠ, štedno-kreditne zadruge
Poticanje neformalne financijske strukture	<ul style="list-style-type: none"> ▪ uvesti skladišne potvrde kao prihvatljivo jamstvo za banke/druge kreditne organizacije ▪ unaprijediti tržište zemljišta kako bi se zemljište lakše koristilo kao sredstvo jamstva ▪ poticanje osiguranja sredstava poljoprivrednicima od strane prerađivača i proizvođača inputa 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ MPŠ ▪ MPŠ, MPULS, DGU ▪ HPK, HGK

ORGANIZACIJA TRŽIŠTA

Osiguranje stabilnosti dohotka poljoprivrednika reformom sustava poticaja	<ul style="list-style-type: none"> ▪ razdvajanje ciljeva poljoprivredne i socijalne politike, smanjenje vrsta poticaja, pojednostavljenje administrativnih postupaka, jačanje nadzora nad provedbom sustava, uvođenje srednjoročne sigurnosti u razinama 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ MPŠ, RTSP
---	---	---

Ciljevi politike	Mjere politike	Odgovorna ustanova
	poticaja	
Stabilizacija i jačanje konkurentnosti domaćeg tržišta poljoprivrednih proizvoda	<ul style="list-style-type: none"> reguliranje tržišta putem propisanih cijena, intervencijske kupovine i prodaje, povlačenja proizvoda s tržišta, potpore prodaji i potrošnji, propisivanja obujma proizvodnje, trgovinskih mjera, i donošenjem tržišnih redova 	<ul style="list-style-type: none"> MPŠ, MG
Jačanje gospodarske pozicije Hrvatske na međunarodnom tržištu poljoprivredno-prehrambenih proizvoda	<ul style="list-style-type: none"> sklapanje dvostranih ugovora o slobodnoj trgovini; pridruživanje CEFTA-i; pridruživanje EU; sudjelovanje u nastavku liberalizacije svjetske trgovine unutar WTO-a 	<ul style="list-style-type: none"> MPŠ, MG, MVP, MF MPŠ, MVP, MG, MF MPŠ, MEI, MVP, MG, MF MPŠ, MG, MVP
RURALNI RAZVITAK I ZAŠTITA OKOLIŠA		
Osiguranje primjerenih radnih i životnih uvjeta u ruralnom području	<ul style="list-style-type: none"> mobiliziranje lokalnih grupa radi identificiranja lokalnih potreba; ulaganja u poboljšanje ruralne infrastrukture (ceste, vodoopskrba, električna energija, javne usluge i ustanove); informiranje i obrazovanje; 	<ul style="list-style-type: none"> MPŠ, HZPSS, lokalna zajednica MJROG, MZOPU, MPPV, MZ, MPIŠ, MK, MPŠ HZPSS, obrazovne ustanove
Zaštita i očuvanje kulturnog nasljeđa, poticanje tradicionalnih aktivnosti i inovacija		
Stvaranje uvjeta za povratak i zadržavanje stanovništva na depopulacijskim područjima	<ul style="list-style-type: none"> potpora obavljanju nepoljoprivrednih djelatnosti; potpora proizvodnji tradicionalnih proizvoda; financijska i tehnička potpora lokalnim kulturnim manifestacijama i sajmovima; 	<ul style="list-style-type: none"> MPŠ, MT, MOMSP MPŠ, HZPSS, MT, MOMSP, MK MPŠ, MK, HZPSS, MT
Održiva uporaba prirodnih resursa, očuvanje i zaštita okoliša	<ul style="list-style-type: none"> potpora tehnologiji poljoprivredne proizvodnje prijateljske okolišu i smanjenje uporabe štetnih agrokemikalija potpora programima za očuvanje okoliša s aspekta zaštite poljoprivrednog i šumskog zemljišta informiranje i edukacija potpora udrugama za zaštitu okoliša 	<ul style="list-style-type: none"> MPŠ, HZPSS MPŠ, MZOPU, HZPSS, obrazovne ustanove MPŠ, MZOPU MZOPU, MPŠ, HZPSS
Uravnoteženje regionalnog razvitka	<ul style="list-style-type: none"> regionalizacija poljoprivrede 	<ul style="list-style-type: none"> MPŠ
POSLOVNO POVEZIVANJE U POLJOPRIVREDI I TRŽIŠNA INFRASTRUKTURA		
Prevladavanje nedostataka	<ul style="list-style-type: none"> stručna i novčana potpora zadružnom 	<ul style="list-style-type: none"> MPŠ, HZPSS,

Ciljevi politike	Mjere politike	Odgovorna ustanova
poslovanja malog obujma	organiziranju <ul style="list-style-type: none"> ▪ uključivanje što većeg broja seljačkih/obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava u sustav PDV-a 	MOMSP <ul style="list-style-type: none"> ▪ MPŠ, HZPSS, MF
Podizanje učinkovitosti unutar agro-kompleksa	<ul style="list-style-type: none"> ▪ jačanje sveza unutar poljoprivredno-prehrambenog kompleksa, uključujući proizvodnju inputa, trgovinu i turizam 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ HPK, HGK
Razvitak poljoprivredne tržišne infrastrukture	<ul style="list-style-type: none"> ▪ potpora utemeljenju veletržnica, dražbi i burza ▪ stalna prilagodba međunarodnim standardima kakvoće i klasa poljoprivrednih proizvoda ▪ unapređenje djelovanja tržišnog informacijskog sustava u poljoprivredi 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ MPŠ, MF ▪ MPŠ, MZ, DZNM ▪ MPŠ, TISUP

SIGURNOST PREHRANE

Povećati sigurnost prehrane	<ul style="list-style-type: none"> ▪ usklađivanje zakonske regulative u području kakvoće i zdravstvene ispravnosti hrane s međunarodnim standardima ▪ učinkovitiji nadzor nad kakvoćom i zdravstvenom ispravnošću u proizvodnji i prometu hranom ▪ propisivanje pravila dobre proizvodne prakse u poljoprivrednoj proizvodnji ▪ izrada Akcijskog plana o prehrani i nutricionizmu 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ MPŠ, MZ, DZNM ▪ MPŠ, MZ, DI, DZNM ▪ MPŠ, MZ, MZOPU
Minimiziranje mogućih rizika od genetski modificiranih organizama (GMO)	<ul style="list-style-type: none"> ▪ preventivan pristup u sklopu Zakona o hrani i Zakona o zaštiti prirode 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ MPŠ, MZOPU, MZ, DZNM
Promicanje nutricionistički ispravnog načina prehrane	<ul style="list-style-type: none"> ▪ informiranje i edukacija 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ MZ, MPŠ, obrazovne ustanove, udruge potrošača
Povećanje raspoloživosti ekoloških proizvoda na tržištu	<ul style="list-style-type: none"> ▪ poticanje ekološke proizvodnje i promocija prodaje ekoloških proizvoda ▪ razvitak međunarodno priznatog sustava označavanja kako bi se jasno identificirali ekološki proizvodi 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ MPŠ, HZPSS, MT, MZOPU ▪ MPŠ

INSTITUCIJSKA POTPORA U POLJOPRIVREDI

Prilagodba legislative u području poljoprivrede međunarodnim zahtjevima i standardima	<ul style="list-style-type: none"> ▪ donošenje nove i izmjena postojeće legislative u području poljoprivrede 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ MPŠ
Povećanje učinkovitosti djelovanja upravnih i stručnih	<ul style="list-style-type: none"> ▪ osnivanje niza upravnih i stručnih institucija potrebnih za ostvarenje ciljeva strategije (Nacionalno vijeće za poljoprivredu i seoska 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ MPŠ, VRH

Ciljevi politike	Mjere politike	Odgovorna ustanova
službi	područja, Stručne ustanove u poljoprivredi, Poljoprivredni informacijski centar, Savjet za ruralni razvitak i druge)	
	▪ kadrovsko jačanje i modernizacija upravnih i stručnih službi	▪ MPŠ, pojedine stručne službe
Povećanje učinkovitosti djelovanja udruženja u području poljoprivrede	▪ potpora strukovnom organiziranju poljoprivrednika i osnivanju Hrvatske poljoprivredne komore	▪ MPŠ
Unapređenje rada istraživačkih institucija	▪ potpora istraživanjima usmjerenim na potrebe na terenu putem VIP-a	▪ VIP, MZT, MPŠ
	▪ utemeljenje Nacionalnog instituta za poljoprivredno istraživanje i savjetodavstvo	▪ MZT, MPŠ
Prilagodba programa u skladu s potrebama obrazovnih	▪ izmjena nastavnih programa u srednjim školama i fakultetima te uvođenje stručnog usavršavanja u poljoprivredi van redovnog obrazovanja	▪ MZT, MPIŠ, HZPSS, MPŠ

KRATICE KORIŠTENE U MATRICI MJERA

CEFTA	Srednjoeuropska zona slobodne trgovine između Poljske, Mađarske, Češke, Slovačke, Bugarske, Rumunjske i Slovenije
DGU	Državna geodetska uprava
DI	Državni inspektorat
DUV	Državna uprava za vode
DZIV	Državni zavod za intelektualno vlasništvo
DZNM	Državni zavod za normizaciju i mjeriteljstvo
EFTA	Trgovinski savez između Luksemburga, Norveške, Švicarske i Lihtenštajna
EU	Europska unija
HBOR	Hrvatska banka za obnovu i razvitak
HFP	Hrvatski fond za privatizaciju
HGK	Hrvatska gospodarska komora
HPK	Hrvatska poljoprivredna komora
HSSC	Hrvatski stočarsko selekcijski centar
HZMO	Hrvatski zavod za mirovinsko osiguranje
HZPSS	Hrvatski zavod za poljoprivrednu savjetodavnu službu
MEI	Ministarstvo za europske integracije
MF	Ministarstvo financija
MG	Ministarstvo gospodarstva
MJROR	Ministarstvo za javne radove, obnovu i graditeljstvo
MK	Ministarstvo kulture
MOMSP	Ministarstvo za obrt, malo i srednje poduzetništvo
MPIŠ	Ministarstvo prosvjete i športa
MPPV	Ministarstvo pomorstva, prometa i veza
MPŠ	Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva
MPULS	Ministarstvo pravosuđa, uprave i lokalne samouprave
MRSS	Ministarstvo rada i socijalne skrbi
MT	Ministarstvo turizma
MVP	Ministarstvo vanjskih poslova
MZ	Ministarstvo zdravstva
MZOPU	Ministarstvo zaštite okoliša i prostornog uređenja
MZT	Ministarstvo znanosti i tehnologije

PDV	Porez na dodanu vrijednost
RTSPP	Ravnateljstvo za tržišnu i strukturnu potporu u poljoprivredi
TISUP	Tržišno informacijski sustav u poljoprivredi
VIP	Vijeće za istraživanja u poljoprivredi i seoskom području
VRH	Vlada Republike Hrvatske
WTO	Svjetska trgovinska organizacija

Pojmovnik

Poljoprivreda jest gospodarska djelatnost koja obuhvaća bilnogojstvo, stočarstvo i s njima povezane uslužne djelatnosti, sukladno skupinama 01.1, 01.2, 01.3 i 01.4 Nacionalne klasifikacije djelatnosti.

Poljoprivredni proizvodi jesu proizvodi bilnogojstva, stočarstva i ribarstva te proizvodi prvog stupnja njihove prerade. Popis poljoprivrednih proizvoda naveden je u Prilogu Dodatak I.

Poljoprivredno gospodarstvo jest proizvodno-gospodarska jedinica koja se bavi poljoprivredom, a djeluje kao trgovačko društvo, obrt ili zadruga ako je registrirano za obavljanje poljoprivredne djelatnosti te kao seljačko gospodarstvo ili obiteljsko poljoprivredno gospodarstvo.

Obiteljsko poljoprivredno gospodarstvo ili seljačko gospodarstvo jest samostalna gospodarska i socijalna jedinica temeljena na vlasništvu i/ili uporabi proizvodnih resursa i upravljanju obitelji u obavljanju poljoprivredne djelatnosti.

Poljoprivrednik je fizička osoba na poljoprivrednom gospodarstvu koja se bavi poljoprivredom te posjeduje znanja i vještine o poljoprivredi.

Mjere poljoprivredne politike su državne ekonomske mjere kojima se utječe na ostvarenje ciljeva poljoprivredne politike. Poljoprivredna politika se dijeli u dvije osnovne skupine mjera i: (a) mjere tržišno-cjenovne politike, kojima se djeluje na tržište poljoprivrednih proizvoda i njegovu organizaciju i (b) mjere strukturne politike, kojima se utječe na agrarnu strukturu, tj. strukturu poljoprivrede kojoj se po pravilu pridodaje i seoski prostor. (Uz navedeno, posebno se izdvajaju mjere zemljišne politike kao mjere pospješivanja gospodarenja tim bitnim poljoprivrednim resursom.)

Mjere strukturne politike čini skup mjera kojima se potiče gospodarska učinkovitost poljoprivredne proizvodnje sa ciljem osiguranja stabilnog dohotka i primjerenog životnog standarda poljoprivrednika na seoskom području, te skladan razvitak poljoprivrednih regija i seoskih područja.

Ekonomska struktura poljoprivrede uključuje: *ekonomsku koncentraciju*, kao što je to npr. distribucija poljoprivrednih gospodarstava prema broju i veličini, razina specijalizacije i drugo; *društveno-gospodarske* značajke radne sile, kao što je to dob, stupanj obrazovanja, ali i veličina dohotka ostvarenog od nepoljoprivrednih djelatnosti; i *unutrašnju organizaciju resursa*, kao što je to vlasništvo, način financiranja, međusektorska povezanost, zakonska ograničenja uporabe poljoprivrednih resursa.

Mjere zemljišne politike su skup mjera kojima se utječe na racionalno gospodarenje poljoprivrednim zemljištem kao dobrom od interesa za Republiku Hrvatsku, sukladno važećim zakonskim propisima, uz sustavnu i učinkovitu zaštitu okoliša.

Mjere zemljišne politike obuhvaćaju:

- dodjelu prava korištenja i prodaju poljoprivrednog zemljišta u vlasništvu države;
- unapređivanje gospodarenja poljoprivrednim zemljištem; i
- zaštitu poljoprivrednog zemljišta od onečišćenja.

Novčani poticaji i naknade u poljoprivredi su novčana sredstva Državnog proračuna namijenjena fizičkim i pravnim osobama sa sjedištem ili prebivalištem u Republici Hrvatskoj ako se bave poljoprivredom sa svrhom poticanja poljoprivredne proizvodnje.

Potpora dopunskim aktivnostima na poljoprivrednim gospodarstvima usmjerena je na poticanje seoskog turizma, prerade primarnih poljoprivrednih proizvoda u proizvode veće dodatne vrijednosti, izravne prodaje poljoprivrednih proizvoda i drugih aktivnosti kojima se može ostvariti dodatni dohodak na poljoprivrednom gospodarstvu.

Tržni red je zajedničko ime za uredbe, pravilnike i mjere kojima se utječe na ponudu i potražnju za pojedinim skupinama poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda. *Tržni red* podrazumijeva kombinaciju raznih zaštitnih instrumenata usmjerenih uređenju cjenovne razine poljoprivrednih proizvoda te stabilnosti dohotka poljoprivrednih proizvođača. Ustanovljuju se za pojedine skupine poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda: žito, meso, mlijeko, voće, povrće, vino.

Propisane cijene jesu ciljane, zajamčene i minimalne cijene, koje za pojedine poljoprivredne proizvode propisuje Vlada Republike Hrvatske.

Institucijska potpora obuhvaća djelovanje tijela državne uprave, jedinica područne i lokalne samouprave, ustanova, te različitih oblika stručnog i interesnog povezivanja poljoprivrednih gospodarstava u području poljoprivrede.

Stručno osposobljavanje za rad u poljoprivredi podrazumijeva doškolovanje i stručno osposobljavanje poljoprivrednika kako za njihovo proizvodno preusmjeravanje sukladno tehnološko-tehničkim spoznajama u poljoprivredi tako i za stjecanje i učvršćivanje osnovnih znanja iz područja ekonomike, marketinga i slično, nužnih za učinkovitiju organizaciju i poslovanje gospodarstva.

Anketa poljoprivrednih gospodarstava/kućanstava predstavlja stalno istraživanje na reprezentativnom uzorku obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava/kućanstava, kojom se prikupljaju osnovni podaci o poljoprivrednim i drugim resursima, proizvodnji, primicima i izdacima te dohotu gospodarstava/kućanstava.

Sustav poljoprivrednih knjigovodstvenih podataka je sustav namijenjen praćenju razine i promjena dohotka poljoprivrednog gospodarstva, ocjeni gospodarske učinkovitosti poljoprivredne proizvodnje i analize učinka mjera poljoprivredne politike.

Godišnje (Zeleno) izvješće sadrži ocjenu stanja i gospodarskog položaja poljoprivrede protekle kalendarske godine te prijedloge mjera za slijedeću godinu. U njemu se prikazuje položaj poljoprivrede u hrvatskom gospodarstvu kao i u međunarodnom okruženju. U *Zelenom izvješću* se obznanjuju sve mjere, poticaji i učinci u poljoprivredi, a iskazuju se sveukupno te po županijama i po poljoprivrednim regijama.

Nacionalni program za poljoprivredu i seoska područja je osnova za provođenje poljoprivredne politike, a sadrži kratkoročne i srednjoročne ciljeve, mjere, vremenski slijed i rokove ostvarenja tih ciljeva, očekivane učinke te iznose novčanih sredstava za provođenje mjera poljoprivredne politike.

Reference

Literatura

- Abbott, P.C.(1998): Competitiveness: Theoretical Foundations versus Empirical
Alexandratos, N.(1995): World Agriculture: Towards 2010 An FAO Study, FAO i John Wiley & Sons, Chicester, England
Alston, J.M., Norton, G.W., Pardey, P.G. (1995.): Science Under Scarcity, The Hague, The Netherlands: International Service for Agricultural Research (ISNAR) i Ithaca NY, SAD: Cornell University Press
Anderson, K. (1996): Strengthening the Global Trading System: from GATT to WTO, Centre for International Economic Studies, University of Adelaide
Anderson, K. (1998): Domestic Agricultural Policy Objectives and Trade Liberalisation: Synergies and Trade-offs, OECD Workshop on Emerging Trade Issues in Agriculture, 26.-27. October, Paris
Baban, Lj. (1995): Velika poljodjelska dionička društva, Ekonomski fakultet, Osijek (na hrvatskom i engleskom jeziku)
Baban, Lj. (1997): Svjetsko tržište i njegov utjecaj na poljoprivredu i prehrambenu industriju istočne Hrvatske; Tržište: Vol. 9, br. 12, Zagreb, str. 43-53
Baban, Lj. (1999): Ogleđi iz agrarne ekonomije, Ekonomski fakultet, Osijek

- Baban, Lj. (1999): Stanje i determinante budućeg razvitka poljoprivrede Republike Hrvatske; u zborniku radova: Dugoročna strategija gospodarskog razvoja Hrvatske, znanstveni skup, HAZU, str. 77-93, Zagreb
- Bašić, F., Felak, D., Husinec, R., Majdak, I., Todorić, A., Plačko, Lj. (2000): Sutrašnjica Visokog gospodarskog učilišta u Križevcima na pragu novog milenija, Znanstveni skup s međunarodnim sudjelovanjem u povodu 140. obljetnice poljoprivrednog školstva u Križevcima, Zbornik radova, Križevci
- Bašić, F., Jelić-Mück, V., Grgić, Z. (1995): Environmental analysis, Private farm support services project of FAO-World bank, vlastiti stručni spisi, Rome
- Bašić, F., Tomić, F., Mustapić, Z. (1995): Food Standardisation - Basis of Sustainable Agriculture in Croatia, Proceedings of The Second European Conference on higher Education in Agriculture: Managing Change in the Food-Chain and Environment, p. 191-198, Budapest
- Blanc, M., Perrier-Cornet, P. (1993): Farm Transfer and Farm Entry in the European Community, *Sociologia Ruralis*, Vol. XXXIII, No.3/4
- Božić, M. (1997): Agricultural Development in Croatia, *Est-Ovest*, n. 2, Anno XXVIII, , str. 26-38, ESDEE-Trieste
- Božić, M. (1999): WTO i hrvatska poljoprivreda; u zborniku radova: gospodarske smjernice razvitka hrvatskog poljodjelstva, HAZU i Hrvatsko agronomsko društvo i drugi, str. 57-85, Cavtat
- Božić, M. (2001): Hrvatska i WTO, Hrvatsko poljodjeljsko tržište, Tržništvo, Zagreb
- Božić, M., Berak, Z., Dukić, B., Gelo, R., Mikulecky, J. (1999.,2000): OECD - Country report - Review of Agricultural Policy, Market and Trade Developments
- Božić, M., Gelo, R., Mikulecky, J. (1999): Nominalna i efektivna carinska zaštita u hrvatskoj poljoprivredi, Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva RH, (rukopis), Zagreb
- Butorac, A., Bašić, F., Kisić, I. (1994): Alternativni sustavi gospodarenja i njihov utjecaj na kvalitetu vode, Zbornik znanstvenog skupa "Poljoprivreda i gospodarenje vodama", 53-77, Bizovačke toplice
- Collion, M.H., Kissi, A. (1995): Guide to Program Planning and Priority Setting, The Hague, The Netherlands: International Service for Agricultural Research (ISNAR)
- Corden, W. M. (1997): Trade Policy and Economic Welfare (second edition), Oxford: Clarendon Press
- Croome, J. (1995): Reshaping the World Trading System, A history of the Uruguay Round; World Trade Organisation, Geneva
- Čurik, I., Jurić, I., Đikić, Marija (2000): Zakon o stočarstvu i suvremeni uzgojno-seleksijski rad, referat na znanstvenom skupu "Izazovi hrvatskoj poljoprivredi na početku XXI stoljeća, Zbornik plenarnih izlaganja i sažetaka, HAED
- Davis, B., Lockwood, A., Stone, S. (1998): Food and Beverage Management, Third ed., Butterworth - Heinemann, Oxford
- Defilippis, J. (1993): Obiteljska gospodarstva Hrvatske, A. G. Matoš, Zagreb
- Defilippis, J. (1995): O regionalnoj strategiji razvoja poljoprivrede Republike Hrvatske, *Sociologija* sela br. 33
- Defilippis, J. (1997): "Strategija razvitka otočne poljoprivrede" Nacionalni program razvitka otoka, Ministarstvo razvitka i obnove, Zagreb
- Echeverria, R.G. (1998): Will competitive funding improve performance of agricultural research?, Discussion Paper, Inter-American Development Bank i The Hague, The Netherlands: International Service for Agricultural Research (ISNAR)
- Eyzaguirre, P. (1996): Agriculture and Environmental Research in Small Countries: Innovative Approach in Strategic Planning, England, Wiley
- Franić, R., Berak, Z., Gelo, R. (1999): Measuring State Intervention in Croatian Agriculture; IX European Congress of Agriculture Economists "European Agriculture facing the 21st Century on a Global Context" – Poster Session Abstracts, August 24-28, Warsaw, Poland
- Franić, Ramona, Grgić, Z. (1999) Poslovanje obiteljskih gospodarstava na načelima održive poljoprivrede, Znanstveni skup s međunarodnim sudjelovanjem "Gospodarske smjernice razvitka hrvatskog poljodjelstva" (Economic Development Strategies of Croatian Agriculture), 10.-13. studeni, Cavtat
- Grahovac, P. (1998): Poljoprivredni razvitak i agrarna politika, Zbornik radova: Hrvatsko gospodarstvo, Ekonomski fakultet i Politička kultura, str. 245-266, Zagreb
- Grgić, I., Žimbek, T., Kolega, A. (1999): "Effect of Producer Prices on Production of the Main Agricultural Product in the Republic of Croatia", IX European Congress of Agricultural Economist, Poster, Zbornik sažetaka, August 24-28, Warsaw, Poland
- Grgić, Z., Franić, Ramona, Kisić, I. (1999): Country Report on the Present Environmental Situation in Agriculture. Proceedings, Rome.
- Harvey, D. R. (1997): The GATT, the WTO and the CAP; The Common Agricultural Policy, Uredili: Ritson, C. i Harvey, D.R., CAB International
- Havranek-Lukač, Jasmina, Đorđević, Mina (1999): Istraživačka politika Vijeća za istraživanje u poljoprivredi, Znanstveni skup s međunarodnim sudjelovanjem "Gospodarske smjernice razvitka hrvatskog poljodjelstva" (Economic Development Strategies of Croatian Agriculture), 10.-13. studeni, Cavtat
- Haynes, J. and others (2001): Competitiveness of Croatian Agriculture and EU accession, Landell Mills Limited i MPŠ RH
- Haynes, J., Davidova, S., Kostler, U. (2000): The Experience of other Central and Eastern European Countries in the Transition and EU integration Process, MPŠ RH
- Henk de Haan (1999): The European Agro-Food System and the Challenge of Global Competition ISMEA, June, Roma
- Hubbard, L., Ritson, C. (1997): Reform of the CAP: from Mansholt to MacSharry; The Common Agricultural Policy, Uredili: Ritson, C. i Harvey, D.R., CAB International
- Ingco, M. (1995): 'Agricultural Trade Liberalisation in the Uruguay Round: One Step Forward, One Step Back?' supplementary paper prepared for a World Bank Conference on The Uruguay Round and the Developing Countries, 26.-27. January, Washington, D.C.
- Johnson, D. G. (1973): World Agriculture in Disarray, Macmillan, London (second edition, 1991)

- Josling, T. (1998a): *Agricultural Trade Policy: Completing the Reform*, Institute for International Economics, April, Washington D.C.
- Josling, T. (1998b): *The Uruguay Round Agreement on Agriculture: A Forward Looking Assessment*, OECD Workshop on Emerging Trade Issues in Agriculture, 26.-27th October, str. 2-3, Paris
- Josling, T. J. (1977): *Government Price Policies and Structure of International Trade*, Journal of Agricultural Economics, 28(3), 261-276
- Josling, T., Tangermann, S., Warley, T. K. (1996): *Agriculture in the GATT*, Macmillan Press
- Jovančević, Radmila (1998): *Zajednička poljoprivredna politika Europske unije i razvoj poljoprivrede*, zbornik radova: *Gospodarska politika Hrvatske i Europska unija*, Ekonomski fakultet i Mekronpromet d.o.o., str. 227-251, Zagreb, Urednik: Jovančević, Radmila
- Juračak, J. (2000): *Temeljna obilježja i analiza provedbe Strategije iz 1995. godine*
- Juračak, J., Par, V., Žimbek, T., Žutinić, Đurđica (2000): "Attitudes of Croatian Farmers Regarding Business Cooperation in Agriculture", X World Congress of Rural Sociology, 30 July to 5 August, Rio de Janeiro, Brazil, Zbornik sažetaka.
- Kennedy, P. L., Koo, W. i Marchant, M. (1999): *Key Issues and Challenges for the 1999 WTO Agriculture Round*, principal paper, AAEA Annual Meeting, 8.-11. August, Nashville, TN, USA
- Kolega, A. (1999): *Gospodarske smjernice hrvatskog poljodjelstva u svjetlu svjetskih integracija*; znanstveni skup: *Gospodarske smjernice razvika hrvatskog poljodjelstva*, HAZU, Hrvatsko agronomsko društvo i drugi, str. 7-18, Cavtat
- Kolega, A., Božić, M. (2001.): *Hrvatsko poljodjeljsko tržište*, Tržištvo, Zagreb
- Kovačić, D. (2000): *Hrvatska poljoprivreda za 21. stoljeće*; u zborniku radova: *Hrvatsko gospodarstvo za 21. stoljeće*, Matica Hrvatska, str. 151-173, Zagreb
- Kovačić, D., Žimbek, T., Tratnik, M., Grgić, I. (1998): *Bilančni prikaz stanja i mogućnosti proizvodnje poljoprivrednih proizvoda u Republici Hrvatskoj*, XXXIV. Znanstveni skup hrvatskih agronoma – s međunarodnim sudjelovanjem, Zbornik sažetaka, 25-28. veljače, Opatija
- Masten, R., Mikec, I. (2000): *90 godina Zavoda za zaštitu bilja u poljoprivredi i šumarstvu RH*; Glasnik zaštite bilja, br.1/2000., "Zadružna štampa"d.d., Zagreb
- Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva (1999): *Najvažnija globalna pitanja u oblikovanju hrvatske poljoprivredne politike za 2000. godinu*, rujan, Zagreb
- Mustapić, Z., Bašić, F. (1999): *Posebnosti studija agronomije na Agronomskom fakultetu u Zagrebu na pragu novog milenija*, Zbornik znanstvenog skupa u povodu 100. obljetnice Poljoprivredne škole – Ilok, str. 16-30, Ilok
- Nemanić, Ankica i Raguz-Đurić, Radmila (1999): *Peradarska proizvodnja i obiteljska gospodarstva s obzirom na bolesti peradi*, Zbornik "Veterinarski dani 1997, Veterinarska komora, Zagreb
- Nobil, M., Tomašić, V., Đurić-Bjelić, D., Bašić, F., Begović, K., Balabušić, Đ., Bakal, A., Prelog, N., Hraste, M., (1990): *Evropska ekonomska suradnja-agroindustrijska proizvodnja uključujući zdravu hranu*, rukopis, stručni spisi I R M O, str. 32, Zagreb
- Paarlberg L. R. (1996): *Does the GATT Agreement Promote Export Subsidies?*, The best of Choices, AAEA, Ames, str. 117-122, Iowa, USA, Uredio: Harry W. Ayer
- Par, V. i sur. (1999): "Agrarna struktura i stanje poljoprivrednog sektora." Znanstveni skup s međunarodnim sudjelovanjem: "Gospodarske smjernice razvika hrvatskog poljodjelstva.", Zbornik radova i sažetaka, 10-13-studenog, Cavtat
- Par, V., Žimbek, T., Njavro, M. (2000): "The Legal Foundation of a Cooperatives and Associations in Agriculture, " X World Congress of Rural Sociology, 30 July to 5 August, Zbornik sažetaka, Rio de Janeiro, Brazil
- Radinović, S. (1992): *Robnost poljoprivredne proizvodnje obiteljskih gospodarstava Dalmacije*, Poljoprivredna znanstvena smotra br.3-4, Zagreb
- Radošević, S., Cimeša, M., Lenardić Mira (1993): *Konkurentske prednosti hrvatskog gospodarstva*, Ekonomski pregled, 11-12, str. 683-715
- Stipetić, V. (1999): *Stvaranje ekonomski održivih poljoprivrednih gospodarstava u Hrvatskoj*; u zborniku radova: *Dugoročna strategija gospodarskog razvoja Hrvatske*, znanstveni skup, str. 94-108, HAZU, Zagreb
- Svržnjak, Kristina (2001): *Zemljišna politika u službi dinamičnog razvika hrvatske poljoprivrede*, magistarski rad, Agronomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
- Šarić, A. (1999): *Animalna higijena i stanje okoliša u općini Hrvace*, Magistarski rad
- Tangermann, S. (1995): "Implementation of the Uruguay Round Agreement on Agriculture by the Major Developed Countries", October, UNCTAD, Document ITD/16
- Tangermann, S. (1997): *A Developed Country Perspective of the Agenda for the Next WTO Round of Agricultural Negotiations*, PSIO Occasional Paper, WTO Series Number 5, Ženeva
- Tanić, S., Božić, M. (1996): *Agricultural Sector Reform in Croatia: Background, Objectives and Current Situation. Redefining the Roles for European Agriculture*, VIII EAAE Congress, 3.-7. September, Edinburgh
- Tomić, F., Bašić, F., Husinec, R. (2000): *Obrazovanje u hrvatskoj poljoprivredi*, Znanstveni skup s međunarodnim sudjelovanjem u povodu 140. obljetnice poljoprivrednog školstva u Križevcima, Zbornik radova, 35-52, Križevci
- Tracy, M. (2000): *Hrana i poljoprivreda u tržišnom gospodarstvu*, Uvod u teoriju i praksu, "MATE" d.o.o., Zagreb
- Tracy, M. (1996): *Država i poljoprivreda u Zapadnoj Europi 1880.-1988.*, MATE d.o.o., Zagreb
- Udovčić, I., Matkuš-Cizelj, Ljiljana (2000): *Europski pristupi veterinarskoj problematici*, Zbornik, Drugi hrvatski veterinarski kongres, Cavtat
- Wertheimer-Baletić, Alica (2000): *Predvidive promjene u dobroj strukturi stanovništva Hrvatske*; zbornik radova: *Tržišna demokracija u Hrvatskoj*, str. 13-23, HAZU i drugi, Zagreb-Varaždin
- Zdunić, S. (2000): *U politici prevladavanja depresije hrvatskog gospodarstva*, Ekonomski fakultet, Zagreb (neobjavljen rad)

- Žimbrek, T. (1998): "Agricultural Consultancy Service in Croatia" - contributed paper, Symposium Rural Knowledge Systems for the 21th Century - The Future of Rural Extension in Western, Central and Eastern Europe, 6.-17. July, University of Reading, Cambridge - England and Edinburgh - Scotland
- Žimbrek, T. i sur. (1999): Stanje hrvatske poljoprivrede i ocjena mogućih promjena, sažetak "Okruglog stola", znanstveni skup: Gospodarske smjernice razvitka hrvatskog poljodjelstva, str. 110-121, HAZU, Hrvatsko agronomsko društvo i drugi, Cavtat
- Žimbrek, T., Franić, Ramona, Juračak, J. (2000): Poljoprivredna politika u službi poljoprivrednog i ruralnog razvitka u Hrvatskoj; u studiji: Strategija poljoprivrede – Horizont 2010
- Žimbrek, T., Franić, Ramona, Juračak, Josip (2000): "Strateški prioriteti hrvatske poljoprivrede-ograničenja i mogućnosti." (Plenarno izlaganje), Znanstveni skup s međunarodnim sudjelovanjem: "Izazovi hrvatskoj poljoprivredi na pragu 21. stoljeća", Zbornik plenarnih izlaganja i sažetaka, 8-11 studeni, Poreč
- Žimbrek, T., Par, V. (1999): "Poljoprivredno zakonodavstvo – pogled u budućnost", Znanstveni skup s međunarodnim sudjelovanjem: "Gospodarske smjernice razvitka hrvatskog poljodjelstva.", Zbornik radova i sažetaka, 10-13. studenog, Cavtat
- Žimbrek, T., Žutinić, Đurđica (1996): "Arrangement, Renewal and Development of Rural Areas of Republic of Croatia", 16th Congress of the European Society for Rural Sociology, Prague, Czech Republic, 31th July to 4th August 1995. Zbornik sažetaka i časopis: Eastern European Countryside, No 2-96, p. 59-70, Tourn Poland
- Žimbrek, T., Žutinić, Đurđica, Par, V. (2000): "Socioeconomic Characteristics of Family Farms in Croatia – Look in the Future, " X World Congress of Rural Sociology, 30 July to 5 August, Zbornik sažetaka, Rio de Janeiro, Brazil
- Žutinić, Đurđica, Brkić, S. (1999): Odnos poljoprivrednika (seljaka) prema stručnom obrazovanju u poljoprivredi, Znanstveni skup s međunarodnim sudjelovanjem "Gospodarske smjernice razvitka hrvatskog poljodjelstva" (Economic Development Strategies of Croatian Agriculture), 10.-13. studeni, Cavtat
- Žutinić, Đurđica, Žimbrek, T. (1999): "Agricultural Consultancy, Services and Agricultural Education for Family Farming – View in the Future, IX European Congress of Agricultural Economists, 24.-28th August, Poster, Zbornik sažetaka, Warsaw, Poland

Dokumenti

- Agrarian Land Law in the Western World (1992): ed. by Rosso Grosman, Margaret, Brussaard, W. CAB International
- Agricultural Privatisation, Land Reform and Farm Restructuring in Central and Eastern Europe (1997): ed. by Swinnen, J.F.M., Buckwel, A., Mathys, E., Ashgate
- A Policy Agenda for Reform and Growth – Croatia (2000): February, World Bank
- Agricultural Policy Reform and the Rural Economy in OECD Countries (1998): OECD, Paris
- Anketa poljoprivrednih gospodarstava, glavna anketa – Izvješće. (1999. i 2000.): Zavod za ekonomiku poljoprivrede i agrarnu sociologiju i Zavod za upravu poljoprivrednog gospodarstva, Agronomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu i Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva RH, Zagreb, Voditelji: Žimbrek, T., Par, V.
- Certificazione delle Produzioni Vivaistiche (1999): 14.-15. ottobre, Bari
- Croatian Agriculture at the Crossroads (1996): The ministry of Agriculture and Forestry, Zagreb
- Dugoročna strategija gospodarskog razvitka Hrvatske (1999): Znanstveni skup, HAZU, Zagreb
- Expert Meeting on Agricultural Finance and Credit Infrastructure in Transition Economies (1999): February, Moscow, Russia
- Federal Ministry of Food, Agriculture and Forestry, Germany (1999): 6th East-West Agricultural Forum, WTO and Agriculture in East and West, Berlin
- Gospodarska politika Hrvatske – što i kako u 2000. godini (1999): VII. Tradicionalno savjetovanje, Hrvatsko društvo ekonomista, Opatija
- Gospodarske smjernice razvitka hrvatskog poljodjelstva (1999): Znanstveni skup, HAZU i Hrvatsko agronomsko društvo i drugi, Cavtat
- ISNAR (1998): Financing Agricultural Research
- ISNAR (2000): Priority Setting in Agriculture Biotechnology Research
- Medvladna konferenca o pristupu Republike Slovenije k Europskoj uniji, Pogajalsko ishodišće Republike Slovenije za područje 7 – Kmetijstvo (2000): Ljubljana, Republika Slovenija
- Mogućnosti poslovnog povezivanja u zagrebačkoj poljoprivredi (1998): Gradski ured za poljoprivredu i šumarstvo Grada Zagreba i Zavod za ekonomiku poljoprivrede i agrarnu sociologiju Agronomskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, Voditelj: Žimbrek, T.
- Nacrt strategije zaštite okoliša
- NEAP
- Oblici poslovnog povezivanja u poljoprivredi Grada Zagreba. Ured za poljoprivredu i šumarstvo Grada Zagreba, Zavod za ekonomiku poljoprivrede i agrarnu sociologiju Agronomskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
- Observation, paper prepared for the EAAE/ISHS Seminar on "Understanding Competitiveness: Economic Theory and its Contribution to a Better Understanding of Competitiveness" (1998): 21.-23. April, Apeldorn, Nizozemska
- OECD (1998): Agricultural Policies in OECD countries, Measurement of Support and Background Information 1998, OECD Publications, Paris
- OECD (1998): Agricultural Policies in OECD countries, Monitoring and Evaluation 1998, OECD Publications, Paris
- OECD (1998): Agricultural Policy Reform and the Rural Economy in OECD Countries, OECD Publications, Paris
- OECD (1998): Agricultural Policy, Stocktaking of Achievements, OECD Publications, Paris
- OECD (1998): Agricultural Policy, The Need for Further Reform, OECD Publications, Paris
- OECD (1998): The Agricultural Outlook 1998-2003, OECD Publications, Paris
- OECD (1998): The Future of Food, Long-term Prospects for the Agro-food Sector, OECD Publications, Paris

OECD (1999): Agricultural Policies in Emerging and Transition Economies, Centre for co-operation with non-members, OECD Publications, Paris

OECD (1999): Agriculture at a Glance in Emerging and Transition Economies, Centre for co-operation with non-members, OECD Publications, Paris

Poljoprivreda i proizvodnja hrane u novom europskom okruženju (1994): zbornik radova, Zagreb

Prijedlog strategije razvitka agrara i područja od posebne državne skrbi (2000): Radna grupa Predsjednika Republike za izradu prijedloga strategije razvitka agrara i područja od posebne državne skrbi, lipanj, Zagreb

Proceedings of the Symposium (1998): AERDD-ADAS-SAC, Editor: Wallace, I.

Program mjera za gospodarsku reformu i rast (2000): pregled, Tom 1, veljača, Svjetska banka

Recepimento delle direttive della Commissione n. 93/48/CEE del 23.giugno 1993. n. 93/64/CEE del 21. Settembre 1993. (1997): Relative alle norme tecniche sulla commercializzazione dei materiali di moltiplicazione delle piante da frutto e delle piante da frutto destinate alla produzione di frutto, 14. aprile, Ministero dell'agricoltura, alimentari e forestali decreto ministeriale

Regolamento (CEE) n. 2314/72 Della commissione (1972): 30. ottobre, Gazzetta ufficiale delle Comunità europee

Regolamento (CEE) n. 3296/80 Della commissione (1980): 17. dicembre, Gazzetta ufficiale delle Comunità europee

Regolamento (CEE) n. 822/87 Del' consiglio (1987): 16. Marzo, Gazzetta ufficiale della Repubblica Italiana

Seminar (2001): Robni krediti, "Skladišnica" kao kolateral u robnom financiranju. MPŠ RH i FLAG-Croatia, 7. ožujak

Stanje hrvatske poljoprivrede i ocjene mogućih promjena (1999): Zavod za ekonomiku poljoprivrede i agrarnu sociologiju Agronomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu i Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva RH, rujna, Zagreb, Voditelj: Žimbrek, T.

Strategija i Akcijski plan zaštite biološke i krajobrazne raznolikosti Republike Hrvatske (1999): Zastupnički dom Hrvatskoga državnoga sabora

Strategija razvitka hrvatske poljoprivrede (1995): MPŠ RH i FAO UN, rujna, Zagreb

Studija o pristupnim osnovama za prijem Republike Hrvatske u Svjetsku trgovinsku organizaciju – WTO (1995): Ekonomski institut, veljača, Zagreb

UNCTAD/WTO (1995): Business Guide to the Uruguay Round; International Trade Centre UNCTAD/WTO (ITC)

UN/ECE Izvješće o provedbi zaštite okoliša (EPR)

Uredba o stavljanju u promet materijala za sadnju voćnih sadnica i voćnih sadnica koje su namijenjene proizvodnji voća (1992): 28. travnja, VIJEĆE EEC 92/34

Uvjeti i izgledi ekonomskog razvoja Hrvatske početkom 21. stoljeća (2000): zbornik radova znanstvenog skupa, HAZU, Zagreb

Web site: HZPSS; HSSC

WTO (1994): The Results of the Uruguay Round of Multilateral Trade Negotiations, The Legal Text; GATT Secretariat, World Trade Organization, Ženeva

WTO (1998): 'Process of Analysis and Information Exchange: Chairman's Report', Committee on Agriculture, World Trade Organization, 1. October, Ženeva

WTO (1999): Draft Report of the Working Party on the Accession of the Croatia to the World Trade Organisation, tehnički dokument WT/ACC/SPEC/HRV/1/Rev.3, 12th August

WTO (1999): Technical Note on the Accession Process WT/ACC/7, 10th March

WTO (1999): Working Party on the Accession of Croatia, WT/ACC/SPEC/HRV/1/Rev.3, 22th October

Zaključci "Veterinarskih dana 1999" (1999): Povjerenstvo za zaključke

Zakon o carinskoj tarifi, NN 61/00; Zakon o ekološkoj proizvodnji poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda, NN 12/01

Zakon o lokalnoj samoupravi i upravi, NN 90/92; Zakon o naknadi za imovinu oduzetu za vrijeme jugoslavenske komunističke vladavine, NN 92/96

Zakon o novčanim poticajima i naknadama u poljoprivredi i ribarstvu, NN 26/99; Zakon o otocima, NN 34/99

Zakon o poljoprivrednom zemljištu, NN 54/94

Zakon o pretvorbi društvenih poduzeća, NN 19/91

Zakon o privatizaciji, NN 21/96

Zakon o poljoprivredi, NN 66/01

Zakon o prostornom uređenju, NN 30/94

Zakon o sjemenu, sadnom materijalu i priznavanju sorti poljoprivrednog bilja, NN 131/97

Zakon o stočarstvu, NN 70/97

Zakon o udrugama, NN 70/97

Zakon o veterinarstvu, NN 70/97

Zakon o vinu, NN 34/95

Zakon o visokim učilištima, NN 59/93

Zakon o vlasništvu i drugim stvarnim pravima, NN 91/96

Zakon o vodama, NN 107/95

Zakon o zadrugama, NN 36/95

Zakon o zaštiti bilja, NN 10/94

Zakon o zaštiti okoliša, NN 82/94

Zakon o zaštiti sorti poljoprivrednog bilja, NN 131/97

Antonić Degač K. et al.: Croatian Food and Nutrition Policy. Ministry of Health of the Republic of Croatia, Croatian National Institute of Public Health, Zagreb, 1999.

Byron D.B.: Recommendations from the conference on International Food Trade Beyond 2000. Food, Nutrition and Agriculture; 26: 32-39, 2000.

Divjak S. i Havranek K.: Sigurnost hrane i globalizacija trgovine: Izazov za područje javnog zdravlja. Glasilo DZNM; 11-12: 214-217, 1999.

Taeymans D.: New technologies for ensuring the quality, safety and availability of food. Food, Nutrition and Agriculture; 26: 24-31, 2000.

Van de Venter T.: Emerging food-borne disease: a global responsibility. Food, Nutrition and Agriculture; 26: 4-13, 2000.

Podloge

Baban, Lj. (2001): Strategija razvitka poljoprivrede i slatkovodnog ribarstva Republike Hrvatske (kontinentalno područje)

Bodakoš, D. (2000): Veterinarske usluge – prilog za Strategiju

Bogunović, M. (2001): Pedologija – crtice za Strategiju

Borošić, J. (2000): Povrćarstvo (stanje, problemi i razvitak) – prilog za Strategiju

Božić, M. i sur. (2001): Poljoprivredna politika

Brkić, D. (2000): Strategija razvitka kontinentalne poljoprivrede – segment mehanizacije

Čmelik, Z. (2001): Prilog iz voćarstva za Strategiju

Čuljat, M. i sur. (2000): Prilozi za izradu Strategije razvitka hrvatske poljoprivrede

Ćosić-Dragan S. (2001): Stanje hladnjača u Republici Hrvatskoj (brojčani podaci)

Ernoić, M. (2000): Sadašnje stanje, te potrebe i mogućnosti razvoja i unapređenja uzgoja i selekcije domaćih životinja u Hrvatskoj do 2005. godine

Flauder, S. (2000): Temeljne smjernice razvoja svinjogojstva u Republici Hrvatskoj

Gutzmirtl, Draženka (2000): Preporučeni nacrt za Strategiju razvoja Hrvatskog zavoda za poljoprivrednu savjetodavnu službu

Homen, Z. (2001): Izvješće o stanju u ribarstvu Republike Hrvatske

Ivezić, Marija i sur. (2000): Zaštita bilja (entomologija i fitopatologija) – prilog za Strategiju razvitka kontinentalne poljoprivrede Republike Hrvatske

Jakopović, I. (2000): Doprinos izradi Strategije razvitka poljoprivrede

Jurić, I. (2000): Videnje pristupa izradi Strategije razvitka stabilnosti hrvatskog gospodarstva – poljoprivreda i prehrana

Kalinović, Irma (2000): Zaštita uskladištenih poljoprivrednih proizvoda – prilog za Strategiju

Kezić, T. (2000): Uzgoj sive pčele u Republici Hrvatskoj – prilog za Strategiju

Knežević, M. (2000): Strategija razvitka poljoprivrede Republike Hrvatske, područje: Travnjaštvo

Kolak, I. i sur. (2001): Ljekovito, aromatično i medonosno bilje – prilog za Strategiju

Kolega, A. (2001): Strategija tržišta hrvatskog poljodjelstva

Konzumplik, V. i sur. (2001): Oplemenjivanje bilja

Kovačić, D. i sur. (2001): Proizvodno-potrošne bilance hrvatske poljoprivrede

Ladišić, S. (2000): Strategija razvoja obiteljskih gospodarstava za proizvodnju mlijeka

Lukač-Havranek, Jasmina i sur. (2001): Strategija znanstvenih istraživanja u poljoprivredi

Mioč, B. (2001): Stanje i strategija ovčarstva u Republici Hrvatskoj

Mirošević, N. i sur. (2000): Prilog iz vinogradarstva i vinarstva za Strategiju

Mužić, S. (2001): Peradarstvo, kuničarstvo, krznaši – prilog za Strategiju

Nejašmić, I. (2001): Srednjoročne i dugoročne projekcije broja stanovnika u Hrvatskoj

Opačak, A. (2000): Sadašnji problemi i perspektive slatkovodnog ribarstva u Republici Hrvatskoj

Pažur, K. (2000): Slatkovodno ribarstvo Republike Hrvatske – stanje i perspektive

Perica, S. (2001): Stanje i budućnost maslinarstva u Republici Hrvatskoj

Perica, S. i sur. (2001): Mediteranska poljoprivreda

Plietić, S. (2001): Skladištenje poljoprivrednih proizvoda

Rastija, T. (2000): Strategija razvoja konjogojstva u Republici Hrvatskoj

Sinković, Karmen (2001): Strategija razvoja ovčarstva i kozarstva u Republici Hrvatskoj

Steiner, Z. i sur. (2000): Agregatna potrošnja animalnih proizvoda u Republici Hrvatskoj u 2005. godini

Stjepanović, M. (2000): Krmno bilje na oranicama i travnjaštvo – prilog za Strategiju

Šamota, D. (2000): Zaštita bilja – prilog za Strategiju

Tomić, F. (2001): Stanje i perspektiva melioracija u Republici Hrvatskoj

Tratnik, M. (2001): Konceptija uspostave hladnjača – prilog za Strategiju

Uremović, Marija (2000): Stanje u svinjogojstvu i pretpostavke za razvoj u Republici Hrvatskoj – prilog za Strategiju

Varga, B. (2000): Ratarstvo – prilog za Strategiju

Vidaček, Ž. (2000): Pedosfera – poljoprivredno zemljište Republike Hrvatske (stanje i preporuke)

Vrgoč, D. (2000): Trenutni problemi i zatečeno stanje uljarstva u Republici Hrvatskoj

Vršek, Ines (2000): Prijedlog strategije razvoja ukrasnog bilja (radni materijal)

Žutinić, Đurđica i sur. (2000): Javne službe (usluge) u poljoprivredi

II RIBARSTVO

II/I SLATKOVODNO RIBARSTVO

II/I-1 Prikaz i ocjena zatečenog stanja

Hrvatsko slatkovodno ribarstvo već je više godina suočeno s ozbiljnim problemima, koji su u prvoj polovici devedesetih godina doveli u pitanje i samu njegovu opstojnost. Predratna razina proizvodnje u akvakulturi u nekoliko je godina više nego prepolovljena. To je naravno popraćeno i mnogobrojnim negativnim proizvodnim, financijskim i socijalnim posljedicama. No, uzrok ovim pojavama samo su u manjoj mjeri ratna zbivanja, a znatno više strukturne promjene zbog prelaska na potpuno tržišni način poslovanja. To najbolje potvrđuje slična situacija u svim europskim zemljama u tranziciji, iako prelazak na tržišnu ekonomiju prolaze u mirnodopskim uvjetima. Tako je npr. proizvodnja u mađarskoj ciprinikulturi prije promjena bila desetak tisuća tona veća nego 1995. g., a poznati institut u Szarvasu je zapošljavao čak 250 ljudi, dok ih je 1995. g. ostalo još samo 62, a od bivše imovine još samo 21%. Sličan pad proizvodnje zabilježen je i u svim drugim zemljama, osim Poljske, gdje je i prije sva akvakultura bila u privatnim rukama. Tako je npr. u Bugarskoj proizvodnja pala s 13 000 t na 4 000 t, a u Estoniji s 1 743 t na jedva 400 t.

U osnovi problema koji muče akvakulturu zemalja u tranziciji, pa tako i Hrvatsku, jest prelazak sa socijalističkog na tržišni oblik poslovanja. Ipak, probleme bi se moglo grupirati u nekoliko područja, kao što su globalni problemi, zatim proizvodni, financijski, tržišni i ekološki. Od globalnih tu je još jako ukorijenjen i stari način razmišljanja, koji objektivno nije moguće promijenti samo zakonskim izmjenama. Određeno razdoblje za spoznavanje i prihvaćanje novog, a zatim i prilagođavanje, prirodna je nužnost. Uz to, ponegdje egzistiraju i ozbiljni problemi u zaštiti vlasništva. Poremećeni odnosi onemogućuju i kvalitetnu integraciju proizvodnje, prerade i tržišta.

U sektoru proizvodnje, zbog otežanih uvjeta je došlo do izrazite ekstenzifikacije. Šaranski ribnjaci su obično previše veliki, a održavanje im se zapušta. Uz to, najčešće su izgrađeni na zemljištu čija je prirodna produktivnost niska. Mnoga su ribnjačarstva bila povezana s ostalim poljoprivrednim površinama u kombinatima, što je privatizacijom izgubljeno. Sada moraju nabavljati hranu od domaćih tvornica stočne hrane, čija je kakvoća često loša ili iz uvoza. Uz to, u proizvodnji se često rade i tehnološke greške, kako zbog smanjene motivacije, ponekad neadekvatnog kadra, tako i zbog općenito otežanih uvjeta privređivanja.

U financijskom području se osjeća kronični nedostatak novca. Uvjeti kreditiranja su teški, a kamate velike. Ulaganja u intenzivne oblike uzgoja su postala preskupa, a ekstenzivna trogodišnja, pa i dvogodišnja proizvodnja, uzrok je sporog obrta kapitala. Uz to, raspon cijena između inputa i outputa bitno je pogoršan zbog relativno niskih cijena ribe, a visokih za sva ulaganja u proizvodnju.

Mogućnosti domaćeg tržišta su nedovoljno iskorištene, a konkurencija u izvozu je bitno povećana. U odnosu na proizvođače iz Europske Unije donedavno je za izvoz u ovu zajednicu bilo potrebno platiti još 15-20% veće pristojbe što je gotovo potpuno uništavalo svaku zaradu. Tržište također ne prihvaća velike količine biljojeda, pa je čak primjećeno da i u Kini, s porastom standarda, njihova potražnja opada.

Ekološki aspekti akvakulture su ponekad također nepovoljni. Kakvoća vode kojom se opskrbljuju ribnjaci je često neodgovarajuća, a ponegdje su ozbiljan problem i poplave. Štete od ptica, naročito kormorana, već su više godina vrlo izražene.

Sve ove ekonomske i političke promjene, koje su se u proteklom desetljeću dogodile u Hrvatskoj, su utjecale i na male obiteljske farme da se mnoge među njima priklone i ribarstvu. Većina ih je započela ovaj posao bez ikakvog znanja i iskustva. Prosječna obiteljska farma posjeduje oko 1 ha vodene površine, ima 4 člana obitelji, a prihod povezan s ribarstvom sudjeluje s oko 70% u ukupnom prihodu. Vlasnik je obrtnik četrdesetih godina, koji prodaje oko 3 tone ribe godišnje, prvenstveno kroz restoran

i sportski ribolov, s obzirom da se u današnjoj situaciji najteže zarađuje samo uzgojem riba. Temeljni problemi s kojima se obiteljski ribari suočavaju pri započinjanju aktivnosti u ribarstvu su financijske i savjetodavne prirode.

Slatkovodni ribolov u Hrvatskoj se posljednjih desetljeća razvijao sukladno neospornoj činjenici da se u razvijenim zemljama Europe i Sjeverne Amerike slatkovodni ribolov razvija gotovo isključivo kao sportski ribolov, dok onaj gospodarski praktično nestaje. Ovaj je trend gotovo završen i u Hrvatskoj, a poboljšanjem standarda može biti samo još više naglašen. Tradicijski aspekt ribolova na ovim prostorima (za razliku od mora) očito je pretočen u sportski, što je vidljivo iz velikog broja sportskih ribolovaca, a zanemarivog onih gospodarskih. Time je ujedno naglašen i socijalni aspekt sportskog ribolova, visoko cijenjen svugdje u razvijenom svijetu. Ispravnom edukacijom i nadzorom, ovi ljudi svih profesija koji svakodnevno masovno borave na vodama, mogu biti dobri zaštitari ihtiofaune i prirode uopće, tamo gdje to nekoliko inspektora objektivno teško stigne biti. Isto tako, brojno pojavljivanje sportskih ribolovaca na graničnim vodama ojačava i aspekt nacionalne sigurnosti.

S druge strane gospodarski ribolov na slatkim (kopnenim) vodama ima smisla ukoliko su zadovoljeni neki preduvjeti. Najvažniji među njima je količina raspoložive ribe. Godišnji prirast ihtiofaune koji nije ulovljen po sportskim ribolovcima može se izloviti gospodarskim ribolovom. To je ujedno i jedini način da se na tržištu pojave riblje vrste koje se ne uzgajaju na ribnjacima. Pri tome nekakvo, ali razmjerno malo značenje ima i etnološki i socijalni aspekt gospodarskog ribolova. U tom cilju država ima pravo zaštite određene djelatnosti, ali preuzima i odgovornosti koje iz toga proizlaze.

Argument za gospodarski ribolov je i njegovo provođenje u susjednoj državi. Nikako se ne smije zanemariti da su naše najveće rijeke ujedno i naše granične rijeke. Procjena ribljeg toka i naročito gospodarenje nekim ribolovnim područjem ima puni smisao samo ako se provodi koordinirano za cijeli taj prostor, što naglašava važnost monitoringa.

Ribolov je na Dunavu, kao drugoj po veličini europskoj rijeci, oduvijek imao znatno i višestruko značenje. Svi narodi nastanjeni na njegovim obalama koristili su se ribom kao značajnim dijelom svoje prehrane, a posebno je bila tražena na vjerske blagdane. Danas je ribolovno gospodarenje Dunavom različito u njegova tri područja. U gornjem toku prevladavaju problemi sportskog (rekreacijskog) ribolova i ekoloških rekonstrukcija, u srednjem toku im se u nekoj mjeri pridružuje i problematika gospodarskog (privrednog ili komercijalnog) ribolova, čija važnost dolazi do izražaja u donjem toku. Ove razlike nisu toliko posljedica veličine korita, koliko ekonomske razvijenosti pojedinih država, njihovog ribarskog zakonodavstva, te načina njegovog provođenja.

Posljednjih desetljeća u cijelom toku Dunava zabilježen je drastičan pad ulova riba, ponegdje čak i na samo četvrtinu prethodnog, kao posljedica više antropogenih čimbenika. To su prvenstveno melioracije riječnog korita, izgradnja različitih vrsta pregrada, zatim eutrofizacija vode i unos teških metala, kao i mjestimično vrlo izražen krivolov i prelov riba. Odjeci ovih problema u hrvatskom Podunavlju, nakon njegovog oslobađanja, očituju se u povremenim sukobljavanjima gospodarskih ribara i sportskih ribolovaca koji dovode i do ozbiljnih antagonizama.

U srednjem toku Dunava je registrirano 68 vrsta riba iz 16 porodica. U posljednjih 20 godina uočen je višegodišnji drastični pad razine vode, povezan s usporenim tokom rijeke i smanjenjem poplavnih zona (npr. u području Apatina i Koviljskog rita). Sve ovo uzrokovalo je smanjenje područja za mrijest i ishranu riba. Istovremeno unošene su alohtone riblje vrste i vršen prelov postojećih ihtipopulacija. Uz to, pregrade na Dunavu, a poglavito Đerdap, dovele su gotovo do istrebljenja riba iz porodice jesetrovki (*Acipenseridae*).

S obzirom da je Dunav međunarodna rijeka, vrlo su korisni i podaci koje kontinuirano ima jugoslavenska strana. U strukturi riba uočene su promjene, pa je udio bentivora u ulovu smanjen s 59% na 26%, a udio fitofila s 82% na 48%. Ovome je prvenstveni razlog smanjenje populacije šarana. Ipak, zahvaljujući nasađivanju šarana, bijelog amura i bijelog i sivog glavaša, te zadržavanju stalnog broja ribara, ulov se u jugoslavenskom dijelu Dunava u razdoblju od 1978. god. do 1997. god. uspijeva održavati na oko 900 tona godišnje. Pri tome u gornjem sektoru, koji je za Hrvatsku

najinteresantniji, a obuhvaća prostor od mađarske granice nizvodno do 83. km, ukupni se godišnji ulov kreće između 50 i 60 tona. Nizvodnije, u srednjem sektoru, koji pokriva dužinu od daljnjih 127 km godišnji je ulov 160-180 tona. Izražen po jedinici površine ulov iznosi 60-70 kg·ha⁻¹·god⁻¹. Ove su vrijednosti znatno iznad procijenjenog prirasta u ovom području. On prema Mikuski (1988) iznosi 25 kg·ha⁻¹·god⁻¹, a prema Hristiću (1982) 20-45 kg·ha⁻¹·god⁻¹. Ovi podaci najbolje ukazuju na već prestignutu gornju granicu eksploatacije riba u Dunavu, koja se održava samo zahvaljujući poribljavanju.

II/I-2 Ključni ciljevi

Opći cilj ove strategije je očuvati i razviti samoodrživo hrvatsko slatkovodno ribarstvo, čija će proizvodnja zadovoljiti hrvatske potrebe, kao i realnu inozemnu potražnju, poštujući pri tome tržišne i ekološke zakonitosti.

Posebni ciljevi su sljedeći:

- Slatkovodnu akvakulturu i ribolov prilagoditi načelu održivog gospodarenja.
- Stimulirati i poticati nositelje najpropulzivnijih segmenata slatkovodnog ribarstva, a prema kriterijima onih država među kojima vidimo našu perspektivu.
- Režimom gospodarenja slatkim vodama prilagoditi se europskim i svjetskim asocijacijama.
- Prenamjenom i reorganizacijom osmisliti, osuvremeniti i sačuvati postojeće ribnjačke resurse slatkih voda.
- Proizvodnju u slatkovodnoj akvakulturi u potpunosti prilagoditi zahtjevima tržišta.
- Promišljeno promicati ekološke kriterije uzgoja i gospodarenja otvorenim slatkim vodama, koristeći ih u svrhu marketinške promidžbe kao atraktivnog izvoznog i turističkog proizvoda.
- Definiranje režima gospodarenja otvorenim slatkim vodama temeljiti na stručno-znanstvenim osnovama.
- Organizacijski riješiti funkcionalno i cjelovito gospodarenje otvorenim slatkim vodama, uz njihov trajni monitoring.
- Osvremeniti preradu ribe i omogućiti njeno proširenje na nove subjekte.
- Pomoći razvoj malih obiteljskih ribnjačarskih gospodarstava.
- Pomoći informatizaciju i povezivanje svih proizvodnih, upravnih i znanstvenih sudionika u slatkovodnom ribarstvu.

II/I-3 Strategija

Ciljeve strategije provoditi na sljedeći način:

- Intenzitet uzgoja na šaranskim ribnjačarstvima (dvogodišnji ili trogodišnji sustav) prepustiti zahtjevima tržišta.
- Iskoristiti ekološke prednosti ekstenzivnog oblika uzgoja pogotovo na manje produktivnim dijelovima šaranskih ribnjaka.
- Stimulirati i alternativne oblike iskorištenja pojedinih dijelova šaranskih ribnjačarstava (za sportski ribolov, uzgoj pernate divljači, ugostiteljstvo i dr.).
- Smanjiti, a gdje je moguće i ukinuti, vodoprivredne naknade i naknade za koncesije u akvakulturi, sa ciljem konkurentnosti poslovanja.
- Razmotriti mogućnosti sniženja naknada za obvezne veterinarsko-sanitarne preglede i kontrole.

- Povoljnim kreditnim linijama stimulirati proizvodnju slatkovodne ribe.
- Valorizirati ulogu obiteljskih ribnjačarskih gospodarstava sustavom stimuliranja njihovog razvoja.
- Olakšati proširenje asortimana uzgajanih riba.
- Uspostaviti kontrolu nad ribojednim pticama.
- Stimulirati marketing, istraživanje tržišta i promidžbu slatkovodnih riba i njihovih proizvoda.
- Regulirati prodajno distributivne kanale s cjelogodišnjim pokrivanjem tržišta.
- Uključiti se u međunarodne asocijacije i potpisati međudržavne ugovore o suradnji i slobodnoj trgovini.
- Uspostaviti trajna ribolovna područja za biološki logične cjeline, na kojima će se mjere gospodarenja donositi na temelju znanstvenih procjena i vrednovanja, a uz permanentni monitoring.
- Gospodarski ribolov dozvoliti samo na onim slatkim vodama ili njihovim djelovima na kojima je on izvediv i opravdan s gledišta režima jedinstvenog gospodarenja. Unutar zadanog režima definirati uvjete za njegovo obavljanje. Sustav poticaja ovdje mora izostati, jer se koriste zajednička nacionalna bogatstva.
- U gospodarenju graničnim vodama koordinirati zajednički režim gospodarenja na temelju međudržavnih ugovora.
- Načela provođenja sportskog ribolova na otvorenim vodama definirati iz režima jedinstvenog gospodarenja utvrđenog za određeno područje.
- Inzistirati na vođenju odgovarajuće evidencije, te prikupljanju i obradi statističkih podataka o slatkovodnom ribolovu.
- Stalnim monitoringom nadzirati ovlaštenike ribolovnog prava u provođenju režima jedinstvenog gospodarenja.
- Skrb o iskorištavanju nacionalnog bogatstva slatkih voda bazirati na nužnoj koordinaciji svih sudionika u slatkovodnom ribarstvu.
- Zapošljavanje visokostručnih ribarskih kadrova iz slatkovodnog ribarstva na svim odgovornim mjestima barem na razini županija (ili drugih teritorijalnih jedinica), radi provođenja ove strategije.
- Podizanje razine različitih oblika edukacije svih sudionika u slatkovodnom ribarstvu.
- Zakonsku regulativu prilagoditi provedbi ciljeva strategije slatkovodnog ribarstva.

II/I-3.1 Akvakultura

II/I-3.1.1 Ciprinikultura

Bitna pretpostavka revitalizacije i razvoja ciprinikulture je njezina reorganizacija. To prvenstveno podrazumjeva da se površine velikih ciprinidnih ribnjačarstava svedu u racionalne okvire. Drugim riječima, na postojećim ribnjačarstvima ribnjačarsku proizvodnju treba organizirati samo na onim površinama koje imaju zadovoljavajuće proizvodne karakteristike, tj odgovarajući bonitet. Takve površine moraju imati razvijenu pripadajuću i odgovarajuću infrastrukturu, od pregradnih nasipa, unutarnje i vanjske kanalne mreže, hidroobjekata, gospodarskog dvorišta, transportnih sredstava do prometnica i sl. Proizvodne table takvih ribnjačarstava moraju svojom površinom omogućavati efikasan nadzor i racionalno opsluživanje u svim fazama tehnološkog procesa. Samo tako organizirana proizvodnja može se uspješno i permanentno nadzirati te prilagođavati potrebama tržišta. U prilog ovakvih promjena ukazuju i trendovi kretanja proizvodnosti eksploatacijske površine ribnjaka u nas, gdje je uočen prosječno viši stupanj proizvodnosti površine malih ribnjaka u odnosu na velike za oko

26%. Prosječna proizvodnost velikih ribnjaka kreće se oko 0,54 tone po hektaru korištene površine ribnjaka, dok se kod malih ribnjaka kreće oko 0,68 tona po hektaru. Tako formirani objekti predstavljaju specijalizirane pogone za tržišno orijentiranu proizvodnju slatkovodne ribe (Stickney, 1993). Trenutne površine velikih ribnjačarstava koje nisu prikladne za uspješnu proizvodnju treba prenamijeniti tj. organizirati u neke druge svrhe, kao što su posve ekstenzivna proizvodnja bazirana na prirodnom prirastu, rekreacijski ribolov, surfanje, ornitološki rezervati i sl.. U tu svrhu je nužno provesti temeljitu reviziju i inventuru stanja iz koje bi se razlučilo tko treba biti stimuliran da poveća svoju proizvodnju po proizvodnoj jedinici do tih vrijednosti da je ukupan posao ekonomski isplativ i održiv, a koga treba stimulirati da se više posveti ekologiji. Pitanje prenamjene zemljišta traži temeljitu i široku raspravu budući se radi o vrlo složenom vlasničkom, gospodarskom i ekološkom okruženju. Neke inicijative u tom smjeru već postoje. Tako su Državna uprava za zaštitu kulturne i prirodne baštine i Hrvatsko ornitološko društvo prepoznali šaranske ribnjake kao vrijedna močvarna staništa za koja je sa stanovišta zaštite prirode važno da opstanu na što većoj površini. Republika Hrvatska je i prema međunarodnim konvencijama obvezna štititi ugrožene i rijetke ptice močvarice i njihova staništa. U cilju njihove zaštite Državna uprava za zaštitu prirode i kulturne baštine predložila je da se, osim postojećih, odobre dodatne premije po hektaru ribnjaka za ona ribnjačarstva koja se obvežu na način proizvodnje u skladu s principima zaštite prirode, svedu na minimum naknade u akvakulturi i razmotre mogućnost otkupa pojedinih ribnjaka od strane države (HGK 1997).

U jednostavnim i logičkim uzročno-posljedičnim odnosima viši stupanj proizvodnosti ne donosi i ekonomsko-poslovnu prednost. Ona je ostvariva samo promjenama u dosadašnjoj marketinško-organizacijsko-poslovnoj praksi korištenja ribnjaka u nas posebice onih malih i manjih, obiteljskog tipa, bilo da se radi o pojedinačnoj odnosno globalno granskoj razini. Mogućnosti povećanja potencijalnih površina malih ribnjaka u Hrvatskoj, a u izravnom vlasničkom odnosu obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava, iznosi oko 2000 ha, što čini blizu 22% ukupne sadašnje površine. To su novi mogući potencijali za ostvarenje malih ribnjaka obiteljskog tipa i nove poslovno organizacijske logike korištenja. Moderno reorganizirani postojeći ribnjaci i posebice oni manji obiteljskog tipa s organizacijsko-poslovnim fleksibilnošću najbrži su način mijenjanja uobičajenog načina eksploatacije ribnjaka i poimanja poslovne politike. Ovakav pristup slatkovodnoj akvakulturi u Europi je već poznat. Naime, tranzicijskim promjenama u Srednjoj Europi osim što je za trećinu smanjena proizvodnja slatkovodne ribe znatan je broj velikih ribnjačarstava smanjio i svoje proizvodne površine. S druge strane, važnu ulogu u takvom poimanju slatkovodnog ribarstva odigrao je i rastući sanzibilitet za probleme okoliša pridonijevši popularizaciji kopnenih voda za sportski ribolov, sport i rekreaciju.

Sigurno je da ovakve značajne promjene u poimanju slatkovodnih ribnjačarstava moraju biti potencirane i stimulirane i odgovarajućom zakonskom regulativom.

II/I-3.1.2 Salmonikultura

Salmonidna ribogojilišta organizirana su kao punosustavni pogoni (od mriješta do konzuma) i/ili polusustavni pogoni - samo jedna od uzgojnih faza. Glede tehnoloških zahtjeva cijeli je pogon smješten na relativno maloj zemljišnoj površini, pa je stoga njegova organizacija moguća i na obiteljskom gospodarstvu. Međutim, mnoštvo malih i pretežito samoopskrbnih gospodarstava kojima je poljoprivreda dopunska djelatnost su uglavnom parcijalna, polusustavna salmonidna ribogojilišta, specijalizirana samo za jednu od uzgojnih faza. Obitelji se najčešće odlučuju za fazu uzgoja konzumnih kategorija koja je po osjetljivosti postupka i najjednostavniji dio uzgojnog procesa, a ujedno i produkt svih prethodnih pozitivnih i negativnih učinaka. Proizvodnja je namjenjena lokalnom tržištu konzumne ribe i/ili lokalnim objektima za komercijalno sportski ribolov. Naime, na takvim obiteljskim objektima, osim specijalizirane proizvodnje konzumne ribe, sve se više organizira i komercijalno sportski ribolov. Osim sportskog ribolova takvi objekti nude i dodatne sportsko ugostiteljske sadržaje. Plansko i sustavno osmišljavanje ovakvih objekata preduvjet je ekološkog pristupa poljoprivredi, uz uvažavanje biološke raznolikosti i očuvanja prirode. Time bi se stvorio uravnoteženi odnos između proizvodnje i potrošnje i smanjilo za očuvanje okoliša preintenzivno gospodarstvo. U istom cilju je neophodno i dio

obiteljskih salmonidnih gospodarstava usmjeriti na mrijest tzv. "divljih" salmonidnih vrta i uzgoj nasadnog materijala za poribljavanje otvorenih voda. Uz odgovarajuću podršku (zakonsku, financijsku, političku) ovakva gospodarstva postaju osnovica razvoja ruralnih sredina. U prilog razvoja obiteljskih ribogojilišta ide i pretpostavka da će se upravljanje ruralnim prostorom, demografska i socijalna politika moći uspješno voditi tek nakon što se omogući ostvarenje dohotka poljoprivredne populacije koji će biti na razini dohotka ostalih građana i koji će članovima obiteljskih gospodarstava osigurati zadovoljavajući životni standard.

II/I-3.1.3 Ostali oblici slatkovodne akvakulture

Svakako da u strategiji razvoja slatkovodnog ribarstva treba ostaviti prostora i za druge oblike akvakulture. Oni su značajni kao uzgoj konzumnih organizama za tržište i kao uzgoj nasadnih kategorija glede nasadijanja otvorenih voda radi očuvanja prirodnih populacija. Ova strategija se odnosi kako na alternativne sustave uzgoja tako i na odabir akvatičnih organizama interesantnih za uzgoj. Osim klasičnog uzgoja u zemljanim i betonskim bazenima ovakva akvakultura se može odvijati u kaveznim konstrukcijama, pregradama, zaštićenim dijelovima vodotoka, mrtvajama, akumulacijama i sl. Alternativna akvakultura pruža mogućnost za proširenje asortimana uzgajanih vrsta i njihovo proširenje na nove, u našem uzgoju nepoznate vrste i kategorije riba. Neke od potencijalno interesantnih vrsta su jegulja, jesetrovke, američki somovi, crni amur, tilapije i pastrvski grgeč. Svakako treba razmišljati i o uzgoju slatkovodnih rakova, žaba, kornjača, slatkovodnih školjaka, pijavica i slatkovodnog bilja. Dinamiku razvoja alternativne akvakulture određivat će stupanj stvarnog pomaka u pristupu upravljanja slatkim vodama potaknut promjenama ukupnog načina gospodarenja biološkim bogatstvima i tržišnom orijentacijom. Svakako da će se i ovaj oblik akvakulture morati uklopiti u cjeloviti režim gospodarenja.

II/I-3.2 Ribolov

Ribolov podrazumjeva sve vrste i načine obavljanja lova ribe na svim slatkim vodama osim onih u kojima se vrši nadzirana proizvodnja. Prema Zakonu o slatkovodnom ribarstvu, postoje dvije kategorije ribolova na slatkim vodama. Gospodarski i rekreacijsko-sportski ribolov. Ove se dvije kategorije mogu nazvati i gospodarenjem bioresursima otvorenih i dijela zatvorenih slatkih voda, jer je slatkovodno ribarstvo prije svega određeno raspoloživim slatkim vodama, a tek potom njihovim živim svijetom. Ribolov se na takvim vodama može vršiti jedino u skladu s ribolovno gospodarskim osnovama.

Gospodarski ribolov na slatkim vodama nema visoku gospodarsku vrijednost. Ona je tim više umanjena što je vrijednost ulova na otvorenim vodama većinom ostvarena od lokalnih ribara za vlastitu potrošnju. Time se ulovljena riba troši bez ikakvih dodatnih vrijednosti na njoj kao proizvodu. Stoga se bioresursi naših vodotoka danas prvenstveno koriste u rekreacijske svrhe, a tek potom u gospodarske. Upravo takav je i odnos važnosti gospodarskog i rekreacijskog ribolova na slatkim vodama.

Ribarstvo je vjerojatno jedino područje prirodne državne imovine s kojom se gospodari izravno. Ulogu javne institucije igra državna administracija koja u nijednom pogledu nije neovisna u odnosu na središnju državnu vlast. Stoga su i određeni zahvati u gospodarenju bogatstvima voda (i kopnenih voda i mora) podložni vrlo snažnim utjecajima dnevno-političkih potreba. Sasvim je jasno da takvo gospodarenje nacionalnim bogatstvima dovodi do zakidanja prava svima koji trenutno ne pripadaju vodećim interesnim skupinama, a istovremeno se nanosi šteta samom javnom dobru ili biološkom bogatstvu. Gotovo sve naprednije zemlje, koje imaju ribarstvo kao važniju gospodarsku granu puno pozornosti poklanjaju struci i znanosti. U takvom se okruženju i mjere gospodarenja donose na temelju znanstvenih procjena i vrednovanja, a ne na temelju samih političkih prosudbi.

Na našim slatkim vodama je gotovo čitavo gospodarenje prepušteno ovlaštenicima ribolovnog prava, a to su najčešće ribolovne udruge. A kako država nema specijaliziranu službu za nadzor iskorištavanja vodenih bioresursa, to čine ribočuvari u ime ovlaštenika ribolovnog prava. Gospodarenje se temelji na gospodarskoj osnovi koja je jednokratno izrađena za period od šest godina. Nakon isteka tog roka ovlaštenik ribolovnog prava mora isposlovati novu osnovu koja međutim, ne mora biti kronološki vezana za prethodnu. Moguće nastale promjene na ekosustavu unutar intervala od šest godina model sadašnjeg gospodarenja kopnenim vodama ne valorizira. Na vodama na kojima nema ovlaštenika ribolovnog prava, što je čest slučaj na vodama Jadranskog sliva, nema nikakvog gospodarenja kao niti nadzora, niti zaštite.

Unapređenje i razvoj ribolova i ribarstva uopće ogleđa se u unapređenju i poboljšanju mjera gospodarenja živim svijetom voda. Tek potom se može govoriti o razvitku ribarstva kroz primjenu novih i uspješnih tehnika ribolova, te povećanju ili smanjenju ulova na optimalne vrijednosti. U gospodarenju prirodnim bogatstvima svakako je svrsishodnije primijeniti načelo održivog gospodarenja umjesto načela ekonomičnosti, jer je razina iskorištavanja često određena neprirodnim činiteljem, tj. visokom tržišnom cijenom. Nažalost, odgovarajući režim gospodarenja i iskorištavanja živog svijeta naših voda još uvijek nije uspostavljen kao što nisu utvrđene niti stvarne granice ribolovnih voda i područja. Uz to je odgovornost za zaštitu akvatičnih ekosustava obično van ribarstva.

U percepciji uspješnog dugoročnog gospodarenja bitno je poimanje da su vode s ribama i drugim akvatičnim organizmima nacionalno bogatstvo. Pa iako je to nacionalno bogatstvo obnovljivo ono je s ribarskog gledišta dosta devastirano nespretnim gospodarenjem i neznanjem. To se prvenstveno odnosi na prijelov i unos alohtonih vrsta u određene vodotoke. Ovakve destrukcije su poglavito značajne u vodama s endemičnim vrstama kojih ima u brojnim našim rijekama Crnomorskog sliva i gotovo svim rijekama Jadranskog sliva.

Hrvatska oskudijeva na stajalim vodama, dok su velike površine slatkih voda kultivirane. To je razvidno iz podatka da je ukupna površina toplovodnih ribnjaka veća od ukupne površine umjetnih i prirodnih jezera. Te novostvorene akvatične sredine istovremeno su i neizmjereno bogatstvo i vrlo ranjivi ekosustavi čiji opstanak zahtjeva pravilno gospodarenje.

Veliki dio naših najvećih vodotoka interesantnih za gospodarski ribolov ujedno je i državna granica. U gospodarenju takvim vodama neophodan je koordinirani zajednički pristup sa susjednim zemljama, a na temelju međudržavnih ugovora. Može se pretpostaviti da će zbog globalne tendencije zaštite svih preostalih bioresursa, a koji do sada nisu devastirani antropogenim utjecajem, i budući sporazumi o načinu gospodarenja i upravljanja graničnim ribolovnim vodama biti kreirani u duhu svjetskog trenda zaštite. Time će se dodatno suziti prostor za funkcioniranje gospodarskog ribolova na slatkim vodama. Koordinacija među državama traži na takvim zajedničkim vodama i veću nazočnost državnih mjera gospodarenja i veći državni nadzor. Osim toga, prednosti takvih voda s izravnim upravljanjem države očitovale bi se i u redefiniciji odnosa gospodarskog i sportskog ribolova na onim vodama na kojima je gospodarski ribolov izvediv i opravdan. Prednosti takvih voda bi se očitovale i na pojednostavljenom pristupu ribolovaca tim vodama, a poglavito ribolovaca-turista.

Dodatni problem s kojim se susreće ribarstvo su i ograničene količine slatke vode što dovodi do natjecanja između raznih korisnika i uporabe vode za široki dijapazon ekonomskih i socijalnih namjena. Mnoge od tih namjena su temeljne za funkcioniranje modernog društva, a ekonomski su tako značajne da njihovo ograničavanje u cilju zaštite postaje samo hipotetsko. Prednost imaju poljoprivreda, domaćinstva i hidroelektrane kojima je uporaba vode zagarantirana zakonom kao prioritetna. Ribarstvo ima manji značaj zbog poimanja da su alternativni korisnici značajniji za društveni boljitak. Pretpostavlja se da će problem korištenja vode i prostora za ribarstvo svakim danom bivati sve naglašeniji. Takvi će trendovi doprinijeti popularizaciji eksploatacije kopnenih voda za sportski ribolov, sport i rekreaciju. Gotovo jedino što može biti učinjeno za zaštitu akvatičnih ekosustava u većini slučajeva je držanje antropogenih intervencija u minimumu i ograničavanje njihovog učešća. Svakako da bi i specifična, dobro osmišljena zakonska regulativa doprinijela ovakvoj zaštiti i svekolikom bržem razvoju ribarstva. Naime, država je ta koja mora osmisliti određenu

strategiju racionalnog gospodarenja prirodnim bogatstvima od općeg nacionalnog interesa, usklađujući ju s općom strategijom svojega sveukupnog razvoja. Oni koji steknu pravo na korištenje tih nacionalnih bogatstava moraju utvrđenu strategiju striktno provoditi. Pridržavanje dogovorene strategije treba nadzirati neprekidnim i trajnim monitoringom tj. praćenjem izvršavanja preuzetih obveza. Time će se istodobno eliminirati socijalni, a naglasiti tržišni pristup gospodarenju. Trajni monitoring stručnih ovlaštenih institucija jamčit će i jedini ispravan pristup izradi razvojnih planova gospodarenja i pratećih revizija, a prikupljeni relevantni podaci omogućit će racionalno gospodarenje nacionalnim bogatstvom, za dobrobit svih njegovih vlasnika. U tu svrhu potrebno je uspostaviti trajna ribolovna područja na temelju bioloških karakteristika (slivovi). Sustavni, znanstveni pristup u praćenju takvih područja pružat će sve potrebne podatke za ocjenu trenutnog stanja i potencijalnih mogućnosti gospodarenja. Uz navedene pretpostavke sve ribolovne vode bile bi objedinjene jednakim gospodarskim režimom sa stalnim nadgledanjem i koordiniranim gospodarenjem, bez obzira da li su nekome dodjeljene na gospodarenje ili ne. Takav režim predviđa i posebno zaštićena područja kao i posebni tretman onih zatvorenih voda koje su u privatnom vlasništvu ili onih zatvorenih voda koje predstavljaju jednu zasebnu gospodarsku cjelinu.

Sportski ribolovci, rekreativci su glavni sudionici u ribolovu i najbrojnije zastupljena populacija korisnika slatkih voda. Okupljeni su u ribolovnim udrugama koje su najvećim dijelom i ovlaštenici ribolovnog prava, te im je prepušteno gotovo čitavo gospodarenje slatkim vodama. Zbog njihove odgovorne zadaće potrebno je na njih utjecati podizanjem opće ekološke i ribarske kulture i edukacije. To se poglavito odnosi na one pojedince i skupine koji imaju određenu natprosječnu sklonost i sveznadarstvo prema ribarstvu. Naime, gospodarenje nacionalnim bogatstvima nije i ne može biti socijalna kategorija. Svakako da su u tu svrhu poželjne i različite promidžbene aktivnosti s edukativnim karakterom. Prvenstveno je potrebno potaknuti, razviti i njegovati stvarni duh sportskog ribolova. Nadalje je neophodno razviti naviku vođenja potpunije ribolovne statistike kao temelja svakog smislenog i prihvatljivog načina gospodarenja biološkim bogatstvima. Glavni dio zahvata jedinstvenog režima gospodarenja, obveza transfera informacija i znanja, prikupljanja i obrade statističkih podataka i dr. zahtjeva angažman teritorijalno ustrojenih agencija (Ribolovnih saveza) koje moraju pokrivati sve dijelove zemlje, a okupljene su u središnju agenciju (Hrvatski sportsko ribolovni savez). U mnogo slučajeva se pokazalo da je lociranje središnje agencije u centru imalo prednosti jer u protivnom dolazi do velike nekoordiniranosti, visokih troškova interne komunikacije, zanemarivanja pojedinih sektora i administrativnih poteškoća.

Tek onda kada se promjeni ukupan način gospodarenja biološkim bogatstvima svih slatkih voda dogodit će se i stvarni pomak u pristupu upravljanja slatkim vodama.

II/I-3.3 Prerada ribe

U Hrvatskoj se već tradicionalno prerađuje riba u specifičnim pogonima (tvornicama) za preradu ribe. Unatoč postojeće tradicije još uvijek nisu prepoznate mogućnosti prerade ribe unutar obiteljskog gospodarstva. Takva dodatna djelatnost povećala bi ponudu obiteljskog gospodarstva na vlastitom objektu i lokalnom tržištu, povećala bi njegovu zaposlenost, prvenstveno u vrijeme mirovanja ostalih aktivnosti, povećala bi profitabilnost samoopskrbnog domaćinstva, smanjila pritisak na gradove i pomogla razvoju ruralnih sredina i cijelog agrara. Obiteljsko gospodarstvo, vrlo fleksibilno u svojoj poslovnosti usmjerit će se na onu razinu prerade koja će se u datom trenutku najbolje uklapati u njegovu marketinško-organizacijsko-poslovnu praksu. Osim ponude klasičnih proizvoda riboprerađivačke industrije pružat će se mogućnost i za oblikovanje ekskluzivnih proizvoda s prepoznatljivim geografskim obilježjima kraja u kojem su nastali.

Za realizaciju strategije poticanja prerade ribe na obiteljskim gospodarstvima nužno je toj namjeni prilagoditi i određenu zakonsku regulativu. Takva regulativa bi morala stupnjevito tretirati spomenutu problematiku, razlikujući preradu za potrebe vlastitog gospodarstva i nekog užeg tržišta od proizvodnje za šire državno, pa i međunarodno tržište. Ovdje nisu upitni kvaliteta i sanitarni zahtjevi

prema konačnom proizvodu već minimalni uvjeti uopće za pokretanje i reguliranje takve, prvenstveno dodatne proizvodnje.

II/I-3.4 Edukacija

Postojeći sustav edukacije svojim programima u potpunosti pokriva i zadovoljava sve potrebe hrvatskog slatkovodnog ribarstva na svim razinama naobrazbe, od ribarskih radnika do ribarskih znanstvenika. Sasvim su otvorene i mogućnosti eventualnih dopunskih tečajeva za sve kategorije potencijalnih sudionika u ribarstvu, što bi trebalo dodatno stimulirati. Glede percepcije razvoja našeg slatkovodnog ribarstva postojeći edukativni sustav u ribarstvu još će dugi niz godina zadovoljavati sve njegove potrebe.

Pojmovnik

Slatkovodno ribarstvo: Uključuje sve aktivnosti akvakulture, ribolova, prometa i prerade slatkovodne ribe i drugih akvatičnih organizama.

Akvakultura: Uzgoj akvatičnih organizama (životinja i biljaka) u prirodnom ili kontroliranom okolišu.

Ciprinikultura: Uzgoj šarana u monokulturi ili u polikulturi s drugim vrstama riba.

Salmonikultura: Uzgoj pastrvskih vrsta riba.

Alternativna akvakultura: Uzgoj nekonvencionalnih vrsta riba i ostalih akvatičnih organizama.

Ribolov: Dozvoljeno obavljanje lova ribe (uz propisane vrste i načine) na svim slatkim vodama, osim onih u kojima se vrši nadzirana proizvodnja. Može biti gospodarski i sportsko-rekreacijski.

Prerada ribe: Ukupnost ekonomične primjene bioloških, fizikalnih, kemijskih i tehničkih zahvata kojima je svrha da se svježa riba prevede u polutrajne ili trajne prerađevine, uz istodobnu racionalnu iskorištenost svih otpadaka.

Reference

- Aganović M. (1979): Salmonidne vrste riba i njihov uzgoj. IGKRO Svjetlost, Sarajevo
- Aničić B., Aničić I., Treer T., Safner R. (2000): Family sport and recreational fish farms within the natural landscape. Abstracts of EIFAC Symposium on Fisheries and Society, Budapest, Hungary, 1-3 June 2000, pp 22-23
- Bacalbasa-Dobrovici N., Razlog G., Ciolac A. (1998): Ecological problems of the Danube fishery. Fisheries management in the Danube river basin, Galati, 62-63
- Bardach J. E., Ryther J. H., McLarney W. O. (1972): Aquaculture. John Wiley & Sons, New York, 868 pp
- Dujmušić A. (2000): Hrvatsko ribarstvo ispod površine. Rabus Media, Zagreb, 215 pp
- Holčík J. (1998): Impact of the Gabčíkovo water works construction and operation on the recreational fishery in the Slovak segment of the Danube river. Fisheries management in the Danube river basin, Galati, 64-65
- Holoker I. (1999): I ponovno s mrežama. Športski ribolov, 4:11-13
- Hristić Đ. (1982): Ribarstvo na otvorenim vodama. U: Habeković D. (ur.): Slatkovodno ribarstvo. Ribozajednica & Jumena, Zagreb, 405-438
- Maceljčki M., Igrc-Barčić J. (1999): Homo economicus ili Homo ecologicus? Zbornik radova znanstvenog skupa "Gospodarske smjernice razvitka hrvatskog poljodjelstva", Cavtat
- Maletin S., Djukić N. (1998): Structure of fish community in Yugoslav part of Danube. Fisheries management in the Danube river basin, Galati, 66-67
- Mero D., Patriche N., Billard R. (1998): Les pecheries d'esturgeons dans le Danube Roumain entre Isaccea et Calarasi. Fisheries management in the Danube river basin, Galati, 45-46
- Mikuska J. (1988): Aneks ribolovnoj gospodarskoj osnovi Zajednice sportskih ribolovnih društava Beli Manastir. ZSRD Beli Manastir, Beli Manastir
- Mrakovčić M., Kerovec M. (1997): Slatkovodne ribe i kružnoust Hrvatske. Športski ribolov, 2:14-16
- Safner R., Treer T., Aničić I. (1994): Akvakultura u novom okruženju. Zbornik radova znanstvenog skupa, Poljoprivreda i proizvodnja hrane u novom europskom okruženju, 249-260, Zagreb, 15.-16. Prosinac 1994
- Safner R., Treer T., Aničić I., Piria M. (2000a): Mogućnosti poslovanja malih obiteljskih ribnjaka. Ribarstvo, 58 (2), 55-62

- Safner R., Treer T., Aničić I., Piria M., Aničić B., Tratnik M. (2000b): Ekonomski, tehnološki i ekološki parametri poslovanja malih obiteljskih ribnjaka. Zbornik plenarnih radova i sažetaka Znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem "Izazovi hrvatskoj poljoprivredi na početku stoljeća", 172-173, Poreč, 8.-11. studeni 2000
- Stickney R. R. (1993): Culture of nonsalmonid freshwater fishes. CRC Press, Boca Raton
- Thorpe J. E., Gall G. A. E., Lannon J. E., Nack C. C. (1995): Conservation of fish and shellfish resources. Academia Press, London
- Timarac Z. (1999): Prednost športskom ribolovu. Športski ribolov, 4:44-48
- Treer T. (1993): Svjetski simpozij o šaranu. Ribarstvo, 48: 156-157
- Treer T. (1996): Problemi slatkovodne akvakulture u zemljama u tranziciji (The problems of fresh-water aquaculture in the countries in transition). Book of papers, 24-26, Fish farming days, Osijek – in Croatian
- Treer T. (1999): Sutrašnjica ribarstva na području Hrvatskog Podunavlja. Zbornik radova znanstvenog skupa "Smjernice razvitka poljoprivrede zapadnog Srijema na pragu novog milenija", Ilok, 22. listopada 1999., 244-249
- Treer T., Safner R., Aničić I. (2000): The analysis of small family commercial fish farms in Croatia. The Journal of Central European Agriculture, 1: 9-13
- Treer T., Safner R., Aničić I., Kolak A. (1999): Ribolovno gospodarenje Podunavljem. Ribarstvo, 57: 171-179
- Treer T., Safner R., Aničić I., Lovrinov M. (1995): Ribarstvo. Globus, Zagreb, 463 pp
- Turk M. (1998): Hrvatsko slatkovodno ribarstvo u godini 1997. Ribarstvo, 56: 101-113
- Varadi L. (1996): Hungary: National report on fish farming industry. Handbook of short communications and national reports, 133-138, Future trends of aquaculture development in Eastern Europe, Budapest
- Varadi L. (1999): Possibilities and limitations of fish farming in the Republic of Hungary. Book of abstracts, 12, Fish farming days, Osijek
- Vasilescu G. (1998): The influence of the anthropic impact on the ichthyofauna from the upper sector of the Romanian Danube. Fisheries management in the Danube river basin, Galati, 72-73
- HGK (1997): Obilježja akvakulture u Hrvatskoj. HGK, Sektor za poljoprivredu, prehrambenu industriju i šumarstvo, Zagreb, 12 pp

II/II MORSKO RIBARSTVO

Morsko ribarstvo uključuje niz međusobno povezanih i međuovisnih djelatnosti. Tu je gospodarski, ali također mali i rekreacijsko-športski ribolov. Na ribolov se izravno naslanja prerada ribe s nizom aktivnosti u prometu kao što su specijalizirani transporti, sabirni i otpremni centri. Tu su uključeni i drugi prateći sadržaji poput ribarskih luka, brodogradnje i brodoremonta, tvornice za proizvodnju mreža, ribarskih alata i drugog ribarskog materijala. Novija djelatnost u morskom ribarstvu je uzgoj ribe i drugih morskih organizama (marikultura), opet s nizom pratećih aktivnosti koje ova djelatnost veže na sebe. S ribolovom predstavlja zaokruženu cjelinu u programima proizvodnje hrane iz mora, s tom razlikom što njena ekspanzija nije uvjetovana ograničenošću živih prirodnih bogatstava (prelov) nego prvenstveno prostornim, ekonomskim, a napose tržišnim datostima.

Premda potencijalno važan sektor u proizvodnji hrane, hrvatsko ribarsko gospodarstvo trenutno malo participira u ukupnom društvenom proizvodu. Međutim, premda u skromnim razmjerima, ovo je jedna od rijetkih djelatnosti u agrokompleksu Hrvatske koja ostvaruje pozitivnu deviznu bilancu s 0,8% izvoza i samo 0,4% uvoza. Na nacionalnom planu, potrošnja ribe i ribljih proizvoda se procjenjuje na svega 8kg po glavi stanovnika što je dva puta manje od prosječne potrošnje u svijetu, 16 kg per capita/god., odnosno u zemljama našeg neposrednog okruženja (u Sredozemlju 18 kg/per capita/godina).

Zbog neadekvatno usmjerene i vođene gospodarske politike, morsko ribarstvo u cjelini koristi se tek dijelom resursa koji mu stoje na raspolaganju. U zatečenom vremenu, ono prolazi kroz krizni proces kojega, uz nepovoljnu ekonomsku situaciju, opterećuje smanjenje biozaliha nekih gospodarski važnih vrsta riba i velika konkurentnost uz neravnopravan položaj na europskom tržištu za proizvode marikultura i prerade ribe. U situaciji smanjenog ulova važnijih pridnenih vrsta, za očekivati je povećanje proizvodnje ribe, osobito školjkaša kroz uzgoj, pri čemu je nužno uspostaviti sustav mjera koje će taj proizvod učiniti da bude primjeren traženim ekološkim standardima, konkurentan na europskom tržištu i cijenom dostupan velikom broju domaćih ljudi, te na taj način pridonijeti zdravijoj prehrani, osobito borbi protiv kolesterola i kardiovaskularnih bolesti.

S druge strane, realne su mogućnosti povećanja sadašnje ribolovne proizvodnje kroz veći ulov male plave ribe, čiji su potencijali znatno iznad trenutno korištenih. Za očekivati je također da će rast proizvodnje u marikulturi slijediti rastuće potrebe turističkog tržišta i time znatno pridonijeti formiranju prepoznatljive nacionalne gastronomske ponude. Socio-ekonomska zadaća snažnijeg razvoja marikulture, ali i drugih segmenata morskog ribarstva ogleda se u sprečavanju radikalnijeg iseljavanja pučanstva s ruralnih i otočnih područja koje u potrazi za egzistencijom pritišće na ionako kritično stanje nezaposlenosti u obližnjim urbanim centrima.

Da bi se ovi očekivani učinci ostvarili, predstoji radikalno restrukturiranje s kojim se sektor morskog ribarstva treba suočiti i pronaći odgovarajuća rješenja, što je osnovni cilj i smisao predmetne strategije.

II/II-1 Prikaz i ocjena zatečenog stanja

II/II-1.1 Međunarodno okruženje

Novija kretanja u svjetskom ribarstvu idu u pravcu zaustavljanje daljnjeg osiromašavanja mora, kao posljedice dosadašnje preintenzivne eksploatacije s jedne strane i snažnog zamaha u razvitku industrije uzgoja ribe i drugih organizama. Svjetski ulov ribe i drugih morskih organizama je dosegao svoj količinski vrhunac u drugoj polovini sedamdesetih s oko 120 milijuna tona. Od toga doba bilježi se kontinuirani pad ulova, koji trenutno iznosi svega 86,3 milijuna tona. Ovo je stanje prije svega prouzročeno činjenicom da su mnogi raspoloživi resursi iskorištavani i iznad granice održivog. Upravo

iz razloga ograničenosti živih bioloških bogatstava i vrlo velikih tržišnih zahtjeva za ribom, u svijetu se javljaju sve veći sukobi oko prava na iskorištavanje biozaliha. To se ogleda u sukobu obalnih zemalja i zemalja koje love u međunarodnim vodama, sukobu ribarski razvijenih zemalja i zemalja u razvoju, budući da potonje traže jednaki tretman bez obzira na povijesna prava. Posljedično tome, sve je izraženije proglašavanje tzv. ekskluzivnih ekonomskih zona (gospodarskih pojaseva), te stvaranje pravnih pretpostavki za one zemlje koje imaju ekskluzivno pravo iskorištavanja.

Ovisno o pravima koja se polažu na biozalihe mora stvaraju se i trgovinski odnosi između pojedinih zemalja. Zapravo se može reći da se ribolovnim pravom, trguje u zamjenu za povlaštene trgovinske odnose i da raspoloživi bioresursi postaju ključ prednosti koje pojedine zemlje uživaju u svijetu.

Rastući zahtjevi tržišta za ribom djelomično se podmiruju povećanim uzgojem. Naime, uzgoj riba i drugim vodenih organizama je djelatnost koja na svjetskoj razini bilježi godišnji porast od 10 do 12%, te je po tome najbrže rastući dio sektora proizvodnje hrane uopće. Trenutni svjetski uzgoj je dostigao gotovo 40 milijuna tona, približavajući se tako polovini ulova u svim svjetskim morima.

II/II-1.2 Ocjena općih prilika

Nazočni svjetski trendovi u ribarstvu se djelomično odražavaju i na stanje hrvatskog ribarstva. Naime, postaje jasno da se bez uvođenja i striktno provedbe količinskih mjera gospodarenja dovodi u opasnost ne samo održivost ribolova već i ukupna biološka ravnoteža na kojoj se taj ribolov temelji. To se posebno odnosi na provedbu donešenih mjera, jer se tek tim činom zaokružuje cjelina gospodarenja i upravljanja. Tijekom burnog proteklog razdoblja, država (kao formalni vlasnik iskorištavnih živih zaliha mora) nije uspjela držati korak sa svim kretanjima u ribolovu, a što je za posljedicu imalo neprimjeren način odvijanja ribolovne djelatnosti.

Ulov ribe, unatoč povećanju ribolovnog napora, je u stalnom opadanju iz godine u godinu, osobito za slabo migratorne vrste. Propisi iz područja morskog ribarstva sadržavaju dosta loših i neprimjerenih odredbi koje su često ne temelje na potrebnim podacima i stanju prirodnih ribljih naselja, a nadzor nad tim propisima podijeljen je između Državnog inspektorata i Pomorske policije bez potrebnih stručnih znanja i materijalnih pretpostavki, što rezultira anarhičnim stanjem u načinu obavljanja morskog ribolova. Osobito se u koćarskom ribolovu bilježi pad ulova više gospodarski važnih vrsta, naročito oslića i škampa.

U kanalima je došlo do izražajnijeg prelova skoro svih vrsta koćarske ribe. Ribolov mrežama stajačicama, ali i ostalim alatima s obzirom na broj sudionika kojima ih je dopušteno koristiti, pojavu hidrauličnih vitala i netradicionalno konstruirane načine izrade tih mreža, došlo je do zabrinjavajućeg prelova više gospodarski važnih vrsta riba i rakova, naročito škrpine i jastoga. Prevelik broj podvodnih ribolovaca, kojima nije limitiran akvatorij za te aktivnosti, doveli su do ruba istrebljenja pojedinih vrsta riba, osobito kavale, drozda, kirnje, šaraga i još nekih sparida. Sustavna praćenja stanja, statistika i istraživanja u ekosustavu su nedostatna i neprimjerena potrebama ribarskog gospodarstva.

Snažniji su razvojni trendovi u marikulturi također izostali što je, prije svega, posljedica nesigurne političke i makroekonomske okoline u kojoj se marikultura razvijala. Ovo stanje se prije svega odnosi na uzgoj bijele morske ribe i školjaka, dok je uzgoj krupne pelagičke ribe u velikom zamahu. Ovaj zamah je posljedica rastućih potreba japanskog tržišta za ovim vidom proizvodnje, premda se može očekivati postupna stagnacija usljed strogih ograničenja izlova koji je podloga za daljnji uzgoj. Nažalost, mora se konstatirati da velika šansa u uzgoju bijele morske ribe nije iskorištena sukladno našim raspoloživim prirodnim potencijalima.

II/II-1.3 Stanje u pojedinim segmentima morskog ribarstva

II/II-1.3.1 *Morski ribolov*

Predmet ovoga prikaza je prvenstveno gospodarski, ali i mali, te rekreacijsko-športski ribolov. Najveće značenje u našem morskome ribolovu ima pelagična riba s oko 16 000 tona godišnjeg ulova. Temeljni objekt pelagičnog ribolova je srdela, s udjelom u ukupnom ulovu morske ribe od 42% do 68%.

U nedostatku novijih podataka za našu stranu Jadrana, navodimo procjene temeljene na istraživanjima metodom ultrazvučne detekcije zaliha male plave ribe u talijanskom teritorijalnom moru i epikontinentalnom pojasu Italije (do središnje crte). Od 1995. nastupio je periodični ciklus smanjenja biozaliha male plave ribe, koje se prema posljednjim raspoloživim podacima procjenjuju na oko 800 000 t. Primjetno je da je udio srdele drastično pao na ispod 20%, dok se udio inćuna procjenjuje na preko 65% ukupno procijenjene biomase male plave ribe.

Uz srdelu, inćun je po ukupnoj biomasi na drugom mjestu i čini oko 30% ukupne mase male plave ribe u našem dijelu Jadrana. Dok je srdela primarna sirovina za riblje konzerve kao trajni proizvod, dotle je inćun značajan u proizvodnji polutrajnih proizvoda riblje industrije. Ostale vrste male pelagične ribe, kao što su papalina, skuša, plavica i šarun, predstavljaju oko 20%.

Od krupne pelagične ribe, najznačajnija vrsta je tuna, čiji ulov nažalost nije iskazan u podacima Državnog zavoda za statistiku (DZS). U skladu s Međunarodnom konvencijom o zaštiti tune, naša dopuštena kvota za 1999. godinu je bila 950 tona, a u 2000. godini 876 tona. Uz ove, određenu važnost ima palamida, čiji ulov također nije iskazan podacima DZS.

Temeljni ribolovni alat za lov srdele i ostalih vrsta male plave ribe je plivarica srdelara, čija primjena uključuje uporabu nadvodnog svjetla. U uporabi je također i pelagična kočica koja se u našem moru primjenjuje s dva povlačna plovila (kočara). Za ulov tunja se koristi plivarica tunolovka, a za ulov palamide plivarica palamidara.

Osim pelagične ribe, značajno mjesto u našem morskome ribolovu imaju i pridnene (bentoske) vrste s 6 000 tona registriranog godišnjeg ulova. Međutim, s obzirom na broj i karakteristike brodova (270) i brodice (443), koji sudjeluju u ribolovu pridnenih naselja, procjenjujemo da je godišnji izlov u našem moru oko 16 000 tona. Premda Jadran naseljava izrazito veliki broj pridnenih vrsta riba, najvažniji objekti ovog ribolova su od riba oslić, trlja blatarica i arbun, a od rakova škamp. Temeljni ribolovni alat za njihov ulov je pridnena povlačna mreža (kočica). Oslić se još lovi stajaćim parangalom i mrežama stajaćicama – prosticama, a škamp vršama. Osim ovih, izvjesnu gospodarsku važnost još ima lastavica balivaca, koja se lovi stajaćim parangalima, salpa ušata i zubatac, koji se love tramatom i zapasom, list lovljen mrežama listaricama, gira oblica koja se lovi kočicama i obalnim mrežama potegačama, te veliki rakovi (jastog i hlap) koji se love vršama.

Novijim istraživanjima u okviru međunarodnog programa MEDITS, čiji cilj je utvrđivanje strukture i dinamike pridnenih zajednica su pokazala da na oslića kao glavnu kočarsku vrstu otpada oko jedna četvrtina ukupno procijenjenog indeksa relativne biomase.

Ocjenjujemo da je sadašnje stanje našeg morskog ribolova nezadovoljavajuće iz više razloga:

- nedovoljno je poznato sadašnje stanje živih bogatstava;
- nema pouzdanih statističkih podataka kako o ukupnom ulovu, tako i ulovu pojedinih značajnijih gospodarskih vrsta;
- prisutna je praksa neodgovornog ribolova, osobito izražena kod neprofesionalnih ribara, a koji nije u funkciji pravilnog gospodarenja živim bogatstvima mora;
- nedovoljno organizirana i tehnološki zastarjela ribolovna flota, koja lovi znatno manje ribe od talijanskih susjeda u zajedničkom moru i nije dovoljno osposobljena ribariti u međunarodnim vodama Jadrana;

- ribolov neprimjerenim i neselektivnim ribolovnim alatima;
- evidentna je pojava prelova, osiromašenja i iscrpljenosti biozaliha, što se ogleda kroz smanjenje ukupnog ulova, opadanje ulova po jedinici ribolovnog napora, sve prisutnijoj zastupljenosti nedoraslih primjeraka u lovinama, smanjenju veličine ribe pri dostizanju prve spolne zrelosti, te konačno povećanoj zastupljenosti gospodarski beznačajnih vrsta što također ukazuje na poremećaj u hranidbenom lancu;
- nedostaje sustavno praćenje stanja naselja živih bogatstava mora (monitoring), poglavito gospodarski najvažnijih vrsta;
- ne provode se ni druge mjere racionalnog iskorištavanja i zaštite gospodarski značajnih vrsta na način kako je to propisano Zakonom o morskom ribarstvu;
- nedostatak povoljnih investicijskih sredstava i financiranja operativnih troškova;
- brojni podzakonski propisi nisu u dovoljnoj mjeri profesionalni, učinkoviti, sadržajni i u konačnici primjereni postojećem stanju živih bogatstava mora i njihove odredbe ne uvažavaju ni rješavaju u dovoljnoj mjeri probleme koji su bitni za pravilno gospodarenje živim bogatstvima mora, niti su u funkciji njihove zaštite, odnosno racionalnog i odgovornog ribolova;
- zaštitne carinske barijere prilikom izvoza;
- nije organizirana učinkovita služba ribarske inspekcije zbog čega se u dovoljnoj mjeri ne provodi nadzor na primjenom pozitivnih propisa;
- neadekvatna kadrovska politika u tijelima državne ribarske administracije, odnosno nedovoljna uključenost stručnih, kompetentnih i kvalificiranih kadrova u rad tih tijela;
- prometovanje ribom se odvija izvan kontrole, a nesrazmjer otkupnih i prodajnih cijena ribe uvjetovan je postojećim stanjem i nedostatkom veletržnica i aukcijske prodaje;
- nepostojanje aukcijske prodaje ribe, odnosno prodaje putem ribljih burza i nepostojanje veletržnica za aukcijsku prodaju ribe;
- nedostatno interesno udruživanje ribara i nedostatna ribarska infrastruktura i logistika.

II/II-1.3.2 Marikultura

II/II-1.3.2.1 Uzgoj ribe

Premda je pred dvadeset godina započeti intenzivni kavezni uzgoj lubina i komarče u Hrvatskoj bio među prvima u Mediteranu, i kao takav izuzetno kompatibilan programima pomorske orijentacije zemlje, on već godinama stagnira zadržavajući proizvodnju na 1 800 t/god. Drastičniji pad uzgoja, ako ne i njegov potpuni kolaps, zaustavilo je uvođenje poticaja u 1998. godini (5-7 Kn/kg ribe, 1 Kn/kg dagnji i 0,5 Kn/kom. za kamenice). S druge strane, u Mediteranu je u zadnjih pet godina proizvodnja lubina i komarče udvostručena i iznosi 90 000 t/god. i to prvenstveno zahvaljujući čvrstom strateškom opredjeljenju s konzistentnim programima razvitka koje je pratila poticajna kreditna politika i subvencije. Glavnina ove proizvodnje pristiže iz Grčke (40 500 t/god.) i Turske (19 000 t/god), dakle zemalja koje, kao i Hrvatska, imaju za uzgoj povoljnu obalnu konfiguraciju, ali s nešto povoljnijim temperaturnim režimom od nas. Vezano za temperaturne uvjete, uzgojni ciklus za proizvodnju konzumne ribe od 300 grama traje od 18 do 30 mjeseci. Lubin predstavlja veći potencijal za ovakve temperaturne uvjete, pa je i razumljivo da se preferira odnos od 70:30 % u njegovu korist. Naime, premda su južni Mediteran superioran Jadranu u proizvodnji komarče, održavanje manjih količina ove vrste je nužno u svrhu proširenja asortimana na lokalnom tržištu i uključenja u internacionalnu tržišnu ponudu u razdobljima smanjene konkurencije.

Hrvatsku marikulturu danas obilježavaju dva pristupa uzgoju; veće farme s godišnjom proizvodnjom od 200 do 700 tona, te manje farme obiteljskog tipa kapaciteta ispod 50 tona. U prvu kategoriju ulaze

objekti nastali pretežito u pred-tranzicijskom razdoblju, dok je 25 malih farmi, ukupnog kapaciteta 700 do 800 tona, nastajalo angažiranjem vlastitog kapitala, a samo iznimno bankarskim kreditima. Izgrađena su i tri mrestilišta za proizvodnju mlađi s kapacitetom od 5 milijuna komada i 4 mala mrestilišta ukupnog godišnjeg kapaciteta od 1,5 milijuna komada. Međutim, zbog nerentabilne proizvodnje ostala su u pogonu dva manja i jedno veće mrestilište s godišnjom proizvodnjom od 4,5 milijuna komada, tako da se preostale potrebe nadomještaju uvozom od nekih 8 mil. komada godišnje.

Tehnologija, koja se primjenjuje, je standardna za ovaj vid proizvodnje ali je zahtjevna u smislu stalnih prilagođavanja specifičnim lokalnim uvjetima, tehničkim unapređenjima i inovacijama. Farma se u osnovi svodi na koncesionirani dio pomorskog dobra, površine 5 000 do 50 000 m kvadratnih i dubine 15m do 30m, unutar koje su usidrene plutajuće platforme s metalnom, plastičnom ili drvenom konstrukcijom okvira i mrežnim kavezima za uzgoj mlađi, pretkonzuma i konzumne ribe. Kopneni dio sadrži proizvodnu logistiku, a najčešće se sastoji od pristaništa s operativnom obalom i gospodarskih objekata za skladištenje i distribuciju hrane, mreža i ostale opreme, te prostorija za radnike. Ovisno o veličini farme, servisiranje uzgoja provodi se pomoću plovila veličine od 4 do 12m. Tehnološki proces uzgoja započinje naseljavanjem riblje mlađi individualne biomase od 2 do 5g, koja se u nedostatku domaćih izvora uvozi iz Italije i Francuske. Mlađ naseljena od travnja do srpnja, ovisno o prevladavajućim ekološkim i zootehničkim uvjetima, postiže komercijalnu veličinu za 16 do 28 mjeseci, uz preživljavanje od 65 do 85% i konverziju hrane od 2 do 3 kg/kg prirasta. Hrana se u cjelini uvozi za sve uzraste, najčešće iz Italije, Francuske, Danske i Njemačke.

Pitanje konkurentnosti na europskom tržištu je u ovom trenutku ključno za daljnje sagledavanje projekata marikulture. Ovo stoga što su se cijene stabilizirale na svega 1/3 negdašnje cijene, tako da se ona u Italiji kreće oko 8 000 ITL/kg. S druge strane, pad kupovne moći na domaćem tržištu usmjerava planiranje proizvodnje sukladno potrebama turističkog tržišta koje će se sigurno razvijati. Imajući prednje u vidu, potrebno je u današnjim uvjetima poslovanja stvoriti kvalitetan proizvod s prepoznatljivom kakvoćom, uz smanjenja troškova proizvodnje.

Uz lubina i komarču, u Hrvatskoj je od 1996. godine začet kavezni uzgoj tuna temeljen na dohrani izlovljene tune zamrznutom ribom i glavonošcima. Trenutno je registrirano sedam nositelja programa uzgoja od kojih pet sudjeluje u proizvodnji. Cjelokupna proizvodnja, koja je 1999. rezultirala s 672 tone, se izvozi na japansko tržište po cijeni od kojih 40 DEM/kg. Jedan od problema koji stoje na putu realizacije ambicioznijih planova plasmana tuna na japansko tržište je ograničenje nacionalnog izlova propisanom kvotom kojim se Hrvatska kao potpisnica obvezuje na kvotu od 876 tona u 2000. godini.

II/II-1.3.2.2

Uzgoj školjkaša

Uzgoj školjkaša, poglavito kamenica i dagnji, je tradicionalan na našim prostorima, a trenutna proizvodnja na 85 registriranih uzgajališta ne prelazi 1 500 tona dagnji i do 1 milijun komada kamenica. Razlog nazadovanja u proizvodnji školjkaša je s jedne strane rat i nepostojanje turističkog tržišta, te izostanak izvoznih dozvola uslijed neudovoljavanja ekološkim standardima koje propisuje EU. Dodatne poteškoće, koje su pratile ovaj sektor marikulture, jeste nedostatak kreditnih linija, izuzetno visoke naknade za koncesiju, neopravdano visoke naknade za veterinarske usluge i konačno nepostojanje adekvatnih poticajnih mjera. Daljnji pad uzgoja zaustavilo je revitaliziranje turističkog tržišta kao i uvođenje poticaja 1988. godine s 1 Kn/kg dagnji i 0,50 Kn/kom. za kamenice. Od presudnog značenja za daljnji razvitak industrije uzgoja školjkaša će biti, uz striktno i obvezujuće poštivanje ekoloških standarda u proizvodnji kao zdravstvenih standarda u prometovanju školjkašima, također organiziranje proizvodnje i tržišta koji će osigurati zadovoljavajuću kakvoću proizvoda i kontinuitet u opskrbi, osobito turističkog tržišta.

Otegotne okolnosti koje su bile prepreka snažnijem razvitku marikulture mogu se svesti na slijedeće čimbenike:

- neprovedena privatizacija glavnih nositelja proizvodnje u nacionalnoj marikulturi;

- izostanak povoljnijih sredstava za investicije i obrtna sredstva;
- neuređeni i neusklađeni prostorni planovi koji su zadugo bili prepreka koncesioniranju dijelova pomorskog dobra za marikulturu;
- zaštitne carinske barijere prilikom izvoza na tržište EU, a za školjkaše još i potreba poštivanja higijensko-sanitarnih i ekoloških standarda koje propisuje EU;
- kolaps turizma, neuređeno i neorganizirano domaće tržište;
- porast ponude proizvoda marikulture iz konkurentskih zemalja i pad cijena na inozemnom tržištu.

II/II-1.3.3 Prerada ribe

Prerada ribe u Hrvatskoj ima tradiciju dugu već 130 godina i jedna je od prvih industrija na ovim prostorima. Nažalost, od nekadašnjih 55 tvornica i solionica na našoj obali danas je aktivno još samo šest, od kojih četiri na otocima.

Prerada je tehnički i tehnološki osposobljena za proizvodnju velikog broja raznovrsnih proizvoda, kako steriliziranih tako i nesteriliziranih i sa širokom ponudom gotovih i polugotovih jela od ribe. U industrijskoj preradi dominiraju sterilizirane konzerve sardina u ulju, tunj fileti i tunj s povrćem, skuša filet i skuša s povrćem, koje čine 90% ukupne proizvodnje. Moderniziranje postrojenja i tehnološkog procesa usmjeravalo se pretežito prema osnovnoj proizvodnji – liniji za preradu sitne plave ribe.

Prerada ribe se danas nalazi u velikim poteškoćama. Uz carinske barijere zemalja uvoznica, u posljednjim se godinama suočava s nedostatkom sirovine. Smanjeni ulov srdele u Jadranu, uz povećanu potražnju za potrebe tova tuna u kavezima, posebno su utjecali na cijenu sirovine, a time i prerađenog proizvoda. Sve se ovo izrazito negativno odražava na kontinuitet i obim proizvodnje, koja trenutno iznosi samo 42% prijeratne, s tim da je iskoristivost kapaciteta sa 76% pala na svega 35%.

II/II-1.3.4 Promet i potrošnja ribe i proizvoda od ribe

Morski ribolov, isto kao i uzgoj morskih organizama, se odvija na razmjerno širokom prostoru te je stalna potreba savladavanja velikih udaljenosti od mjesta ulova, odnosno proizvodnje do mjesta potrošnje. Osim toga, naš morski ribolov je obilježen velikim brojem vrsta, velikim brojem alata i ribolovnih jedinica, mali ulovom po jedinici ribolovnog napora i zastarjelom ribolovnom flotom, što sve skupa otežava dopremanje ovih proizvoda, osobito onih u svježem stanju do tržišta. Stoga se može konstatirati da je unapređenje metoda prihvata, skladištenja i prometovanja ribom bitan čimbenik u planovima povećanja potrošnje ovih proizvoda u svježem stanju. Ovo je inače svjetski trend, budući da se prema statistikama sve manji dio male plave ribe ribe upućuje na preradu (14,2%) u odnosu na naših 75%.

Naš promet ribom nije organiziran sukladno normama i načelima razvijenih zemalja. Riba i drugi morski organizmi se prodaju veletrgovcima, tvornicama za preradu ribe, ugostiteljima ili izravno potrošačima. Trgovina se većinom obavlja na više neregistriranih mjesta duž jadranske obale, dok se ostali dio prodaje na javnim i privatnim ribarnicama, koje se nalaze uglavnom duž obale, na otocima i u većim gradovima u unutrašnjosti zemlje u sastavu zelenih tržnica. Glavnina ribe u prometu (posebno u maloprodaji) i dalje je neregistrirana, odnosno djelomično registrirana, tako da je nemoguće utvrditi ukupan promet izražen u kilogramima, odnosno novčanim jedinicama.

Registracijom više od šezdeset objekata za otkup i uskladištenje ribe uz veći broj novostvorenih privatnih ribarnica i kvalitetniji inspekcijski nadzor, učinjeni su određeni pomaci u organizaciji prometa ribom. U uvozu i izvozu nekih 20 000 tona svježe – poleđene i duboko smrznute ribe sudjeluje preko 200 poslovnih subjekata ne računajući promet na malo (trgovine, ribarnice i dr.), dok se izvoz i uvoz oko 13 000 tona ribljih prerađevina provodi preko 110 poslovnih subjekata. Kao posljedica velikog

broja sudionika u uvozu, povećava se cijena uvoznog proizvoda, dok se pri izvozu cijena smanjuje, uvijek na štetu potrošača.

Iako su određeni pomaci u ovom području učinjeni, mora se konstatirati da je ukupan promet ribom i proizvodima od ribe loše organiziran, riba nije dovoljno prisutna na tržištu, te je posljedično tome i njena potrošnja po stanovniku niska. Naime, prosječna potrošnja morskih proizvoda *per capita* iznosi samo 7 kg, što uz još oko 1 kg konzumirane slatkododne ribe iznosi tek 8 kg po glavi stanovnika, što je još ispod polovice europskog prosjeka.

II/II-1.4 Gospodarska politika

II/II-1.4.1 Porezna politika

Porezna politika je nestimulativna za sektor ribarstva jer ne uvažava specifičnosti ove grane (proizvodnja hrane), a koje se obično uvažavaju pri izgradnji fiskalnog sustava. Uvođenjem poreza na dodanu vrijednost (PDV) ovo stanje nije promijenjeno, izuzev u dijelu koji se odnosi na izvoz.

Porezima nije ni riješeno niti poticano promicanje ulaganja, što je za posljedicu imalo izostanak očekivanog investicijskog ciklusa u proteklom razdoblju. Nešto se slično događa i s poreznim opterećenjima na plaće, te je i moguće zapošljavanje izostalo.

Stoga se mora uzeti u razmatranje prilagodba poreznog sustava kroz smanjivanje osnovne stope PDV, stope poreza na dobit i poreza na ostvareni dohodak. Tek se u takvim uvjetima može očekivati značajniji pomak u području investicija u ribarstvo.

II/II-1.4.2 Carinska politika

Uslijed otežanog i neravnopravnog pristupa tržištu (visoke carinske barijere) prema svim većim tržištima, stanje u ribarstvu je obilježeno stagnacijom i zaostajanjem u odnosu na konkurentne zemlje. Ulaskom Hrvatske u WTO počinju se smanjivati carinske barijere za tradicionalno, izvozno orijentirano ribarstvo. No, niti ovi pomaci neće automatski otvoriti vanjska tržišta za ribu, jer se primjerice tržište EU za ribu i proizvode od ribe drži zatvorenim za sve zemlje, osim za one koje imaju potpisane ugovore o iskorištavanju njihovih biozaliha. Za očekivati je da će se ovakav tretman mijenjati tek članstvom u EU. Stoga treba snažno podupirati bilateralne pregovore po pitanju pristupa ovim tržištima, a u prvoj fazi je od osobitog značenja pristupiti tržištima srednjeeuropskih tranzicijskih zemalja.

II/II-1.4.3 Sustav poticaja u ribarstvu (ulov, uzgoj i prerada)

Dosadašnji sustav poticaja u ribarstvu je gotovo u cijelosti bio baziran na *Zakonu o novčanim poticajima i naknadama u poljoprivredi i ribarstvu*. Time je poticana proizvodnja po njenome završetku, a sam poticaj je manje vezivan na vrijednost proizvodnje već više za količinu i uvjete privređivanja. Poticaji se odnose na uzgajanu ribu (osim tunja) u iznosu od 5 Kn/kg, odnosno za otoke 7 Kn/kg, kamenice 0,5 Kn/kom i dagnje 1 Kn/kg. Za prerađene proizvode male plave ribe poticaj iznosi 2,85 Kn/kg, odnosno 3,40 Kn/kg za otoke. Poticaji u domeni ribolova se trenutno ogledaju u mogućnosti korištenja tzv. plavog goriva, odnosno goriva bez trošarina.

Osnovni nedostaci poticaja jesu ti što se isplaćuju na kraju proizvodnje. Ovo je osobito nepovoljno za proizvodnju koja se temelji na višegodišnjem biološkom ciklusu. Oni se realiziraju bez poštivanja temeljne ekonomske logike i donose se za proizvode koje zapadaju u recesiju zbog ukupnih ekonomskih kretanja, te da se ne uvažava kriteriji vrsnosti i izvornost pojedinih proizvoda.

Očito je da, osim poticaja kroz plavu naftu i premiranja pojedinih proizvoda, nema strukturne potpore ribarstvu kroz izgradnju brodova, ribarskih luka, mrijestilišta i drugo.

II/II-1.4.4 Pravne i zakonodavne mjere

S ciljem racionalnog korištenja, a istodobno i radi očuvanja ekonomski važnih vrsta morskih organizama, usporedo s razvitkom sredstava za njihovu eksploataciju, došlo je do stvaranja posebnog sustava pravnih normi kojima je svrha da se zaštiti ribarstvo. Suvremeno normiranje ribarskog zakonodavstva prema predmetu i zadatku obuhvaća dvije osnovne skupine propisa.

Prvu skupinu čine ekonomsko-politički propisi, kojima se želi postići unapređenje ribarstva i to:

- (1.1) Propisi kojima se reguliraju i određuju povlastice za unapređenje i stimuliranje ribarstva, kao što su oslobođenje od poreza ili drugih davanja, premije, olakšice i tako dalje.
- (1.2) Propisi o kreditiranju gradnje brodova i održavanju sredstava u ribarstvu.
- (1.3) Propisi o organizaciji gospodarskih subjekata u ribarstvu, o profesionalnom povezivanju i organiziranju ribara, stručnom usavršavanju i socijalnom osiguranju ribara.
- (1.4) Propisi o znanstveno-istraživačkoj djelatnosti: o institutima za izučavanje bioloških, ekonomskih i drugih problema morskog ribarstva s ciljem povezivanja naučnog istraživanja s praksom eksploatacije.
- (1.5) Propisi o organizaciji i funkcijama resora državne uprave za ribarstvo, o nadzoru nad ribolovom i sredstvima ribolova.

Drugu skupinu čine zaštitno-regulativne odredbe za neposredno očuvanje ribljeg i drugog biološkog bogatstva, propisane *Zakonom o morskom ribarstvu*, a to su:

- (2.1) Propisi o granicama u ribolovnom moru, redoslijedu i uvjetima obavljanja ribolova.
- (2.2) Propisi o lovostaju, zaštiti mlađi, najmanjim veličinama gospodarski značajnih vrsta ispod kojih se ne smiju loviti niti stavljati u promet i o posebnim staništima u kojima je zabranjen ili ograničen ribolov.
- (2.3) Propisi o ribolovnim alatima, ograničavanju vremena ribolova, broju, veličini i snazi pogonskog stroja plovila.
- (2.4) Propisi o dozvoljenoj količini ulova ili sakupljanja te o broju povlastica.
- (2.5) Propisi o zabrani zagađivanja mora i vodenih tokova otpadnim tvarima koje štetno djeluju na morsku faunu i floru.
- (2.6) Propisi o pomorskom javnom dobru ili dobru opće upotrebe ukoliko služi uzgoju i eksploataciji morskih životinja, to jest propisi o uzgoju morske ribe, školjaka i slično.

Svi ovi propisi moraju biti usklađeni s međunarodnim konvencijama i drugim propisima o ribolovu.

Važno je istaknuti da je postojeća zakonska regulativa vrlo složena i podložna čestim promjenama. Ovakvo stanje je posljedica nedovoljnih saznanja o stanju živih bogatstava mora, ali i utjecaja interesnih skupina. Sama složenost regulative tek se dijelom može opravdati složenošću ribolova (56 ribolovnih alata), vrlo velikim brojem iskorištavanih vrsta i prostranošću ribolovnih područja. Dodatni problem, koji se odnosi na zakonodavnu regulativu, je vezan na vrlo lošu provedbu. Ukupno gledano, neprimjereni propisi, njihove česte promjene i vrlo slaba provedba u konačnici rezultiraju velikim gospodarskim i biološkim štetama koje se čine.

Zbog svega iznijetog, potrebno je pristupiti postupnom uvođenju jasnih i, na temelju procijenjenih bioloških zaliha, utemeljenih propisa, uz osiguranje mehanizama za njihovo striktno provođenje.

II/II-1.5 Ograničavajući čimbenici u poslovanju i razvitku ribarstva

II/II-1.5.1 *Značenje morskog ribarstva u ukupnom gospodarstvu RH, napose u sektoru proizvodnje hrane*

Hrvatsko morsko ribarstvo je još uvijek nedovoljno razvijeno i još uvijek nema veće značenje u svojoj osnovnoj zadaći proizvodnje hrane. Kada je riječ o značenju proizvoda morskog ribarstva, tada treba imati na umu da je meso riba i drugih morskih organizama u zdravoj prehrani izuzetno poželjno kao izvor bjelanjčevina i visoko nezasićenih masnih kiselina.

Ulov ribe i drugih morskih proizvoda, zajedno s uzgojem i preradom ribe na razini države, ne predstavljaju značajniji obim proizvodnje, uposlenosti ili sudjelovanja u ukupnom društvenom proizvodu, koji bi značajnije utjecao na ukupno gospodarstvo Hrvatske. Međutim, koliko god morsko ribarstvo u nas ne predstavlja značajniju granu privređivanja na razini ukupne privrede, ono ima veoma veliko značenje na svojem lokalitetu, odnosno na obalnom dijelu države, a na otocima predstavlja gotovo isključivu gospodarsku djelatnost koja zadržava stanovništvo na otocima.

Značenje morskog ribarstva na državnoj razini je nešto veće u deviznom priljevu. Naime, morsko ribarstvo je jedna od rijetkih djelatnosti koja izvozom vrijednim oko 90 mil. USD ostvaruje pozitivnu deviznu bilancu s oko 7 mil USD. Uzimajući 10-godišnji prosjek od 1988 do 1998. koji je bio 67 408 t ostvarenog prometa iz ulova, uzgoja i prerade, izračunata je godišnja vrijednost proizvoda morskog ribarstva od 120 mil. USD. Premda je sudjelovanje morskog ribarstva u ukupnom bruto proizvodu Hrvatske samo 0,6% sudjelovanje u ukupnom izvozu iznosi respektabilnih 1,16%.

Iz analize stanja proizlazi da je današnje značenje hrvatskog morskog ribarstva zbog dosadašnje nepravilno usmjerene ekonomske politike ostalo na području svoga lokaliteta značajnije. Na otocima, gdje su većinom locirani uzgojni i preradbeni kapaciteti, morsko ribarstvo je veoma značajna djelatnost i praktički najvažnija brana za zaustavljanje iseljavanja otočnog stanovništva.

II/II-1.5.2 *Odnos prema konkurentskim tržištima*

Hrvatsko ribarstvo je prije svega vezano uz tržište Europe, iako se konzervirana riba izvozi na svih pet kontinenata u preko 30 zemalja.

Kao osnovni ograničavajući činitelj je nepostojanje ugovora o slobodnoj trgovini sa zemljama EU, CEFTE i EFTE (koje se štite visokim ulaznim carinama). Zbog toga se glavnina izvoza (ribarstvo je 70%-tni izvoznik), odvija sa zemljama bivše Jugoslavije i ostalim zemljama u kojima je sigurnost poslovanja znatno nepovoljnija i manje izvjesna.

II/II-1.5.3 *Ulaganja - investicijski i operativni kapital, strana ulaganja*

Do sada stranih ulaganja u Hrvatskoj nije bilo, osim nekoliko sporadičnih slučajeva i to uglavnom kroz zajednička ulaganja u marikulturi (uzgoju tuna), te jedan kredit u sektor prerade za obnovu proizvodnih linija. Procjenjujemo da ukupna ulaganja u posljednjih 10 godina u ribarstvu nisu prelazila vrijednost 35 mil. USD, što znači da nisu predstavljala niti 1/3 vrijednosti jednogodišnjeg proizvoda u ribarstvu.

Drugim riječima, ribarstvo u svim svojim segmentima ne samo da se ne obnavlja već je prosječna dob sredstava, bez obzira da li se radi o plovilima ili postrojenjima, davno prešla granicu tolerancije. Razlog takvom stanju su nedostatna ulaganja, nedostatak investicijskog i obrtnog kapitala, prije svega kao posljedica neizvršene privatizacije i restrukturiranja, nepovoljnog statusa Hrvatske na svjetskom tržištu kapitala i skupih kredita kod domaćih banaka.

II/II-1.5.4 *Socio-ekonomska ograničenja*

Hrvatsko morsko ribarstvo svojim je kapacitetima u ribolovu, uzgoju i preradi gotovo 80% locirano na hrvatskim otocima, što je samo po sebi vrlo ograničavajući čimbenik u pogledu proizvodnosti. Ovo stoga što udaljenost otoka i loša povezanost, praćena skupim prijevozom, čini proizvod (zavisni troškovi) skupljim 10 - 15% od onog na kopnu. Situaciju usložnjava problem stručnih kadrova i općenito radne snage, odumiranje tradicijskih obrta ribara i brodograditelja (mala brodogradnja, mrežarstvo i sl.) u dodatku na mnoštvo drugih čimbenika koji limitiraju život i sigurnost ulaganja na otocima.

II/II-1.5.5 *Uloga i mjesto znanosti*

Veza između znanosti i ribarske prakse treba se ostvariti kroz podsticajno, usmjeravajuće i katalitičko djelovanje resornog MPŠ u najtješnjoj suradnji s asocijacijama ribarstva (HGK, HOK) i Ministarstvom znanosti i tehnologije (MZT), što do sada nije bio slučaj. Time bi recentni rezultati znanstvenih istraživanja bili podloga za izradu zakona i pravilnika, a sve skupa u službi racionalnog gospodarenja i zaštite biozaliha mora na dobrobit ribara i sveukupne nacionalne ekonomije.

U protivnom, nastaviti će se pogubna praksa po kojoj svatko nešto odrađuje a rezultati su da se znanost u potrazi za smislom vrti unutar svojega kruga, zakoni i pravilnici koje proizvodi državna administracija nemaju ni znanstveno-stručne podlogu niti vode računa o stvarnom stanju u moru. Besmisao pojedinih zakonskih odredbi obezvređuju i ona ispravna zakonska uporišta što sve skupa vodi u anarhično stanje. Ribar je pritom najveći gubitnik jer možda i nesvjesno uništava vlastitu egzistenciju.

U ovom trenutku teret odgovornosti prvenstveno leži na državnoj administraciji koja mora pristupiti programima procjene i stalnog praćenja obima zaliha (monitoring) ribljih naselja i kvalitete dijelova pomorskog dobra na kojemu se obavlja djelatnost uzgoja na način kako je to definirano *Zakonom o morskom ribarstvu* (pročišćeni tekst, br. 46, čl. 51, 1997. i pripadajućim *Pravilnikom*, br. 69/1977).

Ovisno o utvrđenom stanju biozaliha na pojedinim područjima, treba prilagođavati zakonsku regulativu kombinacijom različitih mjera zaštite, a sve to treba biti trajni proces. Istodobno, za budućnost nacionalnog ribarstva odgovornost treba preuzeti i hrvatska znanost da ponudi primijenjena istraživanja i zajedno s Upravom za ribarstvo MPŠ, provede sustavan postupak edukacije ribara kako bi se nerijetko restriktivne i u pravilu nepopularne mjere ispravno valorizirale kao dugoročna korist za svih. Dobrom i djelatnom suradnjom znanosti i državne administracije, te postupnim građenjem povjerenja ribara, uz potrebiti nadzor nad poštivanjem zakona, moguće je provoditi politiku optimalnog gospodarenja i tako osigurati novu budućnost hrvatskom morskom ribarstvu.

II/II-2 *Strategija*

II/II-2.1 *Pretpostavke za izvršenje strategije*

Strategijaorskog ribarstva polazi od osnovnog načela da su njegove sastavnice (ribolov, uzgoj, promet i prerada) toliko isprepletene i međusobno ovisne da ih je potrebno sagledavati cjelovito.

Potrebna je dosljedna primjena *Zakona o morskom ribarstvu*, napose u području obvezujućeg i toliko potrebnog utvrđivanja i stalnog praćenja biozaliha pelagične i demerzalne ribe, kao i područja namijenjenih uzgoju, a sve s ciljem optimalnog gospodarenja prirodnim potencijalima i očuvanju biološke ravnoteže u njima.

Proglašenje gospodarskog pojasa Republike Hrvatske je temeljno polazište za unapređenje i sređivanje stanja u našem ribolovu. Ovo stoga što bi se time stvorili preduvjeti za prebacivanje pritiska ribolovne flote iz unutrašnjeg, inače prelovljenog u vanjsko ribolovno more.

Daljnje polazište je potreba okončanja procesa privatizacije, konsolidacije i restrukturiranja ribarske industrije sa ciljem snižavanja troškova poslovanja, te dostizanja proizvodnih i ekonomskih standarda koji će biti na razini konkurentskih zemalja.

Za ostvarenje naznačenih opredjeljenja nužno je uspostaviti stručnu, učinkovitu, ažurnu i motiviranu Upravu ribarstva, koja će u najkraćem vremenu stvoriti nužne pretpostavke za ostvarenje postavljenih strateških ciljeva.

II/II-2.2 Ciljevi

II/II-2.2.1 *Ribolov*

Pravilna strategija morskog ribolova se treba temeljiti na planiranju takvog intenziteta ribolova koji će omogućiti uravnotežen i dugoročno održiv ulov, što, dakle, podrazumijeva odgovoran i racionalan pristup gospodarenju biozalihamu mora, s udvostručenjem ukupnog ulova.

II/II-2.2.2 *Marikultura*

Strateški cilj marikulture je povećati proizvodnju i asortiman uzgojene ribe u idućem desetljeću na 10 000 t/god. i školjkaša na 20 000 t u istom razdoblju, uz poboljšanje konkurentске sposobnosti nacionalne marikulture na europskom tržištu.

Trajno strateško opredjeljenje je svrstavanje Hrvatske među vodeće zemlje u proizvodnji morske ribe i školjkaša s internacionalno prepoznatljivom kvalitetom i uz poštivanje najviših ekoloških standarda u proizvodnji.

II/II-2.2.3 *Prerada ribe*

Temeljni cilj prerade je omogućiti potpunije korištenje srdele kao najvažnijeg obnovljivog bogatstva našega Jadrana, a koja je temelj pelagičnog ribolova i prema procijenjenim zalihamu može osigurati trajnu sirovinu za riboprerađivačku industriju i kavezni uzgoj tuna.

II/II-2.2.4 *Promet ribom*

Činjenica je da se proizvodnja ribe (ulov i uzgoj) ostvaruje kroz veliki broj usitnjenih jedinica, raspoređenih na razmjerno velikom prostoru, te da je njeno prometovanje neorganizirano. Temeljni strateški cilj prometa je brza i efikasna dostava, osobito svježе ribe i stvaranje nužnih pretpostavki za udvostručenje domaće potrošnje *per capita* i dvostruko povećanje izvoza.

II/II-3 Preporuke za provedbu ciljeva

II/II-3.1 Ribolov

Prethodno definirani strateški ciljevi i zadaci se trebaju ostvariti na način:

- 3.1.1. Da se odrede gospodarski najznačajnije vrste riba i drugih morskih organizama koje su važne za naš gospodarski ribolov. Preporuča se pozornost usmjeriti na male pelagične vrste, srdelu i inćuna, te od krupne pelagične ribe tunj i palamida. Od pridnenih vrsta izdvajamo oslića, trlju blataricu, arbuna i škampa, te salpu, ušatu i zubatac koji nastanjuju unutrašnja mora. Od ostalih vrsta, gospodarsku važnost imaju list i gira oblica, a od krupnih rakova jastog i hlap;

- 3.1.2. Da se sistematiziraju i nadopune temeljne bio – ekološke značajke ciljanih vrsta, osobito stanje njihovih populacija na pojedinim izlovu više izloženih područja. U slučaju kroničnog nedostatka recentnih i relevantnih informacija poduzeti dopunska istraživanja uporabom gore navedenih ribolovnih alata;
- 3.1.3. Da se procjeni ukupna biomasa ciljanih vrsta i razina dozvoljene eksploatacije;
- 3.1.4. Da se odrede načela pravilnog gospodarenja glavnim vrstama, a u cilju bolje i učinkovitije zaštite, pri čemu zagovaramo uspostavu godišnjih ulovnih kvota. Osnov za uvođenje kvota jesu podaci znanstvenih istraživanja i povijesni podaci ulova evidentirani u očevidnicima o ribolovu;
- 3.1.5. Da se potakne modernizacija ribolovne flote prilagođene potrebama i mogućnostima iskorištavanja živih bogatstava Jadrana;
- 3.1.6. Da se potakne izgradnja ribarskih luka primjerenih potrebama našega ribolova;
- 3.1.7. Da se uspostavi trajno praćenje stanja ciljanih vrsta (monitoring) na način kako je to propisano *Pravilnikom* o načinu korištenja sredstava ostvarenih od naknada za obavljanje ribolova na moru i drugih mjera zaštite za nadzor i kontrolu ribolovnog napora predviđenih važećim *Zakonom o morskom ribolovu*;
- 3.1.8. Da se postupno dokida kategorija malog ribolova na način da se prestaje s izdavanjem novih odobrenja i smanjenjem korištenih ribolovnih alata;
- 3.1.9. Da se pristupi učinkovitijem organiziranju službe ribarske inspekcije na moru i njezinom stručnjem, ribarski usmjerenom kadrovskom ekipiranju;
- 3.1.10. Da se uspostavi bolja suradnja sa znanstvenim organizacijama, koje su utemeljene za obavljanje specifičnih poslova iz oblastiorskog ribarstva;
- 3.1.11. Da se potiče organiziranje znanstveno-istraživačkog rada na rješavanje trenutnih problema morskog ribarstva;
- 3.1.12. Da se uspostavi bolja i učinkovitija suradnja ribarskih udruga i drugih asocijacija koje se dotiču ribarske problematike;
- 3.1.13. Da se potiče osnivanje zadrugarstva i ribarstvu.
- 3.1.14. Da se potiče rekreacijsko-športskiribolov i druge aktivnosti na moru kao značajan dopunski sadržaj turizmu (produženi boravak turista, povećana vanpasiona potrošnja, razvoj nautičkog turizma, povećano prometovanje malim plovilima i ribolovnim alatima i dr.).

II/II-3.2 Marikultura

Da bi se prethodno definirani strateški ciljevi ostvarili potrebno je prepoznati i odgovarajuće valorizirati mjesto i ulogu marikulture u sektoru proizvodnje zdrave hrane, te valorizirati njenu ulogu u budućim planovima gospodarskog i turističkog razvoja uopće, osobito programima razvitka i obnove otoka.

Temeljni odrednice kojima se treba voditi u ostvarenju strategije budućeg razvoja marikulture jesu: (a) uzgoj autohtonih vrstama riba i školjkaša, (b) reduciranja troškova proizvodnje (c) poduzeti potrebite mjere unapređenja standarda zaštite okoliša i poboljšanja kvalitete proizvoda.

Način dolaska do definiranih strateških ciljeva treba se odvijati kroz tri strateška pravca.:

- 3.2.1. Unapređivanje i moderniziranje sektora proizvodnje u marikulturi kroz:
 - poboljšanje uravnoteženosti marikulture s okolišem;

- moderniziranje proizvodnje na postojećim farmama, unapređenje ipostojećih i uvođenje novih tehnologija uzgoja;
- uvođenje novih vrsta u industrijski uzgoj;
- investiranje u podizanje novih uzgajališta ribe (izgradnja objekata i nabava uređaja i opreme), favorizirajući «semi – offshore» uzgoj u poluotvorenim morima, odnosno «offshore» tehnologije za uzgoj tuna;
- podizanje novih objekata obiteljskog tipa usmjerenih na proizvodnju morske ribe i školjkaša;
- integriranje marikulture u ruralni razvoj.

3.2.2. Osnaženje temeljne infrastrukture kroz:

- uspostavu nacionalnih reprodukcijских centara za potrebe planirane proizvodnje ribe ukupnog kapaciteta oko 50 milijuna komada mlađi/godišnje, a sve u svrhu očuvanja autohtonih vrsta; ovo treba uz poticanje ulaganja biti praćeno sustavom novčanih poticaja za proizvodnju riblje mlađi;
- upućivanje posebnih programa za dugoročno osiguranje mlađi kamenica na postojećim školjarskim zonama i prirodnim staništima (Malostonski zaljev, ušće Krke, Prokljansko jezero, Limski kanal), a sve u svrhu zaštite i unapređenja proizvodnje, odnosno repopulacije na novim uzgajalištima;
- poticanje interesnog okrupnjavanja i udruživanja uzgajivača;
- organiziranje i usmjeravanje infrastrukturne i logističke podrške sektoru marikulture (izrada studija i programa, statistički i informacijski servisi i dr.);
- unapređenje sustava protoka informacija, kako između proizvođača tako i između proizvođača i potrošača s ciljem izbjegavanja zasićenosti tržišta i pogubne fluktuacije cijena.

3.2.3. Potpora istraživačkim i razvojnim projektima usmjerenim u pravcu diversifikacije proizvodnje (nove sorte i nove vrste) i proizvoda marikulture (asortiman) u pravcu:

- priključenja prioritetnim projektima EU koji su fokusirani prema genetici, interakciji marikulture i okoliša, te suvremenom vođenju i upravljanju projekata marikulture.
- definiranja marketinške i promotivne strategije;
- izgradnje centara (sala) za dražbu i trgovanje svježom ribom i drugim proizvodima marikulture, a u skladu sa suvremenim standardima za prodaju ribljih proizvoda;
- povećanja proizvodnje školjkaša praćeno izgradnjom centara za čišćenje, otvaranje i pakiranje dagnji;
- kreiranja pozitivnog stava prema proizvodima marikulture i izbjegavanje svake asocijativne vezanosti s pojmovima kao što su industrijski, super-intenzivni, zagađivački, masovni i slično;
- promocija proizvoda i istraživanje novih načina distribucije proizvoda marikulture (promotivne kampanje, sajmovi, izložbe, certifikati kakvoće, etiketiranje proizvoda).

II/II-3.3 Prerada

Mjere koje će trebati poduzeti u svrhu ostvarenja postavljenih ciljeva jesu slijedeće:

- 3.3.1. Stimuliranje otočnih tvornica putem programa razvitka otoka i zakona o otocima;
- 3.3.2. Zadržavanje najmanje sadašnjeg razine postojećih poticaja za proizvodnju proizvoda od sitne plave ribe - poštivanje tranzicijskog razdoblja uvjeta WTO;

- 3.3.3. Smanjenje troškova transporta ribe (svježe i smrznute) te prerađevina s otoka i na otok putem smanjenja cijena trajektnih karata za tu vrstu transporta;
- 3.3.4. Mjerama makroekonomske politike osigurati slijedeće:
- stimulativne mjere za izvozna gospodarstva;
 - kredite za pripremu izvoza;
 - smanjenje poreza za otočki dio kroz Zakon o otocima;
 - potpisivanje trgovačkih ugovora sa CEFT-om, EFT-om i EZ-om.

II/II-3.4 Promet

U području prometa ribom i proizvodima od ribe potrebno je donijeti zakonsku regulativu kojom bi se precizno reguliralo ovo područje. Tek po donošenju regulative, treba ići u njenu provedbu kroz za to nadležne institucije.

Osim formalnog reguliranja prometa ribom, treba poduzimati mjere strukturne potpore ribarstvu, sa ciljem povećavanja prosječnog ulova ribolovnih jedinica.

Unapređenje prometa ribom i proizvodima od ribe treba teći u tri smjera:

- 3.4.1. Stvaranjem sustava veletržnica zasnovanih na aukcijskom načelu, koje bi u vidu distributivnih centara opskrbljivale maloprodajne lance;
- 3.4.2. Uspostava stanica za prodaju svježe ribe putem neposredne pogodbe ili dražbe;
- 3.4.3. Strukturnim promjenama u području prometa na način smanjivanja ukupnog broja subjekata u prometu uz istodobno povećavanje ukupnog prihvatnog kapaciteta.

II/II-4 Provedbeni plan, izvršitelji i rokovi

Plan provedbe strategije morskog ribarstva, izvršioci, uključivo i rokovi izvršenja pojedinih strateških zadaća po pojedinim sastavnicama bi bili kako slijedi.

II/II-4.1 Ribolov

- Ad. 1. Strateški ciljevi i zadaci definirani u glavi II/II točke 3.1.1., 3.1.2., 3.1.3. i 3.1.7. će izvršiti Institut za oceanografiju i ribarstvo (IOR) iz Splita prema utvrđenoj dinamici i prioritetima. Naznačene strateške zadatke treba izvršiti odmah.
- Ad. 2. Strateški ciljevi i zadaci definirani u toč. 3.1.4. će izvršiti MPŠ u suradnji s IOR-om. Ovi zadaci su trajnog karaktera.
- Ad.3. Strateški ciljevi i zadaci definirani u toč. 3.1.5. i 3.1.6. će izvršiti MPŠ, Ministarstvo gospodarstva, zainteresirane primorske županije i ribarske asocijaciji pri HKG i HOK-u.
- Ad. 4. Strateški ciljevi i zadaci definirani u toč. 3.1.8., 3.1.9., 3.1.10., 3.1.11. će izvršiti MPŠ, dok je toč. 3.1.12. i 3.1.13. prvenstveno u zadatku udruge ribara, a toč. 3.1.14. Ministarstva turizma u suradnji s Ministarstvom poljoprivrede i šumarstva i Ministarstvom gospodarstva.

II/II-4.2 Marikultura

- Ad.1. Modernizaciju i daljnji razvoj sektora marikulture vršiti kroz uspostavu poticajne kreditne politike u investicijska i obrtna sredstva. Provodi Vlada RH kroz Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva (MPŠ) i Ministarstvo za prostorno planiranje i zaštitu okoliša (MPZO), te HBOR. Partneri su privatni i javni sektor, interesne udruge uzgajivača i buduće zadruge (kooperative). Rokovi za provođenje, odmah;
- Ad.2. Infrastrukturnu, logističku i znanstveno – stručnu podršku razvojnim programima marikulture trebaju osigurati MPŠ, MPZO i Ministarstvo znanosti (MZ) kroz izravno involviranje znanstvenih institucija usmjerenih na rješavanje problema marikulture. Partner u realizaciji strateškog cilja jesu javne i privatne organizacije, tvrtke u marikulturi, istraživački i razvojni centri, zadruge. Rokovi za izvršenje od odmah do u kontinuitetu sukladno razvitku i zahtjevima sektora;
- Ad.3. Unapređenje marketinške i promotivne strategije je u zadatku MPŠ u suradnji s drugim državnim službama zaduženim za promet i trgovanje prehrambenim proizvodima. Napose se ovaj segment usmjerava prema programima i planovima razvoja turizma i Ministarstvu zaduženom za obnovu i razvitak otoka. Partneri na strateškom zadatku jesu javne i privatne organizacije, tvrtke u marikulturi i specijalizirani istraživački centri.

II/II-4.3 Promet ribom

Izvršitelji Provedba planova za područje prometa ribom i proizvodima od ribe naznačenih u gl. II/II-3.4., te rokovi izvršenja za pojedine zadatke bili bi sljedeći:

- Ad. 1. Strateški cilj iz toč.3.4.1. Ministarstvo gospodarstva u suradnji s HGK, HOK i HZPSS; rok 2001.g.
- Ad. 2. Strateški cilj iz toč. 3.4.2. Ministarstvo obnove i graditeljstva, županije, gradovi, općine, privatni poduzetnici u suradnji s HOK, HGK i HZPSS; rok: 2001- 2010. g.
- Ad. 3. Strateški cilj iz toč. 3.4.3. MPŠ , Uprava za ribarstvo; rok: 2025. g.

II/II-4.4 Prerada ribe

Izvršitelji iz poglavlja Preporuke za provedbu strategije su sljedeći:

- Ad. 1. toč. 3.3.1. Ministarstvo obnove i razvitka, Centar za razvoj otoka; rok: odmah Ad. 2. toč. 3.3.2. MPŠ; rok: odmah
- Ad. 3. toč. 3.3.3. Ministarstvo pomorstva, prometa i veza; rok: 2001. godina.
- Ad. 4. toč. 3.3.4. Ministarstvo financija, Ministarstvo gospodarstva, H.G.K; rok: 2001 - 2003. godina.

Pojmovnik

- Morsko gospodarstvo uključuje ribolov, uzgoj, promet i preradu ribe i drugih morskih organizama.
- Morsko ribarstvo je gospodarska djelatnost koja se bavi gospodarenjem živim, odnosno obnovljivim bogatstvima mora i obuhvaća zaštitu biozaliha, ribolov i uzgoj.

- Morski ribolov je djelatnost lovljenja riba i drugih morskih organizama uporabom primjerenih ribolovnih alata i ribolovne tehnike ali također i djelatnost sakupljanja morskih organizama odgovarajućim pomagalicama.
- Ostali morski organizmi u smislu ove strategije jesu svi organizmi koji nisu ribe a predmet su interesa morskog ribarstva (mekušci, rakovi, spužve, koralji, morski crvi i morsko bilje.
- Prelov je pojava izlovljenosti prekomjernim izlovom, odnosno takvog stanja ribljih naselja pri kojemu se ulov smanjuje unatoč povećanju ribolovnog napora.
- Ribolovni napor je pritisak ribolovnih sredstava (flota i alati) na iskorištavanje prirodnih biozaliha.
- Pelagički ribolov je ribolov kojim se love oni morski organizmi koje žive u stupcu vode neovisno o morskom dnu.
- Pridneni (demerzalni) ribolov je način iskorištavanja morskih organizama koji žive na ili u morskom dnu ili su o njemu ovisni u svom životu.
- Marikultura je kontrolirani uzgoj riba, rakova, školjkaša i vodenog bilja.
- Kavezni uzgoj je naročiti tip intenzivnog uzgoja ribe u mrežnim kavezima koji su pričvršćeni na usidrenu plivajuću strukturu.
- Mrijestilište je specijalizirani objekt za proizvodnju riblje mladi.
- Prerada ribe – podrazumijeva skupnost ekonomične primjene bioloških, fizikalnih i tehnoloških radnji, koje imaju za cilj da svježu ribu prerade u trajne ili polutrajne prerađevine uz istovremeno racionalno iskorištenje svih njenih nejestivih dijelova. U ovu tehnologiju se danas uvrštavaju i takvi procesi koji nemaju za cilj izravnu preradu ribe, već njeno očuvanje u svježem ili smrznutom stanju za duže ili kraće vrijeme, bilo u svrhu produženog skladištenja do same prerade, bilo u svrhu transporta do potrošača.
- Sterilizirani riblji proizvodi sačinjavaju riblje konzerve neograničenog roka trajanja.
- Poluproizvodi su proizvodi riblje industrije ograničenog roka trajanja koji se mogu i doraditi.

Reference

- Azzali et al, (2000). Assess of the pelagic fish biomass and of the relationships between biomass spetial/temporal fluctuation and oceanographic parameters in the Adriatic Sea, using acoustic, hydrographic andsatelite technologies.
- Cetinic P., Dulčić J. i A. Soldo, (1998). Zaštita živih bogatstava mora reguliranjem ribolova. Pomorski zbornik, Rijeka, 1, 161-175.
- Cetinić P. i J. Swiniarski, (1985). Alati i tehnika ribolova. Logos, Split, 655p.
- Dujmušić A., Hrvatsko ribarstvo ispod površine, Rabus-media, Zagreb, 2000, 215p.
- Jardas I., (1996). Jadranska ihtiofauna. Šk. Kniga, Zagreb, 533p.
- Katavić I., (1999). Mariculture in the New Millennium, Agriculturae Conspectus Scientificus, 64/3, 223-229.
- Katavić I. i Vodopija T., (2000). Uzgoj ribe i školjkaša u Republici Hrvatskoj – stanje i mogućnosti. 5. susret ribara Hrvatske obrtničke komore, Kali-Zadar, 12-14- listopada 2000. godine.
- Soša B., (1989). Higijena i tehnologija prerade morske ribe. Šk. Knjiga, Zagreb, 184p.
- Vrgoč N., (2000). Struktura i dinamika pridnenih zajednica riba Jadranskog mora. Sv. u Zagrebu, Doktorska disertacija, 197p.
- Zaitsev V., Kizevetter I., Lagunov L., Makarova T., Minder L. i Podsevalov V., (1969). Fish Curing and Processing. Mir Publishers Moscow, 722p.
- FAO yearbook. Fishery statistics. Aquaculture production. Vol. 86/2. Rome, 2000. 169p.
- NACA/FAO. (2000). Aquaculture development beyond 2000: the Bankok declaration and strategy, Conference on aquaculture in the third millenium, 20-25 Feb. 2000, Bankok, Thailand. NACA, Bankok and FAO, Rome, 27pp.
- Pravilnik o obavljanju gospodarskog ribolova na moru. NN br. 83/2000 (str. 3309-3331)
- Programme proposal for joint research within ADRAMED project, mimeograph, 9p.
- USDA European Union Fishery Products Annual 2000, prepared by Daniellle Borremans, Brusseles 2000, 1-7.

III PREHRAMBENA
BIOTEHNOLOGIJA

INDUSTRIJA

I

III/I PREHRAMBENA INDUSTRIJA

U gospodarstvu Hrvatske, prehrambena prerađivačka industrija zauzima istaknuto mjesto. Ona danas ostvaruje više od petine (oko 22%) ukupne industrijske proizvodnje ili nešto više od 25% sudjeluje u strukturi prerađivačke industrije, a time ulazi i u sam vrh i po ukupnom prihodu prerađivačke industrije.

Kada govorimo o prehrambenoj industriji i proizvodnji hrane treba razlučiti o kojim se pojmovima radi. U našim okolnostima obično se povezuju poljoprivreda i prehrambena industrija kao jedinstvena proizvodnja hrane. Međutim, radi se o odvojenim gospodarskim granama. Prehrambena industrija po načinu rada i tržišnim uvjetima spada u industriju. Također i sama prehrambena industrija nije homogena, te se u daljnjim razmatranjima proizvodnja hrane dijeli na:

- primarnu preradu i čuvanje poljoprivrednih proizvoda, preradu stočarskih proizvoda i preradu ribe (mlinovi, silosi, klaonice, hladnjače, šećerane, uljare, sušionice, itd.);
- proizvodnju prehrambenih proizvoda za široku potrošnju.

Svjetska trgovina prehrambenim proizvodima posljednjih godina doživljava velike promjene. Nakon Urugvajске runde GATT i Sporazuma u Marakashu očekuje se smanjenje stupnja subvencioniranja nacionalnih poljoprivreda i postupaka liberalizacije svjetske trgovine kako poljoprivrednim tako i prehrambenim proizvodima. Kao posljedica manje subvencije, dakle i veće konkurencije u cijeni proizvoda, dolaziti će neminovno do:

- specijalizacije poljoprivredne proizvodnje i industrije koja se na nju naslanja;
- usmjeravanja proizvodnje prehrambenih proizvoda;
- restrukturiranja nacionalnih proizvodnji, koje su bile zaštićene raznim državnim mjerama;
- daljnje globalizacije proizvodnje zbog ravnopravne izloženosti svih tržišta svjetskoj konkurenciji.

Sve zemlje u tranziciji nastoje slijediti ove trendove s manje ili više uspjeha, ali jednako tako sve te zemlje uvažavaju značenje proizvodnje hrane za vlastite potrebe, odnosno radi vlastitog društvenog i gospodarskog razvitka na više načina, specifično za pojedinu zemlju kao npr. za:

- unapređenjem svojih potencijala vlastitim znanjem (Slovenija);
- ulaskom stranih tehnologija i stranog kapitala (Mađarska, Češka, Slovačka);
- kombinirano ili još neodređeno (Hrvatska, Poljska, Estonija i dr.).

III/I-1 Prikaz i ocjena zatečenog stanja

III/I-1.1 Prerada poljoprivrednih sirovina

III/I-1.1.1 Prerada žita

- **Kapaciteti.** *Mlinsko pekarska i tjesteničarska industrija* preradu temelji na smještajnim kapacitetima od 1 700 000 tona, što je za potrebe ove i uljarske industrije dovoljno.

Ukupni kapaciteti za preradu pšenice iznose preko 1 000 000 tona za preradu kukuruza 70 000 tona i raži 5 000 tona.

Godišnji kapaciteti velikih pekara iznose 450 000 t i dimenzionirani su dijelom za najviše potrebe turističke sezone. Broj malih pekara (obrtnici) je nepoznat, a procjenjuje se na 3 000 s godišnjim kapacitetom od 400 000 t i približno 80%-tnim iskorištenjem.

- **Stanje opreme.** Od postojećih *mlinskih kapaciteta* samo pet posjeduje suvremena rješenja (dob od 1 do 5 godina), dvadesetak mlinova je tehničko-tehnološke dobi opreme od 15 do 20 godina, a svi preostali rade sa zastarjelom opremom.

Pekarski kapaciteti su u puno boljem položaju i suvremenije opremljeni, a kao posljedica sve jače konkurencije koja upućuje na nabavu nove opreme, razvoj novih proizvoda, bolju kakvoću i prihvatljive cijene za potrošače.

Tjesteničarstvo ima zastarjelu opremu i iz godine u godinu zapada u sve ozbiljniju krizu, koju uvećava niska kakvoća domaće pšenične krupice, dizajn i ambalaža, slaba promidžba i skroman utjecaj na potrošačke navike. Svih pet tvornica nalaze u vrlo teškom gospodarskom stanju, pred zatvaranjem.

- **Proizvodnja.** Temeljem statistički iskazane potrošnje, procjenjuje se godišnja prerada od 600 000 do 610 000 t pšenice, 50 000 – 60 000 t kukuruza, do 3 000 t raži, te proizvodnja 430 000 – 450 000 t pšenične krupice i pšeničnog brašna, 56 000 t proizvoda od kukuruza te 2 050 t raženog brašna 360 000 – 380 000 t pekarskih proizvoda i 13 000 t tjestenine.

Statistički podaci (DZS) o proizvodnji (1999. god.) iskazuju samo 315 000 t pšeničnog brašna i krupice, 110 500 t kruha, 18 800 t drugih pekarskih proizvoda, 6 500 t tjestenine, što ukazuje na sakrivenu mlinsku preradu do 200 000 t pšenice, proizvodnju najmanje 250 000 t pekarskih proizvoda i bar još jednom toliko iskazanu proizvodnju tjestenine.

- **Vanjsko-trgovinska razmjena.** Tijekom ovih godina, vanjsko trgovinska razmjena je znakovito oscilirala. Izvoz brašna se kretao od 5 935 t (1997.) do 27 170 t (1992.), izvoz tjestenine od 287 t (1992.) do 1.155 t (1998.), a uvoz pšeničnog brašna i krupice od 169 t (1995.) do 10 780 t. (1996), a tjestenine od 2 884 t (1992.) do 10 402 t (1999.). Negativna kretanja jedino su nazočna kod tjesteničarstva, a uzroci su kakvoća i visoka proizvodna cijena kao posljedica ukupnog stanja ove industrije.
- **Potrošnja.** Od 1990. godine dolazi do značajnog povećanja potrošnje proizvoda od žita (17%). Koja *per capita* iznosi godišnje 118 kg. iskazano u brašnu. To bi po proizvodima bilo 23,8 kg pšeničnog brašna i drugih žitarica, 71,8 kg kao kruh i pecivo, 9,6 kg kao tjestenina, 6,03 kg kao kolači, 6,04 kg riže i 10,5 kg ostalih proizvoda. Usporedba statistički iskazne potrošnje i proizvodnje upućuje na veliku prisutnost sivog tržišta u preradi pšenice i pšeničnog brašna.
- **Razina carinske zaštite.** Poljoprivredni proizvodi, koji se prerađuju u ovoj grani industrije, su zaštićeni trenutno slijedećim carinskim stopama: pšenica 10% + 4E/100 kg (maksimalno do 60%), raž 45%; pšenično brašno 10% + 12E/100 kg maksimalno 43%), pšenična durum krupica 15%, a kukuruzna krupica 10% + 6,5E/100 kg (maksimalno 45%), tjestenina s jajima 10% + 28,8 E/100 kg (maksimalno 50%).
- **Tjesteničarstvo.** Današnji gospodarski položaj i tehničko-tehnološko stanje tvornica tjestenine gotovo upućuje na njihovo gašenje u narednih 5 godina. Financijske mogućnosti sadašnjih vlasnika su skromne u pogledu ulaganja u suvremenu opremu. Ulazak u WTO i carinska zaštita pri uvozu tjestenine dodatno nepovoljno utječe na ovu djelatnost.
- **Ekološki uvjeti.** Mlinsko pekarska i tjesteničarska industrija praktički nemaju negativnog utjecaja na okoliš.

III/I-1.1.2 *Prerada uljarica - proizvodnja ulja*

Pod proizvodnjom ulja ili uljarstvom podrazumijevamo gospodarsku djelatnost vezanu uz preradu uljarica (suncokreta, uljane repice, soje) radi proizvodnje sirovih i jestivih ulja, kod čega nastaje kao nusproizvod sačma, nositelj proteinski bogatih komponenti za stočnu hranu. Dobiveno sirovo i jestivo ulje su sirovine za daljnju proizvodnju biljnih masti, margarina i srodnih prehrambenih proizvoda ili sirovine za druge industrije (prehrambena, farmaceutska, kemijska).

- **Proizvodni kapaciteti.** Ovisno o broju dana prerade, uljarska industrija raspolaže s godišnjim kapacitetom prerade suncokreta od 85 000 – 95 000 t, prerade uljane repice od 65 000 do 69 000 t i soje od 310 000 do 380 000 tona.

Rafinerije imaju godišnji kapacitet prerade 62 000 t ulja. Ove kapacitete slijede i kapaciteti za proizvodnju biljnih masnoća (margarina, biljnih masti, biljnog mrsa, aditiva, majoneze i delikatesnih proizvoda) od 45 584 do 68 376 t za 220 dana proizvodnje.

Većina proizvodnih linija je tehnološki i tehnički zastarjelo te su potrebna nova ulaganja u rekonstrukciju postojećih ili izgradnju novih pogona.

Rafinerije ulja su također tehnički zastarjele, dok jedino zadovoljava razina opremljenosti punionica.

- **Skladišni prostor** od 10 000 t silosnog prostora i 20 000 t podnih skladišta nije dovoljan te se upotrebljavaju i kapaciteti sojare od 38 000 t silosnog prostora i 120 000 podno-skladišnog prostora i 41 750 t rezervoarskog prostora.
- **Ekološki standardi.** Ova industrija nije onečišćivač i nisu potrebne posebne mjere zaštite.
- **Proizvodnja.** U 1998. godini je proizvedeno preko 31 000 t sirovog ulja, i 73 000 t sačme. Istodobno je proizvedeno 35 000 t rafiniranog ulja, 10 000 t margarina i 3 500 t biljnih masti i 500 tona biljnog mrsa.

III/I-1.1.3 Proizvodnja maslinovog ulja

Proizvodnja maslinovog ulja, prve biljne masnoće izravno vezane uz kulturu življenja populacije Mediterana i koja danas po značenju izlazi iz okvira čiste ekonomije, nezaobilazna je tema poljoprivredne proizvodnje našeg priobalja i otoka – areala masline.

Naše maslinovo ulje sa svojih 3 000 000 stabala na površini od 15 000 ha gospodarski predstavlja značajan potencijal u poljoprivrednoj proizvodnji mediteranskog dijela Hrvatske.

U zadnje doba je izraženo povećano zanimanje u obnovi starih i izgorjelih maslinika, sadnja novih nasada, primjena suvremenih stručnih agrozahvata i izgradnja suvremenih pogona za preradu plodova maslina u ulje.

- **Proizvodnja.** Primjećuju se velike razlike u količinama proizvedenog maslinovog ulja. U zadnjih 10 godina proizvodnja je iznosila od 6 000 t do oko 55 000 t, odnosno prosječno oko 25 000 t. Proizvodnja se potiče s 0,89 Kn/kg proizvedenog ploda.
- **Kapaciteti** za proizvodnju. U posljednje doba su izgrađeni značajni kapaciteti za preradu maslina u ulje, a učinjena je i zamjena starih postrojenja. Kapaciteti pojedinačnih pogona se kreću od 2 do 40 t/dan. Današnji kapaciteti prerade zadovoljavaju potrebe Hrvatske i iznose 860 – 9 000 t maslina dnevno, što znači da je za preradu cjelokupne berbe plodova potrebno svega 20 do 40 dana. Kapaciteti za formiranje proizvoda odnosno pakiranje iznose od 600 do 3 000 kom/dan.
- **Kakvoća.** Kakvoća našeg maslinovog ulja još uvijek ne zadovoljava, iako su raznim aktivnostima učinjeni korisni pomaci.

Posebno je karakterističan način na koji ovaj proizvod dolazi na tržište. Tržnost maslinovog ulja u nas je vrlo diskutabilna, budući da maslinovo ulje u privatnih maslinara, koji ga drže najčešće "kao svoje strateške materijalne rezerve", tržištu nude kao staro ulje prilikom obnove svojih pričuva novim. Istodobno je na tržištu maslinovog ulja vrlo aktivno i značajno sivo tržište (tzv. "seljačka pijaca"). Prema mišljenju mnogih autora, ovo tržište predstavlja 50% ukupnog tržišta maslinovog ulja, a u nekim krajevima na taj se način plasira i ukupna proizvodnja.

- **Potrošnja** maslinovog ulja. Potrošnja maslinovog ulja u zadnje doba se povećava u područjima tradicijskih a i novih potrošača. Povećana potrošnja je rezultat veće popularizacije i poboljšane kakvoće tog ulja. Potrošnja maslinovog ulja u Hrvatskoj po stanovniku iznosi od 0,6 kg 1990.

godine, do 0,9 - 1 kg po stanovniku godišnje (1999. godine). Ukupna potrošnja u Hrvatskoj iznosi oko 4 000 t godišnje, a količine maslinovog ulja za izvoz su praktički neograničene.

- **Zakonska regulativa** za maslinovo ulje je u potpunosti usklađena sa međunarodnim propisima i pri kraju su aktivnosti na donošenju normi pri DZMN RH. Hrvatska je postala članica zemalja većinskih potrošača maslina i maslinovog ulja i član je *Međunarodnog vijeća za maslinovo ulje*, najkompetentnije asocijacije za problematiku maslinarstva i prerade u maslina u ulje.

Iako postoje propisane zakonske osnove za proizvodnju ulja posebne marke, zemljopisnog, sortnog ili ekološkog (biološkog) podrijetla, takvi se proizvodi još ne proizvode.

- **Carinska zaštita.** Carinska zaštita ovog proizvoda provodi se prelevmanom od 2,6 Kn po kilogramu i 25 % carinom na uvezenu robu.
- **Vanjsko trgovinska razmjena.** Kako veći dio maslinovog ulja završava na domaćem i dijelom na stranom tržištu (privatnim putovima) bez nadzora. Na taj je način teško ustanoviti količinu izvezenog ulja. Može se samo reći da je nešto veća količina uvezenog maslinovog ulja od izvoza.
- **Ekološki aspekti.** Ova industrija praktički nema negativnog utjecaja na okoliš čovjeka, floru i faunu.

III/I-1.1.4 Prerada šećerne repe

Pod proizvodnjom šećera podrazumijevamo gospodarsku djelatnost odnosno preradbeno-proizvodni gospodarski aspekt koji se odnosi na proizvodnju šećera, suhih peletiranih rezanaca i melase. To je veliki dio prehrambene industrije koja prerađuje poljoprivrednu kulturu - šećernu repu i uz izravnu zaposlenost ima i veliku neizravnu zaposlenost vezanu uz poljoprivrednu proizvodnju na zemljišnim površinama od oko 30 000 ha i uz prosječne prirode od 30 t/ha.

- **Prikaz zatečenog stanja.** Od 1996. godine sjetvene površine pod šećernom repom se značajnije povećavaju i 1998. godine dosižu razinu domaće proizvodnje, koja isključuje bilo kakav uvoz dodatnih sirovina za proizvodnju šećera u Hrvatskoj. Istodobno se proizvodnja šećerne repe odvijala prema materijalnim mogućnostima proizvođača, a ne prema agrotehničkim mjerama. Tako je prosjek biološkog prinosa šećera od 1996. do 1999. godine iznosio 5,96 t/ha. (Današnji prag rentabilnosti u zemljama zapadne Europe iznosi 7,2 t/ha).
- **Proizvodni kapaciteti.** Stabilni i instalirani kapaciteti prerade šećerne repe u svim šećerana daju pune efekte u uvjetima kada tehnološke vrijednosti šećerne repe ispunjavaju standardne parametre.

Danas u Hrvatskoj postoje tri šećerane s ukupnim dnevnim kapacitetom prerade od 14 500 t ili godišnjim kapacitetom od 1 160 000 t šećerne repe i uz trajanje kampanje prerade od 80 dana. Istodobno korišteni prosjek u razdoblju od 1996. do 1999. godine je bio 14,032 t/dnevno ili 1 114 000 t godišnje.

Postojeći kapaciteti ne samo da zadovoljavaju potrebe Hrvatske, već omogućavaju ponudu i većem području, jer se uz digestiju od 15,5% i iskorištenje digestije od 81,5% može proizvesti količina od preko 150 000 t konzumnog bijelog šećera.

Vlasnički odnosi nisu još riješeni, te je samo jedna tvornica u pretežitom vlasništvu privatnih dioničara, dok su dvije još uvijek u državnom vlasništvu.

- **Proizvodnja.** Proizvodnja šećerne repe i šećera u Hrvatskoj se od 1991. godine do danas postupno povećavala i dosegla kulminaciju 1998. godine, kada je proizvela preko 140 000 tona iz šećerne repe, isključivo domaće proizvodnje. U posljednje dvije godine bilježi se znatniji pad proizvedenih količina šećera zbog nedostatnih količina šećerne repe, njene slabe digestije i loših vremenskih uvjeta u razdoblju dozrijevanja i vađenja repe (1999. godine 110 689, a 2000. godine se procjenjuje na svega 60 000 tona ili trećinu iskorištenja kapaciteta).

- **Potrošnja.** U smislu potrošnje šećera, s obzirom na ratne prilike i stanje velikog nekontroliranog djela granice prema Bosni i Hercegovini (iz koje se nelegalno uvezio šećer u Hrvatsku), danas se ne barata s egzaktnim pokazateljima potrošnje i njene strukture.

Potrošnja šećera se također teško ustanovljuje, jer se danas jedan dio šećera zamjenjuje s drugim sladilima (glukozni sirup, visokofruktozni sirupi i sl.). Procjenjuje se da je ukupna potrošnja šećera oko 150 000 t od kojih 2/3 predstavlja potrošnja u domaćinstvima, a 1/3 u industrijskoj proizvodnji drugih proizvoda.

- **Vanjsko-trgovinska razmjena.** Danas Hrvatska ne izvozi šećer. Godišnje se uvozi oko 10 000 do 15 000 t šećera i to temeljem članka 54 (uvoz radi izvoza). Nusproizvodi kod proizvodnje šećera - suhi rezanci šećerne repe ili peletirani rezanci šećerne repe se izvoze za stočnu hranu u europske zemlje.
- **Razina carinske zaštite.** Kristalni bijeli šećer je zaštićen proizvod. Razina carinske zaštite iznosi 20% (2,4 Kn/kg). Ulaskom u WTO, šećer ima također carinsku zaštitu od 30 eura/100 kg.
- **Ekološki standardi.** Proizvodnja šećera preradom šećerne repe je vrlo zahtjevana u pogledu zaštite okoliša, jer čak do 35% nečistoća na ukupnu količinu prerađene repe treba odstraniti, te također očistiti velike količine otpadne vode. To zahtjeva mehaničko i biološko pročišćavanje otpadnih voda. Ekološki standardi su visoko postavljeni, no današnja rješenja, osim kod jedne tvornice, ne zadovoljavaju. Rješenje tih problema pretpostavlja velika novčana ulaganja.

III/I-1.1.5 Prerada voća i povrća

Voće, povrće i prerađevine vrlo su važni prehrambeni proizvodi, no njihov udio u prehrani stanovništva je nezadovoljavajući. Uzroci tome leže u malim proizvedenim količinama, nedostatnim skladišnim prostorima, maloj kupovnoj moći stanovništva, lošoj organizaciji proizvodnje i otkupa, kao i nedostatnoj subvenciji države.

- **Proizvodni kapaciteti.** Hrvatska raspolaže s velikim poljoprivrednim površinama, kako u kontinentalnom području, tako i u južnoj i primorskoj Hrvatskoj. Kapaciteti omogućavaju (uz bolje organiziranu proizvodnju i otkup i dovoljno rashladnih prostora za čuvanje proizvedenih namirnica) proizvodnju dovoljnih količina voća, povrća i prerađevina za podmirenje domaćih potreba i većih količina za izvoz. Danas se osobito osjeća pomanjkanje preradbenih kapaciteta za preradu voća i povrća.
- **Proizvodnja.** Udio voća i povrća u ukupnoj proizvodnji je malen. U 1988. godini proizvedeno je 605 318 t voća i 854 250 t povrća.
- **Ocjena stanja.** Stanje u proizvodnji i preradi voća i povrća je nezadovoljavajuće zbog prestanka rada mnogih pogona uzrokovanih problemima u pretvorbi, i nedostatku investicija. I kod novih pogona, kod kojih je unapređena tehnologija ili ukoliko su rekonstruirani stari pogoni, se javljaju slični problemi.

Sadašnje stanje ne zadovoljava iz dva razloga:

- Postojeća proizvodnja ne zadovoljava domaće potrebe, te stoga raste uvoz tih proizvoda; i
- Neiskorišteni prirodni potencijali za proizvodnju voća i povrća, za njihovu potrošnju u svježem stanju kao i za preradu. Istodobno je dio poljoprivrednih površina zapušten, a poljoprivredni proizvođači proizvode višak pšenice i kukuruza koje ne mogu prodati ili ih država izvozi uz gubitke.
- **Poljoprivredna proizvodnja** mora biti u funkciji prerade tih proizvoda u svim svojim segmentima, zbog toga što u suvremenoj distribuciji i čuvanju te proizvode nije moguće izravno nakon berbe staviti u promet. Za svježe voće i povrće potrebna je minimalna prerada (razvrstavanje, pranje, ambalažiranje) i skladištenje (konzerviranje) u rashlađenim prostorima (hladnjačama sa ili bez CA).

Preradom voća i povrća u proizvode višeg stupnja finalizacije ti se poljoprivredni proizvodi bolje valoriziraju.

Hrvatska raspolaže sa značajnim poljoprivrednim zemljištem, što uz povoljne klimatske uvjete i obrazovane kadrove, omogućava proizvodnju dovoljnih količina voća i povrća za potrošnju u svježem stanju i za preradu, i to ne samo za domaće potrebe već i za izvoz.

- **Ekološki standardi.** Prerada voća i povrća je industrija koja ne ugrožava okoliš ni na koji način, ako se pravilno riješi problem iskorištavanja otpada i obrade otpadnih voda. Otpadne tvari su dijelovi plodova voća i povrća, biološki materijal, koji se, ako se vrati u prirodu (na poljoprivredne površine), s lako razgrađuje i u većini slučajeva je koristan za zemljište. Kruti otpad se uglavnom odvozi natrag na polja i zaorava. Otpadne vode iz ovih pogona su opterećene određenom količinom lako razgradivih organskih tvari. Ovakve otpadne vode, ako su opterećene organskom tvari preko određene granice, moraju se prije ispuštanja obraditi. Za tu obradu su potrebna odgovarajuća postrojenja koja su vrlo jednostavna, a otpadne organske tvari u vodi se lako razgrađuju. Otpadnih štetnih plinova u ovoj industriji nema.

III/I-1.1.6 Proizvodnja vina

Agroekološki uvjeti u Hrvatskoj omogućuju uzgoj vinove loze i proizvodnju grožđa u različite svrhe, pa tako i za proizvodnju vina razne kakvoće, od stolnih do čuvenih vina pojedinog područja.

- **Proizvodnja.** Godišnja proizvodnja vina u Hrvatskoj iznosi 270 milijuna litara, od čega 60 milijuna litara otpada na gospodarske subjekte (oko 25%), a 210 na individualne proizvođače (oko 75%). Navedeni statistički podaci nisu potpuno točni, jer su podaci o proizvodnji na obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima dosta nepouzdana.

Bez obzira na navedene podatke, sigurno je da je proizvodnja vina u zadnjih nekoliko godina u padu.

- **Ocjena stanja.** Promatrajući vinarску proizvodnju vidi se da se posljednjih godina nalazi u teškom položaju zbog smanjenja potrošnje vina u Hrvatskoj i tržišnih viškova koji ugrožavaju poslovanje proizvođača vina. Danas gotovo da i nema većeg proizvođača vina u Hrvatskoj koji nije suočen s problemima u tekućem poslovanju tako da su male mogućnosti za investiranje u nove tehnologije i razvoj, što predstavlja prvorazredni problem za budućnost vinarstva.
- **Vanjsko-trgovinska razmjena.** Nasuprot povratku rastućeg trenda potrošnje vina u svijetu te otvaranju nekoliko novih značajnih vinskih tržišta, pogotovo u zemljama Dalekog istoka, naš izvoz u posljednjih nekoliko godina bilježi sve lošije rezultate.

III/I-1.1.7 Prerada stočarskih proizvoda

III/I-1.1.7.1 Proizvodnja mesa

- **Kapaciteti.** U Hrvatskoj su do 1996. godine bile registrirane 44 različite klaonice, među kojima se nalazi i 14 izvoznih objekata, 7 objekata za klanje i obradu mesa peradi, jedna klaonica peradi jedna klaonica za kuniće i dva skladišta mesa i mesnih prerađevina.

Proteklih pet godina je nastavljen trend izgradnje malih obrtničkih objekata za klanje životinja, te za preradu i pohranu mesa (danas postoji 275 takvih objekata). Stanje većine malih klaoničkih kapaciteta je zadovoljavajuće, dok je kod velikih objekata to stanje nezadovoljavajuće zbog slabije iskorištenih kapaciteta, nedovršene pretvorbe i stečaja pojedinih klaonica i tvornica za preradu. Tome je pridonio i nepovoljan smještaj industrijskih preradbenih objekata (izvan područja stočarske proizvodnje).

- **Proizvodnja.** U ukupnoj strukturi prerade, prerada mesa ima istaknuto mjesto. Tako je 1994. godine proizvedeno 117 854 t mesa od kojeg oko 25% otpada na goveđe meso, 45% na svinjsko meso, oko 30% na meso peradi i svega 0,2% na ovčje meso. Kao i kod ostalih proizvodnji uočljiv je pad proizvodnje za oko 45% u odnosu na ranije razdoblje.

Na preradu u mesne prerađevine se troši oko 50% proizvedenog mesa, od kojih su najviše zastupljeni kobasičarski proizvodi (48%), suhomesnati proizvodi (11,3%), konzerve (35%) i mast (5,5%).

- **Vanjsko-trgovinska razmjena.** Hrvatska je već dugo vremena izvoznik mesa i mesnih prerađevina na svjetska tržišta (juneće meso, polukonzerve svinjskog mesa, proizvodi mesa peradi na tržište Europske unije i SAD). Podaci o vanjskotrgovinskoj bilanci danas upozoravaju na vrlo nepovoljne indekse uvoza živih životinja i mesa od kojih se jedan dio uvozi u Hrvatsku preko mekih granica, za što ne postoje točni podaci.
- **Potrošnja.** Potrošnja mesa u Hrvatskoj je iznosila oko 50 000 t svježeg mesa i oko 25 000 t raznih mesnih prerađevina. U usporedbi s ranijim godinama, to predstavlja pad od 60% kod mesa i 45% kod mesnih prerađevina. Uzroci tome slični su kao i kod drugih industrijskih prerađivačkih grana.

III/I-1.1.7.2

Proizvodnja mliječnih proizvoda

U sustavu tržišnog gospodarstva, primarna proizvodnja mlijeka, prerada, distribucija i prodaja mliječnih proizvoda čine komplementarnu cjelinu s određenim paritetnim cjenovnim i ekonomskim odnosima.

- U **primarnoj proizvodnji** mlijeka prevladava kravlje mlijeko, s udjelom u proizvodnji od 96%.
- **Tržišnost** kravljeg mlijeka je niska iznosi 61% (1999. godina). Na postojećoj razini potrošnje mlijeka, samodostatnost iz domaće proizvodnje je 74%, te se kvaliteta sirovog mlijeka u otkupu ne valorizira prema međunarodnim standardima. Proizvodnja mlijeka se potiče mjerama agrarne politike i u proizvođačkoj prodajnoj cijeni sirovog mlijeka novčani poticaj čini 35%.
- **Proizvodni kapaciteti.** Mljekarska industrija je neadekvatno organizirana. Ukupno konzumno mlijeko proizvodi 35 mljekara i manjih pogona. Od ukupnih proizvodno-tehnoloških kapaciteta, šest velikih mljekara predstavlja 73%, a samo jedno dioničarsko društvo participira s 50% u preradi na mljekarskom tržištu Hrvatske. Tehnološka oprema ovih 6 mljekara je zadovoljavajuća i proizvodno efikasna. Od ukupne potrošnje 60% količina mlijeka se preradi u industrijskim mljekarskim kapacitetima.

Instalirani proizvodni kapaciteti mljekara su nedovoljno iskorišteni jer pretežno proizvode u jednoj smjeni. Određeni broj mljekara zbog načina privatizacije i ratnih posljedica je u nepovoljnom ekonomskom položaju.

- **Prerada mlijeka.** Zadnjih godina uravnotežen je obujam industrijske prerade mlijeka. U 1998. godini proizvedeno je 424 000 000 lit/tona proizvoda, a 1999. godine 414 000 000 lit/tona. Struktura prerade je nepovoljna, a uvjetovana je nerazvijenosti domaće mljekarskog tržišta, slabe kupovne moći stanovništva i time niske potrošnje. U preradi je najzastupljenije konzumno mlijeko sa 65%, dok u razvijenim zemljama konzumno mlijeko sudjeluje s 35%.

U 1999. godini je vrijednost realizacije mlijeka i mliječnih proizvoda iznosila 2,20 milijardi kuna.

- **Potrošnja.** Do 1987. godine potrošnja mlijeka i prerada iznosila je 181 litara mlijeka per capita (mliječni ekvivalent litara), dok je potrošnja u 1999. godini iznosila 141 litru mlijeka.
- **Vanjsko trgovinska razmjena.** Vanjsko trgovinska razmjena mlijeka i mliječnih prerađevina je smanjena (uvoz u 1999. godini 40,32 milijuna USD, izvoz 27,49 milijuna USD).
- **Razina carinske zaštite.** Prerada mlijeka i tržište mliječnih proizvoda imaju visoku razinu carinske zaštite (prosječno 58%). I u buduću će Hrvatska imati povoljan status za ove proizvode kroz asimetričan carinski model carina (28%).
- **Ekološki standardi.** Mljekarska industrija (prehrambena procesna tehnologija) ovisno o strukturi proizvoda, stvara značajne količine otpadnih voda onečišćenim s organskim otpadom i ostacima kemikalija korištenih za dezinfekciju i pranje opreme i prostora. Prije evakuacije u javne vodotoke, otpadne vode treba pročititi a u većim kapacitetima obaviti reciklažu. U proizvodnji racionalizirati

režim korištenja vode prema svjetskim kriterijima u odnosu 3 : 1 (3 litre vode : 1 litra prerađenog mlijeka). Radi zaštite ozonskog omotača do 2005. godine izvršit će se supstitucija plina freona u svim rashladnim uređajima i opremi. Specifičnost proizvodnje mliječnih prerađevina zahtjeva uspostavljanje visoke razine upravljanja kvalitetom sirovina i proizvoda i zaštite okoliša.

III/I-1.2 Proizvodnja ostalih prehrambenih proizvoda

III/I-1.2.1 Proizvodnja hrane i pića

U ovom djelu obuhvaćeni su svi drugi industrijski proizvodi koji spadaju u široku potrošnju. Sve te proizvode možemo podijeliti u tri skupine:

1. proizvode koji mogu biti konkurentni na tržištima drugih država (gotova jela, juhe, dodaci, dječja hrana i dr.);
 2. proizvode, koji su konkurentni samo na domaćem tržištu; i
 3. proizvode, koji se traže samo u pojedinim gradovima i pokrajinama.
- **Proizvodni kapaciteti.** Ukupna proizvodnja proizvoda dodataka jelima, koncentriranih juha, suhog aktivnog kvasca u Hrvatskoj se zbiva u jednom dioničkom društvu. Dječja hrana se proizvodi u dvije tvornice. Kapaciteti za proizvodnju su dovoljni ne samo za Hrvatsku već i za izvoz. Većina ovih proizvodnji se odvija u novim tvornicama i po najnovijim tehnološkim standardima.
 - **Vanjsko-trgovinska razmjena.** Proizvodnja dodatka jelima, koncentriranih juha, suhog kvasca i dječje hrane pretežito je usmjerena prema izvozu.
 - **Razina carinske zaštite.** Proizvodi iz ove skupine nemaju carinsku zaštitu, jedino postoji mogućnost uvoza djela sirovina po svjetskim cijenama.

III/I-1.2.2 Proizvodnja konditorskih proizvoda

Pod konditorskom proizvodnjom se podrazumijeva gospodarska djelatnost i proizvodno-gospodarski odnos vezan uz proizvodnju čokolade, bombona, keksa, vafla i gume. To je značajan dio prehrambene industrije, industrija koja finalizira domaće proizvodne (brašno, šećer, biljne masti, mlijeko), a zapošljava izravno i značajan broj radne snage (oko 4.500 zaposlenih). Neizravno je visoka zaposlenost, jer je ova proizvodnja potrošač ambalaže, zapošljava transportna sredstva i ima veliki udio u trgovini prehrambenim proizvodima. Utiče i na vanjsko trgovinsku bilancu države, jer je vrijednost izvoza već godinama veća od vrijednosti uvoza sirovina i repromaterijala, a posljednjih 2-3 godine izvoz konditorskih proizvoda je oko 10 % vrijednosti ukupnog izvoza poljoprivredno prehrambenog kompleksa. U vrlo teškom gospodarskom okruženju dobro se nosila s postojećom gospodarskom problematikom i ukupno gledano ostvarivala dobre financijske rezultate.

- **Vlasnički odnosi.** Najveći dio postojećih tvrtki danas je riješio vlasničke odnose ili je na najboljem putu da ih razriješi. Restrukturiranje tvrtki teče relativno mirno, vrši se prirodni odliv radne snage, koje se već prema stanju tvrtki i stimulira otpremninama, ali ne dolazi do značajnijeg prijema mlađe radne snage, te su sada zaposleni u razmjerno visokoj životnoj dobi.
- **Kapaciteti.** Kapaciteti proizvodnje se ne koriste u cijelosti te omogućavaju ponudu na većem području od hrvatskog. Stalni su naponi tvrtki da se ukupni kapaciteti bolje iskoriste izvozom proizvoda.

U proteklih 10 godina kapaciteti su djelomično modernizirani, no za sudjelovanje na svjetskom tržištu konditorskih proizvoda bez dodatnih ulaganja i pronalaženja strateških investitora, koji će obnoviti i

modernizirati proizvodnju te otvoriti vrata na tržište Europe, proces daljnjeg osuvremenjivanja i rasta ove proizvodnje će biti otežan.

Sadašnja kakvoća proizvoda je zadovoljavajuća, jer su u Europi i svijetu nazočni trendovi povećanja kakvoće. Marketinški pristup i prezentacija djela proizvoda ne zadovoljava sadašnjem trendu tih proizvoda u svijetu i Europi. To je posljedica gospodarskih uvjeta u Hrvatskoj u proteklih deset godina.

- **Nekonkurentnost** proizvoda, osim gore spomenutog, odražava se i u visokoj cijeni naših proizvoda u odnosu na proizvode u EU. Ta problematika se mora razriješiti na način kao i u EU, većim subvencijama poljoprivredi, kako bi se cijene osnovnih sirovina konditorske industrije izjednačile sa cijenama sirovina u našem širem okruženju.

Zbog neorganiziranosti, tržište sirovina treba urediti. Treba provoditi stalno financijsko praćenje poljoprivrede i prehrambene industrije, jer ni poljoprivreda niti prehrambena industrija ne podnose skupi kapital.

Kako današnje stanje ne onemogućava dovoljno produktivnu proizvodnju i ekonomičan plasman proizvoda u zemlji i u izvozu, vjerojatno predstoji koncentracija kapaciteta, jer bi u velikim serijama proizvoda i manjim asortimanom, proizvodnja bila daleko ekonomičnija.

- **Vanjsko-trgovinska razmjena.** Sadašnje stanje na domaćem tržištu, koje karakterizira 30 % količina iz uvoza, sigurno će i ubuduće utjecati na zadržavanje sadašnjeg broja proizvoda, no upravo bi izvoz omogućio realizaciju većih serija novostvorenih ili postojećih proizvoda, koji sigurno mogu naći svoje mjesto na svjetskom konditorskom tržištu.

III/I-1.2.3 Proizvodnja slada i piva

Veoma značajna industrijska grana u Hrvatskoj je industrija piva. Proizvodnja se realizira u okviru 7 pivovara, kod kojih je završen proces privatizacije, te se većina nalazi u vlasništvu stranih kompanija.

Značenje ove grane je također, kao i kod gotovo svih prehrambenih industrija, povezivanje primarne poljoprivredne proizvodnje s prerađivačkim kapacitetima i zapošljavanje velikog broja radne snage.

- **Kapaciteti.** Postojeći pivarski kapaciteti zadovoljavaju našu potrošnju. No rastom standarda stanovnika, sigurno će rasti i potrošnja piva po glavi stanovnika i današnji instalirani kapaciteti ne će biti dovoljni.
- **Proizvodnja.** U industrijskim pivovarama je proizvedeno u posljednjih nekoliko godina preko 3 500 000 hl, uglavnom standardnog 12 postotnog piva. Udio domaćeg piva se smanjuje i sve je veći dio licencnog piva. Istodobno se u Hrvatsku uvozi oko 200 000 hl iz raznih zemalja, a izvoz u nešto manjim količinama ide u Sloveniju, Bosnu i Hercegovinu, te nešto u Australiju, Kanadu i Novi Zeland. Broj malih pivovara je znatno povećan u posljednjih nekoliko godina i danas ostaje nepromijenjen, a proizvodnja tih pivovara, koja se odmah i prodaje u ugostiteljstvu, iznosi oko 30 000 - 50 000 hl.
- **Potrošnja.** Predviđa se da će u slijedećih nekoliko godina potrošnja domaćeg piva, računajući i trend razvoja turizma, iznositi preko 4 milijuna hektolitara.

Danas je u toj industriji prisutan nedostatak sirovinske osnovice (hmelj, ječam, odnosno slad, zamjene za slad). Nedostatne sirovine se uvoze, iako Hrvatska ima tradicijski razvijenu njihovu proizvodnju.

III/I-1.2.4 Proizvodnja alkohola, kvasca i octa

Proizvodnja alkohola preradom domaćih sirovina, koje predstavljaju sporedne proizvode osnovne prerađivačke industrije, predstavlja zapaženu granu. Uvođenjem biotehnoloških procesa ovi u procesi pred tridesetak godina ubrzali razvoj i poboljšali kakvoću proizvoda. Proizvodnja alkohola je gotovo isključivo vezana za melasu koja je krajnji nusproizvod kod dobivanja šećera (93 %), a samo oko 7 %

je proizvedeno iz kukuruza. U posljednjih nekoliko godina je došlo do naglog pada proizvodnje alkohola zbog slabijeg plasmana žestokih alkoholnih pića.

Za proizvodnju pekarskog kvasca postoje u Hrvatskoj samo dvije tvornice, čije se tehnologije razlikuju. Dok jedna proizvodi svježi prešani kvasac, dotle druga proizvodi suhi aktivni kvasac. Obje su tvornice provele vlasničku pretvorbu i njihova proizvodnja je tehnološki gledano na vrlo visokoj razini. Prehrambeni i krmni kvasac se u Hrvatskoj ne proizvodi i dobiva se samo kao nusproizvod u proizvodnji alkohola ili pekarskog kvasca. Upotreba ovih proizvoda je samo za fermentaciju tijesta i kao aditiv u industriji mesa. Kako je proizvodnja veća od domaće potrebe, jedan dio ovih proizvoda se izvozi. Kao nedostatak ove proizvodnje smatra se vrlo malen broj proizvoda, te se u budućnosti čeka diverzifikacija. Ovo se isto odnosi i na proizvodnju octa koja, prema instaliranim kapacitetima, zadovoljava domaće potrebe.

III/I-1.2.5 Proizvodnja jakih alkoholnih pića

Industrija jakih alkoholnih pića se nalazi u vrlo teškoj gospodarskoj situaciji. Proizvodnja i plasman jakih alkoholnih pića ima izrazitu tendenciju pada, kako na domaćem tako i na inozemnom tržištu zbog:

- velikih poreznih opterećenja,
- smanjenja tržišta,
- visoke cijene sirovina,
- zastarjele tehnologije,
- crnog tržišta i drugog.

III/I-1.2.6 Proizvodnja vode

Voda je dio čovjeka, njegova života i civilizacije i ona je važan ekonomski resurs koji nam stoji na raspolaganju u ograničenoj količini. Stoga gospodarenje s vodom mora postati opće pravilo.

Sve civilizacije rasle su i padale s vodom, tako da je problem i našeg opstanka i razvoja usko povezan s osiguranjem dovoljnih količina vode za piće i druge namjene.

Eksplozivni rast čovječanstva paralelno prati i eksplozivni rast potrošnje vode.

Osiguranje dovoljne količine i kakvoće vode za piće postaje globalni svjetski problem 21. stoljeća. Stoga bi strateški razvoj hrvatskog gospodarstva trebao pratiti ulaganja u proizvodnju vode u bocama, koja pokazuje ekonomsku opravdanost i ima svoju budućnost.

Globalni problem nejednolike raspoređenosti vode u prirodi postaje svakim danom sve akutniji i aktualniji tako da se prirodni izvori kvalitetne vode visoko cijene.

Raspoložive količine vode za piće su u Hrvatskoj statistički vrlo velike i veće nego u mnogim europskim zemljama. Hrvatska raspolaže s blizu 5 600 prostornih metara vode po stanovniku godišnje, što bi trebalo biti dovoljno za sve potrebe stanovnika. Više vode od stanovnika Hrvatske ima Švicarska (7 300 prostornih metara po stanovniku). Mnoge zemlje ne raspolažu s takvim količinama vode (Italija 3 100, Rumunjska 2 100, Mađarska 1 000, Belgija 1 000 prostornih metara).

Hrvatska je jedna od malobrojnih zemalja u svijetu koja ima dovoljnu količinu zdravstveno ispravne vode za piće. Hrvatska mora zaštititi svoje prirodno bogatstvo, izvore zdravstveno ispravne vode za piće.

Vrijeme opskrbe flaširanom vodom iz strogo zaštićenih zona, pred nama je kao dio naše budućnosti i svakidašnjice.

Nejednoličan raspored voda u Hrvatskoj, neistražene i neustanovljene količine i kakvoća vode, te ubrzano onečišćavanje izvora voda, uzrokom su neopskrbljenosti pitkom vodom mnogih dijelova Hrvatske. Republika Hrvatska je opskrbljena sa 63%, računajući s brojem stanovnika koji se vodom opskrbljuju iz javnih vodoopskrbnih sustava. Opskrbljenost je nejednolika, pa je tako opskrbljenost Istre, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara oko 75% Dalmacije i otoka 73% i sliva rijeke Save oko 53%.

Dakle, pri tome je kraški relativno slabovodni jug Hrvatske bolje opskrbljen.

Hrvatska (kao turistička zemlja) prihvaća velik broj turista iz zemalja koji u svojoj zemlji rabe flaširanu vodu kao najčešći izvor vode za piće. Zadovoljavanje njihovih potreba ostvarit će se otvaranjem punionica flaširane vode. Rastuće potrebe za pitkom vodom omogućavaju Hrvatskoj da postane značajni izvoznik kvalitetne vode.

III/I-2 Ključni ciljevi

Strateški cilj razvoja prehrambene industrije je rast potrošnje prehrambenih proizvoda i stupnja iskorištenja instaliranih proizvođačkih kapaciteta. Ovaj je rast moguće postići na tri načina;

1. gospodarskim rastom koji može biti posljedica:
 - stimuliranja rasta makroekonomskim mjerama,
 - poticanja strateških investicija,
 - smanjenja troškova za prehrambene proizvode u ukupnoj strukturi potrošnje.
2. Padom cijena prehrambenih proizvoda što je moguće postići:
 - smanjenjem proizvodnih troškova.
3. Plasiranjem strateških prehrambenih proizvoda na nova tržišta:
 - daljnjim integracijama u gospodarske i carinske unije,
 - poticanjem investicija u proizvođačke programe prema izvoznim prioritetima,
 - korištenjem komparativnih prednosti u uvjetima članstva u gospodarskim i carinskim unijama.

III/I-2.1 Prerada poljoprivrednih sirovina

III/I-2.1.1 Prerada žita

- **Mlinska industrija.** Kako je potrošnja krušnih žita na razini zasićenja, u mlinskoj i pekarskoj industriji ne bi trebalo doći do povećanja kapaciteta, osim izgradnje priručnih smještajnih i sušarskih objekata na polju i u selima. No treba doći do osuvremenjivanja većine postojećih kapaciteta i opremanja suvremenijim transportnom, sušarskom opremom i modernom opremom za kontrolu uvjeta skladištenja.

Kod prerade pšenice treba doći do zatvaranja 15 – 20% postojećih kapaciteta opremljenih zastarjelom opremom. Danas se na tržištu konkurentno s razvijenim svijetom mogu pojaviti samo mlinovi velikih kapaciteta, s dobrom tehnološkom i stručnom opremljenosti. Takve mogućnosti danas ima samo nekoliko mlinova. tako da će desetak mlinova s godišnjim kapacitetima 20 000 - 36 000 tona opstati, dok ostalim (između 10 000-20 000 tona) predstoji zatvaranje ili specijalizacija na birane proizvode i izabrane prerađivače brašna.

Kod prerade kukuruza treba povećati kapacitet za 20 % i to zamjenskom izgradnjom ili opremom postojećih objekata.

U mlinarstvu treba izgraditi jedan (ili dva) mlina za meljavu tvrde (durum) pšenice kapaciteta 10 000 t. Ukoliko bi se zadovoljile i potrebe tjesteničarstva u proizvodnji i izvozu, tada bi trebalo izgraditi kapacitet od 25 000 t.

- **Pekarstvo.** Najveće promjene se trebaju desiti u pekarstvu, u kojem treba doći do promjene uloge. Cilj je da ponovo u većim potrošačkim centrima ili mjestima velike pekare preuzmu presudan značenje u opskrbi stanovništva, jer su u stanju proizvoditi proizvode stalne kakvoće i većeg asortimana. Mali proizvođači se trebaju preorijentirati na biranu ponudu za svakodnevne kupce i dopunu asortimana velikim proizvođačima, uz plasman proizvoda kupcima pretežno kroz prodajna mjesta uz pekaru. Malim proizvođačima ostajat će, uz jednaku kakvoću proizvoda, samo najfrekventniji sada raspoloživi prostor.

U očekivanim uvjetima odgovornog zakonitog rada i kontrole svih obveza od nadležnih institucija (inspekcije, porezna uprava, financijska policija) današnji broj obrtničkih radnji će se prepоловити, a njihovo namirenje potreba tržišta sa današnjih 65-70 % umanjit će se na najviše 40%, s tendencijom daljnjeg opadanja ukoliko zadrže postojeću konkurentnost u maloprodajnim cijenama.

Sa stajališta strukture proizvoda, može se očekivati porast proizvodnje tamnijih vrsta kruha, veća zastupljenost peciva i drugih pekarskih proizvoda te osjetan porast ponude zamrznutih tijesta i polupečenih proizvoda.

- **Tjesteničarstvo.** Nepovoljno stanje ove industrije i ulazak u WTO daju naslutiti da će ova grana imati velike teškoće u budućnosti. Činjenice danas govore da samo možebitno nova ulaganja odnosno strani vlasnici mogu učiniti ovu djelatnost perspektivnom.

III/I-2.1.1.1

Prerada uljarica

Republika Hrvatska je sporo ali postupno i trajno razvijala uljarstvo na temelju zaštitne politike. Visokom carinskom zaštitom uvoz je ograničavan, te je država propisivala veće cijene domaćih uljarica i tako povećavala troškove osnovnih sirovina u tvornicama ulja, koje su iznosile i do 35 % iznad svjetskih cijena.

Carinskom zaštitom, koja se kretala između 30% i 100% od uvoznih cijena, omogućavalo se domaćim tvornicama ulja plaćanje većih cijena domaćih uljarica, ali se istodobno prisiljavalo na otkupljivanje proizvedenih uljarica.

Ulaskom u WTO carine na uljarice, odnosno na sačme, se smanjuju na carinsku stopu «0». Istodobno se smanjuje i carinska zaštita na sirovo ulje, rafinirano ulje i na čvrste biljne masnoće i to s 70% – 100 % na 10 – 20 %. Iz ovih razloga domaća proizvodnja uljarica se treba temeljiti na drugačijim ekonomskim osnovama. Zbog toga je cilj ove prerađivačke industrije da se izmjeni poljoprivredna politika koju uvjetuje ulazak u WTO. Tako će se promijeniti i položaj uljarske industrije koji će se izjednačiti s položajem sličnih industrija u zapadnoeuropskim zemljama. Tvornice ulja će plaćati domaće uljarice prema izvoznim cijenama u trenutku prerade.

III/I-2.1.1.2

Proizvodnja maslinovog ulja

Maslinovo ulje ima veliko značenje za razvitak mediteranskog podneblja u smislu proizvodnje masline kao sirovine i same proizvodnje ulja, te je cilj da se povećaju površine pod maslinama i ujedno poveća proizvodnja.

Zbog povećanja količine ploda povećati će se potreba za preradom te doći do izgradnje potrebnih prerađivačkih i skladišnih kapaciteta.

Proizvedenu količinu maslinovog ulja treba staviti na kontrolirano tržište, te je cilj učiniti jedinstven sustav otkupa. Boljim nadzorom kakvoće i edukacijom treba uvesti proizvodnju maslinovog ulja s posebnom markom.

III/I-2.1.1.3

Proizvodnja šećera

Na temelju proizvodno potrošne bilance, cilj je da se u Hrvatskoj proizvede količina od 156 000 do 171 000 t šećera do 2001. godine. Kod tih količina je respektirana stopa porasta stanovništva i povećanje turističke potrošnje. Postojeće tvornice šećera mogu zadovoljiti procijenjene maksimalne potrebe, ukoliko budu ostvareni nužni uvjeti kao što su veličina sjetvenih površina (30 000 ha), standardna kakvoća šećerne repe (15,5% digestija, biološki prinos šećera po hektaru od 6,6 tona), potpuno iskorištenje instaliranih kapaciteta (podizanje kapaciteta šećerane u Županji na 5 000 t).

Kako se nakon reintegracije hrvatskog Podunavlja u ustavno-pravni i gospodarski sustav Republike Hrvatske nije ništa učinilo na revitalizaciji tvornice šećera u Belom Manastiru u smislu pokretanja proizvodnje, tri preostale tvornice šećera, sa svojim sadašnjim kapacitetima i u narednom razdoblju mogu zadovoljiti sve oblike potrošnje šećera.

III/I-2.1.1.4

Prerada voća i povrća

Jedan od ciljeva ove djelatnosti je prerada ekološki i drugog proizvedenog voća i povrća. Uvođenjem subvencija i ostalih državnih mjera, treba izjednačiti uvjete prerade s onima u Europi.

U budućem razvoju prerade voća i povrća treba ostvariti sljedeće strateške ciljeve:

- veću proizvodnju i preradu voća, povrća i smanjenje uvoza voća, povrća i prerađevina;
- proizvodnju dovoljnih količina za vlastite potrebe i izvoz;
- zapošljavanje stanovništva u pogonima kao i u primarnoj poljoprivrednoj proizvodnji sirovina (voća i povrća).

Da bi se ostvarili navedeni ciljevi treba povećati proizvodnju:

- zamrznutog voća i povrća;
- minimalno obrađenog (procesiranog) voća i povrća i poluprerađevine za voćne sokove te povrtnu sokove;
- voćnih sokova na osnovi vlastitih poluprerađevina i dehidratiranog voća i povrća;
- prerađevina krumpira, rajčice, proizvoda na bazi pektinskog gela, raznih kompota, kandiranog voća;
- blago zakiseljenog i pasteriziranog povrća i preradu ekološki proizvedenog voća i povrća;
- izgraditi veći broj hladnjača prema regijama, gdje postoje proizvodni uvjeti;
- izgraditi 4 – 5 tvornica za proizvodnju zamrznutog voća i povrća i barem jednu tvornicu za proizvodnju dehidratiranog voća i povrća;
- pri većim gradovima i u turističkim regijama potrebno je izgraditi distributivne centre za zamrznutu hranu s hladnjačama (-30 °C) radi skladištenja i distribucije zamrznutog voća i povrća te ostale zamrznute hrane.

III/I-2.1.1.5

Proizvodnja vina

Kako bi se postigli zadovoljavajući rezultati, nužno je pratiti kretanja u svjetskoj proizvodnji vina, jer je zaostatak Hrvatske danas tako velik da, i uz velike napore, nismo u mogućnosti postizati zadovoljavajuće rezultate.

Stoga razvoj treba usmjeriti u one pravce i područja u kojima Hrvatska ima nedvojbene prednosti kao što je razvoj proizvodnje vina autohtonih sorata vinove loze

Jedan od značajnih ciljeva je zakonski tretman vina kao prehrambenog proizvoda.

III/I-2.1.2 Prerada stočarskih proizvoda

III/I-2.1.2.1 Prerada mesa

Kako podaci o vanjskotrgovinskoj bilanci upozoravaju na nepovoljne indekse uvoza živih životinja, mesa i proizvoda, cilj ove industrijske grane je opskrba klaonica domaćom stokom koja bi se trebala ostvarivati strategijom razvoja stočarske proizvodnje. To je količina od čak 60 % potreba za goveda, 75 % za svinjama, 60 % za ovcama i 70 % za peradi.

Daljnji razvitak treba usmjeravati na otklanjanje dosadašnjih nedostataka (nepovoljan raspored klaoničkih i preradbenih kapaciteta, lociranje prema sirovinskoj osnovi). Potrebno je razvojnim programima povećati i specijalizirati asortiman proizvodnje.. Proizvode treba usmjeravati prema regionalnim obilježjima, uvažiti trend «eko-hrane», ovo se posebno odnosi na male proizvodne kapacitete.

Jedan od važnih ciljeva je rješenje iskorištavanje klaoničkih sporednih i otpadnih proizvoda. Razvojem i uvođenjem središnjeg sakupljanja i prerade tih otpadaka (kao što se to radi u razvijenim zemljama), mogla bi se povećati rentabilnost ove grane. Poboljšanjem kontrole linija, pogona i proizvoda, te uz posebnu kakvoću proizvoda i proširenje asortimana treba doći do usmjeravanja djela proizvodnje prema izvozu.

Cilj je, također, da se pokaže gospodarstvena motiviranost na profit u svim fazama proizvodnje, prerade i prometa mesom.

Sigurno je da će ova grana i ubuduće imati značajnu ulogu u cjelokupnoj prehrambenoj prerađivačkoj industriji.

III/I-2.1.2.2 Proizvodnja mliječnih proizvoda

Stagnacija u proizvodnji mlijeka zaustavit će se jedino pod uvjetom dinamiziranjem gospodarskog razvoja. Uz stvaranje uvjeta za razvitak ove grane stočarstva povećat će se proizvodnja, a time i potrošnja mlijeka.

Cilj mljekarske industrije je da se adekvatnim pristupom razvoju govedarstva u slijedećem kraćem razdoblju poveća proizvodnja mlijeka za 25%, uz prosječnu godišnju stopu rasta od 5%. Na kraju petogodišnjeg razdoblja proizvodnja sirovog mlijeka bi iznosila 818 milijuna litara, tržišnost mlijeka bi porasla na 75%, a samodostatnost mlijeka iz domaće proizvodnje bi iznosila 86 %.

Drugi cilj je poboljšati danas još nezadovoljavajuću kakvoću mlijeka i posebno zdravstvenu ispravnost mlijeka.

Da bi došlo do razvitka proizvodnje mlijeka treba provesti specijalizaciju i okrupnjavanje proizvodnih kapaciteta. Uz postojeće novčane stimulacije, nužna su povoljna kreditna sredstva (u iznosu od 1 milijarde DEM) za investicije u izgradnju mliječnih gospodarstava, za kupnju rasplodnih junica, povećanje veličine gospodarstava radi nabave suvremene tehnološke opreme.

III/I-2.2 Proizvodnja ostalih prehrambenih proizvoda

Već je ranije naglašena podjela prehrambenih proizvoda. U ovu grupu spada proizvodnja hrane i pića, proizvodnja konditorskih proizvoda, proizvodnja aditiva u pekarstvu, mesnoj i mliječnoj industriji, proizvodnja slada i piva, proizvodnja proizvoda na bazi škroba, prirodna sladila i drugo.

Hrvatska industrija značajan je proizvođač aditiva za pekarstvo. Samo jedan proizvod, i to pastozni aditiv (pekol) se proizvodio u količini od 3 000 t godišnje. Kako je došlo do sužavanja tržišta, i uvoza velikih količina raznovrsnih aditiva za pekarske proizvode, gornja proizvodnja je pala na 1 000 tona godišnje. Zbog novih tarifnih oznaka iz statističkih podataka danas nije moguće ustanoviti količinu

uvoza aditiva. Proizvodnja aditiva 1999. godine je iznosila 786 t pastoznih aditiva i 2 080 t praškastih i ostalih aditiva.

III/I-2.2.1 Proizvodnja hrane i pića

Cilj u proizvodnji hrane i pića je povećanje današnje proizvodnje za 30 %, te da u slijedećih pet godina Hrvatska postane značajan proizvođač i srednjoj i istočnoj Europi.

III/I-2.2.2 Konditorska industrija

Današnje konditorske tvrtke u Hrvatskoj su tradicijski poznate na tržištu bivše države po svojoj kakvoći, što se i danas potvrđuje visokom zastupljenošću proizvoda na tržištu Slovenije, BiH, Makedonije, Crne Gore i Kosova. Cilj te industrije je i dalje jačanje pozicija na tim tržištima u današnjim gospodarskim uvjetima i održavanje te proizvodnje. Ta tržišta se ne smiju omalovažavati, jer su i marketinški i ekonomski dostupnija našim tvrtkama u ovoj fazi tranzicije.

- **Novi ugovori o slobodnoj trgovini s državama CEFTA-e.** Na tržištu zemalja CEFTA-e sve su prisutniji proizvodi iz država EU. Osim toga, europski konditorski koncerni su kupili dio domaćih kapaciteta u kojima proizvode, tako da su ta tržišta za nas danas dosta nepristupačna. Stoga je cilj da novim ugovorima o slobodnoj trgovini s državama CEFTA-e popravimo stanje izvoza, ali istodobno će se otvoriti i naše tržište za njihove proizvode. Stoga je nesigurno prije zaključivanja tih ugovora, odnosno prije prave realizacije, prognozirati buduću bilancu s tim državama.
- **Pregrupiranje većih proizvodnih kapaciteta.** U razdoblju do 2005. godine provesti će se pregrupiranje većih proizvodnih kapaciteta i povećati se koncentracija koja će omogućiti racionalnu proizvodnju. Vjerojatno je da će u narednom razdoblju jedan dio konditorske proizvodnje, koja ne zahtijeva velika ulaganja a radno je intenzivna, prijeći u ruke manjih poduzetnika (specijalizirane slastičarnice s finim čokoladnim desertima ručne izrade, čajnim pecivom i drugo).
- **Rast potrošnje.** Potrošnja u Hrvatskoj blago će se povećavati porastom standarda i kupovne moći. Na potrošnju će uticati i pojeftinjenje proizvoda i smanjenje troška za osnovnu prehranu. No u ovom petogodišnjem razdoblju teško je na domaćem tržištu predviđati skokoviti rast, jer slijedi niz reformi koje će uticati na ukupnu kupovnu moć široke populacije potrošača. Sigurno je da će tvrtke nastojati zadržati najveći dio domaćeg tržišta pod svaku cijenu.
- **Povećanje proizvodnje.** Povećanje proizvodnje kroz izvoz proizvoda će i nadalje biti glavna preokupacija budućih managera u tvrtkama i tražiti će novi pristup, a novo zaposleni zaduženi za proizvodnju i marketing će morati izraziti nove kvalitete na osuvremenjivanju metoda prodaje na domaćem i stranom tržištu.

Tvrtke su svojim razvojnim programima do 5 godina predviđele stope rasta na godišnjoj razini od 2 do 3%, ali se one ne će realizirati.

III/I-2.2.3 Proizvodnja jakih alkoholnih pića

Ulaskom Hrvatske u WTO proizvođači jakih alkoholnih pića suočiti će se s vrlo jakom konkurencijom s kojom će, nažalost, biti u neravnomjernom položaju.

Kako bi naša industrija mogla ne samo nastaviti s radom, već i postati ravnopravan sudionik na domaćem i svjetskom tržištu, cilj joj je:

- provedba tehničko-tehnološke obnove;
- osiguranje dovoljnih količina kvalitetne sirovine za preradu u krajnje proizvode;
- poticanje izvoza posebno osiguranim sredstvima;

- obrazovanje kadrova za proizvodnju i plasman proizvoda;
- poboljšati kakvoću proizvoda, kao nužan parametar izvoza;
- provesti diversifikaciju proizvoda i time pridonijeti izvoznim mogućnostima;
- utjecati na uređenju zakonske regulative koja treba biti u suglasju s europskim normama.

Radi ispunjenja ciljeva, treba osigurati i dovoljne količine kvalitetnog rafiniranog alkohola, treba ponovo uspostaviti i osuvremeniti proizvodnju vinskog destilata (danas su destilerije bez posla).

Veliki problem, čije je rješavanje u domeni poljoprivredne proizvodnje – voćarstva, je proizvodnja šljiva iz koje se dobiva autohtoni i vrlo traženo alkoholno piće *šljivovica*, koji će i sutra biti jedan od najboljih proizvodnih artikala. Slično se može primjeniti i na višnju *marasku*.

III/I-2.2.4 Proizvodnja slada i piva

Postojeći kapaciteti danas zadovoljavaju potrebe za pivom, no potrošnja piva će rasti i predviđa se da će potrošnja u Hrvatskoj preći 4.000.000 hl.

Kako je u tehnološkom lancu najslabija karika sirovinaska osnova, jer se gotovo sva količina hmelja uvozi (500 tona ili 5.000.000 DEM), cilj je da u Podunavlju i drugdje u Hrvatskoj, gdje postoje uvjeti, započne uzgoj hmelja. Jednako je i sa sladom kojeg nema dovoljno i koji se neopravdano uvozi. Hrvatska je u mogućnosti proizvesti dovoljne količine kvalitetnog pivarskog ječma.

U skladu sa zahtjevima izbirljivog turističkog područja, potrebno je proširiti asortiman proizvoda i povećati udio ekstrakta u pivu.

III/I-2.2.5 Proizvodnja alkohola i kvasčeve biomase

Za potrebe pekarstva u Hrvatskoj se proizvodi samo kvasac *Saccharomyces cerevisiae* u svježem i osušenom stanju, asortiman proizvoda treba povećati. U slijedećem razdoblju treba povećati količine krmnog kvasca koji sadrži 45 – 50 % proteina.

III/I-2.2.6 Proizvodnja octa

Kako je u ovoj industrijskoj grani tehnologija na visokoj razini, a proizvodnja zadovoljava, potrebno je razinu tehnologije održati, uvoditi nove proizvode i održavati potrebnu proizvodnju za opskrbu domaćeg tržišta.

III/I-2.2.7 Proizvodnja vode

Na temelju sagledavanja sadašnjeg stanja i stanja u svijetu, krajnji ciljevi razvoja su slijedeći:

- zaštita izvorišta pitke vode od industrijskih ispusta i neuređenih deponija;
- stvaranja povoljnih uvjeta za uvođenje čistih tehnologija u industriji;

Razvoj treba ići u pravcu izgradnje:

- punionica vode za punjenje izvorskih i mineralnih voda;
- sustava vodoprivrede radi razvoja i očuvanja vode;
- sustava desalinizacije i pročišćavanja vode membranskim tehnologijama, koje će omogućiti razvoj poljoprivrede na otocima i na mjestima koja oskudijevaju vodom.

III/I-3 Strategija

- **Gospodarski rast.** Ovaj razvojni cilj cjelokupnog gospodarstva (pa time i prehrambene industrije) nužno je započeti na razini makroekonomskih mjera. Kao posljedica makroekonomskih poticaja (npr. porezne politike, carinskog sustava, realne cijene rada, transparentnih cijena kapitala i energije) u kratkoročnom se razdoblju mogu očekivati strateške investicije kao mjera oživljavanja recesijskog gospodarstva, bilo da se radi o izravnim ulaganjima na načelu tržišne isplativosti investicija, bilo da se radi o kreditnim zaduživanjima.
- **Stimuliranje rasta makroekonomskim mjerama.** Makroekonomske mjere za stimulaciju gospodarskog rasta moraju rezultirati rastom bruto domaćeg proizvoda 3-5% godišnje. Ovakav rast uzrokovao bi dostizanje razine iz 1989. godine u roku od oko 5-7 godina.
- **Poticanje strateških investicija.** U uvjetima nužnosti brzog započinjanja novog razvojnog ciklusa dobro su rješenje inozemne investicije. S obzirom da je gospodarska osnova Republike Hrvatske pri ulasku u tranziciju bila veća od tranzicijskih zemalja, koje danas bilježe 2-5 puta veća *per capita* inozemna ulaganja, očito je da su dobro osmišljene poticajne mjere imale presudnu ulogu u privlačenju stranog kapitala. Pri tome treba naglasiti nestabilnu političku situaciju u Hrvatskoj, što je dodatno otežalo inozemna ulaganja. Zbog toga:
 - uz opće mjere poticanja inozemnih investicija (porezne i carinske olakšice, poticajne mjere vezane uz nekretnine i infrastrukturu) Vlada mora definirati strateški interes u segmentu proizvodnje kako bi se inozemna ulaganja usmjeravala u poželjnom smjeru. S obzirom na već instalirane kapacitete visoke tehnološke razine, transparentna državna politika mora usmjeravati inozemna ulaganja u pravcu prehrambene industrije, posebice u segmente koji se ocjene strateškim interesom;
 - ovako usmjerene investicije rezultirat će novim gospodarskim rastom što će, u slijedećoj fazi nadgradnje primarnog ciklusa rasta, djelomice riješiti problem kvalitetnog subvencioniranja poljoprivredne proizvodnje. To je preduvjet strateškog interesa prehrambene industrije – smanjenje ulaznih troškova, a time i cijene prehrambenih proizvoda, što je osnova svakog rasta potrošnje.
- **Smanjenje troškova za prehrane u ukupnoj strukturi potrošnje.** S obzirom na previsoke troškove za osnovne životne potrebe, nužno je radikalno izmijeniti strukturu osobne potrošnje. Troškovi za prehrambene proizvode moraju biti svedeni na razinu ispod 20% (umjesto sadašnjih 40,38%) kako bi se potrošnja usmjeravala proizvodima koje karakterizira multipliciranje ekonomskog rasta (nove proizvodnje i potrošnje), a time i novog gospodarskog ciklusa. Tako npr. gospodarstva s dugoročnim ekonomskim rastom visokim subvencioniranjem poljoprivredne proizvodnje diktiraju niske cijene prehrambenih proizvoda te na taj način potrošnju usmjeravaju prema gospodarskim multiplikatorima koji generiraju ekonomski rast. Prema teoriji multipliciranja gospodarski rast stimulira potrošnja proizvoda visoke tehnološke obrade s velikim brojem proizvodnih kooperanata i suradnika.
- **Pad cijena prehrambenih proizvoda.** Osim makroekonomskih mjera poticanja proizvodnje, cijenu prehrambenih proizvoda će izravno uvjetovati cijene poljoprivrednih proizvoda, učinkovitost tehnoloških rješenja te efikasnost restrukturiranja proizvođačkih subjekata. Iz ovog segmenta treba biti isključena politika.
- **Smanjenje proizvodnih troškova.** Osnovni je interes svake industrije, pa tako i prehrambene, smanjenje svih proizvodnih troškova te, posljedično, poticanje potrošnje. Ovaj je segment daleko važniji ukoliko se sagleda strateški interes Republike Hrvatske – daljnji ulazak u međunarodne integracije i nastup na slobodnom tržištu na ravnopravnim osnovama. U ovim je uvjetima konkurentnost cijena (kao posljedica konkurentnosti troškova) nužan preduvjet za pozitivnu vanjsko-trgovinsku razmjenu.

Tako će pad cijena poljoprivrednih proizvoda (koji su specifičan trošak prehrambene industrije) biti rezultat restrukturiranja hrvatske poljoprivrede s težištem stvaranja modernog tržišnog gospodarstva agrarnim resursima. U tom je pravcu potrebno definirati strateške mjere, pri čemu prioritet mora biti slijedeći:

- kreditiranje proizvodnje s kamatnom stopom u visini eskontne stope HNB;
- zaštitnim i proizvođačko prodajnim cijenama stimulirati bolju kvalitetu proizvoda;
- povećanje jedinice obradive površine te broja stoke po poljoprivrednom gospodarstvu;
- dovršenje započetih procesa privatizacije državnih kombinata i zemljišta;
- smanjiti udio poljoprivrednog stanovništva;
- kvalitetno poticanje poljoprivredne proizvodnje, što će rezultirati smanjenjem cijena poljoprivrednih, a posljedično i prehrambenih proizvoda na razinu cijena u zemljama koji su hrvatski trgovinski partneri.

Uz smanjenje ulaznih troškova nužno je stimulirati uvođenje suvremenih tehnoloških rješenja proizvodnje i plasmana, kojima je moguće progresivno smanjivati troškove na osnovi:

- visoke učinkovitosti te niske cijene procesa po jedinici proizvoda;
- smanjenja fiksnog troška (npr. radna snaga, energija, gubici, skladištenje).

Nužno je nastaviti restrukturiranje cjelokupnog sustava prehrambene industrije s naglaskom na izmjeni vlasničkih i managerskih struktura što će rezultirati:

- preuzimanjem apsolutne poslovne odgovornosti za sve kriterije upravljanja te
- uvođenjem tržišnih kriterija u svim segmentima odlučivanja.
- **Plasiranje strateških prehrambenih proizvoda na nova tržišta.** Izvoz prehrambenih proizvoda na ravnopravnoj osnovi je moguć samo u uvjetima pridruženog ili bezuvjetnog članstva u gospodarskim i carinskim unijama. Novi razvojni ciklus prehrambene industrije, koji je posljedica izvozne orijentacije realno je moguć u izmjeni roba s gospodarskim partnerima iz regije, ali samo s proizvodima koji se prepoznaju kao prioriteti, jer mogu realno konkurirati. Važno je ukazati na zablude da se eventualna izvozna nekonkurentnost kompenzira plasiranjem prehrambenih proizvoda u turističkoj sezoni. Turizam i turistička potrošnja su segment hrvatskog potrošačkog tržišta, a nikako njegova baza.
- **Daljnje integriranje u gospodarske i carinske unije.** Primaran interes mora biti uspostavljanje procesa institucionalnog povezivanja s EU te uspostavljanje zone slobodne trgovine sa zemljama iz neposrednog okruženja.
- **Izvozu orijentaciju** Hrvatske, u skladu sa standardima tržišne ekonomije, moguće je poticati isključivo u zonama slobodne trgovinske razmjene uz uvjet konkurentnosti cijene i kakvoće. Otežavajuća okolnost hrvatskog izvoza je prosječno 20% viša cijena proizvoda u odnosu prema istim proizvodima zemalja trgovinskih partnera. Ovu je nesukladnost cijena moguće riješiti isključivo u skladu s gore definiranim smjernicama pojeftinjenja prehrambenih proizvoda. Pristupom u međunarodne integracije Hrvatska dobiva pravo korištenja namjenskih fondova kojima se gospodarske nesukladnosti zemalja članica usklađuju s proklamiranim standardima. Korištenje fondova EU namijenjenih agrarnim reformama (koji permanentno rastu u periodu 1993.-1999.) uvelike je olakšalo prilagodbu poljoprivrede gospodarski zaostalih članica unije (Portugal, Irska).
- **Poticanje investicija u proizvođačke programe prema izvoznim prioritetima.** U uvjetima neograničene izmjene robnih dobara u zonama slobodne trgovine, konkurentnost cijene i kakvoće prehrambenih proizvoda osnovna je pretpostavka izvoznog poslovanja. Međutim, cijena i kakvoća nisu jamstvo uspješnog plasmana na stranim tržištima, posebice ukoliko se sagleda zasićenost zemalja EU prehrambenim proizvodima. Iz tog je razloga nužno poticati proizvodnju onih proizvoda za koje se procjeni da imaju šanse na međunarodnom tržištu. U ovom slučaju, pod pojmom proizvoda podrazumijeva se i poljoprivredna sirovina i prehrambeni proizvod, s tim što težište mora biti na izvozu proizvoda viših stupnjeva tehnološke obrade.

- **Korištenje komparativnih prednosti u uvjetima članstva u gospodarskim i carinskim unijama.** Republika Hrvatska u segmentu poljoprivredno-prehrambene proizvodnje posjeduje komparativne prednosti u odnosu na ostale članice međunarodnih integracija. U uvjetima tržišne jednakopravnosti, dakle istih makroekonomskih okruženja zemalja trgovinskih partnera, Hrvatska mora koristiti komparativne prednosti:
 - agrarne resurse i
 - ekološku očuvanost.

Gore će definirane komparativne prednosti poticati strateške inozemne investicije jer će u uvjetima članstva u međunarodnim integracijama hrvatska poljoprivredna proizvodnja biti daleko jeftinija (resursi) od proizvodnje u ostalim članicama integracija. Ekološka očuvanost rezultirat će proizvodnjom vrhunskih proizvoda koji će u zoni slobodne trgovine realno pronalaziti tržište.

III/I-3.1 Strategija u primarnoj preradi poljoprivrednih sirovina

III/I-3.1.1 Prerada žita

S obzirom na sadašnje stanje, strateška orijentacija za mlinarsku industriju je:

- zadržavanje postojećih kapaciteta u mlinskoj i pekarskoj industriji, ali postupnoj modernizaciji opreme kod većine proizvođača;
- poduzimanje mjera radi osiguranja financijske stabilnosti i likvidnosti grane
- strogo pridržavanje ugovornih obveza;
- rješavanje vlasništva;
- izlazak politike iz gospodarstva;
- smanjenje sive ekonomije na prihvatljivu razinu;
- zatvaranje 15-20% postojećih mlinskih kapaciteta prema predloženim ciljevima;
- za preradu tog kukuruza povećanje kapaciteta za 20% bilo izgradnjom novih ili opremanjem postojećih kapaciteta;
- izgradnja jednog novog mlina za mljevenje tvrde pšenice kapaciteta od 10 000 do 25 000 tona, radi zadovoljavanja domaćih potreba, potreba tjesteničarstva kao i izvoza.

U pekarstvu je orijentacija na podizanju kakvoće proizvoda i povećanje asortimana. Glavnu ulogu u ponudi kruha ponovo će preuzeti veliki proizvođači, koji mogu jamčiti kakvoću i raznovrsnost proizvoda. Mali proizvođači će preuzeti biranu ponudu i dopunu asortimana velikih proizvođača. Naravno, mali proizvođači će i dalje nuditi pekarske proizvode u malim mjestima.

Rad inspekcijskih službi treba usmjeriti prema stvaranju uvjeta za rad samo sposobnih i korektnih proizvođača, što znači da će se njihov broj svesti na polovicu današnjeg.

U smislu asortimana, porast će proizvodnja tamnih vrsta kruha i povećat će se proizvodnja i potrošnja peciva i ostalih pekarskih proizvoda, te zamrznutih proizvoda.

Kod proizvodnje tjestenina teško stanje će se i pogoršati zbog ulaska u WTO. Zbog toga treba omogućiti prisutnost stranim ulaganjima, čime će i ova djelatnost postati perspektivna.

III/I-3.1.2 Prerada uljarica

Strategija u proizvodnji ulja treba biti prilagođena ulasku u WTO. Ovaj dio predstavlja predmet rasprave agronomskih projekcija i strategije. Promjena poljoprivredne politike uvjetovana ulaskom Hrvatske u WTO će imati za posljedicu pad proizvodnje ulja, (u zemljama EU ulaskom u WTO

smanjena je ukupna uljarska proizvodnja za 20 %. Tako će se mijenjati položaj uljarske industrije, koja će imati isti položaj kao i slične industrije u zapadnoeuropskim zemljama, pa će tvornice ulja plaćati domaće uljarice prema izvoznim cijenama u trenutku prerade.

Naravno, takav položaj dovodi u pitanje opstanak hrvatske uljarske industrije te se mora reći da:

- opstanak uljarske industrije u Hrvatskoj jenužan, jer jedino ima smisla domaće uljarice prerađivati u domaćoj industriji;
- prerađivanje uljarica za potrebe svjetskog tržišta u našim uvjetima nije moguće;
- instalirani kapaciteti za preradu uljarica za potrebe hrvatskog tržišta su dovoljni te se predviđa u slijedećem razdoblju do 2004. godine maksimalna prerada 10 000 t uljane repice, 50 000 t suncokreta i oko 100 000 t soje. To predstavlja 20 % smanjenu proizvodnju od ranije (zbog problema koji će nastati ulaskom u WTO);
- preradom ovih sirovina osigurat će se oko 35 00 jestivih (rafiniranih i nerafiniranih) ulja i oko 60 000 t jestivih biljnih masnoća.

Asortiman proizvoda se ne će bitno mijenjati i ostat će slijedeća proizvodnja:

- rafinirana biljna ulja (sojino, suncokretovo, uljane repice, gorušice, kukuruza);
- nerafinirana biljna ulja;
- margarini;
- biljne masti;
- biljni mrs;
- majoneze;
- delikatesni proizvodi;
- aditivi za pekarstvo.

Carinska zaštita dogovorena s WTO treba biti:

- za domaće uljarice s carinskom stopom 0%;
- carine za sirova ulja po stopi 10%;
- kod uvoza finalnih proizvoda i uljanih sačmi, carinske stope i njihovo smanjenje treba provoditi prema dogovorenoj dinamici s WTO;
- Sva proizvodnja uljarica, na površinama iznad dogovorenih programa sjetve, treba se usmjeriti na izvoz ili proizvodnju drugih proizvoda (npr. biogoriva);
- kako Hrvatska prerađuje kukuruz u samo nekoliko od preko 500 mogućih različitih proizvoda, strateški je važno danas izgraditi novi ili koristiti postojeći kapacitet za proizvodnju specijalnih vrsta škrobova koji se koriste u gotovo svim granama industrije, te proizvodnju škrobnih sirupa i visokofruktoznih sirupa, kao novih sladila koja se uveliko danas koriste u prehrambenoj industriji (industrija prerade voća i povrća, industrija bezalkoholnih pića i sokova) kao zamjena za saharozu, a isključivo se u Hrvatsku uvozi.

III/I-3.1.3 Proizvodnja maslinovog ulja

Glavni su slijedeći strateški pravci razvoja prerade maslina u maslinovo ulje:

- povećanje i stabilnosti sirovinske osnove za proizvodnju maslinovog ulja;
- povećanje prerađivačkih kapaciteta do razine da se vršna proizvodnja ploda može preraditi najviše 30 dana;

- kompletiranje prerađivačkih kapaciteta za pravilno zaprimanje (skladištenje) i brigu o ulju;
- raditi na povećanju kvalitete maslinovog ulja i to edukacijom maslinara i prerađivača kao i sinkroniziranom kontrolom ovog robnog proizvoda;
- staviti cjelokupnu proizvodnju na kontrolirano tržište. Predlaže se da prerađivači maslina izvrše otkup ploda maslina od maslinara, jer će to biti imperativ koji će se postaviti ulaskom u WTO;
- angažirano provoditi marketinške promocije i propagandu ovog ulja, kako bi se postojeće tržište proširilo i povećala potrošnja;
- završiti usklađivanje normi sa svjetskim normama;
- aktivno sudjelovati u svim odborima i pododborima međunarodne asocijacije Vijeća za maslinovo ulje;
- što prije započeti proizvodnjom maslinovih ulja s posebnom markom Republike Hrvatske, što otvara ovoj grani nove mogućnosti.

III/I-3.1.4 Proizvodnja šećera

Da bi se ostvario cilj industrije šećera, potrebno je :

- trajno osigurati kvalitetnu sirovinu na razini praga rentabilnosti u Europskim zemljama od 7,2 t šećera po hektaru;
- pratiti najnovija znanstvena dostignuća na tom području;
- sustavom poticaja, stimulirati proizvodnju šećerne repe, štiteći paritetne odnose osnovnih ratarskih kultura;
- štititi finalni proizvod – šećer, jer šećer iz šećerne trske je kudikamo jeftiniji proizvod;
- povećanje kapaciteta dnevne prerade;
- smanjenje broja tvornica;
- Izdvajanje brige o proizvodnji sirovine u domenu poljoprivredne proizvodnje (danas šećerane ulažu u proizvodnju i organizira dio proizvodnje).

O momentu aktualiziranja ovog cilja odlučit će financijske mogućnosti, koje su neposredno uvjetovane vlasničkim obvezama.

III/I-3.1.5 Prerada voća i povrća

Ranije navedeni ciljevi u preradi voća i povrća se mogu ostvariti sljedećom strategijom:

- promjenom strukture poljoprivredne proizvodnje i povećanjem proizvodnje voća i povrća radi potrošnje u svježem stanju i daljnje prerade;
- uravnoteženjem cijena voća i povrća kao sirovina za preradu (uključujući i državne subvencije), kako bi cijeli lanac (proizvodnja sirovina, prerada i proizvodnja proizvoda) mogao poslovati profitabilno;
- izgradnjom rashladnih kapaciteta (hladnjača) sa i bez CA za čuvanje svježeg voća i povrća i s linijama za razvrstavanje i pakiranje u odgovarajuću ambalažu sa i bez modificirane atmosfere (MA) i u vakuumu;
- izgradnjom kapaciteta za preradu u ranije navedene proizvode, a posebno za zamrznuto voće i povrće, minimalno procesirano voće i povrće, dehidratirano povrće i voće, voćne kompote, proizvode na bazi pektinskog gela, kandirano voće;
- utjecanjem na probleme različitim poticajnim mjerama i olakšicama;

- obnavljanjem tehnologije;
- utemeljenjem potrebnih institucija radi pokretanja ekološke proizvodnje voća, povrća i prerađevina;
- jačanjem organizacijskih i kadrovskih službi u okviru državnih institucija (npr. resornih ministarstava i slično) za sektor prerade (posebno radi industrijske i pomoći manjim poduzetnicima);
- određenim mjerama radi potrebnih jamstava investitorima za realizaciju kredita;
- izgradnjom - pogona za preradu u područjima od posebne državne skrbi (bivše okupirane općine i otoci).

III/I-3.1.6 Prerada i konzerviranje maslina

Proizvodnja maslina kao i prerada su već dugi niz godina u stagnaciji. Veliki broj maslinika je na jadranskom priobalju propadao i nestajao. Neposredno pred sam rat je započela određena obnova prema FAO programu, koja je, nažalost, ponovo prekinuta ratom. Obnovom starih nasada maslina i rekonstrukcijom pogona za konzerviranje stolnih maslina doći će do novog razvoja ove djelatnosti

III/I-3.1.7 Proizvodnja vina

Treba stimulirati proizvođače i osigurati im relativno pristupačna financijska sredstva radi investicija koje se trebaju brzo vratiti. Također treba na duži rok osigurati preduvjete za opstanak i razvoj vinarstva u Hrvatskoj.

Treba uslijediti aktivna potpora države kako se domaća proizvodnja ulaskom u WTO ne bi našla u bezizlaznom položaju.

III/I-3.2 Prerada stočarskih proizvoda

III/I-3.2.1 Proizvodnja mesa

Za kvalitetno i sveobuhvatno ostvarenje strateških vizija razvoja prerade mesa najvažnije mjere državne politike bi trebale biti slijedeće:

- Hitno provesti normizaciju proizvoda kako se u našu zemlju ne bi moglo uvoziti robu neadekvatne kvalitete.
- Pojačati subvencije (država) u primarnom dijelu proizvodnje, kako bi proizvođač mogao ući u ravnopravnu konkurenciju s proizvođačima iz ostalih zemalja.
- Potrebne su bolje organizirane granske asocijacije na razina regija ili županija radi boljeg zajedničkog plasmana.
- Stimulirati izvoznu politiku u toj industriji (Hrvatska je već dugo vremena izvoznik mesa u zapadne zemlje).
- Nastaviti, i u daljnjih 5 godina, voditi brigu o krajevima od posebne državne skrbi, radi oživljavanja stočarske proizvodnje.
- Donijeti takve propise koji će osiguravati ravnopravnost proizvođača i kako bi se iskorijenila nelegalna proizvodnja.

Osim ovih mjera trebalo bi:

- Smanjiti izuzetno visoke troškove proizvodnje (npr. sirovina).
- Postaviti pravni okvir (regulativu) za ovaj dio industrije.

- Definirati vlasništvo.
- Ulagati stalno sredstva u nove opreme i nadzor.
- Racionalno iskorištavati postojeće kapacitete.
- Bolje organizirati za sada slabu interesnu sferu u primarnom djelu proizvodnje.

Dominantni dijelovi ukupne strategije su i porast opsega i prestrukturiranje industrijske proizvodnje i prerade mesa u cilju racionalizacije, specijalizacije i izvozne usmjerenosti, te racionalno iskorištavanje sirovina u smislu većeg profita i zaštite eko-sustava.

III/I-3.2.2 Proizvodnja mliječnih proizvoda

U procesu globalizacije i liberalizacije tržišta, mljekare će se restrukturirati na gospodarske subjekte većih kapaciteta prerade i na manje mljekare na lokalnoj razini. Kroz srednjoročno plansko razdoblje mljekarska industrija Hrvatske ne može se izložiti međunarodnoj tržišnoj konkurenciji zbog nerazvijenosti primarne proizvodnje mlijeka i nezadovoljavajuće kakvoće mlijeka. Ograničavajući čimbenik razvoja je nekonkurentnost cijena i postojeća struktura prerađevina.

Porast potrošnje mlijeka pratiti će godišnju stopu gospodarskog rasta. U 2005. godini potrošnja će pod tom pretpostavkom iznositi 185 litara mlijeka *per capita* (mliječni ekvivalent litara). Bilancom proizvodnje i potrošnje osigurati će se i turistička potrošnja na razini broja turista od 3% domaće populacije.

Kako ukupna potrošnja neće biti podmirena domaćom proizvodnjom i ponudom mlijeka slijedećih 5 godina, mlijeko i proizvodi će se uvoziti u količini od 15% godišnje potrošnje. Kada se ne bi ostvarili planirani ciljevi u proizvodnji mlijeka, uvoz mlijeka bi trebao biti značajno veći. Strateška orijentacija bi trebala održati proizvođačke cijene mljekarskih proizvoda na današnjoj razini, zbog utjecaja slobodnog tržišta i povećanja proizvodnosti.

Realizaciju razvoja mljekarske industrije uvjetuje investicijsko ulaganje u tehnološku opremu, razvoj suvremenog marketinga i istraživanje novih proizvoda. Sastav i kakvoća proizvoda će se prilagođavati zahtjevima tržišta uz konkurentnost u cijenama. Republika Hrvatska ima određenu poredbenu prednost u proizvodnji domaćih tradicijskih proizvoda, specifične kakvoće i prepoznatljive marke.

Razvitak proizvodnje mlijeka se treba odvijati intenzivnijom dinamikom kako bi se nadoknadilo postojeće veliko zaostajanje za razvijenim zemljama.

U okviru strategije razvitka hrvatske poljoprivrede, primarnu proizvodnju mlijeka rangirati u strateške prioritete.

Daljnijim razvojem i poticajima te ulaganjem države povećati proizvodnost do zadovoljavanja domaće potrošnje.

Na lokalnoj razini naša mljekarska industrija je ograničena u razvoju. Proces koncentracije proizvodno-prerađivačkih kapaciteta, specijalizacija, različiti modeli poslovne ili vlasničke integracije karakterizirati će slijedeće dugoročno razvojno razdoblje.

III/I-3.3 Strategija proizvodnje finalnih prehrambenih proizvoda

III/I-3.3.1 Proizvodnja hrane i pića

Za razvitak prehrambene industrije je u cjelini važna orijentacija na inozemna tržišta i to posebno kroz marke proizvoda koje su već etablirane ili realno to mogu biti uz razumne troškove marketinga. Proces globalizacije uvjetuju potrebu koncentracije ukupnih aktivnosti na stvaranju i održavanju jakih

marki proizvoda kao gotovo jedine prave vrijednosti za kupca i potrošača. Zbog navedenih procesa se javljaju dvije kategorije proizvoda:

- temeljena na marki s kojom se mogu ostvariti povoljnije marže uz sigurniji razvoj i
- namijenjena više ostvarenju ekonomije obujma (proizvodnja pod lokalnom markom ili za siromašna tržišta) uz male marže.

Jedan od brzo rastućih segmenata tržišta je svakako vezan uz razvitak turizma.

U hrvatskoj strategiji razvitka proizvodnja industrijskih prehrambenih proizvoda mora imati značajno mjesto, jer je bez toga nezamisliv ukupni razvoj gospodarstva. Pritom primarni zadatak prehrambene industrije ne bi smio biti zadovoljenje domaćih potreba, već povećanje izvoza. Da bi se izvoz mogao povećati, proizvodnja mora biti konkurentna, tj. mora sniziti troškove.

Domaće sirovine koje se koriste u prehrambenoj industriji ne bi smjele biti skuplje od uvoznih. Izvoz finalnih industrijskih prehrambenih proizvoda mora biti barem toliki da se neutraliziraju zaštitne mjere zemalja uvoznica.

Ako se stvore spomenuti uvjeti možemo očekivati udvostručenje proizvodnje i izvoza, a to će značiti i povećanje zaposlenosti. Pritom treba voditi računa i o povećanju produktivnosti i o novim tehnologijama. Udvostručenje proizvodnje neće značiti i dvostruko veći broj zaposlenih. Za ostvarenje tog cilja imamo znanja i sposobnosti. Najveće prijetnje dolaze od drugih tranzicijskih i mediteranskih zemalja.

Najviše šanse u dugoročnoj strategiji postoje kod proizvoda kao što su dodaci jelima, koncentrirane juhe, dječja hrana, konditorski proizvodi, kava i kavovine, suhi kvasac, pivo, vino, osvježavajuća pića i voda.

Ovo su objektivne šanse (bez obzira na globalizaciju), ili bolje rečeno, one se ne mogu ostvariti bez globalizacije tj. bez ulaska u europske i svjetske integracije i bez suradnje s inozemnim kapitalom, odnosno multinacionalnim kompanijama.

III/I-3.3.2 Proizvodnja konditorskih proizvoda

Ukoliko se sa subvencijama u poljoprivredi ne postignu efekti smanjenja cijena sirovina za konditorsku proizvodnju, te daljnjim značajnim zahvatima na rasterećenju gospodarstva od troškova poreza i doprinosa (što poskupljuje radnu snagu), te ukoliko se ne primjene izvozne stimulacije od 20%, tržište EU i CEFTA će našim proizvodima, čak i onim koji su danas nazočni na tim tržištima, biti nedostupno, radi neuklapanja u postojeće razine cijena. U posljednjim mjesecima zabrinjava pad interesa strateških partnera za naše tvrtke, te postoji tendencija da se traže ne strateški već financijski partneri zbog financijskog stanja.

Ovisno o intenzitetu ulaska inozemnog kapitala u Hrvatsku i strateških partnera i uspješnosti njihova izbora te u politici države prema poljoprivredi i prehrambenoj industriji (kao temeljnim proizvodnjama) i konditorske tvrtke će realizirati svoje razvojne programe.

III/I-3.3.3 Proizvodnja slada i piva

Hrvatska mora osigurati vlastitu sirovinu osnovu za proizvodnju piva i slada, jer ima razvijenu proizvodnju ječma i kukuruza i dobre klimatske uvjete za njihovu proizvodnju. Proizvodnja pivarskog ječma traži dobru organizaciju, a i nove kapacitete za proizvodnju slada. Ti se kapaciteti mogu ostvariti rekonstrukcijom postojećih kapaciteta i izgradnjom novih. Jednako je važno da u biljnoj proizvodnji dođe do poboljšanja proizvodnje sirovine za krupicu, koja bi zadovoljavala potrebe pivovara. Radi proizvodnje hmelja treba započeti obnovu proizvodnje u Podunavlju i drugdje, u kojima postoje dobri klimatski uvjeti.

Strateški je važno donošenje pravilnika o kakvoći domaćeg piva, kako bi se stabilizirala kakvoća piva i produžio rok trajanja tijekom ljetnih mjeseci. To se može postići rekonstrukcijom pivovara i uvođenjem suvremenih tehnologija. Potrebno je donijeti Pravilnike koji reguliraju kakvoću piva, pootovo zbog velikog broja malih pivovara, koje su izvan zadovoljavajuće kontrole i čija je kakvoća nestabilna.

III/I-3.3.4 Proizvodnja alkohola, kvasca i octa

U proizvodnji alkohola kvasca i octa, koja se danas nalazi u teškom stanju, treba renovirati proizvodnju na novim osnovama. Veliki pogoni koji su dosada prevladavali trebaju se modernizirati i prilagoditi potrebama kojima će zadovoljiti naše tržište. Kako je teško u tim proizvodnjama naći domaćeg investitora, i nadalje će ovom industrijom prevladavati strana ulaganja, rješavanje pitanja plasmana tih proizvoda i na strana tržišta kod kojih još uvijek postoje takve potrebe. To su industrije koje zahtijevaju posebnu pažnju u reguliranju i zaštiti okoliša, pa strane zemlje pribjegavaju da ove tehnologije razvijati izvan njihovih teritorija. Stoga treba posebno brinuti da prevelikim kapacitetima ne narušimo razinu zaštite voda i okoliša. Ipak, radi proizvodnje krmnih smjesa, potrebno je povećati kapacitet proizvodnje krmnog kvasca s 50 % proteina, jer danas proizvodnja ne zadovoljava potrebe.

U svakom slučaju, proizvodnja etanola, kvasca (prehrambenog, a pogotovo krmnog) i octa može prelaziti potrebe Hrvatske.

Potrebna su i daljnja istraživanja zbog razvoja novih proizvoda, te usavršavanja i automatizacije ovih biotehnoloških procesa, koji prerađuju nusproizvode prehrambene industrije ili predstavljaju nusproizvode prehrambene industrije (kvašćeva biomasa).

III/I-3.3.5 Proizvodnja jakih alkoholnih pića

U strategiji razvoja ovog područja treba krenuti od tehničko-tehnoloških i organizacijskih inovacija, koje trebaju provesti sami proizvođači. Radi povećanja proizvodnje, država bi trebala utjecati na povećanje zemljišnih posjeda, kao i izgradnju tržišnih institucija. Također bi trebalo učiniti sljedeće:

- uskladiti zakonsku regulativu sa EU;
- smanjiti poreze na jaka alkoholna pića.;
- ukloniti crno tržište;
- subvencionirati poljoprivredu, kao uvjet osiguranja proizvodnje sirovina.;
- povećati proizvodnju šljive i višnje maraske kao sirovina za izvozne proizvode;
- stimulirati investicije;
- poticati izvoz;
- obrazovati kadrove.

III/I-3.3.6 Proizvodnja vode

Voda je nepobitno strateška sirovina novog tisućljeća i gospodarenje vodom kao i njena zaštita od onečišćenja prioriteti su razvitka naše države.

Na temelju sagledavanja sadašnjeg stanja i stanja u svijetu, pretpostavlja se da bi strateški razvoj Republike Hrvatske trebao ići u pravcu:

- zaštite podzemnih voda resursa visoko kvalitetne vode uz određivanje zona sanitarnih zaštita;
- izgradnje kapaciteta za punjenje izvorskih i mineralnih voda;

- izgradnje sustava vodoopskrbe, naročito otoka (primjenom membranskih tehnologija desalinacije, koju obavezno treba pratiti izgradnja sustava odvodnje kao preduvjet razvoja i očuvanja;
- izgradnje uređaja za obradu otpadnih voda primjenom novih tehnologija kojima će se zadovoljiti kriteriji upuštanja otpadnih voda prve kategorije u more. To je preduvjet razvitka turizma. Nove tehnologije obrade otpadnih voda omogućit će razvoj poljoprivrede na otocima i mjestima koja oskudijevaju na vodi, jer nakon obrade otpadne vode ta će zadovoljiti kriterije kakvoće vode za navodnjavanje.

III/I-4 Plan provedbe

III/I-4.1 Razvoj za tržište prepoznatljivih prehrambenih proizvoda

Jedan dio ukupne strategije je stvaranje hrvatskog prehrambenog proizvoda. Kod toga je moguće uočiti više različitih varijanti između početne točke proizvoda, tj. njegove sirovine i odnosa na samu tehnologiju kojom će se proizvod proizvesti. To dakle pretpostavlja ili:

- bilo koji proizvod proizveden u nas bez obzira na primijenjenu tehnologiju (da li je standardna, licencijska ili naša) u skladu s odgovarajućom osnovnim međunarodnim normama;
- samo proizvod koji se smatra autentičnim hrvatskim ili "izvorno hrvatskim" proizvodom.

U današnje doba globalizacije i u suvremenim uvjetima proizvodnje, vrlo je sužen prostor za prodor autentičnih, autohtonih proizvoda na europsko i svjetsko tržište. Zbog toga je potrebno ulagati posebne napore da se razviju takvi proizvodi (pa imali oni i regionalna obilježja), za koje postoje određeni proizvodni ili tržišni preduvjeti.

Za unapređenje strukture proizvoda, koji proizlaze iz poljoprivrednih proizvoda, vrlo je važan razvoj novih proizvoda. Tom se problemu u svijetu posvećuje vrlo velika pozornost. To je složen i u pravilu skup proces koji pretpostavlja određenu metodologiju i interdisciplinarnu povezanost aktivnosti stručnjaka nekoliko raznih profila (nutricionisti, prehrambeni kemičari, prehrambeni tehnolozi, gastronomi, stručnjaci za marketing, sociolozi i drugi).

Hrvatska ima priliku iskoristiti u većoj mjeri nego ranije svoje prednosti koje joj pruža geografski položaj, klimatski uvjeti, agroekološki uvjeti i struktura gospodarstva u kojoj, bez obzira na još neriješeno vlasništvo, poljoprivredni i prehrambeni prerađivački sustav zajedno s turizmom zauzimaju vrlo istaknuto mjesto. Međutim u Hrvatskoj je potreban daleko selektivniji pristup i to i u:

- poljoprivrednoj proizvodnji;
- preradi poljoprivrednih proizvoda prehrambene industrije, u kojem će težište biti u proizvodnji profitabilnijih i za svijet prepoznatljivih proizvoda.

III/I-4.2 Tehnološka rješenja

Hrvatska prehrambena industrija je uglavnom uspijevala slijediti opće trendove u konvencionalnim i manje ili više standardiziranim tehnologijama, ugrađujući potrebnu odgovarajuću opremu (mlinovi, šećerane, tvornice ulja, konditorska industrija i sl.). U nekim segmentima, koji su podložni bržim promjenama i inovacijama, u znatnoj se mjeri uspješno prate svjetski trendovi u odnosu na kapacitete koji odgovaraju našim potrebama i mogućnostima (industrija prerade mlijeka, mesa, pojedinih pića i nekih dehidriranih proizvoda), dok u drugima se osjeća znatno zaostajanje (prerada voća i povrća, tehnološke hladnjače, proizvodnja polupripremljene i pripremljene hrane i drugo).

No bez uvida u ove dvije podjele, u tehnologijama za proizvodnju hrane treba doći do znatnijih promjena. Za to su nužna velika ulaganja, te je potrebno da se pritom potpuno istraži tržište sirovina i prodaje proizvoda u zemlju i izvozu, a tek tada priđe ustanovljavanju kapaciteta.

Iz ranijih razdoblja je poznato da je vrlo često dolazilo do istodobnog instaliranja velikih kapaciteta za iste proizvode, a to se potvrdilo i u novijem razdoblju (nova uljara u Čepinu, potpuna rekonstrukcija i preseljenje uljare u Zagrebu), što predstavlja kako regionalnu borbu za proizvodnjom i zapošljavanjem radnika, tako i pomanjkanje ideja za stvaranje novih proizvoda). Kako će se sutra raditi o drugačijoj strukturi vlasništva, do takvih primjera ne bi trebalo dolaziti.

Jednako tako bi trebalo doći do usklađivanja već danas izgrađenih kapaciteta prema potrebama Hrvatske i prema mogućnostima izvoza.

Ovdje se može govoriti o dvije skupine proizvođača hrane :

- oni koji proizvode hranu isključivo za potrebe potrošnje u Hrvatskoj;
- oni koji proizvode hranu i za izvoz.

U svom daljnjem razvoju Hrvatska će se, između brojnih procesnih rješenja koja su danas prisutna u svijetu, trebati uzeti i primijeniti samo one koji će odgovarati strukturi njene proizvodnje, ali pri tome će se morati posebno paziti da se ostvari:

- visoka učinkovitost u tzv. velikoj i bazičnoj industriji (proizvodnja šećera, proizvodnja ulja, proizvodnja brašna, proizvodnja kruha, proizvodnja bezalkoholnih pića, proizvodnja vode, proizvodnja mesa, proizvodnja mlijeka);
- fizikalni i blagi postupci kod konzerviranja i postupci minimalnog procesiranja kod pripremanja polupripremljene i pripremljene hrane;
- standardizirani postupci proizvodnje autohtonih proizvoda i proizvoda s regionalnim obilježjima;
- procesno tehnološka rješenja koja osiguravaju visoke sanitarno higijenske uvjete i standarde u proizvodnji i obradi otpadnih materijala odnosno zaštiti okoliša;
- sve veća primjena biotehnologije i biotehnoloških postupaka u proizvodnji prehrambenih poluproizvoda i proizvoda ;
- uvođenje suvremenih sustava u kontrolu sirovina, procesa i proizvoda;
- unapređivanje distribucijskih lanaca (suvremeni transport, hladnjače, veletržnice, aukcijski centri) i kupovanje uvoznih sirovina na burzama);
- selektivna istraživanja razvojnih i znanstvenih centara, koja će biti usklađena s potrebama i prioritetima u proizvodnom području.

III/I-4.3 Temeljne postavke strategije razvoja prehrambeno-prerađivačke industrije Republike Hrvatske do 2005. godine

1. Temeljni ciljevi i prioriteti Strategije razvoja Republike Hrvatske na području proizvodnje, prerade i potrošnje hrane trebaju polaziti od nešto drukčijih temeljnih postavki od onih koje određuju druga područja ukupne Strategijom odnosno od ovih, osnovnih društvenih prioriteta:

- zaštita života, zdravlja, okoliša i gospodarskih interesa domaćih potrošača;
- prepoznatljivost hrvatskih proizvoda, nacionalne kuhinje, i vrijednosti na domaćem i međunarodnom tržištu;
- sukladnost zakonske regulative na području osiguranja kakvoće i sigurnosti prometa namirnica sa svjetskim standardima, pogodnostima i ograničenjima na domaćem i međunarodnom tržištu;
- stvaranje uvjeta za prihvaćanje i transfer najnovijih dostignuća znanosti i tehnologije u sve karike jedinstvenog proizvodnog lanca od primarne proizvodnje do proizvoda za potrošnju u kućanstvima i izvozno konkurentnih proizvoda.

2. Preduvjeti uspješne realizacije tako postavljenih temeljnih ciljeva su:

- spremnost prihvaćanja novih odnosa;
- mogućnosti zatečenog stanja (dosadašnjeg stupnja razvijenosti);
- potreba domaće potrošnje i izvoza;
- zahtjeva društvenog i političkog okruženja kojem dugoročno stremimo;
- definiranje jasnih, prepoznatljivih i obvezujućih ciljeva za sve sudionike u njihovoj realizaciji;
- stvaranje preduvjeta za ostvarenje;
- postupnost, dosljednost i strpljivost u njihovoj realizaciji.

3. Sukladno temeljnim postavkama predlažu se prioritete na ovim područjima:

3.1. Strateški dokumenti: Nastavak razrade, usklađivanje i ujedinjavanja već djelomično izrađenih i prihvaćenih, strateških dokumenata, izrađenih na različitim mjestima i na različitim razinama u jedinstvenu strategiju razvoja hrane i prehrane u Republici Hrvatskoj i to: (npr. Znanstvene osnove dugoročnog društveno-ekonomskog razvoja SR Hrvatske iz 1984. i 1990., projekcije iz 1991. i dr, Hrvatska poljoprivreda na raskrižju, Nacionalno izvješće Republike Hrvatske, World Food Summit, 1996., Hrvatska prehrambena politika, Ministarstvo zdravstva Republike Hrvatske i Hrvatski zavod za javno zdravstvo, Zagreb, 1999. i ovo izvješće.)

3.2. Zakonska i pravna regulativa:

- nastaviti (s više koordinacije i usklađivanja) izradu novih, doradu i poboljšavanje postojećih zakona i zakonskih podataka s područja koje regulira ovo područje, posebice njihova usklađivanja sa zahtjevima gospodarskog i pravog okruženja i integracijskih cjelina kojima težimo, prema dinamici, koja se od nas očekuje (npr. WTO, EU i dr.), u ovom smjeru;
- na razini Vlade donijeti jedinstveni i obvezujući program donošenja zakonskih propisa, s nositeljima i rokovima, sustavom nadzora dinamike, usklađivanja, i dr. (eventualno podloge i inicijative Ministarstva za europske inicijative i drugih ministarstava, koja propise iz svoje nadležnosti donose samostalno).

Nastavit rad na donošenju propisa koji su u postupku izrade, donošenja ili usvajanja, kao što su:

- *Zakon o hrani* (Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva);
- novi *Zakon o zdravstvenoj ispravnosti namirnica i predmeta opće uporabe* (Ministarstvo zdravstva);
- *Zakon o zaštiti potrošača* (Ministarstvo gospodarstva);
- Donošenje HRN ili preuzimanje *ISO- i EN- normi* s područja hrane (TO-34 u Državnom zavodu za normizaciju i mjeriteljstvo) i drugo.

III/I-5 Provjera provedbe

Da bi se ostvario proces provođenja predloženih strateških mjera, potrebno je povećati ulogu i odgovornost odgovarajućih institucija (ministarstva, komora, udruženja), profesionalnost kadrova (do sada je u znatnoj mjeri u tim institucijama bila zanemarena uloga prehrambenih tehnologa i biotehnologa). Potrebno je ubrzati obnovu uključivanjem u međunarodnu znanstvenu i tehničku suradnju, koja je posljednjih 10-tak godina, zbog poznatih razloga, svedena na najnižu razinu. Treba u većoj mjeri iskoristiti, u tom smislu, sadašnje otvaranje Hrvatske prema međunarodnoj zajednici i bolje iskoristiti mogućnosti koje se pružaju.

III/I-5.1 Stvaranje neovisnog stručnog vladinog povjerenstva

Za provedbu treba oformiti neovisno stručno vladino povjerenstvo (ili neki drugi oblik stručnog i operativnog radnog tijela) neovisno o pojedinim ministarstvima, stručnim udrugama i sl. Takvo povjerenstvo za razvoj bi trebalo imati odjel za preradu poljoprivrednih proizvoda i pod-odjele za skupine prerade. U radu povjerenstva trebali bi sudjelovati eksperti iz pojedinih struka.

U prijelaznom razdoblju, zbog premošćivanja teškoća koje se svakodnevno događaju u svezi s područjima koja zakonski nisu uređena, radi davanja odobrenja za stavljanje novih namirnica u promet na domaćem tržištu, pri uvozu i drugih pitanja vezanih uz hranu i prehranu, predlaže se stalno vladino povjerenstvo za hranu i prehranu.

III/I-5.2 Interdisciplinarne rasprave

Provađati interdisciplinarne rasprave o naznačenim i drugim problemima vezanim uz hranu i prehranu (inicijativa Prehrambeno-biotehnološki fakultet, Ministarstvo zdravstva, Agronomski fakultet, Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva ili sl.), dogovoriti zajedničke aktivnosti i nastaviti rad.

III/II PROIZVODNJA STOČNE HRANE

III/II-1 Stanje

Industrijska proizvodnja mješavine krmiva za hranidbu domaćih životinja – krmnih smjesa koja je temelj modernog i intenzivnog stočarstva, započela je već 1946. godine u Republici Hrvatskoj, u Zagrebu. Od tada pa do osamostaljenja Republike Hrvatske izgrađeno je na njezinom teritoriju 37 tvornica krmnih smjesa ukupnog instaliranog kapaciteta od 1 350 000 tona godišnje. Te su tvornice proizvodile u 1990. godini ukupno 971 000 tona raznih krmnih smjesa. Najveći dio proizvodnje (oko 60%) ostvaren je u 10 velikih i tehnoloških dobro opremljenih tvornica.

Od 1990. godine bilježi se nagli pad proizvodnje, koja u 1994. godini iznosi svega 450 000 tona. Razlozi tako drastičnom padu proizvodnje su rat na području Republike Hrvatske sa svojim posljedicama (prestanak proizvodnje na okupiranom području, gubitak tržišta u susjednim republikama, znatno smanjenje stočnog fonda), veliki uvoz mesa i mesnih prerađevina (taj je uvoz dostizao u nekim godinama i do 50% godišnje potrošnje mesa i mesnih prerađevina u Republici Hrvatskoj), te uvoz gotovih krmnih smjesa iz susjednih država, osobito iz Mađarske.

Od 1994. godine proizvodnja krmnih smjesa je u laganom porastu, da bi u 2000. godini dosegla 713.000 tona. Uvoz gotovih krmnih smjesa je gotovo marginaliziran, a primjećuje se trend povećanja udjela krmnih smjesa u obrocima svih vrsta domaćih životinja što je vidljivo u povećanoj mesnatosti tovnih životinja i većoj mliječnosti muznih krava.

- Kapaciteti - Uočen je također veliki porast broja proizvođača krmnih smjesa, od 37 njih 1990. godine na 97 proizvođača u 1999. godini. Novo nastali pogoni su uglavnom vrlo malog kapaciteta, skromne opreme, zapošljavaju uglavnom članove obitelji a opskrbljuju malo područje. Razlog nastanka tako velikog broja malih proizvodnih pogona je inertnost velikih proizvođača, sporo rješavanje vlasničkih odnosa i gotovo nikakvo ulaganje u nove tehnologije. Rijetke su velike tvornice koje su ulagale u moderniziranje proizvodnje u ovom razdoblju.
- Proizvodnja - Od ukupne proizvedene količine krmnih smjesa najviše ih je za perad (51%), zatim za svinje (39%) i goveda (9%). Marginalna proizvodnja od 1% odnosi se na stoku sitnog zuba, ribe i kućne ljubimce (u razvijenim zemljama je proizvodnja za ove vrste životinja znatno veća). Najveći dio proizvodnje se odnosi na potpune krmne smjese, dok su u razvijenim zemljama to temeljne, dopunske, dijetne i posebne krmne smjese.

- Stanje opreme - Oprema u pogonima za proizvodnju krmnih smjesa je stara i tehnološki na niskoj razini. Ovo vrlo dobro ilustrira činjenica da je od 97 hrvatskih pogona za proizvodnju krmnih smjesa samo 15 opremljeno opremom za peletiranje krmnih smjesa. Zajednički godišnji kapacitet te opreme je oko 120 000 tona godišnje, u praksi se peletira oko 72 000 tona godišnje što je svega 10% od ukupne godišnje proizvodnje, dok je u razvijenim zemljama upravo obrnuto stanje. Slijedeći pokazatelj je transport krmnih smjesa do potrošača. Od ukupne proizvodnje, 85% krmnih smjesa se isporučuje uvrećano, a svega 15% u rasutom stanju, u razvijenim zemljama je stanje obrnuto. Ovdje se mogu ostvariti znatne uštede u troškovima proizvodnje.

Termička obrada sirovina i krmnih smjesa te ostale moderne tehnologije su na margini. Jednom riječju, resursi, oprema, management i razvoj su nedorasli i nepripremljeni nadolazećoj konkurenciji ulaskom u integracijske tokove.

Legislativa potrebna za proizvodnju krmnih smjesa je u fazi prilagodbe legislativi Europske unije.

- Razdoblje od 2001.– 2004. godine - Sadašnje stanje u proizvodnji krmnih smjesa ocjenjuje se kao nesređeno, gotovo kaotično. Ako se daljnji razvoj prepusti sam sebi, kao do sad, u ovom razdoblju ne očekujemo bitne promjene u broju proizvođača i strukturi proizvodnje. Zbog nedostatka kapitala, prevelike tehnološke zaostalosti i nedostatka adekvatnih stručnih kadrova i dobrog managementa, hrvatske tvornice i mješaonice krmnih smjesa neće moći iskoristiti prijelazno razdoblje ulaska Hrvatske u WTO za dosizanje razine dolazeće konkurencije ni kvalitetom, a ni cijenom proizvodnje.

Ovo je razdoblje zapravo najvažniji trenutak u razvoju hrvatske industrije krmnih smjesa jer se izgubljeno vrijeme kasnije neće moći nadoknaditi i stoga je potrebno učiniti svaki mogući napor da se otklone do sada uočeni i ovdje spomenuti nedostaci.

III/II-2 Ciljevi

Industrija krmnih smjesa je u svakom slučaju usko povezana sa stočarskom proizvodnjom i prilagođuje se njenim kvantitativnim i strukturalnim promjenama. Ulaskom Hrvatske u WTO te skorim pridruživanjem Europskoj uniji započeo je proces otvaranja hrvatskog tržišta i to će ubuduće imati znatan utjecaj i na stočarstvo kao i na industriju krmnih smjesa Hrvatske.

Strukturalne i kvantitativne promjene očitovat će se u povećanju broja svinja, peradi i lovne divljači te jakom povećanju uzgoja morskih riba za što Hrvatska ima vrlo dobre uvjete. Tov junadi će se znatno smanjiti i odvijat će se pod strogo kontroliranim uvjetima. Broj mliječnih krava će biti upravo dovoljan za proizvodnju mlijeka i mliječnih prerađevina dostatnih stanovništvu Hrvatske. Porast broja svinja i peradi te povećanje uzgoja morskih riba slijedit će najprije porast standarda stanovništva te zatim i potrebe zapadne Europe pošto se tamo stočarska proizvodnja ograničava zbog ekoloških razloga. Kod nas u Hrvatskoj postoje dva ograničenja – mogućnost jeftine proizvodnje i svakako ekološki razlozi.

Ranije navedeni veliki i raznovrsni kvalitativni zahtjevi u proizvodnji krmnih smjesa moraju slijediti zahtjeve tržišta. Stočarski proizvodi će morati imati i nutritivnu a i nutritivnu vrijednost za ljude te ujedno biti prihvatljivi za okoliš, što mogu omogućiti dostignuća genetike u stočarstvu.

Sve to naprijed navedeno moguće je ostvariti jedino s visoko razvijenom industrijom krmnih smjesa. Moderne tvornice krmnih smjesa moraju biti u stanju proizvesti točno onu krmnu smjesu koju upravo treba kupac i to u svakom trenutku i svakoj količini. Uz to ta krmna smjesa mora biti zdrava i pouzdana te prihvatljive cijene.

S obzirom na svoj položaj na tržištu, tvornice krmnih smjesa će tvoriti dvije skupine:

- tvornice koje proizvode krmne smjese za slobodno tržište i
- tvornice koje se nalaze u sistemu i proizvode krmne smjese za poznatog kupca.

Tvornice krmnih smjesa smjese za slobodno tržište moraju biti većeg kapaciteta (min. 80 000 tona godišnje), s proizvodnjom na visokom tehnološkom stupnju, visoke automatizacije koja omogućuje kontrolu u svakom segmentu proizvodnje te s relativno malim brojem zaposlenih (naročito u samoj proizvodnji), koji su stručno i temeljito obrazovani. Tvornice koje proizvode krmne smjese za poznatog kupca će se razlikovati po proizvodnom kapacitetu, koji treba biti dovoljan da zadovolji potrebe vlastitog sustava. Ovdje možemo još spomenuti tvornice, koje će proizvoditi krmne smjese za usko specijalizirane potrebe i koje će imati mali kapacitet. Za ostale proizvodne pogone ne postoji perspektiva.

Postrojenja većeg kapaciteta i visokog tehnološkog stupnja proizvodnje mogu proizvesti krmnu smjesu konkurentnu u svakom pogledu. Da bi se to osiguralo i strategija mogla provesti, potrebno je poduzeti slijedeće:

- potencijalno perspektivnim tvornicama osigurati povoljna financijska sredstva za nabavku moderne opreme za proizvodnju, te za povećanje kapaciteta ;
- stimulirati stručno usavršavanje osoblja;
- stimulirati istraživački rad postojećih institucija koje se bave ovim znanstveno-stručnim područjem;
- posvetiti posebnu pozornost kontroli ispravnosti sirovina i gotovih krmnih smjesa te u tu svrhu opremiti i osposobiti moderne laboratorije koji će odgovarati najnovijim i sve većim zahtjevima kontrole, te osposobiti stručnjake koji mogu pratiti najnovije metode;
- postojeću legislativu koja prati proizvodnju krmnih smjesa prilagoditi modernim zahtjevima proizvodnje i potrošnje smjesa;
- radi stalnog praćenja u okviru veterinarske službe osnovati posebno stručno tijelo, koje će pratiti već i biti odgovorno (za praćenje područja, praćenje legislative i najnovijih dostignuća) prema Vladi.

III/III BIOTEHNOLOGIJA

Uspješan prijenos genetičkog materijala iz jednog organizma u drugi (1973. g.) nije značio samo početak razvoja rDNA tehnologije i započinjanje ere tzv. "nove biotehnologije". To je zapravo bio početak nove tehnološke revolucije koja će neovisno o već vidljivom utjecaju u idućem stoljeću, izazvati duboke i korjenite promjene u brojnim segmentima ljudskog društva. Procjenjuje se da će te promjene biti čak korjenitije od onih koje je informacijska tehnologija izazvala u proteklom desetljeću i koje će tek izazvati.

U poslovnom svijetu uvriježio se izraz "biotehnološki sektor" ili "biotehnološka industrija" za mlade kompanije koje svoju poslovnu strategiju zasnivaju na elementima ove definicije. To je tek dio globalnog gospodarstva koji svoju budućnost zasniva na biotehnologiji. Danas u svijetu više nema ozbiljne kompanije u farmaceutskom i agroindustrijskom sektoru koja nije biotehnologiju postavila na centralno mjesto svog budućeg razvoja. Stoga treba jasno istaći da biotehnologija nije industrija sama po sebi, već cijeli niz različitih tehnologija (potpornih i komercijalnih), koje se koriste i koje će se koristiti u različitim industrijskim sektorima.

Biotehnologija ima vrlo dugu tradiciju u proizvodnji hrane. Neke fermentativne proizvodnje su stare i preko 10.000 godina (proizvodnja kruha, sira, piva, vina). Svi ti procesi traže stalna unapređenja. Ta se unapređenja i poboljšanja sastoje u drugoj evoluciji mnogih promjena koje su bile mali koraci koji su se zbivali sasvim slučajnim okolnostima (mijenjanje sirovina, osobni ukus kuhinje i sl.). Istovremeno je došlo do promjene proizvodnje hrane u većim mjerilima.

Nove tehnike genetskog inženjeringa su dale novi razvoj biotehnološke konverzije hrane i njene proizvodnje. Razvitak novih biotehnoloških proizvoda je doveo do uporabe određenih proizvoda kao pomoćnih sirovina u proizvodnji hrane kao što su to razni dodaci. Danas se traže procesi proizvodnje

prirodnih sustava za očuvanje namirnica kao što su sladila, poboljšivači aroma i mnogi drugi biotehnološki proizvodi koji se danas upotrebljavaju u prehrambenoj industriji ili će se upotrebljavati. No to je samo jedan od pravaca razvoja biotehnologije.

Biotehnologija je definirana kao integrirana upotreba biokemijskih i mikrobioloških znanosti i procesnih tehnologija i primjena mogućnosti i svojstava mikroorganizama, kultiviranih tkiva i stanica i njihovih dijelova u tehnološkoj primjeni.

III/III-1 Prikaz i ocjena zatečenog stanja

Neke od činjenica o biotehnologiji danas:

- unutar svjetskog farmaceutskog tržišta (337 milijardi USD 1999.g., prosječna godišnja stopa rasta do 2010.g. - 7%), biotehnološki proizvodi čine 10%. Procjenjuje se da će njihov udio do 2010. godine narasti na 50%;
- potrošači već uživaju biotehnološku hranu, poput rajčice koja duže traje, mrkve i papra koji imaju bolji okus. Stotine pesticida i drugih proizvoda za poljoprivredu se koristi za poboljšanje opskrbe hranom i za smanjenje ovisnosti o konvencionalnim kemijskim pesticidima;
- biotehnološki proizvodi u zaštiti okoliša omogućili su efikasnije čišćenje opasnog otpada bez primjene kaustičnih kemikalija;
- primjena biotehnologije u industriji je dovela do čistijih procesa s manjom proizvodnjom otpada i manjom potrošnjom energije u sektorima poput proizvodnje kemikalija, papira, tekstila, energije, hrane, te metala i minerala;
- stratezi industrijski najrazvijenijih zemalja zaključili su da više nije moguće takmičiti se na tradicijski način. U današnjoj globalnoj ekonomiji kapital je mobilan, tehnologija može migrirati u drugu zemlju i dobra se mogu proizvesti u zemljama gdje je to jeftinije te uvesti. Stoga je, da bi se zadržala gospodarska konkurentnost, potrebno izvesti "modernizaciju" gospodarstva stavljajući znanje u središnju poziciju i time omogućiti izgradnju ekonomije pokretane znanjem (a ne više tržištem).

U tom kontekstu biotehnologija je, uz informacijsku tehnologiju, označena kao najvažnija "visoka tehnologija" slijedećeg stoljeća. Razvoj biotehnologije jest kritičan čimbenik očuvanja i održivog rasta ekonomije svake pojedine zemlje unutar globalne svjetske ekonomije.

Sve razvijene zemlje bez izuzetaka i neke zemlje u razvoju identificirale su biotehnologiju kao slijedeću industrijsku revoluciju, te koncentriraju svoje resurse u prevođenju bioloških otkrića u ekonomski korisne proizvode i usluge.

I u "Programu rada Vlade Republike Hrvatske za razdoblje 2000.-2004. godine", ustanovljuje se kritično stanje hrvatskog gospodarstva. Uz tu navedene karakteristike bitno je istaći i njegovu lokalnu ili u najboljem slučaju regionalnu orijentiranost, te vrlo ograničene resurse, kako materijalne tako i ljudske.

Mogao bi se mnoštvo čimbenika koji su doveli do takvog stanja. Bitno je, međutim, sagledati temeljni uzrok. Hrvatska je, nažalost, zbog dobro poznatih povijesno-političkih prilika u proteklom stoljeću, propustila sve dosadašnje tehnološke revolucije, a time nije bila u stanju aktivno sudjelovati u procesu koji je doveo do globalizacije svjetske ekonomije. Nije realno očekivati da će ovako marginalizirano gospodarstvo biti u stanju omogućiti rast ekonomije Republike Hrvatske na razinu koji je nužan. To se posebno odnosi na one sektore u kojima su jasno profilirani i proizvodi i "igrači na tržištu", odnosno gdje su ulazne barijere nepremostive.

Jednake značajke dijele i kompanije u pojedinim industrijskim sektorima koje koriste biotehnologiju (uglavnom "tradicionalnu", a iznimno "novu") za proizvodnju svojih proizvoda:

- prehrambena industrija (mljekarstvo, mesne prerađevine, pivo, vino, kvasac...);

- farmaceutska industrija (antibiotici, vakcine, terapijski enzimi, dijagnostička sredstva);
- kompanije koje koriste biotehnoške proizvode u cilju poboljšanja vlastitih proizvodnih procesa – (kemijska industrija, papirna i tekstilna industrija te poljoprivreda).

S obzirom na navedenu procjenu budućeg utjecaja biotehnologije na pojedine industrijske sektore i na tek započetu tehnološku revoluciju (procjenjuje se da je današnji stupanj razvoja biotehnologije na razina koja je informacijska tehnologija imala pedesetih godina proteklog stoljeća), njen preferiran razvoj ne samo da je potreban već je nužan ako se žele postići potrebne a istodobno održive stope rasta gospodarstva Republike Hrvatske.

III/III-2 Ciljevi

Da bi nešto novo, tek stvoreno (biće, tehnologija, kompanija...) postalo sposobno za samostalan život potrebno ga je gajiti (negovati). Na današnjoj karti Svijeta moguće je identificirati 55 zemalja u kojima se razvijaju nove aplikacije u informacijskoj tehnologiji, dok su ostale samo korisnici. Tih 55 zemalja može se lako klasificirati prema veličini društvenog proizvoda i njegovom udjelu u ukupnom društvenom proizvodu (svake od njih) nastalog na osnovu informacijske tehnologije. Pozicija na ovoj rang listi proporcionalna je stupnju uspješnosti svake pojedine zemlje kojom je gajila informacijsku tehnologiju u svom okviru.

Analogno ovom primjeru Republika Hrvatska treba zadati svoj krajnji cilj - želimo biti na budućoj karti Svijeta među zemljama koje razvijaju nove aplikacije u biotehnologiji i kroz deset godina želimo zauzimati između 20. - 25. mjesta na ljestvici.

III/III-3 Strategija

Da bi se ovako postavljeni cilj ostvario, ključna je uloga Vlade Republike Hrvatske. Vlada mora definirati politiku i izraditi konzistentni model koji će jamčiti dugoročni razvoj kompetitivne pozicije biotehnologije.

Neki od bitnih elemenata modela moraju biti:

- konzistentni poduzetnički, fiskalni i regulativni okviri;
- stabilno tržište kapitala-investicijske banke i ulagački kapital;
- porezne olakšice i poticaji povoljniji od onih u drugim zemljama kako za proizvodnju tako i za istraživanje i razvoj;
- investicijski tehnološki fondovi;
- efektivna zaštita intelektualnog vlasništva;
- potpora u osnivanju i jačanju tehnoloških centara-poslovnih inkubatora.

Takvim modelom interes investitora usmjerio bi se u željenom pravcu. Privuklo bi se zanimanje stranih investitora, kako onih institucijskih (kapital), tako i neposrednih (multinacionalne kompanije zainteresirane za "jeftiniju" proizvodnju te istraživanje i razvoj). Pri tome, model i redoslijed koraka njegove implementacije moraju odražavati realnost situacije u kojoj se nalazi Republika Hrvatska. (Vjerojatno najprimjereniji model bi trebao biti onaj koji je Republici Irskoj omogućio tako brz rast u posljednjem desetljeću.)

Implementacija ovakvog modela dugoročno bi omogućila pokretanje kontinuiranog razvoja gospodarstva u sektorima u kojima bi imali kompetitivne prednosti na globalnom tržištu, a time i željeni rast ekonomije Republike Hrvatske.

Bez jasno definiranog strateškog opredjeljenja Vlade Republike Hrvatske prema razvoju biotehnologije te imenovanja multidisciplinarnog tima kompetentnih stručnjaka, zaduženog za razvoj konzistentnog

modela nije moguće očekivati nikakav konkretan rezultat. Pojedinaac ili nepotpun tim bez potrebnih inputa nije u stanju razviti odgovarajuću strategiju pa time niti plan njene provedbe.

Radi ostvarenja ciljeva potrebno je ukloniti određene nedostatke među ostalim:

- donošenjem određenih zakonskih akata, koji će regulirati proizvodnju i izvršiti prilagodbu proizvodnje čiji će proizvodi biti konkurentni. U tu svrhu treba razviti za tržište prepoznatljive prehrambene proizvode za koje postoje određeni proizvodni i tržišni preduvjeti (iskorištenjem osobitog geografskog položaja, klimatskih i agroekoloških uvjeta, koji našoj zemlji daju velike prednosti).

Izgradnju ili modernizaciju postojećih proizvodnih kapaciteta treba usmjeriti u dvije skupine proizvođača hrane:

- isključivo za potrebe dorade;
- proizvodnja hrane za izvoz.

Pri tom se mora postići visoka učinkovitost u bazičnoj proizvodnji, postupci minimalnog procesuiranja u pripremi polupripremljene ili pripremljene hrane, standardiziranju i većoj primjeni biotehnologije u proizvodnji hrane, te unapređivanje distribucijskih lanaca.

Restrukturiranje i njena primjena već je danas započela i kao što je to uspješno provedeno kod nekih velikih tvornica treba nastaviti i kod drugih proizvođača. Treba osnovati ekonomski i vlasnički sustav kod kojeg će poduzetnik imati potpunu slobodu djelovanja i kod kojeg će biti također i aktivni sudionik u pretvorbi i transformaciji strukture gospodarstva.

Zakonska regulativa na području osiguranja kakvoće i sigurnosti prometa namirnica treba biti sukladna europskim normama i standardima, te se trebaju uložiti posebni naponi za brzo donošenje standarda, propisa i njihovo provođenje.

Trebaju se stvoriti i uvjeti koji će omogućiti prihvaćanje i transfer novih dostignuća u znanosti i tehnologiji od primarne proizvodnje do proizvodnje i načinu potrošnje.

Radikalnom promjenom ponašanja na svim razinama, te političko-ekonomskim konsenzusom svih državnih tijela uključenim u razvoj ove grane moguće je očekivati bitnu promjenu negativnih ekonomskih kretanja. Uspostavom drugačijeg ponašanja i usvajanjem navedenih normi, te sankcioniranjem negativnih utjecaja bit će moguće sprovesti razvojnu strategiju u željenom smjeru.

Reference

- Hrvatska poljoprivreda na raskrižju
Podaci FAO o proizvodnji u posljednjih 10 godina
Program rada Vlade Republike Hrvatske od 2000 – 2004. godine
Aktualna ekonomska kretanja u Hrvatskoj (Ž. Rohatinski)
Strategija poljoprivrede – Horizont 2010 (Min. poljoprivrede i šumarstva)
Rimska deklaracija o svjetskoj sigurnosti prehrane i akcijski plan djelovanja svjetskog summita o hrani
Materijali pojedinih tvornica ili grupa stručnjaka izrađenih za Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva o projekciji pojedine grane prehrambene industrije
Materijali prehrambeno-biotehnološkog fakulteta o projekciji prehrane i biotehnologije.
Grupa autora, Ekonomski leksikon, Savremena administracija 1975., Beograd
Državni zavod za statistiku, Statistički godišnjak 1999., Zagreb
HGK, Aktualno stanje u gospodarstvu, Industrijska proizvodnja, 1999., Internet
Croatian Food Export Guide, Croatian Chamber of Economy, 1995., Zagreb
HGK, Stanje u gospodarstvu s prijedlozima mjera za gospodarski razvitak, 1999., Zagreb, Internet
Nemet, Zvonimir, Magistarski rad: Ispitivanje korelativnosti parametara kakvoće i njihovog utjecaja na tržišnu prihvatljivost alkoholnih pića, 1999., Zagreb
Vajić, Ivo, Ekonomika prehrambene industrije, 1989., Zagreb
Statistički pregledi zemalja Europske Unije, Njemačka, Irska, Portugal, Velika Britanija, 1999., Internet
Grupa autora, Pregled stanja i strategija razvitka poljoprivrede Republike Hrvatske, Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva, 1995., Zagreb
General Budget of the European Union for the Financial Year 1999., Internet

The state of Food and Agriculture, FAO, 1998.

Proizvodno potrošne bilance poljoprivrednih proizvoda u Hrvatskoj, Studija, Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva Republike Hrvatske, Zagreb, 2000.

Popis suradnika

Poljoprivreda

Žimbrek Tito, prof.dr.sc. - voditelj

Antolović Milan, dipl.ing.
Antunović Zvonko, doc.dr.sc.
Baban Ljubomir, prof.dr.sc.
Bašić Ferdo, prof.dr.sc.
Bobanac Mate, dr.sc.
Bodakoš Dragutin, doc.dr.sc.
Bogunović Matko, prof.dr.sc.
Borošić Josip, prof.dr.sc.
Božić Miroslav, mr.sc.
Brkić Dušan, prof.dr.sc.
Brkić Ivan, dr.sc.
Čmelik Zlatko, doc.dr.sc.
Čuljat Mile, prof.dr.sc.
Defilippis Josip, prof.dr.sc.
Djurkić Ivan, mr.sc.
Domaćinović Matija, doc.dr.sc.
Dumičić Gvozden, dipl.ing.
Duvnjak Vinko, dr.sc.
Ernoić Miljenko, mr.sc.
Flauder Saša, dipl.vet.
Franić Ramona, dr.sc.
Gabrić Ivo, dipl.ing.
Gašparac Ljiljana, dr.sc.
Grgić Ivo, dr.sc.
Grgić Zoran, doc.dr.sc.
Gutzmirtl Draženka, dipl.ing.
Herjavec Stanka, doc.dr.sc.
Hrsto Davorin, doc.dr.sc.
Igrc Barčić Jasminka, prof.dr.sc.
Ivezić Marija, prof.dr.sc.
Jakopović Ivan, dr.sc.
Juračak Josip, mr.sc.
Jurić Ivan, prof.dr.sc.
Jurišić Žaklina, dipl.ing.
Jurković Draženka, prof.dr.sc.
Kalinović Irma, prof.dr.sc.
Katalinić Ivan, dr.sc.
Kezić Tomislav, prof.dr.sc.
Knapić Ante, dipl.ing.
Knežević Mladen, prof.dr.sc.
Kolak Ivan, prof.dr.sc.
Kolega Ante, prof.dr.sc.
Košutić Silvio, doc.dr.sc.
Kovačević Dragan, dr.sc.
Kovačević Ivica, mr.sc.
Kovačević Josip, prof.dr.sc.
Kovačić Damir, doc.dr.sc.
Kozumplik Vinko, prof.dr.sc.

Kraljičković Josip, mr.sc.
Ladišić Srećko, mr.sc.
Lovoković-Milinković Jasenka, mr.sc.
Lukač-Havranek Jasmina, prof.dr.sc.
Martinić-Jerčić Zdravko, prof.dr.sc.
Masten Radoslav, mr.sc.
Mazija Hrvoje, prof.dr.sc.
Mikulecky Jasna, dipl. oec.
Mioč Boro, doc.dr.sc.
Mirošević Nikola, prof.dr.sc.
Mužić Stjepan, prof.dr.sc.
Nemanić Ankica, dr.sc.
Oštarić Ante, dipl.ing.
Par Vjekoslav, doc.dr.sc.
Parlov Dragutin, dr.sc.
Pavić Vesna, prof.dr.sc.
Pejić Ivan, doc.dr.sc.
Perica Slavko, dr.sc.
Plietić Stjepan, doc.dr.sc.
Prgomet Željko, mr.sc.
Rastija Tomo, prof.dr.sc.
Rezo Branko, dr.sc.
Romić Davor, doc.dr.sc.
Senčić Đuro, prof.dr.sc.
Sinković Karmen, dipl.ing.
Staver Mario, mr.sc.
Steiner Zdenko, prof.dr.sc.
Stjepanović Mirko, prof.dr.sc.
Svržnjak Kristina, mr.sc.
Šamota Davor, prof.dr.sc.
Šarić Ante, mr.sc.
Šatović Zlatko, doc.dr.sc.
Šimić Domagoj, dr.sc.
Tomić Andro, mr.sc.
Tomić Frane, prof.dr.sc.
Tratnik Miroslav, doc.dr.sc.
Uremović Marija, prof.dr.sc.
Varga Boris, prof.dr.sc.
Vidaček Željko, prof.dr.sc.
Vitanović Elda, dipl.ing.
Vrgoč Damir, dr.sc.
Vršek Ines, doc.dr.sc.
Zimmer Robert, prof. dr. sc.
Žutinić Đurđica, doc.dr.sc.

Slatkovodno ribarstvo

Treer Tomislav, prof.dr.sc. - voditelj

Homen Zlatko, mr.sc.

Opačak Anđelko, doc.dr.sc.

Pažur Krešimir, prof.dr.sc.

Safner Roman, doc.dr.sc.

Morsko ribarstvo

Katavić Ivan, prof.dr.sc. - voditelj

Božanić Tonči,

Cetinić Perica, prof.dr.sc.

Dujmušić Ante, dipl.ing.

Filić Želimir, mr.sc.

Kučić Ljubomir, mr.sc.

Vodopija Tomislav, mr.sc.

Vrgoč Nedo, dr.sc.

Prehrambena industrija

Karlović Damir, prof.dr.sc. - voditelj

Bosnić Petar, dr.sc.

Bukovčan Sonja, dipl.ing.

Delonga Selina, dipl.ing.

Fričanović Ivo, dipl.ing.

Gugić Mirko, mr.sc.

Jeličić Renato, dipl.ing.

Kovačević Krešo, mr.sc.

Lerman Rudolf, dipl.ing.

Lovrić Tomislav, prof.dr.sc.

Lulić Slavko, dipl.ing.

Majdančić Zvonimir, dipl.oec.

Matasović Danko, dr.sc.

Mijatović Ivan, prof.dr.sc.

Nemet Zvonimir, mr. sc.

Pavlović Boško, dipl.ing.

Pospišil Jasna, prof.dr.sc.

Pozderović Andrija, prof.dr.sc.

Rapačić Dušan, mr.sc.

Rož Stevan, dipl.ing.

Tovunac Ivan, dipl.ing.

Trutin Slavica, dipl.ing.

Vrdoljak Andrija, dipl.ing.

Vujčić Teo, dipl.ing.

Walton Peter, dr.sc.

Zdravstvena sigurnost i kakvoća prehrane

Mandić Milena L., prof.dr.sc. - voditelj

Klapec Tomislav, mr.sc.

Kovačević Dragan, doc.dr.sc.

Njari Bela, prof.dr.sc.

Primorac Ljiljana, doc.dr.sc.

Slemenšek Željko, mr.sc.

Duhansko gospodarstvo

Budin Tomislav, dr.sc.

Boić Mirko, dipl.ing.

Čavlek Miroslav, dr.sc.

Delman Farell, mr.sc.

Herceg Sandra, mr.sc.

Kovačić Damir, doc.dr.sc.

Kraljičković Josip, mr.sc.

Vlahović Ante, mr.sc.